

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**AVRASYACILIK DÜŞÜNCEİ
VE
SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK DIŞ
POLİTİKASINA ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

ABDURRAHMAN KÜLÜNK

İSTANBUL, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

AVRASYACILIK DÜŞÜNCESİ
VE
SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK DIŞ
POLİTİKASINA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

ABDURRAHMAN KÜLÜNK

Tez Danışmanı: PROF. DR. NİLÜFER NARLI

İSTANBUL, 2017

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tezin Adı: Avrasyacılık Düşüncesi ve Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Etkisi

Öğrencinin Adı Soyadı: Abdurrahman Külünk

Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Yard. Doç. Dr. Burak Küntay
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Yard. Doç. Dr. Burak Küntay
Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı

-

Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye

-

Ünvan, Adı ve SOYADI

Üye

Ünvan, Adı ve SOYADI

ÖZET

AVRASYACILIK DÜŞÜNCEİ VE SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

Abdurrahman Külünk

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nilüfer Narlı

Aralık 2017, 239 sayfa

Çarlık Rusyası'nı sona erdiren Bolşevik Devrimi sonrasında ortaya çıkan, ancak Rus düşünde tarihinde izleri bulunan Avrasyacılık coğrafi bir kavram olan Avrasya'yı kapsayan jeopolitik bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Çıkış süreci ve ilkeleriyle Rusya'ya özgü bir düşünce akımı olarak kabul edilmektedir. Doğu ve Batı'nın güç mücadelesinin yaşandığı jeopolitik bir sahayı belirtmektedir. Avrasya; Avrupa ve Asya kıtalarının birleşmesinden ortaya çıkan bir coğrafi bölgeyi tanımlamak üzere kullanılan bir kavram olmanın çok ötesinde bir değer taşımaktadır.

Türkiye ve Rusya Federasyonu, soğuk savaş sonrasında Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik politikalarını "Avrasya" kavramını odak noktasına alan bir yaklaşım çerçevesinde yürütmeye çalışmışlardır. Bu uygulamalar Avrasyacılık düşüncesinin 'zihinsel' ve 'entelektüel' etkisinin devlet politikalarının uygulanmasında dönem dönem önemli etkilere ulaşmış olduğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi sonrasında sona ermesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında yeni ufuklar açılmıştır. Avrasya bölgesine yönelik Avrasya politikası bu ufuklar arasında yer almıştır.

Türkiye'nin soğuk savaş sonrası yaklaşık otuz yıldır izlediği Avrasya politikaları değerlendirilirken yapılanlar ve yapılamayanlar tespit edilmelidir. Bu konuda yapılan değerlendirmelerde genellikle izlenen politikaların yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır. Bu

yetersizliğin ve başarısızlığın temelinde Türkiye'nin ABD'nin izlediği politikaları destekleyen bir uygulama içerisinde olması yatmaktadır. Türkiye, kendisinin ve bölge ülkelerinin çıkarlarını ön planda tutan politikalar uygulayamamıştır. BU tespitten hareketle Türkiye'nin Avrasya bölgesine yönelik bir politika belirleyebilmek ve uygulayabilmek için ilk olarak kendi ulusal çıkarlarını tanımlamalı ve bunları hayata geçirebilecek metotların neler olabileceğini tasarlamalıdır. Avrasya bölgesinin dünya ve Türkiye jeopolitiğindeki önemine rağmen bütün Avrasya bölgesi ile ilişkilerin Türkiye için Batı'ya (ABD ve AB) karşı bir alması olarak sunulması yanlış bir anlayıştır

Rusya Federasyonu iç ve dış politikasında Avrasyacılık düşüncesinin ve Avrasya bölgesinin büyük bir ilgi gördüğü ve uygulanan politikalarda önem taşıdığı görülmektedir. Benzer bir yaklaşım Türkiye'de yaşanmamaktadır. Bunun nedenlerinden birisi Rusya Federasyonu'ndaki düşünce geleneğinin Türkiye'den daha sağlam bir gelenekten beslenmesi ve yine Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu devlet anlayışındaki süreklilik unsurunun Türkiye'den daha güçlü olmasıdır. Avrasyacılık denince bölgede 'Av-Rusyacılığın' algılandığı da kabul edilmektedir. Rusya'nın Avrasyacı politikaları, bilimsel, politik, iktisadi ve kültürel boyutları ile uygulamaya geçirdiği tespit edilmektedir.

AKP onbeş yıla yaklaşan iktidarı boyunca Türk dış politikasında farklı arayışlara girmiştir. Ancak bu arayışlar bir 'eksen kayması' tanımının içini dolduracak bir özellik taşımamıştır. Dış politikada çeşitlenme ve çok yönlülük arayışı Avrasya bölgesini de kapsamıştır. Türkiye Avrasya bölgesinin en etkili aktörlerinden birisi olarak kabul edilen Türkiye, Avrasya ve avrasyacılık politikasının olmaması, izlediği politikaların sürekliliğinin sağlanamaması, bölgeye yönelik politikaları hayata geçirenlerin Avrasya'yı bütün özelliklerini bilerek tanımaması gibi nedenlerden dolayı bölgede istediği etkiyi oluşturamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Avrasyacılık, Rusya, Türkiye, Dış Politika

ABSTRACT

THE IDEA OF EURASIANISM AND THE INFLUENCE OF TURKISH FOREIGN POLICY AFTER THE COLD WAR

Abdurrahman Külünk

Global Politics and International Relations Master Program

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Nilüfer Narlı

December 2017, 239 pages

Eurasianism is a concept that appeared in the history of Russian thought before it emerged after the Bolshevik Revolution which ended the Tsarist Russia. Eurasianism has emerged as a geopolitical idea that covers Eurasia, a geographical concept. It is regarded as a current of thought peculiar to Russia by the emergence process and principles. It refers to a geopolitical area in which the power struggle of the East and the West is experienced. Eurasia; It is far beyond a concept used to describe a geographical region that emerges from the union of the European and Asian continents. Turkey and the Russian Federation have tried to carry out their policy towards the Central Asia and Caucasus regions after the cold war with an approach that focuses on the concept of "Eurasia".

Following the disintegration of the Soviet Union and the end of the Cold War, new horizons opened up in the foreign policy of the Republic of Turkey. The Eurasian policy towards the Eurasian region is one of these horizons.

It is emphasized that the policies generally followed in the evaluations of Eurasian policies that Turkey has practiced for about thirty years after the cold war are insufficient. On the basis of this inadequacy and failure, Turkey is in an application that supports the policies of the USA. Turkey has not implemented policies that preserve the interests of itself and the countries of the region. Therefore, Turkey must first define its own national interests and design methods that can pass them on in order to be able to define and implement a policy towards the Eurasian region. Despite the importance of the Eurasian region in the world and geopolitics of Turkey, it is a misunderstanding that all relations with the Eurasian region are presented as an alternative to the West (USA and EU) for Turkey.

Eurasianism and the Eurasian region are of great interest and importance in the internal and external politics of the Russian Federation. A similar approach does not exist in Turkey. One of the reasons for this is that the idea of thinking in the Russian Federation is fed from a stronger tradition than Turkey and that the continuity in the state understanding that the Russian Federation has is stronger than Turkey. It is also accepted that 'Eu-Russianism' is perceived as 'Eurasianism' in the region. It is determined that Eurasian policies are put into practice by Russia in scientific, political, economic and cultural dimensions.

Throughout its fifteenth year of ruling, the AKP has sought different strands in Turkish foreign policy. However, these quests do not have a feature to fill the definition of 'axis shift'. The quest for diversity and versatility in foreign politics also covers the Eurasian region. Turkey, which is considered as one of the most influential actors of the Eurasian region, however, has not had any effect on the region due to some reasons. These are the reasons for Turkey's lack of Eurasian and Eurasian policy, the lack of policy continuity, and the inability of all those who are obliged to carry out regional policies to recognize Eurasia at all.

Anahtar Kelimeler: Eurasian, Eurasianism, Russia, Turkey, Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ	1
2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN GELİŞİMİ.....	12
2.1 DIŞ POLİTİKA	12
2.2 DEVLET, DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL ÖZELLİKLER	13
2.3 TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMELLERİ	15
2.4 TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ	17
2.4.1 Kuruluş Dönemi Türk Dış Politikası: 1918-1939.....	17
2.4.2 İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası	18
2.4.3 Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası.....	19
2.4.4 Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası.....	21
2.5 DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	24
2.6 TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	25
2.6.1 Tarihsel/Toplumsal Koşullar	27
2.6.2. Jeopolitik Konum.....	28
2.6.3 Uluslararası Sistem ve Türkiye.....	30
2.6.4. Devlet Anlaşımı ve Geleneği	31
2.6.5 Dış Etkiler ve Uluslararası Yapının Etkileri	33
2.6.6 Uluslararası Örgütler.....	34
2.6.7. Uluslararası Hukuk	36
2.6.8 Uzun Süredir Çözülememiş (Kronikleşmiş) Sorunlar	38
2.7. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK ÖĞELERİ	40
2.7.1.Batıcılık.....	40
2.7.2 Statükoculuk	42
2.7.3 Meşruiyetçilik	44

2.7.4 Dengencilik.....	45
2.8 YENİ BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI	46
2.9 DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİ; AKTÖRLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI KARAR ALMA MEKANİZMASI	47
2.9.1.Dış Politika Yapım Süreci ve Aktörler	48
2.9.2 Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizması.....	50
2.10 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAPISAL DEĞİŞİM	52
3. AKP DIŞ POLİTİKASI	56
3.1 AKP HÜKÜMETLERİNİN DIŞ POLİTİKASI	56
3.2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM.....	61
3.3 AKP İKTİDARLARI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	63
3.3.1 Güvenlik Ve Özgürlük İkilemi: Denge Önceliği Olarak Özgürlük ve Güvenlik	65
3.3.2. Sorunsuz Komşuluk Arayışları Kapsamında Komşularla Sıfır Sorun ve Azami İşbirliği.....	68
3.3.3. Dış Politikada Çeşitlilik Arayışları: Çok Taraflı, Çok Kulvarlı ve Çok Boyutlu Dış Politika.....	70
3.3.4. Önleyici (Proaktif) Dış Politika	72
3.3.5 Ritmik Diplomasi: Statik Konumdan Dinamik Konuma.....	74
3.4 AKP DIŞ POLİTİKASINA İLİŞKİN “KIRILMA” VE “DEĞİŞİM” TARTIŞMALARI	75
3.4.1 Eksen Kayması Tartışması.....	75
3.4.2. Model Ülke Olma Tartışması.....	79
3.4.3 Merkez Ülke Doktrini.....	81
3.5 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DAVUTOĞLU FAKTÖRÜ	83
3.6 AKP’NİN DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI.....	88
4. AVRASYACILIK DÜŞÜNCESİ	91

4.1 AVRASYACILIK.....	91
4.1.1 Tarihsel Süreçte Avrasyacık Düşüncesi.....	92
4.1.2 Avrasyacılık Düşüncesinin Oluşumu ve Kapsamı.....	97
4.1.3 Avrasyacılığın Medeniyet Boyutu	99
4.1.4. Avrasyacılığın Rusya’da Biçimlenişi	100
4.1. SSCB SONRASI DÖNEMDE AVRASYACILIĞIN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI: YENİ AVRASYACILIK AKIMI	102
4.2. DUGİNİZM: ALEKSANDR DUGİN’İN YENİ AVRASYACILIĞI	105
4.3. KLASİK AVRASYACILIKTAN YENİ AVRASYACILIĞA: SÜREKLİLİK İÇİNDE DEĞİŞİM	107
4.4. AVRASYACILIK VE RUSYA	111
4.4.1. Rus Politikasında Avrasyacılığın Yeri.....	111
4.4.2. Vladimir Putin ve Yeni Avrasyacılık.....	113
4.4.3. Putin ve Avrasya Birliği	116
4.4.4. Rus Avrasyacılığı ve Türkiye’nin Avrasya Düşüncesindeki Yeri.....	118
4.4.5. Rusya’da Yeni Avrasyacılık ve Dış Politika	121
4.6. TÜRKİYE’DE AVRASYACILIK.....	124
5. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYACILIK.....	130
5.1. TÜRKİYE VE AVRASYA.....	130
5.2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYA.....	134
5.2.1 Türk Dış Politikasında Avrasyacılık Yönelişleri	137
5.2.2 Türk Dış Politikasında Avrasya Alternatifi	143
5.2.3 Türk Dış Politikasında ‘Avrasya’: 90’lı Yıllar	147
5.3 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYACILIK SÖYLEMİ	154
5.3.1.Yeni Osmanlıcılık-Türk Avrasyacılığı İlişkisi.....	155
5.3.2. Avrasyacılık ve Devlet Kimliği	161
5.4 TÜRK AVRASYACILIĞI.....	163

5.4.1. Türk Avrasyacılığı Ya Da “Türk Eksen” Politikaları	165
5.4.2 Türk Avrasyacılığında Devlet.....	169
5.4.3 Yeni Dünya Düzeniyle Uyumlu Pragmatik Bir Avrasya Yönelimi.....	170
5.4.4 Türkiye’de Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Avrasyacılık Yaklaşımı.....	171
5.5 AVRASYACILIK DÜŞÜNÇESİNİN TÜRK DÜNYASI’DAKİ YANSIMALARI	173
5.6 TÜRKİYE’NİN AVRASYA BÖLGESİNDEKİ BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ	175
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	181
KAYNAKLAR.....	194

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
APEC	: Asya-Pasifik Ülkeleri Ekonomik Topluluğu
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
CENTO	: Merkezi Anlaşma Örgütü
DEAŞ	: Irak Şam İslam Devleti (Ad-Dawlah Al-Islamiyah Fıl-‘Iraq Wa Ash-Sham)
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GFSIS	: Gürcistan Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Vakfı
İKÖ	: İslam İşbirliği Örgütü
İKT	: İslam Konferansı Teşkilatı
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Teşkilatı
OBD	: Orta Büyüklükte Devlet
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

1.GİRİŞ

Rus düşünce tarihinde Sosyalist Devrim'nden sonra ortaya çıkan ve Jeopolitik bir kuram olan Avrasyacılık, ortaya koymuş olduğu ilkeleriyle Rusya'ya özgü bir düşünce akımıdır. Avrasya; Avrupa ve Asya kıtalarının birleşiminden oluşan belirli bir coğrafi bölgeyi tanımlamak üzere kullanılan bir kavram olmanın ötesinde Doğu ile Batı'nın güç mücadelesinin gerçekleştiği jeopolitik bir alanı oluşturmaktadır. Alman bilim adamı Alexander Von Humboldt tarafından literatüre kazandırılan Avrasya kavramı (Aktaş 2013, s. 26), Avrupa ve Asya'nın bütün coğrafyasını tanımlamak için kullanılmıştır. Avrasya yaklaşık olarak beş yüz yıl önce, kıtaların siyasi olarak etkileşimde bulunmaya başlamasıyla birlikte, dünya iktidarının merkezi olmuştur (Brzezinski 2005, s. 13). Avrasya, küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı satranç tahtasıdır ve mücadele jeostratejiyi, yani jeopolitik çıkarların stratejik iadelerini de içerir (Brzezinski 2005, s. 14)

Avrasya, Avrupa ve Asya kıtalarının tümünü kapsayan 53 milyon kilometrekarelik coğrafi alana verilen isimdir. Dünya nüfusunun yaklaşık %60'lık kısmı bu bölgede yaşamaktadır. Ancak günlük hayatta daha çok Kafkasya'nın batısından Çin'e kadar uzanan ve Rusya Federasyonu, Belarus, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ı kapsayan bölgenin adı olarak kullanılmaktadır (Armağan 2011, ss.1-3). Günümüzde Avrasya coğrafyası yeni dünyanın siyasi ve ekonomik çekişme alanıdır. Siyasi terim olarak küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı bir satranç tahtasıdır. Avrasya'yı kontrol eden ve bölgeye hakim olan gücün dünyanın ekonomik olarak en ileri ve verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebileceği (Salih Yılmaz 2015, ss.111-120) kabul edilmektedir.

Avrasya terimi (Demirhan Erdem 2011, s.97), Rusya'da ilk defa 1915'te Rus jeolog V. Semyonov-Tian-Şanski tarafından "Rus Avrasyası" şeklinde, Volga'dan Yenisey'e, kuzeyde Sibirya Arktikine, güneyde ise Türkistan'a kadar olan coğrafyayı tanımlamak için kullanılmıştır (İsmailov 2011, s. 19). İlk zamanlar coğrafi bir terim olarak kullanılan Avrasya, daha sonra Avrasyacılık adıyla Rusya'da felsefi ve ideolojik bir anlam kazanmıştır (Çomak 2006, s. 151, Ayas 2015, ss.7-19).

Avrupalılaşmaya alternatif olarak, 1920'lerde Rus entelektüelleri tarafından temelleri atılarak geliştirilen ve 1990'lı yıllarda yeni biçimiyle tekrar canlanan Avrasyacılık, Rusya'nın yeniden büyük bir güç olmasını sağlayacak kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar sunan bir düşünce sistemidir (Demirhan Erdem 2011, s.97). Düşünürlerin, Rus kimliği üzerine yaptıkları tartışmaların iki yüzyıllık bir tarihi vardır; Rusya'nın Batı ile yüzleşmesi sorunu, özellikle entelektüel alanda 19. yüzyıl Slavofilleri ve Batıcıları arasında ciddi bir tartışma konusu olmuştur (İsmailov 2011, s. 20, Ayas 2015, ss.7-19).

Coğrafyaya, tarihe, jeopolitiğe ve kültürel değerlere dair bütüncül bir bakış açısı sunan Avrasyacılık, bu tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu yaklaşım ile Avrasyacılıkta, etnik temele dayalı ulus inşa oluşturma yerine coğrafi esasa dayalı bir ulus ikamesinin çabalarını görmek mümkündür (İsmailov 2011, s. 21, Ayas 2015, ss.7-19).

Coğrafi olarak, Avrasya terimi, Avrupa ile Asya kıtalarının birleşme noktasını, Asya'nın batısı ve Avrupa'nın doğusunda yer alan ve dünyanın merkezi olarak kabul edilen bölgeye verilen bir isimlendirmedir. Doğu ve Güneydoğu Avrupa, Rusya, Kafkasya ve Orta Asya çerçevesinde tanımlanan bu bölgeye Türkiye ve Ortadoğu da dahil edilebilmektedir. Avrasya teriminin coğrafi kapsam haricinde tarihi, düşünsel ve sosyo-kültürel vb. öğelerden istifade edilerek geliştirilmiş bir düşünce akımı olduğu gözden uzak tutulmadığında, Avrasyacılığın, Rusya Federasyonu'nun içselleştirdiği emperyalist (Cengiz, 2014) planların uygulanmasına yönelik bir araç olduğu kabul edilebilir.

Türk dış politikasının 2005 sonrası döneminde ise başbakanlık danışmanlığını yürüten akademisyen Ahmet Davutoğlu'nun dışişleri bakanı olmasıyla birlikte Batılı müttefiklerin daha fazla dışına çıkararak dış politika yürütüldüğü ve bunun bir dönüşümün başlangıcı olarak nitelendirilebileceği söylenebilir. Türkiye için akademik çalışmalarda son dönemde 'yumuşak güç' ve 'bölgesel güç' tanımlarının yapıldığı görülmüyor. Türk dış politikasındaki 2005 sonrası dönemde 'yumuşak Avrasyalılık' ya da Orta Asya, Orta Doğu'da ilişkileri geliştirerek daha esnek bir Batı yanlısı çizgi izleme dönemine yani 'Avro- Asyalılık' sürecine girildiği belirtilmektedir (Seda Gül 2014, 615-628).

Avrasyacılık terimi ilk defa Alman coğrafyacı Aleksander Gumbeldt (1769-1859) tarafından kullanılmıştır. Rusça’da ilk defa kullanan V. İ. Lamanski (1833-1914) olmuştur. Daha sonra Rus düşünürler Nikolay Truvbetskoy (1890-1938), Petr Savitskiy (1895-1968), Georgiy Florovski (1893-1979), Georgiy Vernadskiy (1887-1973) vb. düşünürler bu fikri benimsemişlerdir (Sönmez 2010a, 73-96).

Avrasyacılık kavramı, Rusya’nın 20. yüzyıldan itibaren bu alanda hâkim güç olmak için izlediği politikadır. Avrasyacılık politikasının temelleri Rus İmparatorluğu döneminde Büyük Petro’ya kadar uzanan, 1917 Bolşevik Devrimi’ne muhalefet etmiş ve Avrupa’da sürgün hayatı yaşayan Rus aydınlar tarafından geliştirilen, ancak 1920’lerde sistematik bir özellik kazanan bir akım olarak karşımıza çıkarmaktadır (Sönmez 2010a, 73-96). Klasik Avrasyacılık olarak adlandırılan bu akım, Rusya’nın Batı ile Doğu’yu bir araya getiren Avrasyalı bir kimliğe sahip olduğunu belirtmektedirler. Rusya’yı Avrupa ve Asya’dan farklı kendine has kültüre ve coğrafi dünyaya sahip olan özel bir kıta olarak kabul etmekte ve bu arada daha çok Asya’ya dönük (Asya kıtasına ait) olarak görmektedir. Bunlarla birlikte Rus halkının sadece Slav unsuru ile tanımlanmasının eksik olacağını, kültüründe yer alan “Turan ögesi” nedeniyle Avrasya’da Slav olmayan halklarla bağının bulunduğunu ve onlara yakın psikolojik yapıya sahip olarak kıtanın bütünlüğünü temin ettiğini savunmaktadır. Klasik Avrasyacılığın ilk amacı, Rus kimliğini tanımlamak ve Rusya’nın Avrupalılaşma/Batılılaşma sürecine alternatif yaratılarak Batı’nın etkisini azaltmak olmuştur. 1920’lerin başında Avrupa medeniyetinin diğer medeniyetlerden üstün olmadığını savunan Klasik Avrasyacılar, Rusya’nın kendi başına bir medeniyet olduğunu ve Batı’ya karşı duruşuyla diğer milletlere de örnek olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Klasik Avrasyacılar, Slav milliyetçiliğini savunan gruplara yakın bir çizgidedirler. Sosyalizmi Avrasyacılık ideolojisinde bir araç olarak görmüşlerdir (Salih Yılmaz 2015, ss.111-120).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının sonrasında kökenleri 1920’lere uzanan, ancak kendi döneminde pek de yankı yaratmayı başaramamış olan bir düşünce akımı dikkat çekici bir hızla Rusya Federasyonu’nun siyasal gündeminde ön plana geçmiştir. Sosyalist Devrim ertesinde Avrupa ülkelerine göç etmek durumunda kalan bir grup Rus aydın/entellektüel tarafından üretilerek ileri sürülen ve ‘Avrasyacılık’ olarak adlandırılan bu düşünce

akımının özgünlüğü, genelde yeryüzünün en büyük kıtasal alanını tanımlamakta kullanılan 'Avrasya' kavramını yeni bir Batı karşıtı ideolojik yaklaşımın merkezine oturtmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Avrasyacılığın bu özgün jeopolitik -ideolojik içeriği, Rusya Federasyonu için yeni bir siyasal vizyon arayışına girmiş olan Rus siyasetçi ve aydınları için özellikle cezbedici olmuştur (Erşen 2012, ss. 111-117).

SSCB'nin yıkılmasının ardından Türk dış politikasında yeni bir sayfa açılmıştır: Türk Dünyası (Tellal 2005, ss. 49-70). Türk Dünyası bazı siyasi çevreler ya da akademisyenler açısından her zaman gündemdeki yerini korumuştur. Fakat resmi düzeyde gündeme gelmesi 1990'larda gerçekleşmiştir. "Türk, Türkik, Türk!" gibi sıfatlarla nitelenen bu coğrafya ile etnik köken, dil ve din temellerinde bağlar kurulmaya çalışılmış, bu durum aynı coğrafyayı dış politikanın gündemine oturtmuştur (Mustafa Aydın 2011, s. 371). Konu Türkiye'nin gündeminde her geçen gün daha yoğunluklu bir yer edinirken, bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet cumhuriyetleri de "kimlik arayışı" bağlamında bu tartışmalara katılmışlardır. Eski Sovyet cumhuriyetleri bir yandan yeni bir bağımsız devletin inşası için çaba harcarken, diğer yandan yeni dönemde önlerinde çeşitli seçenekler bulmuşlardır. Atlantikçilik adı altında Batı'yla bütünleşme; BDT, KGAO ve gümrük birliği gibi yapılar içerisinde Rusya ile özel ilişkilerini sürdürme; "Turan" ülküsünün peşinden yeni bir Türk Dünyası'nın inşasının yanı sıra Avrasyacılık da bu seçenekler (Tellal 2013, ss.956-960) arasında yer almıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemdeki kökten değişiklikler Türk dış politikasına da yansımış, bu çerçevede "Avrasya seçeneği" kamuoyunda zaman zaman yoğun biçimde tartışılmıştır. 1990'larda, özellikle AB ile ilişkilerdeki her tıkanmanın ardından kamuoyunda "Avrasya'nın gündeme geldiğine tanık olunmuş, SSCB'nin dağılmasıyla yükselen "fısıltılar" 2002 baharında bir üst düzey askeri yetkilinin açıklamasıyla Türkiye'nin "gündemine" oturmuştur (Tellal 2007, ss.13-33). Harp Akademileri Komutanlığı tarafından düzenlenen "Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?" konulu sempozyumda konuşan dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç'ın yaptığı konuşmada, başka şeylerin yanı sıra, " ...Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayışın içinde olmasında fayda

buluyorum” sözlerine yer vermesi tartışmayı alevlendirmiş; “Türkiye’nin Avrasya seçeneği” yoğun biçimde tartışılmaya başlamıştır (Tellal 2005, ss. 49-70).

Avrasyacılık, Rusya’nın Batı dünyası karşısındaki konumunu yeniden düşünmek için tasarlanmış ve dolayısıyla tamamen Rusya’nın tarihsel, felsefi ve siyasal dokusuna uygun olarak geliştirilmiş bir düşüncedir. Bu anlamda, Avrasyacılığın Soğuk Savaş sonrasında yeniden gündeme getirilmesinde Rusya’daki siyasal, akademik ve entelektüel çevrelerin oynadıkları rol hiç de şaşırıcı gelmemelidir. Ne var ki, özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısıyla birlikte bu düşüncenin Rusya dışındaki ülkelerde de ilgi çekmeye başladığı görülmektedir. Bu ülkeler arasında Avrasyacılığa en büyük ilgiyi gösteren ülke ise Türkiye (Erşen 2012, ss. 111-117) olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında gerek Türkiye’nin gerekse de Rusya Federasyonu’nun Orta Asya ve Güney Kafkasya’ya yönelik politikalarını ‘Avrasya’ kavramını merkeze alan bir yaklaşım doğrultusunda şekillendirmeye çalıştıkları da göz önünde bulundurulursa, Avrasyacılık gibi ‘zihinsel’ veya ‘entelektüel’ kurguların pratik devlet politikaları üzerinde zaman zaman oldukça önemli etkilere ulaşabildiği ortaya çıkmaktadır (Erşen 2012, ss. 111-117).

Avrasyacılık, Batı’nın küreselleşme adı altında izlediği emperyalist politikalara karşı Batılı olmayanların önündeki çağdaşlaşma ve uygarlık modelidir (Tellal 2013, ss.956-960). Avrasyacılık en genel anlamda, ulus ötesi kültürel ve siyasal bir kimlik ideolojisine dayanan, belirli bir coğrafi havzanın şekillendirdiği varsayılan bu kimliğin siyasal bir proje ile yeniden üretilmesi pratiğini siyasal eyleminin başlangıç ve gelişme safhasında öne çıkararak ve nihayet söz konusu bölgesel yapının alt kültürel otonomileri üstünde stratejik tek bir siyasal oluşum haline gelmeyi hedefleyen akımların tamamına atfedilerek kullanılmaktadır (Güneş 2004-2005, s. 217-234).

Türkiye’nin yüzünü Batı’ya döndüğü saptaması dış politikada ne kadar geçerliyse, Doğu’ya sırt çevirmişliği de o kadar geçerlidir. Ankara, 1921’ den başlayarak Kafkaslar ve Merkezi Asya’da Moskova denetimini kabul etmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları

SSCB denetiminde kalan bu coğrafyaya karşı özenle ilgisiz durmuşlardır. Bu, Anadolu Hareketi'nin 'tam tersi bir politika izleyen Enver ve Cemal Paşalardan açık farkıdır. Başlangıçta takınılan tutum yetmiş yıl boyunca sürmüş ve bu coğrafya Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Ankara'nın ilgi alanı dışında kalmıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). Ocak 1990'da Kızıl Ordu birlikleri Bakü'ye girdiklerinde, Ankara'nın bunu SSCB'nin iç işi olarak nitelendirmesi ve açıkça 'işlerine müdahale'" den kaçınması ise bu yaklaşımın belki de son göstergesi olmuştur (Tellal 2005, ss. 49-70).

SSCB'nin yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türk dış politikasında yeni açılımlar kaçınılmaz hale gelince Avrasya politikası bu açılımlardan biri olmuştur. Avrasya ile ilişkilerin günümüzde Türkiye'de Batı'ya (ABD ve AB) karşı bir alternatif olarak sunulması yanlış bir bakış açısına dayanmaktadır.

Türkiye'nin izlediği Avrasya politikaları masaya yatırılırken, bütünlüklü ve kararlı bir politikanın olup olmadığı tartışmaları bir yana bırakılarak, yapılanlar ve yapılamayanlar saptanmalıdır. Yapılabilecek ilk tespit, izlenen politikanın başarısızlıkla sonuçlandığıdır. Buradan hareketle, son olarak bu başarısızlığın nedenleri araştırılmalıdır. Bu başarısızlığın temelinde Türkiye'nin zaman zaman kendisinin ve bölge devletlerinin çıkarlarını ikinci plana atacak ölçüde ABD'nin izlediği politikalara katkıda bulunması yer almaktadır (Tellal 2007, ss. 13-33). Bu nedenle Türkiye başarılı bir Avrasya politikası belirleyebilmek ve izleyebilmek için öncelikle kendi ulusal çıkarlarını tanımlamalı ve bunları gerçekleştirebilecek yöntemler üzerinde kafa yormalıdır (Tellal 2005, ss. 49-70).

Türkiye, Avrasya'nın bir parçasıdır. Orta Asya bu bölgenin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin Avrasya ile ilişkisinde bu nokta gözden uzak tutulmamalıdır. Hayati Tüfekçioğlu'nun isabetle tespit ettiği gibi, "Orta Asya ülkeleri ile kökü geçmişe uzanan önemli bir bağımız, bir başka ifadeyle 'yakınlığımız' bulunmaktadır. Ama unutulmaması gereken husus, aramızda neredeyse 1000 yıllık da bir boşluk bulunduğu. Bu süre içinde biz de, onlar da değişik serüvenler yaşadık ve bir anlamda 'farklılaştık'. Aramızda çok önemli bir yakınlık bulunsa da bu farklılaşma beraberinde günümüzde birbirimizi tanıma ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Öncelikle

birbirimizi tanımalı yaşadığımız deneylerden yararlanmalıyız (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).”

Bu alışma, Giriş ve Değerlendirme bölümü dışında dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünü Türk dış Politikası oluşturmaktadır. Bu bölümde dış politikanın tanımı, Türk dış politikasının temelleri, Türk dış politikasını etkileyen faktörler, Türk Dış Politikasının sreklielik ögeleri ve dış politika üretim ve uygulama süreci üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde AKP dış politikası üzerinde durulmaktadır. Türkiye'nin son on beş yıllık dönemde uyguladığı dış politikaları üreten iktidarın dış politika anlayışı üzerinde durulmasının gerekliliği açıktır. AKP hükümetlerinin dış politikası, Türk dış politikasında yaşanan değişimler, AKP dönemi politikaların zellikleri, AKP dış politikalarına ilişkin tartışmalar ve AKP dış politikasında Davutoğlu faktörü bu bölümde incelenen konular olmuştur. nc bölümde Avrasyacılık düşüncesi detaylı bir biçimde tarihsel süreci içerisinde değerlendirilmiştir. Avrasyacılığın Rus düşünce tarihi içerisindeki yeri, SSCB'nin dağılması ile yeniden filizlenerek Rusya Federasyonu düşünce hayatı ve dış politikalarındaki etkisi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Avrasyacılık düşüncesinin Türkiye'deki varlığı gözden geçirilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Türk Dış Politikasında Avrasyacılık üzerinde durulmuştur. Bu erevede Avrasyacılık Türkiye'nin 'Avrasya' bölgesine yönelik uygulamaları çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışma değerlendirme bölümü ile tamamlanmıştır.

KONU: Avrasyacılık Düşüncesi ve Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Etkisi

ARAşTIRMA PROBLEMİ: Avrasyacılık akımının Rusya coğrafyasından çıkıp Türkiye coğrafyasında nasıl evrildiği ve Türkiye'de hangi siyasi eğilimlerden ve siyasi koşullardan beslendiğine ve Avrasyacılığın siyasi hedeflerine odaklanan araştırma, aşağıdaki spesifik soruları araştıracaktır.

- a. Günümüzde Rusya ile gündeme gelen avrasyacılık anlayışı nedir?
- b. Bu düşünce Rusya'da nasıl ortaya çıkmıştır?
- c. Avrasyacılık, Rusya'da evrilirken Türkiye'yi nasıl ve ne kadar etkilemiş ve bu etkilenme sonucunda ortaya çıkan avrasyacılık düşüncelerinin Türk dış politikasına etkisi nasıl olmuştur?

- d. Türkiye'deki bu oluşumlar Rusya'nın kastettiği Avrasya tanımına ne kadar uygun olabilir?
- e. Türkiye kendine özgü bir Avrasya politikası oluşturmuş veya oluşturabilir mi?
- f. Gelecek için oluşabilecek her senaryoda Türkiye'deki avrasyacılık anlayışı Türk dış politikasını nasıl etkiler?

AMAÇLAR: En genel tanımlaması ile Avrasyacılık, Avrasya olarak görülen olguya (ki bundan ne kastedildiği farklılıklar göstermektedir) dair geliştirilen bir (Weltanschauung) dünyagörüşür. Avrasyacı dünyagörüş hem Rusya'daki hem de Türkiye'deki görüntüsü itibariyle Avrasya'ya dair büyük bir vizyon sunmaktadır. Bu çalışmadaki sorunsalımız, Avrasyacı metinlerde Avrasya'daki halkların ve devletlerin tutum, davranış ve duygularına yönelik geliştirilen değerlendirmelerde şekillenmektedir. Bu doğrultuda Rus Avrasyacılığına ilişkin olarak temel görüşümüz, Avrasya'nın mekânsal bütünlüğünün korunması adına imparatorluk oluşumunu organik bir yapı olarak görmesi ve etnik unsurları da bu bağlamda değerlendirmesidir. Çünkü Rus Avrasyacılığı imparatorluk olgusunun içsel çeşitliliğine vurgu yapmakta ve imparatorluğun bu özelliğini yüceltmektedir. Bu görüşe göre, emperyal bilinç farklı etnik unsurlara hoşgörülüdür ve beraber yaşamının da uygun şartlarını oluşturmaktadır.

Türkiye ekseninde ise temel görüşümüz, Avrasyacı düşüncenin bütün çeşitlemelerine rağmen ulus-devleti varoluş nedeni olarak gördüğüdür. Bu bağlamda Rus ve Türk Avrasyacılıkları savundukları nihai tezler açısından birbiriyle çelişmektedirler. Nitekim Rus ve Türk Avrasyacılıklarında sıkça vurgu yapılan Avrasya'da bütünleşme arayışları düşünsel anlamda birbirine anti-tez olmaktadır. Çalışmanın amacı Rus Avrasyacı düşüncesini Türk Avrasyacılığı ile bir diyalektik içerisinde analiz etmektir. Çünkü her iki düşünce akımı da hem tarihsel temelleri hem de Avrasyacı düşüncenin evrimi üzerinde etkili olan politik-kültürel olaylar bakımından benzerlikler göstermektedir. Bu doğrultuda, düşünce tarihi kapsamında ele alınacak olan Avrasyacı metinler, tarihsel arka planları göz önünde bulundurularak mukayeseli bir yöntemle çözümleneceklerdir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: Bu çalışmada, avrasyacılık düşüncesi, avrasyacılık fikrini ilk ortaya atan Rusya ve Türkiye'deki avrasyacılık düşünceleri kapsamında ele alınacaktır.

Bu tezde diğerk ülkelerin avrasyacılık düşüncelerine değinilmeyecektir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AÇIKLAMASI: Amerikalı siyaset bilimci Samuel P. Huntington, 1993 yılında medeniyetlerle ilgili yazdığı meşhur makalesinde Rusya'yı, global olarak en mühim “bölünük/parçalanmış/yırtılmış ülke” (torn country) şeklinde niteler. Ona göre, bölünük ülke toplulukları, “hangi medeniyete mensup oldukları konusunda bölünmüş” olanlardır. Bilindiğı üzere, Rusya, çok milletli ve çok mezhepli bir ülkedir. Ve yine tarihen vakidir ki, XIX. yüzyılda Batıcılar ve Slavofiller olarak bilinen iki etkin Rus entelektüel grubu arasında ülkenin hangi medeniyete dâhil ve ait olması gerektiğı hususunda “büyük tartışma” yaşanmıştır. Ama tam da Huntinton'un makalesinden yaklaşık seksen yıl önce, kendilerini Avrasyacılar olarak adlandıran muhacir genç Rus aydınları, hem söz konusu tartışmayı aşan, hem de “bölünük hâli” bertaraf eden ve aynı zamanda Rusya'nın medeniyet kimliğini yeniden yorumlayan görüşler ileri sürmüşlerdir.

Avrasyacılar, Rusya (ve ‘yakın çevre’) coğrafyasını ve kimliğini, Avrupa ve Asya'dan ayırarak farklı ve kendine özgü bir coğrafi dünya/medeniyet, yekvücut bir ekonomi-politik yapı ve kültürel-tarihî bir alan olarak telakki etmekte; bu hayat alanına da “Avrasya” ismini vermekte idiler. Bu bağlamda, onlar Rusya'nın kendine özgü bir geleceğinin olduğuna inanmaktaydılar. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde muhacir hayatı yaşayan bu ‘Rus çocuklar’, kendi ülkelerinin geçmişi, hâli ve geleceğı ile ilgili azımsanamayacak miktarda ciddi yayınlar yapmışlardı. On yıl boyunca muhacirler arasında etkili olan bu cereyan, sadece Avrupa'daki Ruslar arasında derin izler bırakmamış, daha sonra Soğuk Savaş'ın bitimine doğru Rusya'da Yeni Avrasyacılık şeklinde tekrar canlanmıştır.

Önemli aydın ve akademisyenlerce gündeme getirilerek yeni koşullarda geliştirilmeye çalışılan Avrasyacı düşünceler, özellikle Putin yönetimi tarafından rağbet görmeye başladı. Putin'in iktidar süresinde döneminde Rusya'da hem iç politikadaki birçok uygulama, hem de çok kutupluluk iddiaları kapsamında dış politikada yapılan uygulamalar ve yapılan açılımlar, Avrasyacı düşünce sisteminin birçok özelliğinin yönetici elitlerin zihniyet dünyalarına nüfuz ettiğini örneklemektedir. Bu doğrultuda, Rusya,

önümüzdeki dönemde karşılaştığı iç ve dış engellerin üstesinden gelebilir ise, Avrasyacılık etrafında yeni bir kültürel tarihî fikriyat ve yeni bir dünya düzeni modelini elde edebilir.

Bu arada, Türkiye’de 1991 sonrası dönemde çok çeşitli kesimlerce “Avrasya” kavramı kullanılmaya başlanmış ve bunun içi yine çok değişik biçimlerde doldurulmaya çalışılmıştır. “Avrasya” kavramını, daha önce mensup oldukları düşünce sistemlerine eklemeye çalışan muhtelif Türk entelektüellerinin söylemleri, her ne kadar bazılarınca Avrasyacılık olarak adlandırılrsa da, sol kesimden milliyetçilere değişen çok farklı düşünce çevrelerini bir (Avrasyacı) kategori altında tanımlamak zordur. Üstelik bunların görüşlerinin, Rusya’daki Avrasyacılık fikriyatının temel parametreleri (mekân anlayışı, tarih felsefesi vs.) ile büyük oranda zıtlık teşkil ettikleri müşahade edilebilir. Bir bütün olarak ele alınamayacak olan söz konusu söylemler, bu çalışmada “Avrasya yansımaları” adıyla bir tasnife tabi tutulmaktadır.

Bu tez çalışmasında, yukarıdaki hususlar temel kaynaklar çerçevesinde ele alınıp analiz edilmekte, tasnifler yapılmakta; Bolşevik baskıları yüzünden Avrupa’da muhaceret şartlarında yaşayan Rus entelektüellerinin gerek 1920’lerde oluşturdukları Avrasyacılık akımının, gerekse 1991 sonrası dönemde post-Sovyet Rusya’da bu düşüncenin devamı niteliğindeki Yeni Avrasyacı fikir yelpazesinin bir tablosu çizilmekte; tüm bunların son dönemde Rusya siyasetindeki karar vericilerin zihniyet dünyalarını ve icraatlarını besleyen/etkileyen noktalarına kısaca göz atılmakta; en sonda ise, Türkiye’de çeşitli Avrasya yansımalarının temsilcilerinin görüşlerine yer verilmektedir.

METOD: Tez oluşturulurken Rusya’da avrasyacılık düşüncesinin tarihi temelinden başlayarak, günümüze getirerek, bu düşüncenin Türkiye’deki yansımalar incelenmiştir. Sonrasında Türkiye’deki avrasyacılık düşüncelerinin kaynakları ve sosyolojik oluşumlarına dayanarak, bu akımların soğuk savaş sonrası Türk dış politikasına etkisi değerlendirilecektir. Sonuç olarak Rus avrasyacılığında Türkiye’nin yeri ne olabilir konusu tartışmaya açılacak ve bu sorunun cevabı bulunmaya çalışılacaktır. Bu nedenle çalışma, kitap ve literatür taramasına dayalı bir çalışma olacaktır.

Rusya kökenli bir kavram olan Avrasyacılık, son tahlilde iki devlet olan Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'nun beka sorunu/sorunları çerçevesinde geliştirilen/geliştirilmeye çalışılan düşünce sistemi olarak kabul edilebilir. Teorik önerilerle birlikte uygulamaya yönelik pratik/pragmatik özellikleri de olduğu görülmektedir. Her iki ülkenin (her iki ülkenin belirleyici halkları olan Türk ve Rus halklarının) dış politika uygulamalarında kendi ülkelerinin çıkarlarına uygun "Avrasyacılık" izlerinin görülebildiğini söylemek mümkündür. Avrasyacılık düşüncesine uygun politikalar benimseyecek ve uygulayacak olan Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'nun yakın bir gelecekte Avrasya coğrafyasında işbirliği, rekabet ve mücadele aşamalarından geçerek kendi "beke" sorunlarını ve tehditlerini ortadan kaldırmaya çalışacaklarını tahmin etmek her iki ülkenin tarihsel süreçteki ilişkilerinden hareketle zor olmasa gerektir.

İki ülkenin ilişkileri ve hakimiyet mücadelesi çerçevesinde ele aldığımız Avrasyacılık kavramına Realizm teorisi ve bakış açısı çerçevesinde yaklaşarak konuyu ele aldığımızı vurgulamak gerekir. İki savaş arası döneme damgasını vuran idealizm İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini realizme (Ateş 2011, s. 16) bırakmıştır. Realist kuramcılar, uluslararası sistemi güvenlik ve güç mücadelesi olarak görmekte, devlet çıkarları ile uluslararası hukukun ve örgütlerin etkisine inanmamakta ve işbirliğinin sınırlı olacağını savunmaktadırlar (Özerdem 2015, 167).Realistler, kolektif güvenlik önlemleri ile savaşların önlenemeyeceğini çünkü devletlerin, dış politika davranışlarını belirleyen temel unsurun kolektif hareket etmekten ziyade sıfır toplamlı bir oyun mantığı ile hareket etmek olduğunu vurgularlar (Çalış ve Özlük 2007, s.229

Türkiye'de Avrasya bölgesinin önemli bir bölümünü oluşturan Orta Asya ile ilgili yapılan akademik çalışmaların sayısı ve nitelik olarak Rusya Federasyonu'nda yapılan çalışmalarla mukayese edilemeyecek kadar az olduğu bilinmektedir. Bölgeyi anlamaya yönelik çalışmalar arasında İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden değerli hocamız Prof. Dr. Baykan Sezer'in eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Baykan Sezer'in, "Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları," "Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı," "Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları," başlıklı çalışmaları bölgeyi sosyolojik olarak anlamaya ve tarihsel süreklilik içerisinde bugüne etkilerini değerlendirmektedir.

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NIN GELİŞİMİ

2.1 DIŞ POLİTİKA

Dış politika farklı teorik açılardan değişik şekillerde tanımlanmıştır. Klasik/Realist uluslararası ilişkiler teorisine göre dış politika, bir devletin gücünü artırmak/ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla uluslararası sisteme dönük olarak yaptığı planlar, aldığı kararlar, gerçekleştirdiği uygulamaların bütünüdür. Bu yaklaşım açısından dış politikanın yönü dışa dönüktür; en temel ulusal çıkar olan devletin varlığını ve birliğini korumayı ve uluslararası sistemdeki diğer aktörler üzerinde etkili olmayı amaçlar. Klasik anlayışın dış politika tanımlamasında- devletin -iç yapısına yani toplumu, ekonomisi ve bireyine dönük-bir-vurgu yoktur. Hatta bu unsurlar görmezden gelindiği için dış politikanın ilgi alanına girmektedir (Gözen 2006, s. 71).

Türkiye'nin dış politika dinamikleri, çeşitli ve özgün bir yapı sergilemektedir. Türk dış politikası hem küresel hem de bölgesel etkilere açıktır. Bu özgünlük bağlamında, söz konusu unsurların, Türk dış politikasında bir çok ülkede olduğundan daha farklı sonuçlar yarattığı da söylenebilir (Erol 2006, ss. 311-352). Türk dış politikasını belirleyen unsurların en önemlilerinin, Ülman ve Sander'in de belirttikleri gibi; "güvenlik endişesi", "coğrafi konum", "yönetim felsefesi" ve "ekonomik zorunluluklar" olduğu söylenebilir (Ülman 1968, ss. 241-273, Ülman ve Sander 1972, 1-24). Bu olgular bugün de geçerliliğini korumaktadır. Bu çerçevede, daha çok son on beş yılda; güçlü ordusu ve diplomatik ağırlığıyla gittikçe önemi artan bir bölgesel aktör olarak Türkiye'nin, özellikle Balkanlar bölgesindeki daralan alan ve her geçen gün daha büyük bir kaosun içerisine sürüklenen Orta Doğu bölgesi dolayısıyla dış politikasında yeni açılımlara yöneldiği dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda, büyük bir değişim geçiren dünyanın en önemli, hareketli ve istikrarsız bölgesi olan Avrasya, Türk dış politikasına yeni bir ivme, açılım ve hareket alanı sağlaması açısından ön plana çıkmaktadır. Dışişleri eski bakanlarından İsmail Cem'inde ifade ettiği üzere, "Avrasya boyutu Türk dış politikasının yeni bir ögesi" olmaya başlamıştır (Erol 2006, ss. 311-352).

Devletlerin uluslararası ilişkiler alanında uyguladıkları politikaların planlanması, bu devletlerin ekonomik, siyasi, askeri, jeopolitik vb. birçok niteliğinden etkilenmektedir. Bir diğer ifadeyle, bir devletin içinde bulunduğu siyasi durum, sahip olduğu ekonomik ve askeri güç gibi nitelikleri ile bu nitelikleri doğrultusunda ulaşmak istedikleri hedefleri, diğer devletlere ve uluslararası örgütlere yönelik tavır ve yaklaşımlarında etkili olmaktadır. Bu kapsamda ulusal özellikler, diğer devletler de olduğu gibi, Türkiye'nin de almış olduğu kararlar ve uygulamış olduğu dış politika üzerinde çeşitli etkilere sahip bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır (Erol ve Oğuz 2012, s. 385).

Her devletin sahip olduğu ulusal özellikler, o ülkenin yürüttüğü ve/ veya yürüteceği temel dış politika yaklaşımlarını, kaçınılmaz bir şekilde etkileyebilmektedir. Nitekim devlet merkezli görüşler çerçevesinde devletlerin dış politika karar süreçlerini ele alan analizlerde, ulusal özelliklerin etkileri konusunda Önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bir diğer ifadeyle, bu çalışmalarda birçok ulusal özellik göz önünde tutulmuş ve ortak özelliklere sahip devletlerin karar süreçlerine yönelik genellemeler elde edilmek istenmiştir. Ancak bu çalışmalarda, genellemelere gidilmesi üç adet ulusal özelliğin; coğrafi büyüklüğün, ekonomik gelişmişlik seviyesinin ve devletin siyasi yapısının göz önüne alınmasının uygun olacağı yönünde görüşler ortaya çıkmıştır (Erol ve Oğuz 2012, s. 385).

2.2 DEVLET, DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL ÖZELLİKLER

Politika kavramı, tarihsel bir süreç içerisinde, 'İnsanların belli amaçlara ulaşma gayreti çerçevesinde içinde buldukları etkileşim süreci' olarak tanımlanmaktadır (Arı 2004, s. 39). Bu tanım çerçevesinde, dış politika kavramı, diğer bilim dallarına nazaran daha genç bir bilim dalı olan uluslararası ilişkiler eksenli ve salt politika kavramına nazaran daha çok devlet temelli bir görüntü arz etmektedir. Özellikle ulus temelinde belli bir toprak parçası üzerinde egemenlik yetkisini tek başına kullanan ve kendi üstünde hiçbir iradeyi tanımayan devlet adı verilen oluşum, günümüz modern ulus-devlet ve uluslararası ilişkiler yapısının başlangıç noktası olarak gösterilen 1648 Westphalia Barış Antlaşmasından sonraki süreçte, son derece etkin bir nitelik kazanmaya başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçilik akımları, imparatorlukların güç kaybetmesine neden olurken, ulus-devlet yapısının, başta Avrupa kıtası olmak üzere, tüm

dünya üzerinde etkili olmaya başlamasına imkan tanımıştır. 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı sonrasında imparatorluklar, birer birer çökerken, onların yerlerine çok sayıda ulus-devlet inşa edilmiştir. Bu süreç, II. Dünya Savaşı sonrasında, sömürge ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşması, 1990 sonrasında da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) benzeri büyük oluşumların çökmesi gibi olaylarla devam etmiştir (Erol ve Oğuz 2012, s. 385).

Günümüz itibariyle uluslararası ilişkilerdeki gelişim, ulaşım ve iletişimdeki ilerlemeler ve diğer aktörlerin ortaya çıkmasına rağmen devletler, halen dış politikanın merkezi olarak kabul edilmektedir (Bal vd. 2008, ss. 22-26). Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından, devleti merkez alan ve uluslararası sistemdeki temel aktörlerin üniter ve rasyonel aktörler olduğunu öngören realizmin ön plana çıkmasıyla birlikte (Üzer 2008, s. 60), dış politika kavramı da, devlet merkezli bir yapı ortaya koymuştur (Erol ve Oğuz 2012, s. 385).

Temel birkaç dış politika kavramına bakıldığında, dış politikanın, çok genel olarak, bir devletin uluslararası sisteme ve diğer devletlere bakışını, tutumunu ve davranışlarını ifade eden bir kavram olduğu görülmektedir (Öztürk 2004, s.13). Nitekim, George Modelski, dış politikayı, “toplumların başka devletlerin davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler” olarak tanımlarken; Kalevi Holsti, “devletlerin dış dünyaya ilişkin davranışlarını”, dış politika olarak nitelendirir. Gert Krell'e göre ise dış politika, “iç toplumsal aktörlerin, öncelik ve tercihlerinin, devlet aygıtı tarafından dış dünyaya aktarılması”dır (Tayfur 2005, s. 77).

Devlet temelli bu yaklaşım, dış politikanın, devletin, küresel sistem içerisindeki, bir çıktısı, egemenlik alanı sınırları dışındaki insanlar, yerler ve her türlü şey ile ilgili geliştirilen kararlar, diğer aktörleri kendi çıkarları doğrultusunda etkileyebilme gayreti taşıyan tutumlar ve nihayetinde bir devletin küresel sistem ile iletişimi olduğunu ifade etmektedir (Erol ve Oğuz 2012, s. 385).

Bu yaklaşımların da dikkat çektiği üzere, dış politika, tamamen devlet merkezli bir tanımlama içerisinde kendisine bir yer bulabilmektedir. Böylesi bir durum da, dış politika

kavramını etkileyecek unsurların, devlet yapısı ile iç içe olmasını zaruri kılmaktadır. Bu noktada, devleti oluşturan belli bir toprak parçası, bu toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğu ve kendi kendini yönetme yetisi kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu üç unsurun bir araya gelmesi ile vücut bulan devlet yapısı, doğanın bir gereği olarak, tüm kademelerinde, bu unsurların edilgeni gibi bir görüntü çizmektedir. Bu yüzden, odak noktası devlet olan dış politika kavramı da, bu unsurlardan ve bunların sahip olduğu özelliklerden etkilenmektedir (Erol ve Oğuz 2012, s. 385).

2.3 TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEMELLERİ

Türk dış politikası, Türkiye'nin ulusal çıkar şeklinde tanımlanan hedeflerini ve ideallerini gerçekleştirmek amacıyla uluslararası sisteme dönük olarak sahip olduğu plan, program, strateji ve politikaları içerir (Demir 2016, ss. 13-14). Dış politika çalışması, hem devletin bu tür plan, program, strateji ve spesifik politikalarının ne olduğunu hem de bunların nedenlerini ve değişik boyutlarını kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi gerektirir. Tüm bu strateji, plan ve politikalar Türk dış politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır ve Türk dış politikasının yöntemini oluşturmaktadır (Demir 2016, ss. 13-14).

Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyılın ulus-devlet modeline uygun olarak 1923 yılında kurulmuş bir devlet olmakla birlikte, daima altı yüzyıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun bıraktığı çok kapsamlı tarihi mirasın etkisi altında kalmıştır. Bunun sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türk dış politikasına etki edecek olumlu ve olumsuz birçok dış politika konusu kalmıştır. Türkiye'nin cihan imparatorluğu kuran Osmanlı Devleti'nin varisi olması ona stratejik anlamda birçok fırsat sunmuştur. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan ulus-devletlerin Türk karşıtlığı içeren tarihsel söylemleri Türk dış politikasının risk unsurunu oluşturmuştur. İmparatorluğun Cumhuriyet'e bıraktığı miras, Türk dış politikasına temel oluşturması bakımından iki konuda incelenebilir. Bunlardan ilkinin, İmparatorluğun tasfiyesi ve Cumhuriyetin kurulduğu andan itibaren gündemde olan ve Cumhuriyet'in güvenliğini ve geleceğini çok yakından ilgilendiren konular oluşturmaktadır. Bu konuların pek çoğu Cumhuriyetin kurucu uluslararası metni olan Lozan Antlaşması yapılırken tartışılmış olmakla birlikte,

tam olarak çözülememiş ya da o dönemde çözülmüş olmasına rağmen daha sonra tekrar ortaya çıkmış olan veyahut Antlaşmanın imzalandığı dönemde gündemde olmayan fakat daha sonra ortaya çıkmış olan konulardır. İkincisini ise, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve Kuzey Afrika'daki gelişmeler sonucu ortaya çıkan konular oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Osmanlı'nın elinde olan bu bölgelerdeki gelişmelere uzun süre kayıtsız ve ilgisiz kalmaya çalışmış; Osmanlı İmparatorluğu'nda arda kalan sorunları reddetmiştir. Özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'daki gelişmeleri çoğu kez tarafsızlık, karışmazlık politikası adı altında ya görmezden gelmiş ya da bu konulara dair gerekli girişimlerde bulunmamış/bulunamamıştır (Demir 2016, ss. 13-14).

Türkiye ulusal gücünü olumlu ve olumsuz şekilde etkileyebilecek nitelikte güç kaynaklarına sahiptir. Her şeyden önce Türkiye, hem bölgesinde hem de dünya ülkeleri arasında büyük bir nüfusa sahiptir. Türkiye, Ortadoğu ve Avrupa'daki en büyük nüfusa sahip ülkeler listesinin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu Türkiye için önemli bir güç faktörü olsa da elbette tek başına yeterli değildir. Nüfusun niteliksel olarak da yetkin olması gerekmektedir. Bu yetkinlik de ancak toplumun ekonomik, askeri, siyasi, bilimsel, kültürel vb. alanlarda belli bir gelişmişliğe ulaşmasıyla sağlanabilir (Demir 2016, ss. 13-14).

Türkiye'nin ulusal çıkarları genel ve özel çıkarlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Genel çıkarlar, Türk halkı tarafından üzerinde konsensüs sağlanacak olan üç konuda incelenebilir: Birincisi, Misak-ı Milli ile belirlenen sınırlar içindeki toplum ve devletin hayatta kalmasını ve güvenlik içinde yaşamasını sağlamaktır. İkincisi, en iyi ekonomik ve sosyal hayat standartlarını yakalayarak çağdaş dünya şartlarına sahip bir toplum ve devlet olmaktır. Üçüncüsü, Türkiye toplumunun kimliğini oluşturan değerleri ayakta tutmak, onların yok edilmesine dönük saldırılara kalkan olmak ve hatta bu değerlerin güçlendirilmesini sağlamaktır. Kısaca askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan güçlü ve gelişmiş bir toplum ve dünya sisteminde onurlu ve başarılı bir aktör olarak hayatını devam ettirmektir (Gözen 2009, s. 43).

2.4 TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ

2.4.1 Kuruluş Dönemi Türk Dış Politikası: 1918-1939

Atatürk döneminde Türkiye'nin izlediği dış politika birçok açıdan değerlendirilebilir. Bu dönemde izlenen dış politikadan birçok ders çıkarılabilir ve günümüz Türk dış politikasına da ışık tutabilecek bir takım ilkelere ulaőılabilir. Atatürk dönemi Türk dış politikasının temelini oluşturan üç önemli nokta üzerinde durmak mümkündür. Birincisi öncelikle bağımsız, egemen ve uluslararası sistemin parçası konumunda bir devlet olarak kalma idealidir. İkincisi, bu ideale varabilmek için izlenen klasik güç dengesi politikasıdır. Üçüncüsü, Türk dış politikasının önemli bir söylemi haline gelen "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesinin Atatürk tarafından dönemin şartları çerçevesinde kullanılmasıdır (Gözen 2009, s. 43).

Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası, Osmanlı devletinin son yıllarına damgasını vuran sorunlar ve bu tarihi mirasın ortaya çıkardığı reflekslerle uluslararası konjonktürün gerektirdiği zorlukların kesişim alanı üzerine gelişmiştir. Yeni devletin bütün uluslararası mesuliyet ve iddialardan soyutlandığını iki temel unsur; I- Uluslararası alanda iddialı bir konum yerine Misak-ı Milli sınırlarını koruma ve ulus-devleti müdafaa stratejisi, II- Yeni Türk devletinin yükselen batı eksenine alternatif ya da muhalif değil, bu eksenin bir parçası olması olarak görülebilir (Davutoğlu 2004, s. 69).

Türk Dış Politikası Osmanlının Batılı devletlerden geri kaldığını kavramasıyla beraber gerçekleştirilmeye çalışılan reformlarla temelleri atılan, Tanzimat'la şekillenen ve İmparatorluğun son dönemindeki karışıklık sürecinde uygulanmaya pek fırsat bulunamayan Batı'ya yönelişin esas olarak Cumhuriyet'le devam ettirilmesidir. Bununla beraber, yeni bir devletin inşasıyla gelen kökünden ilke bazında bir çeşit evrim geçirmiştir. Bundan dolayı Türkiye'nin uluslararası politikasının oluőturulmasını kendi iç dinamikleriyle ve onu etkileyen dış etkenlerle birlikte ele alırken kuruluşla ortaya çıkan bu zor dönem ve sonrasında gelişen olaylarla evrilen bir yapısı olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin dış politikasını esas olarak jeopolitik konumu belirlemektedir. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Asya'nın kesiştiği bir bölgede yer alan Türkiye tarihi boyunca burada etkin olmak isteyen birçok güç için ilgi odağı olmuştur. Bu stratejik mevcudiyet daima önemini korumuştur. Özellikle, Boğazlar her zaman gündemde olmuştur. Doğu ile Batının ortasında kalması her zaman büyük oyuncuların gidişata müdahalesine neden olmuştur. Diğer yandan, Türkiye modernleşmeyle yüzünü Batıya dönünce çizgisini de belirginleşmiştir. Türkiye'nin sürekli olarak batıya yönelmesinin 3 temel nedeni gösterilebilir; I.- Atatürk'ün dış politikanın temellerine ilişkin mirası ve Ulusal Kurtuluş Savaşının çarpıcı özellikleri, II- Türkiye'nin coğrafi konumu, uluslararası sistemdeki yeri ve bu özelliklerin yol açtığı güvensizlik duygusu, III- ilk iki etmenin hazırladığı siyasi çerçeve içinde gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler (Sander 2006, s. 24). Cumhuriyetin kuruluşundan beri Orta Büyüklükte bir devlet olan Türkiye, askeri gücüyle öne çıkmaktadır. Kültürel olarak doğu kökeninden yavaş yavaş sıyrılan Türkiye, siyasi alanda ulus-devletin kurulmasıyla laik bir devlet esasına da geçmiştir. Tarihsel olarak bölgesindeki devletlerle yakın ilişkileri vardır. Ekonomik olarak kalkınma ve sanayileşme hedef seçilmiştir. Uluslararası alanda merkezi oluşturan Batılı ülkeler ve çevreyi oluşturan az gelişmiş ülkeler arasında gelişmekte olan bir ülke olarak 'yarı çevre' rolünü üstlenmiştir. Dış politikada Türkiye'nin genel eğilimi statükoyu devam ettirmek yani güvenlik ve siyaset temelinde dengeyi korumak Batılı çizgiden ayrılmamaktır (Oran, 2002, s. 32).

2.4.2 İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası

Türkiye İkinci Dünya Savaşında coğrafi mevkiinin önemi dolayısı ile Müttefik ve Mihver devletlerinin yanlarında savaşa sokabilme amacıyla yoğun baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır (Ünalın 2008, ss. 46-48). Savaşın tarafların bu baskısı karşısında Türkiye'nin politikası ise ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek amacı ile savaşın dışında kalmak ve büyük devletlerarası denge unsuru olma politikasını koruyarak saldırılardan kurtulmaktır (Hacettepe Üniversitesi, 2017).

Burada dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise "Türkiye İkinci Dünya Savaşında 'tarafsız' kalmamış, yalnızca savaş dışı kalmıştır. Bu savaş dışılığı da kesinlikle,

İngiltere'nin çekirdeğini oluşturduğu Müttefiklerden yana bir durumdur (Oran 2002, s. 393). İkinci Dünya Savaşında ki Türkiye, bir Orta Büyüklükte Devlet'in olağanüstü bir ortamda ortaya çıkan dengeleri ve çelişkileri ustaca kullanarak ve ulusal çıkar kavramını en çıplak biçimde uygulayarak ayakta kalabilmesinin en mümtaz örneği olmuştur (Oran 2002, s. 398).

2.4.3 Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası

Kırım savaşı, Osmanlı-Türk Hariciye geleneğinde Osmanlının dış tehditlere karşı Avrupa-içi ihtilafları kullanarak denge sağlamak suretiyle saldırganı bertaraf etme politikasının ilk örneğidir (Ünalın 2008, 48-50). Osmanlı Devleti büyük güçlerin stratejik çıkarlarını dengeleyerek taktik manevra alanı kazanması hedeflenmekteydi. Bu dönemde de etkisini gösteren bu politika özellikle yakın/etkin düşmanın uzak/potansiyel düşmanlarla dengelenmesidir. Avrupa-içi koalisyon ve ittifakına dayalı bu yaklaşım Soğuk Savaş dönemi dış politika geleneği halinde devam etmiştir (Davutoğlu 2004, s. 67).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasi ve ekonomik durum, Türkiye'nin Batı Bloğu'nun içinde hareket etmesine neden olmuştu (Oran 2002, s. 247). Bu dönem de Türkiye'nin Batıya yönelmesinin nedenlerinden önemli bir tanesi ise iki Süper Güç'ten biri olan Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yle ortak sınırı paylaşmasıdır. Cumhuriyetin ilk 20 yıl içinde Sovyetlerin Türkiye sınır komşusu olması, Bolşevik Rejimi'nden maddi ve siyasal destek sağlayan Türkiye açısından yararlı olmuştur. 1921 ve 1925 anlaşmaları ile anlatımını bulan iyi ilişkiler İkinci Dünya Savaşına kadar sürmüştür (Sander 2006, s. 83). Yeni oluşan uluslararası durum gereği olduğunu öne sürerek 17 Aralık 1925'de imzalan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını Sovyetler Birliğinin feshetmesi ve 1945 yılında Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi, Boğazlarda, Sovyetlere kara ve deniz üsleri verilmesi, Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere iade edilmesi gibi isteklerin Türk hükümetine bildirmesiyle Türk-Sovyet ilişkilerinde diplomatik bir çatışma dönemi başlamıştır. Bu ortamda Türkiye Savaş döneminde İttifak içinde olduğu İngiltere ve savaştan büyük güç olarak çıkan Amerika'dan destek aramış, fakat gerek savaş döneminde tarafsız kalışıyla gerekse Türkiye'de büyük endişe uyandıran Sovyet

davranışlarını Batı’da aynı endişeyi yaratmaması nedeniyle öncelikle destek alamamıştır (Hacettepe Üniversitesi 2017).

Yükselen eksen ile işbirliği yapılarak yakın tehdidin dengelenmesi politikası Türkiye’nin güvenlik örgütü NATO ile bütünleşerek Sovyet tehdidini bertaraf etmeye sevk etmiştir (Davutoğlu 2004, s. 71). ABD’nin Truman Doktrini ile başlattığı Çevreleme Politikası sürecinde, askeri ve jeostratejik konumu Türkiye’ye NATO üyeliği kapısını açtı. Kuzey Kore savaşına ABD’nin yanında katılan Türkiye sonuçta NATO üyesi ülkelerin yanında yerini aldı.

“Soğuk Savaş döneminde Türk Dış Politikası iki önemli parametreye bağımlı kalmıştı. Sovyet tehdidine karşı Batı Güvenlik Şemsiyesi içinde yer alma ve bu güvenlik şemsiyesi içindeki diplomatik alanı yine aynı Güvenlik Şemsiyesi’ndeki Yunanistan ile olan problemlere endekslemektir. Son derece önemli Avrupa Topluluğuna üyelik müracaatı bile, Yunanistan ile yaşanan blok içi mücadelede geri kalmama kaygısının ürünü olmuştur.

Bu iki boyutlu yaklaşım önce Johnson Mektubu sonra da Kıbrıs Bunalımı ile ciddi bir yara almıştır. Johnson Mektubu, Yunanistan ile yaşanan bunalımların blok içi bunalımlara dönüşebileceğini ve bu konuda Türkiye’nin tek yönlü dış politikada kırılganlığını ortaya koyarken, Kıbrıs Bunalımı sonrası Sovyet tehdidi dışında kalan alanlardaki ulusal stratejik çıkarların tanımlanması ve korunmasındaki öncelikler problemini gündeme getirmiştir. Johnson Mektubu başta SSCB olmak üzere Doğu Bloğu ülkeleriyle ilişkilerini ekonomi ağırlıklı olmak üzere tekrar gözden geçirmeye sevk etmiştir. Kıbrıs bunalımında özellikle BM platformunda yaşanan yalnızlık ise sömürge devrimleri ile ortaya çıkan yeni aktörlerin ihmal edilmesinin bir faturasını ortaya çıkarmıştır. Böylece, başta İKÖ olmak üzere çift kutuplu yapının doğrudan etki alanı dışında kalan bölgeler ve ülkelere açılma gerekliliği görülmeye başlanmıştır (Davutoğlu 2004, s. 72).

Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslara arası konumdan çok, sınırları boyu bir güvenlik anlayışına dayalı bir politika ve askeri stratejiler oluşturmuş ve uluslararası

konumu bu güvenlik anlayışının dar kapsamı içinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, uçak filosunun ikmal ve kapasite açısından Balkanlarda bile operasyon yapamayacağı gerçeği küresel ve bölgesel konumu ihmal eden ve sadece sınırlar boyu güvenlik anlayışını benimseyen yaklaşımın bir ürünüdür. Tipik bir ölçek küçülmesinin sonucu olan bu durum tarihi bir birikimin uluslararası konumu güçlendirici imkanlarını reddeden, maliyet ve risklerini ise üstlenen bir dış politika anlayışı ile bütünlük arz etmektedir (Davutoğlu 2004, s. 73).

2.4.4 Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesi ile, Türk Dış Politikası, çift kutuplu dünya düzeninin getirdiği bloklar arası çatışmanın içinde ki kısır ve tek vizyonlu döngüden psikolojik olarak kurtulmuş oldu (Ünalın 2008, ss. 52-55). Yeni dönemde “barış ve işbirliği olanaklarının çok arttığı uluslararası ortamda, Türkiye ekonomik ve toplumsal kalkınmasını gerçekleştirmek durumundaydı.” Dönemin uluslararası sisteminin oluşturduğu çok yönlü vizyon, dönemde etkili bir politika olarak ön plana çıkmaya başladı (Sander 2006, s. 156). Fakat bu dönemin Türkiye açısından diğer bir özelliği ise, Türkiye’nin çok yönlü ve kimi zaman belirsiz olan bir takım tehditler ve yeni imkanlarla karşılaşmış olmasıdır. Soğuk Savaşın sona ermesine paralel olarak dünyada oluşan iş birliği ve uzlaşma eğilimine rağmen Türkiye’nin bulunduğu coğrafya yeni bir çatışma alanı haline dönmüş, mesela uzun bir süredir istikrarsızlıkta adeta özdeşleşmiş olan Ortadoğu bölgesine, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri de eklenmiştir (Hacettepe Üniversitesi 2017).

Türkiye, bu dönemde doğuda ve kuzeydeki sınır komşusu SSCB’nin ve batı bölge komşusu Yugoslavya’nın dağılmasından sonra görece olarak daha aktif bir politika izlemeye başladı (Rubin ve Kirişçi 2002, s. 45). 1990’lara kadar Soğuk Savaşın getirdiği küresel politikalardan dolayı, Kıbrıs dışında ki Türk topluluklarla bağlantıları en aza inmiş olan Türkiye için yeni bir politik alan ortaya çıkmıştı. “Türkiye, yeni bir politik alan olarak görülebilecek bu bölgeye, Soğuk Savaş sonrasında gerek psikolojik gerekse diplomatik açıdan yeterince hazır girememiştir. Bu hazırlıksız Soğuk Savaş şartlanmaları ile yeni ortaya çıkan konjonktürün getirdiği imkan patlaması arasında intibak geçmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun yol açtığı gecikmeler dinamik bir nitelik kazanan

bölgesel dengelere yönelik politikalarda zamanlama problemi doğurmuştur (Davutoğlu 2004, s. 128).” Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan diğer bir politik alan ise Balkanlar’dır. Türkiye Balkanlar’da ki gelişmelere jeopolitik konumu, tarihi kültürel yakınlığı sebebi ile konjonktürün elverdiği ölçüde başarılı girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Yugoslavya’nın dağılması ile ortaya çıkan Cumhuriyetleri tanımış, Bosna-Hersek ve Kosova çatışmasında aktif bir dış politika izlemeye çalışmıştır (Hacettepe Üniversitesi 2017).

Ortadoğu’da ise Soğuk Savaş öncesinde her ne kadar Batı’nın Ortadoğu’yu Sovyetlere kaptırmamak için gösterdiği çabalara yardım ederek dolaylı bir yolla stratejik bir rol oynamışsa da, Türk Dış Politikası’nda Ortadoğu öncelikli bir bölge olmamıştır (Rubin ve Kirişçi 2002, s. 151). 1950’lerde Sovyet baskısının Ortadoğu’da açıkça görülmeye başlamasıyla batı yanlısı oluşumlar olan Bağdat Paktı ve Merkezi Anlaşma Örgütü’nün (CENTO) kurulmasında aktif rol oynamıştır. Kıbrıs Bunalımı sonrasında uluslara arası alanda yalnız kalması ve 1970’lerde ortaya çıkan petrol krizi sonrasında Ortadoğu’daki Müslüman ülkeler ve İsrail ile bir takım konularda adımlar atılmışsa da 1980 ortaları ve 1990 sonrası Özal dönemine kadar süreç dağınık bir şekilde devam etmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan jeopolitik durum ve izlenen aktif politika Ortadoğu ile ilişkilerin artması ve ilişkilere ekonomik boyut kazandırma çabası ile devam etmiştir. “Ortadoğu ile ilişkilerin gelişim sürecindeki en büyük etkenlerden biri ise Avrupa Birliği’nin Aralık 1997’de Türkiye’yi üyeliğe kabul müzakerelerinin bir sonraki turunda dışlama kararı’dır (Rubin ve Kirişçi 2002, s. 151).”

Bir parlamenter demokrasi olarak Türkiye’nin dış politika kararlarının alınması ve uygulanması sürecine biçimsel olarak bakıldığında, TBMM ye karşı sorumlu tutulan Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Gerek Bakanlar Kurulu içindeki geleneksel ağırlığı ve devlet yapılanması içinde koruyabildiği özerk konumu, gerekse deneyimlerin ve birikimlerin sonucu olarak, Dışişleri Bakanlığı’nın dış politika kararlarının sadece uygulanması değil, oluşturulması aşamasında da etkili rol oynadığı gözlenmektedir. Bakanlar kurulu ve Dışişleri Bakanlığı yanında dış politika kararlarının oluşum sürecinde etkili olabilen kurum ve makamların arasında Cumhurbaşkanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı da yer almaktadır (Rubin ve Kirişçi 2002, s. 18).

Soğuk Savaş dönemi sonrası politikada, dış politikanın oluşturulması ve uygulanması bazında, Genel Kurmay'ın dış politikanın belirlenmesi ve uygulanma aşamalarında etkisinde bir çoğalma olduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise 'Çift Kutuplu' sistem sonrasında ortaya çıkan yeni jeopolitik konum, uluslararası ortamın getirdiği istikrarsızlık ve Türkiye'yi çevreleyen bölgelerde ki sorunların çatışmayla çözülme eğilimin artmasıdır (Ünalın 2008, 52-55).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 90'lı yıllara kadar dış politikada Sovyet sorunu, iç politikada ise demokratikleşememe sorununun ortaya çıkardığı sıkıntılar içinde, tek vizyonlu ve bunalımlı dönemler yaşayan Türk Dış Politikası, İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da ki birleşme çabasına kayıtsız kalmamak için adımlar atmıştır. Dönemin kısır döngüsünde Yunanistan'ın AT'ye başvurusundan sonra Yunanistan'ın ardında kalmamak adına 3 Temmuz 1959 da atılan adım sonrasında başlayan süreç, 1 Aralık 1964'de yapılan Ankara Anlaşması ile Avrupa Birliği ile diplomatik bir sürecin çerçevesi oturtulmuş oldu. Bu süreçten sonra Türkiye'nin 60'lı yıllarda ekonomi politikası olarak İthal İkameci bir politika seçmesi, daha sonrasında da Türkiye'nin demokrasisindeki kırılmalar ve Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs Sorunu ile inişli çıkışlı bir yol olarak devam etti (Ünalın 2008, 52-55).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde İkinci Dünya Savaşına kadar liderlerin belirleyiciliği öne çıkmaktadır. Milli mücadele ertesinde iç ve dış politikanın tayininde Atatürk'ün ağırlığı söz konusuydu. Bilindiği gibi Osmanlı büyük devletleri birbirine karşı ustalıklarla oynamıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında da Batılı Devletlerin arasındaki çatlaklar iyi değerlendirilmiş, Sovyetlerin askeri ve diplomatik desteği sağlanabilmişti. İki Dünya Savaşı arasında da bu diplomasi geleneği başarıyla sürdürülmüştü. Savaş sonunda ABD'nin etkisine girilmiştir. Çok Partili rejime geçişle Dışişleri Bakanlığının etkisi artmış, Askeri müdahaleyle kamuoyu yükselişe geçmiştir. Darbeyle ordunun ağırlığı artmış, daha sonra bunu iş dünyasının yükselişi izlemiştir. Askeri etki daha sonra yeniden hız kazandı. AKP iktidarıyla kısmen ekonomik ve siyasi istikrara ulaşan ülkede sivil toplumun sesini duyurma çabası ve Avrupa Birliği üyeliği en önemli konuları oluşturmaktadır (Oran 2002, s. 247).

Batıyla yakınlaşmayı, ekonomik, siyasi, toplumsal, kültürel ve diğer açılardan gelişmeyi hedef olarak belirleyen Türkiye istediği sonuçlara pek de ulaşmış görünmemektedir. Çağdaşlaşma sürecinde ileri ülkelerin refah seviyesi yakalanamamıştır. İktisadi kalkınmanın motoru olması umulan, karışıklar içinde olan siyasal sistemi iyileştirmesi beklenen ve sosyal politikaları geliştirmesi ümit edilen Avrupa'ya uyum konusu sürekli iç ve dış olaylarla kesintiye uğradı ve ilerleme kaydedilememiş, Türkiye'nin ana uluslararası stratejik ortağı olan ABD'yle sürekli anlaşmazlıklara düşülmüş ve diğer ülkeler de beklediği biçimde gelişkin ilişkiler kurulamamıştır (Ünalın 2008, 52-55).

2.5 DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dış politikayı, devletin bekası, toprak bütünlüğü ve egemenliği gibi ulusal çıkarların yanısıra, devlet içindeki sosyal grupların/katmanların orta ve uzun vadeli ihtiyaçlarını karşılamak üzere, devletlerin doğrudan dış dünyaya ilişkin güttükleri politikaları/stratejileri/eylemleri olarak tanımlamak mümkündür. Dış politika, bir süreç dâhilinde veya diğer bir ifadeyle siyasal sistem içerisinde belirlenmektedir. Süreç, vatandaşların ve/veya diğer devletlerin talepleriyle işlerlik kazanmakta ve sonuçta karar vericiler rasyonaliteyi takip ederek çeşitli kararlar, eylemler tespit etmektedir (Efegil 2011, ss.405-411). Yine de bu süreci etkileyen çevresel faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler ikiye ayrılmaktadır: İç ve Dış Çevre Faktörleri. İç Çevre'de, askeri ve ekonomik kapasiteler gibi ulusal gücü oluşturan unsurlar, çıkar grupları, rekabetçi unsurlar ile devletin iç siyasal yapısı gösterilmektedir. Dış Çevre'de ise, küresel ve bölgesel gelişmeler ile devletin ikili ilişkileri yer almaktadır (Efegil 2011, ss. 405-411). İletişim araçlarının yardımıyla sürece dâhil olan bu faktörler, karar vericinin psikolojik çevresinde yer almakta, şekillenmekte ve karar sürecini doğrudan etkilemektedir.

Dış politikayı etkileyen faktörler iki gruba ayrılmaktadır. Yapısal faktörler içerisinde, coğrafi koşullar, tarihi tecrübeler, kültürel altyapı, ulusal genel kabul görmüş görüşler, diğer devletler hakkındaki görüşler ve uzun vadeli ekonomik ihtiyaçlar sayılmaktadır. Bu faktörlere yapısal faktörler denilmesinin sebebi ise, mevcut koşullara bağlı olarak değişmemesidir. Ulusal politikada ve uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, bölge devletlerinin tutumlarındaki farklılaşmalar, karar vericilerin kişilikleri ve günlük

ekonomik gelişmeler gibi faktörler de, konjonktürel/ dönemsel faktörler olarak kabul edilmiştir (Efegil 2011, ss. 405-411).

Dış politika analizine ilişkin çalışmalar incelendiğinde, karar verme sürecini etkileyen temelde dört farklı faktörün olduğunu görmekteyiz: Psikolojik, Sosyolojik, Dış ve İç Çevresel faktörler. Psikolojik faktörler arasında, liderlerin kişilikleri, tecrübeleri, inançları, değer yargıları ve algılama çerçeveleri sayılabilir. Tarihsel geçmiş, siyasal kültür, toplumsal değerler, milliyetçilik, kimlik ve sosyal gruplar/yapılar, sosyolojik faktörler arasında gösterilmektedir. İç Çevresel faktörler, iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar, devlet ve devlet-dışı aktörler olarak ifade edilebilir. Devlet aktörlerini, anayasada belirtilmiş olan, dış politika konusunda yasalar çerçevesinde yetkilendirilmiş, devlet adına hareket eden aktörler olarak belirtebiliriz. Bu kapsamda, parlamento, siyasal partiler, bürokratik kesim ve mahkemeler, devlet aktörleri olarak örnek gösterilebilir. Devlet- dışı aktörler arasında, kamuoyu, medya, sivil toplum kuruluşları ve çıkar grupları zikredilebilir (Efegil 2011, ss. 405-411).

2.6 TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye gerek tarihi geçmişi, gerek mevcut sosyal-ekonomik yapısı sebebiyle oldukça karmaşık bir ülke olarak sistemde yer almaktadır. Zaten bu yapı da onu incelemeyi aslında bir bakıma zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin uluslararası arenadaki rolünü çözebilmek oldukça zordur. Çünkü zaten karmaşık olan iç politika alanı ve toplumsal yapı dış politika alanını çözmeyi daha karmaşık hale getirmiştir (Tarhan 2013, ss. 14-24).

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin, büyük bir imparatorluk ardından kurulduğu düşünüldüğünde imparatorluk sonrası bir ülke dış politikasından ziyade bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke dış politikası sürdürmüştür (Çakmak 2008, ss.39-44). Elbette bunda büyük bir savaştan (Kurtuluş Savaşı) çıkılmasının rolü çok büyüktür (Tarhan 2013, ss. 14-24).

Modern Türkiye'nin dış politikasındaki temel ilke ve hedefleri bağımsızlık savaşı ve onu takip eden kuruluş yıllarında Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen Kemalist

ideoloji tarafından belirlenmiştir (Aykan 2008, ss. 30-38). Bakıldığı zaman Mustafa Kemal kendi dönemi içinde, özellikle de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Türk topraklarının itilaf devletleri tarafından işgal edilmesi ile 19 Mayıs 1919'da başlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda her ne kadar Batılı devletlerle savaşmış olsa da: Mustafa Kemal'in girişmiş olduğu bu hareket Batılı devletler olmakla birlikte, Batı anlayışına karşı değildi (Tarhan 2013, ss. 14-24).

Osmanlı'dan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir yandan Osmanlının alfabesinden ölçü birimlerine, kılık kıyafete kadar her alanda devrim yapıp, Osmanlı padişahını hain etmeye kadar varan bir politika sürdürürken. Diğer taraftan ise Osmanlı sürekliliğini kabul etmiştir. Gözen bu durumu: 'Türk dış politikasının ilgi alanına giren konuların pek çoğunda İmparatorluğun bıraktığı derin izler bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ömrünü doldurmuş; ama onun bıraktığı tarihsel, jeopolitik, dini-kültürel-sosyal miras, Türk dış politikasının en önemli gündem maddeleri olmaya devam etmiştir' (Gözen 2009, s. 36) şeklinde ifade etmiştir. Baskın Oran'ın deyişiyle 'Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın rejimini reddetmiştir, devletini değil' (Oran 2002, s. 24). Bu durum ileriki yıllarda da bir çok olayda da yine bir Osmanlı ardılı olup olmama tartışmalarına sebep olmuştur. Bu gibi durumlarda da mevcut hükümetin ideolojik yapısı bir kabul görme yada bir reddi miras politikası sürdürülme yoluna gidilmiştir (Tarhan 2013, ss. 14-24).

Her devletin dış politikalarında olduğu gibi, Türkiye'nin dış politikasında da rol oynayan bazı temel faktörler vardır. Bu faktörlerin bazıları zaman ve konudan bağımsız olarak hemen hemen her koşulda mevcudiyetini hissettirmektedir (Gözen 2009, s. 36). Bu faktörler bazen Türk dış politikasının çerçevesini belirlemede yardımcı olurken, bazen de karar vericilere kolaylık sağlamak yolunda önemlidir. Herhangi bir ülkenin dış politikası belirlenirken etkili olan bir çok etken vardır. Bunlar yapısal (Tarih, coğrafya, nüfus vb.), davranışsal (İdeolojik, kültür vb.) veya dış dünya ve uluslararası konjonktür gibi etkenler olup, bir ülkenin dış politika oluşumunda belirleyicidir.

2.6.1 Tarihsel/Toplumsal Koşullar

Tarihsel geçmişin incelenmesi sırasında tarihin de etkisiyle gelişen ve son görünümüne ulaşan kültür ve ulusal yapılarının etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Tarihin etkisinin dış politikada oldukça önemli bir rolü vardır. Çünkü geçmiş tecrübeler bugünün ayrılmaz parçalarıdır. İnsanlar, nasıl sosyal ilişkilerde karşılaştıkları olaylara olumlu/olumsuz tepki gösterirlerse, uluslar da ulusal/uluslararası arenada karşılaştıkları olaylara tepki gösterirler. Bu tepkilerinin temelinde, önyargılar, kendi yapısal değişkenleri yatar. Aslında, “kötü ya da iyi, doğru ya da yanlış tarih içinde edinilen tecrübeler, bir ulusun politik sistem içindeki olaylara karşı verdiği ya da vereceği tepkilerin rengini belirler. Aynı şekilde, dış politika konusundaki karar alıcının seçeneklerini sınırlar. Dahası, karar alıcının uluslararası gerçekleri, ancak, bu deneyimlerin sınırlarında algılamasına yol açar” (Tuncay 2011, ss.12-15).

Bu kapsamda, örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine denk gelen ve bir anlamda imparatorluğun dağılışını kanıtlayan Sevr Anlaşması Türkler için çok büyük bir travma olmuştur. Sevr Anlaşması ile bugün de Türkiye'nin iç ve dış politikasında meşgul olduğu sorunların, özellikle Ermeni ve Kürt sorunlarının, temelleri atılmıştır. Kürt Sorununun (Doğu Sorunu), Kürt toplumunun Sevr Anlaşması ile uluslararası tanınmaya ulaştıklarını varsayması yüzünden bu dönemden Türkiye'ye miras kaldığı tartışılmaktadır. Diğer bir taraftan, Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğundan kalan bazı olumsuz etkenler de vardır. Bunlardan biri de; “su uyur düşman uyumaz” atasözünün dış politikaların belirlenmesinde akıldan çıkmayan bir gerçeklik olarak yer almasıdır. Bugün, Türk diplomatlar, uluslararası arenada kuşkucu olarak tanınmaktadırlar. Bunda bugünkü Kürt ve Ermeni sorunları gibi bazı hayati problemlerin temelini attığı için “Sevr Paranoyası” olarak tanımlanan korkuların etkisinin olduğu belirtilmektedir (Tuncay 2011, ss.12-15).

Statükoculuğun Mustafa Kemal'in “Yurtta sulh, cihanda sulh” söylemiyle Türk dış politikasına iyiden yerleştiğinden bahsedilmektedir. Bu sözle söylenmek istenenin ise, gerek iktisadi bakımdan, gerek ideolojik bakımdan, gerekse siyasal açıdan Batıcı bir düzen kurulduğu ve bu konuda tartışmalar olmaması ve yine yurtdışında ise

bağımsızlıktan başka talep olmadığı ve ülkenin mevcut durumunun korunmasının tek istek olduğu söylenmektedir (Oran 2002, s. 47).

2.6.2. Jeopolitik Konum

Osmanlı Devletinin topraklarının bir kısmına kurulmuş olan Türkiye çok önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Kıtaları birbirine bağlayan en önemli geçiş yolu olmasının yanında, Boğazlar da Türkiye'nin jeopolitik konumunu güçlendirmektedir. Bu önem sanılan aksine, sadece belirli bir zaman aralığına sıkışmış olmakla kalmayıp, hala Türkiye'nin birçok politikasının, özellikle dış politikasının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Tarih içinde, farklı dönemlerde, farklı koşullarda, farklı etkilerle gündemde olan "jeopolitik konum"un etkisi zaman içinde şekil değiştirse de hiçbir zaman yok olmamıştır. Özel jeopolitik konumu, Türkiye'yi bir yandan Balkan ülkesi yaparken diğer yandan da hem Akdeniz hem Orta Doğu hem de kısmen Avrupa ülkesi yapmıştır. Diğer bir deyişle, üç tarafı denizlerle çevrili, Avrupa ve Asya'nın karşılaşma noktası olan Türkiye, stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'nin jeostratejik önemi, istikrarsızlık ve bunalım alanlarının ortasında yer almasının yanı sıra, ekonomik merkezlerin ve enerji kaynakları bakımından zengin bölgelerin kesişme noktasında bulunmasından da kaynaklanmaktadır (Tuncay 2011, ss.12-15).

Zaten her ülke için geçerli olmak üzere, "Toprağının konumlanması, iklimi, diğer bölgelere uzaklığı, suyollarına uzaklığı ya da yakınlığı gibi öğeler bir ülkenin dış dünyayla olan ilişkilerini düzenleyen çok önemli ölçütlerdir". Bu açıdan bakıldığında, üzerine konumlanan alanın yeri değişmemekle birlikte komşu ülkelerde var olan değişikliklere uygun dış politikalar zaman içinde geliştirilmiştir. Örneğin; Türkiye'nin dış politikası, 18.yüzyıl boyunca, Rusya'nın boğazlarda kontrol sağlama çabaları ile İngiltere ve Fransa'nın Rusya'yı durdurma çabaları tarafından yönlendirilmişti. Bu durum 1920'lerde değişse Türkiye'nin konumunun önemi ve stratejik değeri değişmedi. Aynı şekilde Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliğinin çevrenmesinde anahtar bir konuma sahip olan Türkiye, Soğuk Savaş bittiğinde jeopolitik önemini yitirmemiştir. Dahası Türkiye bu kez önemli enerji kaynaklarına en rahat ulaşım yolu olarak önemsenmeye başlamıştır (Tuncay 2011, ss.12-15).

Türkiye, bir yandan bu çok yönlü jeopolitik konumu bağlamında dış politika tercihlerini belirlemek durumundayken, diğer yandan batılı güçlerle kurduğu ilişkiler nedeniyle dış politika alanında kendini ikilemler arasında bulmuştur. Avrupa bölgesinde Türkiye'nin, bir yandan Batı ittifakında (NATO) aktif biçimde yer alması kuzey komşusu Sovyetler Birliği ile ilişkilerini belirlemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle bu bölgede yeni bir ikilem doğdu. Konjonktürün değişmesi ile AB, ABD ve Rusya arasında ortaya çıkan karmaşık ilişkiler gündeme gelmiştir (Tuncay 2011, ss.12-15).

Enerji kaynaklarının varlığı gibi önemli özelliği bulunan Orta Doğu ve Kafkasya bölgeleri ise diğer bölgeler gibi aynı tarz ikilemlerin yaşandığı alanlardır. Son derece farklı dinamiklere sahip olan Orta Doğu bölgesinde Türkiye bir yandan etkin rol oynamak isterken diğer yandan da iç çatışmalardan uzak kalmak istemektedir. Eskiden beridir batılı güçlerin etkisinin hep var olduğu bölgede Türkiye'nin diğer bir problemi de, bölgede uygulayacağı politikaların batı ile uyumlu olma durumudur (Oran 2004a, s. 25).

Kafkaslarda ise Rusya çok önemli bir belirleyicidir. Bu bölgede genel anlamda Rusya ile uyumlu politikalar uygulanmalı, özel anlamda Rusya ile birebir "iyi ilişkiler" kurulmalıdır. Ancak bu şekilde enerji yollarının Türk topraklarının üzerinden geçebileceği saptaması yapılmaktadır (Oran 2004a, s. 26).

Soğuk Savaşın bitmesinden sonra Türkiye'nin komşu sayısında gerçekleşen artış ve çeşitlilik jeopolitik konumun önemini belirleyen etkenlerden biri olmuştur. Şöyle ki, Soğuk Savaş öncesi kuzeyinde, en güçlü komşusu Sovyetler Birliği olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni kurulan devletler Türkiye'nin yeni komşuları haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası, jeopolitik konumun Türk dış politikasına etkisi yeni komşular ve Sovyetler Birliğinin yerine kurulan Rusya Federasyonu'nun varlığı ile şekillenmiştir (Tuncay 2011, ss.12-15).

Türkiye'nin, dış politikasının şekillenmesinde, jeopolitik konumun etkisinin olması pek de şaşırtıcı bir durum değildir. Orta Doğu ve Kafkasların enerji kaynaklarına ulaşım yolu olması, Avrupa'nın doğusuyla sınır komşusu olması jeopolitik konumun Türkiye'yi önemli kılan yönüdür. Bu türlü statik getiriler ise Türkiye'nin sözü edilir bir ülke

olmasına neden olmaktadır. Bir anlamda “vazgeçilmezlik yarattığı” düşünülebilecek olan jeopolitik konumun dış politika yapımında zorlu süreçler yarattığından bahsedilmektedir. İlk olarak, bu kadar geniş olan doğal sınırları ve boğazları korumak Türkiye’nin güvenliğini sağlamasında en önemlilerden biri olarak görülen unsurlardan biridir (Davutoğlu 2004, s. 70).

2.6.3 Uluslararası Sistem ve Türkiye

Türk Dış Politikasının temel ilkelerinin şekillenmesine yardımcı olan yapısal faktörlerden bir diğeri, Türkiye’nin uluslararası sistemdeki yeridir (Tuncay 2011, ss.12-15). Çünkü bir devlet, sistemdeki duruşunun sınırlarını bu sınıflandırma temelinde belirler, kategorisinin dışına çıkmakta zorlanır. Bu kapsamda, Türkiye “Orta Büyüklükte Devlet (OBD)” ya da “Gelişmekte olan ülke” olarak tanımlanmaktadır. Baskın Oran’a göre OBD, uluslararası sistem üzerindeki etkileri çok az olan ama bölgesel politikalarda özellikle küçük komşularla olan ilişkilerinde etkin olan; büyük devletlerden gelen zorlamalar karşısında biraz da olsa dayanabilen ve onlarla çeşitli durumlarda pazarlık yapabilen ve hatta o günün koşullarını iyi değerlendirerek onların bazı davranışlarını belirli bir oranda da olsa etkileyebilen devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda yer alan OBD; sistemde herhangi bir tehditle karşılaştığı zaman, kendi inisiyatifiyle olmasa da, ya güç dengesine oynar ya da bir ittifaka sığınır. Fakat OBD, hegemon gücün izni olmadan dünyanın stratejik bir bölgesine herhangi bir müdahalede bulunamaz (Oran 2004a, s. 33-34).

Kullanılan bir diğeri sınıflandırmadaysa Türkiye ABD için bir “Eksen Ülke” olarak tanımlanmaktadır. Eksen ülke, geniş bir nüfusa ve önemli bir jeostratejik konuma ve hegemon devlet için ciddi bir ekonomik partner olarak görülebilecek nitelikte bir ekonomiye sahip olan devlettir. Eksen ülke olabilmek için en önemli şart ise, bölgesel ve uluslararası istikrarı etkileme potansiyeline sahip olmak olarak gösterilmektedir. Türkiye’nin, hegemon güç ABD tarafından Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Avrupa bölgelerinde istikrarı sağlamak için önemli görüldüğü düşünülmektedir. Bu noktada, Türkiye’nin “gelişmekte olan Meksika, Brezilya, Mısır, Hindistan gibi diğeri eksen ülkelerden de ayrıldığından” bahsedilmektedir. Bunun nedeni ise, Batı ile olan yakın

ilişkileridir. Çünkü bahsi geçen bu ülkelerin hiç biri batı ittifak gruplarına dahil değilken, Türkiye hem bir NATO ülkesi hem de AB'ye girebilme yolunda ciddi adımlar atan bir ülkedir (Tuncay 2011, ss.19-20).

Türkiye için kullanılan diğer bir sınıflandırmaysa “bağımlı ülke” tanımlamasıyla yapılmıştır. Şöyle ki; II. Dünya Savaşından sonra Türkiye'nin uluslararası sistem içerisindeki yerinin farklılaştığından da bahsedilmektedir. Bu düşünceye göre Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalan bir devlet olmasına rağmen, savaşın dolaylı etkileri, iktisadi abluka, seferberlik ilan edilmesi, artan askeri harcamalar ülke ekonomisi üzerinde önemli olumsuz etkilerde bulunmuştur (Tuncay 2011, ss.19-20).

2.6.4. Devlet Anlaşısı ve Geleneği

Türkiye'nin devlet geleneği, Osmanlı devlet geleneği üzerine kurulmuştur (Tuncay 2011, ss.19-20). Osmanlı İmparatorluğunun etkilerinin dış politika davranışlarında etkili olduğu söylenmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'nın, en azından, stratejik olarak vazgeçilmez bir parçası olma özelliğini çok iyi kullanmıştır. Hatta imparatorluğun çöküş sürecinin bu kadar uzun sürmesinde bu faktörün etkili olduğu düşünülmektedir. Avrupa Devletler sistemine dahil olma arzusu bir devlet geleneği olmuştur bu durum uzun yıllardır Türkiye'deki dış politika tercihlerinde gözlemlenebilmektedir.

Dengencilik; Avrupa devletler sistemi çerçevesinde, Türk dış politikasında yeri olan bir başka devlet geleneğidir. Türkiye'nin uygulamakta olduğu dış politikalarında, hem batı ve onu oluşturan ögeler arasında hem de batı ve karşısındakiler arasındaki dengeyi oluşturmaya çalıştığı kabul edilmektedir. Birinci türden bahsedilen dengeyi kurmak için Türkiye Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ni kullanarak ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca, batı içi unsurların dengesinin kurulmasının II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar başarıyla gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. Ancak, ABD'nin dünya sahnesine etkili bir güç olarak çıkmasından sonra bu dengenin Avrupa ve ABD arasında olmasının beklendiği ama olamadığı (Oran 2004a, s. 49) ifade edilmektedir.

Bütün bu gelişmelere ilave, Osmanlı Devletinden miras alınan ve süreklilik unsurları olarak görülebilecek “uluslararası hukuku iyi kullanabilmek, haber almanın önemi, maceradan kaçınma, temkin, gerçekçilik ve özellikle yaklaşan bir krizde askeri ve diplomatik açılardan yalnız kalmamak” gibi ilkelerin de devlet geleneğini şekillendirdiğinden bahsedilmektedir (Oran 2004a, s. 49).

Türk Dış Politikasını yapılandıran önemli unsurlardan bir diğeri de, oluşan devlet geleneğinde doğrudan etkileri bulunması bakımında önemli olan, Mustafa Kemal’in, diğer bir deyişle, cumhuriyeti kuran kadronun etkileridir. Hatta bir değerlendirmeye göre, “Atatürk’ün kendisi Türkiye’de politikayı şekillendiren en önemli kurumdur”. Öte yandan, Mustafa Kemal’in Türk Dış Politikasının şekillenmesindeki etkisinin çok büyük olduğu, cumhuriyetin kuruluş aşaması incelendiğinde oldukça açık bir şekilde ortaya çıkar. Bir imparatorluğun üzerine cumhuriyet rejiminin kurulması sırasında yapılması gereken köklü reformların büyük ölçüde başarıya ulaşmış olduğu göz önüne alınırsa, bu reform süreçlerinden payını alan politikalardan biri de doğal olarak dış politika alanı olacaktır. Cumhuriyet’in kurulması ve “laiklik” ilkesinin kabulü de kurucu kadroların Avrupa devlet sisteminin içinde yer alma yönündeki tercihlerini daha da belirginleştirmiştir. Kaldı ki; Atatürk, “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” diyerek, Osmanlı devletinin politikalarından göreceli olarak daha farklı bir açılım sergileyeceğini işaret etmiştir. Dahası, Mustafa Kemal ve onunla birlikte çalışan kurucu kadronun amacı, “vatan sınırları içinde istikrarlı, kalıcı ve güçlü bir devlet kurmaktır”. Yeni kurulan ülke; bir ulus-devlet, parlamenter demokrasiye sahip, batı tipi bir devlet olacaktı (Tuncay 2011, ss.19-20).

Türk dış politikasının temel ilkeleri, “Erken Cumhuriyet Dönemi” ya da “Atatürk Dönemi” olarak adlandırılan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan Atatürk’ün ölümüne kadar devam eden dönemde şekillenmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın galibi olarak Lozan Antlaşması’nı imzaladıktan sonra içeride yeniden yapılanmaya ağırlık veren Cumhuriyet rejimi, dış politikada da buna paralel olarak “bağımsızlık, bağlantısızlık, kendi kaderini tayin etme hakkı ve egemenlik” talepleri ekseninde uluslararası meşruiyetini sağlamayı amaçlamıştır (Ürer 2004, ss. 89-91). Böylece Türkiye, kuruluş döneminde öncelikli hedefini “devletin tam bağımsızlığının ve bütünlüğünün

korunmasına yönelik uluslararası işbirliğinin sağlanması” (Bal 2010, s.45) olarak belirlemiştir (Kaya 2015, ss. 9-14). Bu doğrultuda Batı ile yakınlaşma çabası içinde olmasına rağmen, İngiltere ve Fransa ile yaşanan sorunlar nedeniyle Sovyetler Birliği’ne yanaşarak denge politikası izlemeye çalışmıştır (Gözen 4004, s. 22, Kaya 2015, ss. 9-14).

2.6.5 Dış Etkenler ve Uluslararası Yapının Etkileri

Dış politikada herhangi bir karar verilirken kendi sistemleri dışından kaynaklanan yani uluslararası konjonktürün etkisiyle çokça kararlar şekillenir. Bir ulusun dış politika tercihlerini etkileyen bir çok etkenin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu dış etkenli belirlenen kararlarda da bir çok etmen veya unsur göz önünde tutulur. Bu göz önünde bulunan etmenlerin farkı herhangi bir aktörün dış politikasının belirlenmesinde rol oynayan o aktöre özgü, onun öznel koşullarından kaynaklanan şartların dışında bütün aktörler için geçerli genel bir çerçeve oluşturuyor olmalarıdır (Mor 2002, s. 14).

Türk dış politikasında dış belirleyici etkenler büyük ölçüde Türkiye’den bağımsız etkenlerdir. Yani ulus aşan ilişkilerin uygulandığı alanlarda ortaya çıkan etkenlerdir (Tarhan 2013, ss. 14-24).

Uluslar kendi kararlarını kendilerinin belirleme hakları vardır. Bu bağımsız bir ulus-devletin belki de en belirgin özelliğidir. Ancak yeni dünya düzenindeki baş döndürücü gelişmeler ulusları; uluslararası arenadaki yapılanmalar, örgütlenmeler, ittifaklar nedeniyle bazen zorlanmış olsa dahi diğerlerinin aldığı kararlara uymak zorunda bırakabilmektedir (Tarhan 2013, ss. 24-41, Arslan 2007, s. 14).

Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte dünya, iki kutuplu sistemi de terk etmek zorunda kalmıştır. BU durum, uluslararası politikada çok büyük değişimi beraberinde getirmiştir. Bu değişim derin bir siyasi-ekonomik değişime de sebebiyet vermiştir (Kirişçi 2001, ss. 615-630).

Türk dış politikası zaman zaman kendi çıkarları lehine yada aleyhine kararlar almış ya da almak zorunda kalmıştır. Elbette bu durum izafi bir durumdur. Ancak, özellikle ikinci

dünya savaşından sonra ideolojik kamplaşmanın yaşandığı bir dönemde kendine Batı bloku içerisinde yer bulan Türkiye yürüttüğü politikalar da o eksende olmuştur. Bizatihi bu blok içerisinde yer almak için birçok girişimde de bulunmuştur. Bu blok içinde yer almasıyla ister istemez bazı yükümlülükleri de kabul etmek durumunda kalmıştır (Tarhan 2013, ss. 14-24).

Uluslararası sistemde yakın dönemlerde, ortaya çıkan şaşırtıcı ve köklü değişiklikler, çoğu devletin dış politikalarını ve bölgesel rollerini gözden geçirmelerine sebep olmuştur (Oran 2004a, s. 607) ve olmaya da devam etmektedir. Öyle ki uluslararası sistemin bu kadar hızlı değişim ve dönüşümler yaşaması dış politika kararlarını o kadar hızlı bir şekilde söylem farklılığına daha doğrusu politika değişikliğine de götürmektedir. Dış politika da kararlar uluslararası arenanın atmosferine göre şekillenmekte ve sürdürülebilirliği de bazen uzun bazen de fazlasıyla kısa zamanlı olabilmektedir (Tarhan 2013, ss. 24-41).

2.6.6 Uluslararası Örgütler

Türkiye'nin değişim sürecinin yönetilmesinde kendi imkânlarını devreye sokmanın yanında, şartlara göre bölgesel ve uluslararası örgütleri harekete geçirmeye çalıştığı görülmektedir. Bölgesel ve uluslararası aktörlerin katılımını sağlama politikası Türk dış politikasının geleneksel tutumuyla paralel olmanın yanında, Türkiye'nin imkân ve kapasitelerinin ötesine geçen durumlarda Ankara'nın elini rahatlatmak adına böyle bir adım attığı anlaşılmaktadır. Tüm bölgeyi içine alan ve büyük siyasi ve ekonomik sonuçları olan bir dalganın tek bir ülkenin etkisiyle veya yönlendirmesiyle şekillenmesi söz konusu olamaz. Ayrıca bölgedeki değişimin etkisinin bölge ötesine taşıyor olması dolayısıyla, pek çok aktörün olayları şekillendirmeye çalıştığını görmek gerekmektedir (MÜSİAD 2013, s. 42-43).

Küreselleşme sürecinde, uluslararası politikanın ülkeler arasında çok yönlü ilişkileri zorunlu kıldığı ve toplumlar arasında karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı kabul edilmektedir. Devletlerin dış politikalarında uluslararası örgütlerin rolü her geçen gün

artmakta ve bu durum giderek daha belirgin bir hale gelmektedir. Devletlerde, bu gelişmeler çerçevesinde ve bu doğrultuda dış politikalarını belirlemektedirler (Tarhan 2013, ss. 24-41).

Türk dış politikası soğuk savaş ve sonrası dönemde başta Avrupa Birliği (AB) gibi batılı örgütlerle ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan ise çevresindeki ve bölgesindeki ülkelerle iktisadi, siyasi ve kültürel işbirliklerine de öncülük etmektedir (Akgün 2009, ss. 1-39). Özellikle Türk dış politikasında etkili bir dinamik olan AB'ye uyum süreci etkisini fazlasıyla hissettirmiştir. AB ile ilişkiler tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi olarak benimsediği Batıcılık anlayışı, Türkiye'nin AB'ye yönelmesinin altında yatan temel dinamiği oluşturmaktadır. Bu anlayış AKP hükümeti döneminde iyiden iyiye etkili olmuştur (Tarhan 2013, ss. 24-41).

Türkiye, uluslararası örgütleri uluslararası barış ve istikrar açısından önemli bir diplomatik araç algılamaktadır. Küreselleşme sürecinin de etkisi ile daha aktif hale gelen uluslararası örgütler, uluslararası sistemin anarşik olduğu realist görüşün aksine uluslararası sistemin denge unsuru olarak görülmektedir (Erdağ 2013, s. 69).

Türkiye, Batı eksenli bir dış politika sürdürmesinin yanında İslam dünyası ile ilişkilerini sürdürmek için başta İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) olmak üzere çeşitli uluslararası birliklerde de yer almıştır. Bu şekilde, Türkiye Batı ile ittifak bağlarını koparmadan dış politikasını çeşitlendirerek çok yönlü bir eksene oturtmuştur. Aslında Türkiye soğuk savaş döneminde her ne kadar Batı bloku içerisinde kendine yer bulsa da başta Sovyetler Birliği olmak üzere Doğu Blok'u ülkeleriyle de ilişkilerini sürdürmüştür (Tarhan 2013, ss. 24-41).

Bir ülkenin farklı uluslararası yapılanmalar, örgütlenmeler ile ilişkileri var ise dış politikasını da bu yapılanmalara uygun tespit etmesi ve yürütmesi zorunluluğu doğacaktır. Bu yüzden bu ittifaklar da denge politikasını, hele ki Türkiye gibi jeopolitik konuma sahip bir ülkenin fazlasıyla göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu durum hem iç politikada hem de dış bağlantılar ile uyum göstermelidir (Tarhan 2013, ss. 24-41, Arslan 2007, s. 14).

Türkiye'nin uluslararası örgütlerle ilişkisi, genel anlamda Türkiye'nin siyasi ve güvenlik çıkarları etrafında gelişen Türk Dış Politikasının doğal bir uzantısı ve hatta stratejik bir aracı olarak şekillenmektedir. Teorik çerçevede bakıldığında da Türkiye'nin uluslararası örgütlere yaklaşımını, büyük ölçüde realist bir perspektifin belirlediği söylenebilir. Nitekim Türkiye'nin Batıyla ilişkilerinin temelinde de, realist okulun varsayımladığı gibi güvenlik arayışı etkili olmuştur (Akgün 2009, s.29).

AKP hükümetlerinin yeni dış politika söyleminde dikkat çeken husus, Türkiye'nin sadece komşu ülke ve bölgelerdeki sorunları (Bosna-Hersek, Irak, Lübnan ya da Kırgızistan) kendisiyle yakından ilişkili görerek bunlara müdahil olması değil, aynı zamanda uluslararası örgütlerde üstlenilen yeni rollerle küresel düzenin yeniden kurulmasına katkı yapmasıdır (Duran 2011, s. 23).

2.6.7. Uluslararası Hukuk

Hukuk kelimesi, toplumda uyulması zorunlu olan hukuk kurallarını ifade eder (Kalabalık ve Erdem 2014, s. 61); Hukuk kuralları gerek kişiler ile kişiler gerekse kişilerle doğrudan doğruya toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen maddi yaptırımlı, yani uyulması kamu gücü ile desteklenmiş bulunan zorunlu kuralların bütününden ibarettir (Kalabalık ve Erdem 2014, s. 38). Uluslararası Hukuk ilke olarak, devletler ile devletler, devletlerle uluslararası kuruluşların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünüdür (Kalabalık ve Erdem 2014, s. 169).

Devletler dış politikalarını oluştururken ve uygularken etkilendikleri ilk hukuk düzeni kendi iç hukukları olmaktadır. Devletler dış politikalarını oluştururken kendi ulusal hukuk kuralları ile de bağlı olarak bunu gerçekleştirmek ve uygulamaya koymak zorundadır (Pazarcı 2008, ss. 119-130). Devletler dış politikaların oluştururken en başta bu dış politikanın hangi ölçüde varolan uluslararası hukuk kurallarına bağlı bulunduğu araştırmasını yapmak zorundadır. Devletler bu amaçla üç değişik biçimde uluslararası hukuk kurallarından etkilenme durumunda kalmaktadır: i) hükümetin

davranışının ne olacağıın belirlenmesinde, ii) hükümetin davranışının hangi gerekçelere dayanacağıın belirlenmesinde iii) dış ilişkilerin düzenlenmesinde. (Pazarcı 2008, ss. 119-130).

Birçok devlet dış politikalarını uluslararası hukukun kurallarına uygun bir şekilde oluşturmaktadır. Uluslararası işbirliğinin söz konusu olduğu yerde bu işbirliğini belirleyen hukuk çerçevesinde hareket etme zorunluluğu vardır. Uluslararası hukukun dış politikanın önemli bir etkeni olduğu Dışişleri Bakanlıklarında hukuk danışmanlık birimlerinin bulunmasıyla da kanıtlanmaktadır (Pazarcı 2001, ss. 693-701).

Dış politikanın belirlenmesinde, varolan uluslararası hukuk kurallarının değerlendirilmesi ya da yeni uluslararası hukuk kurallarının yaratılması yoluna gidilmesinden başka, dış politika verileri birtakım uluslararası hukuk kurallarının iç hukukta hüküm doğurması ya da uluslararası mahkemelerce uygulanması ya da uluslararası uyuşmazlıklarda uluslararası yargı ya da hakemlik organları önünde yürütülecek politikanın belirlenmesinde de rol oynamaktadır (Pazarcı 2008, ss. 119-130). Bir devletin dış tercihlerini, davranışlarını, tutumlarını oluşturması ve bunları uygulamaya koyması olarak tanımlanan dış politika ile hukuk arasındaki ilişki, görüldüğü gibi son zamanlara dek iç hukuk ve uluslararası kamu hukuku düzeylerinde gerçekleşmiştir. Ancak, iç hukuk rejimi ve dış ilişkileri düzenleyen hukuk rejimi düzeylerinde ortaya çıkan gelişmeler sonucu, dış politikanın oluşumunda ve uygulamasında bu iki hukuk düzeni dışında da bazı etkilere meydan vermiştir. Böylece, ulus-ötesi ve ulus-üstü kurumların önemli birer uluslararası aktör haline gelmesiyle, politika oluşturmak ve bunları uygulamak gibi ikili karaktere sahip olan dış politika belirlenmesi sürecinde devletler kendi iç hukukları ve uluslararası hukuk rejimi ile birlikte ulus-ötesi ve ulus-üstü hukuk kurallarını da dikkate alır hale gelmişlerdir. Bu temel belirleyicilere ek olarak, görece daha az etkili olan yeni bir hukuk düzeni de dış politika sürecinde önem kazanmıştır. Hükümet-dışı örgütlerin ve farklı devletlerin uyruğunda bulunan ticari ortaklıkların çeşitli uzmanlık alanlarında oluşturdukları “mesleki hukuk” düzenlerinin de dış politikayı belirli ölçülerde etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır (Pazarcı 2008, ss. 119-130).

Türkiye, dış politikasını oluştururken ve uygularken bu hukuk kriterleri çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Aksi halde dünya kamuoyunda zorluklarla karşılaşılır (Tarhan 2013, ss. 24-41).

2.6.8 Uzun Süredir Çözülememiş (Kronikleşmiş) Sorunlar

Devletlerin dış politikalarını iç politikalarından önemli ölçüde etkilenmektedir. İktidarda bulunan yönetimler programlarını iç politika ve iç kamuoyuna göre tespit eder ve şekillendirirler ve bu uygulama dış politika için de geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında dış politika da tamamen iç politikanın bir görünümüdür. Bir ülkenin kronikleşmiş belirli bir sorunu varsa doğal olarak iç ve dış politikayı buna göre belirlemektedir. Örneğin cumhuriyetle yaşıt olan bir ‘Kürt Sorunu’ ve buna bağlı yaklaşık çeyrek asırdır süren bir PKK gerçeği vardır. Türkiye bu kronikleşmiş sorunla gerek iç gerekse dış politikada her zaman önüne hem bir engel, hem de bir zaaf olarak karşısına çıkmıştır (Tarhan 2013, ss. 24-41).

Türkiye açısından Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasını etkileyen ve diğer dış politika sorunlarıyla da güçlü bir etkileşime sahip en önemli iç dinamik Kürt sorunu ve PKK terörüdür. Bununla birlikte bu sorun Türkiye’de çok tartışılan ve önemsenen güvenlik konularının başında gelse de, adlandırmasından içeriğine, etkilerine ve çözümüne kadar hiçbir boyutunda uzlaşma sağlanabilmiş bir konu değildir. Ayrıca sorun uzun süredir Türkiye’nin hem uluslararası konumunu ve imajını hem de dış politikasını yoğun biçimde etkilemesine hatta belirlenmesine karşın ağırlıklı olarak PKK terörü ekseninde ve iç politika bağlamında tartışılmaktadır. Dış politika bağlamında yapılan tartışmalarda ise sadece sorununun ikili ilişkiler üzerine etkileri genel söylemlerle dile getirilmekte, Türk dış politikasının vizyonu, genel ilkeleri, iç dinamikleriyle Doğu ve Batı bağlantısı üzerine etkileri yeterince sorgulanmamaktadır (Kurubaş 2009, ss. 40-41).

Ayrıca Kürt sorununun yabancı aktörlerin Türkiye’nin içişlerine karışmalarına zemin hazırlayarak aleyhine kullanılabilir bir koz olması Türkiye’nin uluslararası alandaki imkân ve yeteneklerini daraltmaktadır. Ortadoğu ve Batı’yla ilişkilerde büyük zorluklara

yol açması da konunun Türk dış politikasındaki önemini artırmaktadır (Kurubaş 2009, ss. 39-69).

Başka bir örnek olarak 'Kıbrıs Sorunu' vardır. Tarih boyunca Türkiye'nin her zaman dış politikasında ilk üç gündemi arasında yer almayı başarmış olan bir sorundur. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Türkiye açısından birçok krizin müsebbibi olmuştur, Günümüzde ise AB ile ilişkilerde kilit öneme sahip olan bir sorundur (Tarhan 2013, ss. 24-41).

Kıbrıs meselesinde taraf ülke durumunda olan İngiltere ve Yunanistan dışında ABD ve SSCB'de doğrudan konuya müdahil olunca Türkiye'nin Kıbrıs Politikası açısından bu iki ülke önem arz etmiştir. Özellikle 1960'ların ortalarından ve 1974 yılı arasındaki süreçte "Kıbrıs Sorunu" Türkiye'nin en temel sorunu olmuştur. Kıbrıs sorunu Türk Dış Politikasındaki temel kırılma noktasıdır ve dış politika vizyonu (Derman ve Kurban 2016, ss. 474-475) bu gelişmeler çerçevesinde yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır.

Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte uyguladığı Kıbrıs siyaseti nedeniyle Batılı müttefiklerinden yeterli desteği bulamayan Türkiye'nin, Soğuk Savaş döneminde izlemeye başladığı tek yönlü ve ABD yanlısı NATO'ya endeksli dış politikası yavaş yavaş değişmeye başlamış ve daha dengeli, dış politikada çok yönlü arayışların başlamasına sebep olmuştur. Batı kanadında yer almakla birlikte ülke menfaatine aykırı tutumda farklı bir politika yürütmeyi ve buna özgü bir strateji belirlemeyi amaçlamıştır. Kıbrıs politikası bu stratejiye iyi bir örnektir (Derman ve Kurban 2016, ss. 474-475).

İç ve dış politikada kronikleşmiş sorunlar dönem dönem kararları etkilemiştir. Burada asıl kabiliyet ise bu sorunları fırsata çevirerek çözebilmektir. Aksi takdirde bu sorunlar her zaman önümüzde çözülmesi gereken ve kararları etkileyebilecek bir hal alır. Özellikle AKP döneminde başlatılan ve Türkiye'nin son 30 yılında sürekli sorun olarak gündeminde var olan PKK sorununun çözümü noktasında atılan adımlar dış politika ile de yakından ilgilidir. Elbette salt dış politika için başlatılmış olunan bir süreç değildir. Lakin, bölgede daha aktif bir dış politika için bu meselenin çözümü de zorunluluk halini almıştır (Tarhan 2013, ss. 24-41).

2.7. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SÜREKLİLİK ÖĞELERİ

Türk diő politikası yukarıda bahsedilen yapısal faktörler tarafından şekillendirilmekle birlikte, süreklilik özelliği gösteren temel ilkelere sahip olduğu da belirtilmelidir. Dolayısıyla bahsedilecek olan süreklilik öğelerinin aslında Türk diő politikasının temel direkleri olduğu kabul edilmektedir (Kaya 2015, ss. 34-40).

2.7.1. Batıcılık

Erken Cumhuriyet Dönemi (Kaya 2015, ss. 34-40), Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem modernleşme deneyimiyle benzerlikler taşıması bakımından geçmişle bir süreklilik ilişkisi içinde olsa da modern bir ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa edilmesi bakımından çok önemli bir özgünlük ve tarihsel geçmişle kırılma niteliği gösterir (Keyman 2008, s. 155). Bu kırılmanın bir yansıması olarak görülmektedir ki; yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, “büyük bir imparatorluk ardılı olan bir ülke diő politikasından ziyade bağımsızlığına yeni kavuşan bir ülke diő politikası” (Çakmak 2008, s. 40) izlemiştir. “Batı'yı önceleyen ve Batı'ya odaklı” (Çalış 2001, s. 28) diő politika anlayışı çerçevesinde Osmanlı'yı “öteki” olarak konumlandıran Türkiye, bu şekilde uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak kalabilmenin yollarını aramıştır (Sönmezoglu 2011, 258). Batı, bu anlamda bir coğrafyadan çok bir medeniyet türüne işaret etmekte; Batıcılık ise “eski, arkaik olana karşı moderniteyi, akla/rasyonaliteye ve pozitif bilime dayalı bir hayat tarzını, toplumlararası ilişkilerde, ekonomide pragmatizmi ve... Osmanlı toplum yapısı yerine yeni, dinamik bir ulus devleti” temsil etmektedir (Kaya 2015, ss. 34-40).

Yeni kurulan devletin çağdaş niteliklere sahip olması gerektiğine inanan Atatürk, “Bütün çalışmamız Türkiye'de çağdaş, bu nedenle Batılı bir hükümet oluşturmaktır. Uyarlığa girmek arzu edip de Batı'ya yönelmemiş millet hangisidir?” diyerek (Kocatürk 2007, s. 198) Batılılaşmayı çağdaşlaşmanın bir gereği olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Genel çerçevede ele alındığında “Batılılaşma”, “modernleşme” ya da “çağdaşlaşma” hedeflerine atıfta bulunan Batıcılık ilkesi, Türk dış politikası özelinde “Avrupa devletler sisteminin bir parçası olma hedefinde somutlaşmaktadır” (Erol ve Ozan 2011, s. 25). Böylelikle Batı dünyasının eşit ve saygın bir üyesi haline gelmeyi amaçlayan modern Türkiye, dış politikada da bu doğrultuda hareket etmeye çalışmıştır. Batı ile kurumsal ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye, 1952 yılında NATO ittifakına katılmış ve 1963’te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Ankara Anlaşması’nı imzalayarak ortaklık rejimi çerçevesinde Avrupa ile siyasi bütünleşme yolundaki ilk adımları atmıştır. Türkiye’de elli yılı aşkın süredir devlet politikası haline gelen Avrupa Birliği’ne (AB) üye olma çabaları da bu yönde değerlendirilmektedir (Kaya 2015, ss. 34-40). Bu çerçevede, Türkiye’nin AB ile ilişkilerindeki asıl itici gücün “Batı’nın refah seviyesine ya da mali yardımına ulaşmaktan çok, Türkiye’yi Batılı demokratik uluslar topluluğunun saygın bir üyesi yapmaya yönelik Kemalist hedef” olduğu ifade edilmektedir (Hale 2002, s. 41).

Türk dış politikasının Batıcı/batı yanlısı karakterinin nedenleri düşünüldüğünde, Kurtuluş Savaşı ve onu izleyen dönemde biçimlenen ve Türkiye Cumhuriyeti’nin temel ilke ve hedeflerini belirleyen Kemalist ideolojinin bu politikanın oluşumunda büyük katkısı olduğu görülmektedir. Türk dış politikasına Batıcı karakterini veren unsur; Kemalist blokun devletin ulusçu karakterini tehdit eden etnik Kürt, laik karakterini aşındıran İslamcı ve belirli dönemlerde muhalif bir blok olarak beliren Komünist bloklarla mücadelesinde biçimlenen kimliği olmuştur (Balcı 2008, ss. 28-29). Bu kimlik, Kemalist ideolojinin en önemli ayaklarından olan milliyetçilik, laiklik ve cumhuriyetçilik gibi ilkelerin Türk dış politikasının oluşumu açısından sahip olduğu öneme işaret etmektedir. Buna ek olarak belirtmek gerekir ki, 19. yüzyıldan itibaren Batı’nın süregelen egemen pozisyonu da cumhuriyeti kuran kadronun Batıcı bir dış politikayı uluslararası sistemde egemen bir devlet olarak kalabilmenin temel koşulu olarak görmesine neden olmuştur (Kaya 2015, ss. 34-40).

Türkiye’nin “Ortadoğu’nun Batı ile sürekli bağlaşıma giren tek ülkesi” durumunda olduğunu savunan Oral Sander (Sander 1982, s.122)’de Türkiye ile Batı ülkeleri arasındaki bu “bağlaşma” ilişkisini açıklamada kullanılan “sürekli Sovyet tehdidi” ya da

“yönetici elitin çıkarları” gibi her şeyi açıklar görünen kalıpların basit ve yanıltıcı olduğunu ifade etmiştir (Sander 1982, s.105). Türkiye’nin Batı ile ilişkilerindeki sürekliliği yansıtan bu yaklaşımının Türk dış politikasında dönemsel değişiklikler olduğunu yadsımadığını vurgulayan Sander (Sander 1982, s.106), bu konuya ilişkin üç etmenin geçerli olup olmadığını tartışmıştır. Bu etmenler; Kurtuluş Savaşı döneminin özellikleri ve Atatürk’ün dış politika mirası, Türkiye’nin coğrafi konumunun ve uluslararası sistemdeki yerinin yol açtığı güvensizlik duygusu ve bu çerçevede gelişen bir ekonominin gerektirdiği tercihler olarak sıralanmaktadır. Bu faktörlerin de etkisiyle 1800’lü yılların başından itibaren izlenen Batılılaşma politikası, Cumhuriyet’in kuruluşu ile yeni bir ivme kazanmış ve Türkiye zamanla hem siyasi hem de ekonomik bakımdan Avrupa uluslar topluluğunun üyesi haline gelmiştir (Kaya 2015, ss. 34-40).

Türkiye’nin Batılı kimliği ve Türk dış politikasının Batıcı karakterinin 2002 sonrası dönemde de varlığını korumakla birlikte Atatürk döneminden farklı bir biçimde ele alındığı göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’nin Doğulu kimliğini reddetmesinin Batılı kimliğine meşruiyet kazandıracığı inancı terk edilerek –daha pragmatik bir yaklaşımla- Türkiye’nin Doğu ile ilişkilerinin güçlendirilmesi halinde Batı’daki yerinin ve Batılı kimliğinin kabullenilmesinin daha olası olduğu inancı yerleşmiştir. Böylelikle, Türkiye’nin başta Ortadoğu olmak üzere Batı dışı bölgelere yönelik politikaları, Batı’ya alternatif olmak yerine Batı ile ilişkilerini tamamlayan ve çok boyutluluğu sağlayan bir unsur olarak öne çıkmaya başlamıştır. AB ve ABD ile ilişkiler ise Türkiye’nin Batılı kimliğini onaylatmanın bir aracı olarak değil, küreselleşme sürecinin zorluklarıyla baş etme noktasında bir çözüm yolu olarak görülmektedir (Kaya 2015, ss. 34-40).

2.7.2 Statükoculuk

Süreklilik ögesi olarak sayılan dış politika ilkelerinden bir diğeri de; “Statükoculuktur”. Var olan durumu devam ettirme, irredantist (yayılmacı) politikalar takip etmeme anlamına gelen statükoculuk Lozan Anlaşmasından sonra Türkiye’nin dış politikasında uygulanması süregelen ilkelerden biridir (Tuncay 2011, ss.23-25). Hem mevcut dengeleri sürdürme hem de mevcut sınırları koruma anlamında, Türkiye’de kullanıldığı düşünülen bu ilke, dış politikanın en önemli yapıtaşlarından biridir. Yayılmacı politikalar

gütmeyeceğinin sinyali kurucu kadronun lideri Mustafa Kemal tarafından; “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” sözüyle verilmiştir. Bunun nedenleri olarak sayılan argümanlardan biri Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye’nin tehdit edilmedikçe dışa dönme, yeni yerler fethetme gibi bir amacının olmaması olarak kabul edilmektedir (Tuncay 2011, ss.23-25).

Statükoculuk, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş anlaşması niteliğinde olan Lozan Antlaşması’nın oluşturduğu statükoya bağlılığını ifade etmektedir (Sönmezoğlu 2011, s. 254). Bu anlayış, I. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan şartlara ve sınırlara uyum sağlayarak “revizyonist” politikalarından kaçınmayı gerektirmiştir. Türkiye, Kurtuluş Savaşı sırasında silaha sarılarak Avrupa’da ilk revizyonist ülke konumuna gelmiş olsa da Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra diğer bütün revizyonist ülkelerin aksine kesin bir statükocu politika izlemiştir (Oran 1996, s. 355). Panislamizm ve Panturanizm siyasetinin Türkiye’nin imkânlarıyla bağdaşmadığı için hayalci hedefler olduğunu ifade eden Atatürk, “Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden dünyanın düşmanlığını, kötü niyetini, kinini bu milletin ve memleketin üzerine çektik. (Sandıklı 2014, s. 141)” diyerek gerçekçi bir dış politika izlemek gerektiğini vurgulamıştır.

Statükoculuk politikasının Türkiye için ne ifade ettiği düşünüldüğünde statükoculuğun iki boyutu göze çarpmaktadır. Mevcut dengeleri sürdürebilmeyi amaçlayan Türkiye’nin, I. Dünya Savaşı sonrasında revizyonist politikalar izleyen Almanya’ya karşı bu savaşın galipleri olarak “Versailles Düzeni”nin devamını savunan İngiltere ve Fransa’nın yanında “anti-revizyonist” devletler arasına dahil olması bu politikanın ilk ayağını oluşturmaktadır. Revizyonist devletler I. Dünya Savaşı’nı bitiren anlaşmaların oluşturduğu şartlar ve emperyalizme geç başlamaları sonucu dünya üzerindeki etki alanlarının nispeten sınırlı kalmasından dolayı mevcut düzenin devamına karşı çıkarken, Türkiye bu düzen içinde bağımsız bir ulus devlet olarak kendini kabul ettirmeye çalıştığı için Lozan Antlaşması’nın imzalanmasının ardından statükocu politikalar benimsemiştir. Bu doğrultuda statükoculuğun uygulamada Türkiye için ifade ettiği bir diğer anlam da mevcut sınırları sürdürme isteğine paralel olarak dış azınlıklarla ilgili “irredantizm” politikası izlememiş olmasıdır (Oran 2004a, s. 47). Böylece Türkiye, kendi sınırları içinde yaşamaktan memnun olduğunu ve sınırlarına saygı gösterilmesi durumunda

sınırları dışına müdahalede bulunmak gibi bir arzusunun olmadığını ortaya koymuştur (Kaya 2015, ss. 34-40).

2.7.3 Meşruiyetçilik

“Meşruiyetçilik” kısaca; Türkiye’nin bir OBD olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan hukuka duyulan ihtiyacın bir getirisi olarak nitelendirilebilir (Tuncay 2011, ss.25-27). Çünkü bir OBD’nin uluslararası hukuka uygun olarak davranmaktan başka çaresi yoktur. Anti-statükocu bir girişim olarak sayılan Hatay sorununda bile İngiltere’den icazet alınmıştır (Oran 2004b). OBD niteliği yüzünden yapılan müdahalelerin meşru olduğunun savunulmasına, “statükoculuk” süreklilik ögesinde verilen örneklemeler gösterilebilir. Diğer bir deyişle; 1939 yılında Hatay’ın ilhakında İngiltere’den icazet alınması, 1974 Kıbrıs Harekâtında 1960 Garanti Anlaşmasına atıfta bulunulması, Irak Harekatlarında 1988’e kadar Türkiye ve Irak arasında geçerli olan anlaşmanın dayanak olarak gösterilmesi (Oran 2004a, s. 48), “meşruiyetçilik” ilkesine duyulan ihtiyacın yansımaları olarak yorumlanabilir.

Kıbrıs konusunda AB-ABD-BM ekseninde çözüm arayışlarına yönelmesi de Türk dış politikasında meşruiyetçilik ilkesinin sürekliliğine örnek olarak gösterilebilir. Somali 1993, Bosna 1994, Kosova 1999, Makedonya 2001, Afganistan 2002 müdahalelerine asker gönderen Türkiye, bu girişimleri hep BM ve NATO kararlarına uygun olarak gerçekleştirmiştir. Bu şekilde Türkiye geleneksel olarak uluslararası hukuka uygun olarak dış politikasını yürütme başarısını göstermiştir. Türkiye dış politikasını yürütebilmek için uluslararası hukuka uygun olarak hareket etmek durumundadır. Bu nedenle “meşruiyetçilik” ilkesinin sürekliliği kaçınılmaz hale gelmektedir (Tuncay 2011, ss.25-27).

Meşruiyetçilik, ilkesine göre, Türkiye’nin dış politika eylemlerini uluslararası hukuka uygun yaptığı ve bunun Türkiye için gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bu politika, bir yandan Türkiye’nin kendi varlığını meşru bir zemine dayandırma uğraşının bir parçası olurken, diğer yandan da Türkiye için uluslararası hukuktan faydalanarak diğer

devletlerle olan sorunlarını çözenin ve uluslararası platformda hak aramanın bir yolu olarak ortaya çıkmıştır (Kaya 2015, ss. 9-14).

2.7.4 Dengencilik

Atatürk dönemi Türk dış politikasının bir diğer özelliği de “dengencilik” üzerine kurulu olmasıdır. “Batı ile karşındakiler (Doğu) arasında ve Batı’yı meydana getiren ülkeler arasında denge kurma ve bunları birbiriyle dengeleme” anlamına gelen dengencilik, zaman zaman Batıcılık ilkesini kontrol altında tutarak dış politikada hareket alanı sağlamıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası kapitalist Batılı kampa dâhil olmayı tercih eden Türkiye, 1925 ve 1927 yılında imzaladığı anlaşmalarla farklı bir rejime sahip olan Sovyetler Birliği ile de iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır (Kaya 2015, ss. 9-14). Kurtuluş Savaşı sırasında kurulan bu yakınlık İngiltere’nin dostluğuyla dengelenmiş, böylelikle karada güçlü Sovyetler Birliği ve denizlerde üstün durum olan İngiltere ile kurulan ilişkiler birbirinin dengeleyicisi durumunda olmuştur (Sandıklı 2014, s. 159, Kaya 2015, ss. 9-14).

Türkiye’nin 1923-39, 1939-45 ve 1960-80 dönemlerinde SSCB’yi bir denge ögesi olarak kullandığı, 1919’dan 1945’e kadar olan süreçte de Batı Avrupa ülkelerini birbiriyle dengelemekte başarılı olduğu (Oran 1996, s. 49) ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra, bölge ülkeleriyle komşuluk ve iyi niyet ilkeleri çerçevesinde işbirliğine gidilmiş; fakat mümkün olduğunca kendini bağlayıcı sorumluluklar yüklenilmemeye çalışılarak hassas dengeler korunmuştur (Aykan 2008, 32). Gerek bölge ülkeleri arasındaki gerekse de bölge dışı ülkeler ve komşular arasındaki anlaşmazlıklarda tarafsızlık politikası izlenmeye çalışılmıştır (Kaya 2015, ss. 9-14).

Türkiye’nin erken Cumhuriyet döneminde “aktif tarafsızlık” olarak tanımlanabilecek; barışı aktif olarak destekleyen, fakat etrafında gelişen siyasi mücadelelere taraf olmayan bir politika izlediği görülmüştür (Keyman 2009, s. 157). Buna ek olarak, Türkiye’nin bu dönemde dış politikasını “hiçbir büyük ülkeyi karşısına almama” stratejisi üzerine kurmuş olması (Çeçen 2002, s. 164), Türkiye’yi dış dengeleri kullanarak politika üreten ve böylelikle komşuları ve büyük ülkelerle dengeli ilişkiler geliştirebilen bir ülke konumuna getirmiştir. Örneğin, Lozan’da Türkiye’nin istediği biçimde çözüme

kavuşturulamayan Hatay'ın anavatana katılması ve Boğazlar rejimi gibi meseleler söz konusu dengelerden faydalanılarak çözülmeye çalışılmıştır (Kaya 2015, ss. 9-14).

2.8 YENİ BÖLGESEL GELİŞMELER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Ülkelerin uyguladıkları dış politikaları bazı dış ve iç dinamikler çerçevesinde şekillenmektedir. Dış dinamikler temel olarak; uluslararası sistemin özelliği, o sistem ve ortamın esas unsurlarının bölge üzerinde yapacağı her türlü olumlu ve olumsuz etki, bir de, ülkenin jeostratejik konumu tarafından oluşturulur. Ülkelerin bunları değiştirebilme imkanı yoktur veya çok sınırlıdır. İç dinamiklere gelince, onlar da ülkenin yapısı (siyasal, hukuksal, ekonomik, sosyal, kültürel...) ve bu yapının ülkeyi idare edenlerin ideolojisi tarafından nasıl yönetildiğiyle ilgilidir. Dolayısıyla, bir ülkenin, kendi iç dinamik unsurlarını değiştirmesi mümkündür (Oran 2009, s. 130-132).

Yakın dönemde Türkiye artık çok farklı bir parti/ ideoloji tarafından yönetilmeye başlandığı için, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'ni ve onun dış politikaya ilişkin fikir ve uygulamalarını dikkate almak gerekmektedir. Burada, partinin iki yöneticisi öne çıkmaktadır. Bunlardan biri, dönemin dış politika anlayışının teorik temelini oluşturan Stratejik Derinlik kitabının yazan, önce cumhurbaşkanının ve başbakanın dış politika başdanışmanı, sonra Dışişleri Bakanı ve ardından Başbakan olan Prof. Ahmet Davutoğlu'dur. Davutoğlu'nun fikir ve uygulamaları üzerinde daha sonraki bölümlerde durulacaktır. Diğer ve daha önemlisi, Türk iç ve dış politikasını derinden etkileyen Başbakan ve Cumhurbaşkanı olarak görev alan Recep Tayyip Erdoğan'dır. Günümüze, Erdoğan, kendisine sorulmadan hiçbir iş yapılamayan bir yönetim kurmuş durumdadır (Oran 2013, 130-132).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Soğuk Savaş'ın parametreleriyle NATO çerçevesinde çizilen Türk-Amerikan stratejik ve güvenlik ortaklığı anlamını bir ölçüde kaybetmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin ABD'ye güvenlik için bağımlılığının azaldığı bir ortamda daha önceki konjonktür ve ideolojik nedenlerden dolayı ihmal edilmiş olan Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya'daki devletlerle yeniden ilişkiler inşa etme fırsatı doğmuştur. Türkiye bu dönemde bahsedilen bölgelerde yeni bir diplomatik hareketliliğe girişti.

Dağlık Karabağ Sorunu'nda nüfuzu bölgede henüz daha zayıfken Avrupa Güvenlik ve İşbirliği çerçevesi altında da olsa arabuluculuk görevi üstlenmeye çalıştı. Daha sonraki dönemde enerji politikaları kapsamında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının kurulması ve enerji akımına başlamasıyla birlikte daha stratejik bir aktör olarak yer almaya başladı. Kafkasya bölgesinde de stratejik Türk-Amerikan ortaklığının Soğuk Savaş sonrası farklı bir nitelikte ve daha güçlü olduğu söylenebilir. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin idealindeki dış politikayı uygulayabildiği anlamına gelmemekle birlikte; dış politikayı kavram ve stratejilerle birleştirerek, çok kutuplu ve küreselleşen ekonomik düzene dayalı dünyaya adapte olma çabalarını göstermektedir (Seda Gül 2014, 615-628).

Soğuk Savaş güvenlik mantığında en büyük tehdit komünist dünyadan ve Sovyet Rusya'dan geliyordu ancak bugün Türkiye'nin güvenlikle ilgili öncelikleri doğu ve güney bölgelerine kaymış durumdadır. Kuzey Irak'ta ve yine Türkiye içerisindeki ayrılıkçı Kürt gruplar, Irak'taki mezhep çatışmaları, Suriye'de yaşanan iç savaş, İran'ın nükleer güç olarak ortaya çıkma çabaları, Kafkasya'da gerilim, yine İran tarafından siyasi iktidarı bozabilecek bir Lübnan ve İsrail- Filistin çatışması artık Türkiye için çok daha yakın ve onu doğrudan etkileyebilecek gerçek sorunlardır (Seda Gül 2014, 615-628).

Türkiye'nin son dönemde uluslararası ilişkilerde yönünü Doğu'ya çevirmesi ve 11 Eylül sonrası farklı yorumlanabilecek ve sorgulanabilir hale gelen 'İslamlaşma' olgusu ile Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin değişen güvenlik ortamına ayak uydurma çabalarını göz ardı edebilmektedir. Türkiye'nin önemi ve jeopolitiği, coğrafi konumunu aşan bir konu haline almaya başladığı zaman, AKP hükümetlerinin dış politikası ABD'den uzaklaşmaya başlar gibi görünmekte ve bu noktada eksen kayması tartışmaları yapılmaktadır. Oysa Türkiye'nin diplomatik hareketliliği iç ve dış politikasının birbirine bağıntılı olmasından kaynaklanmaktadır, bu nedenle iç politikadaki sorunlu konuların bölgedeki istikrar, ekonomik kalkınma ve güvenliğe bağlı olduğunun algısı ile hareket edilmektedir (Seda Gül 2014, 615-628).

2.9 DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİ; AKTÖRLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI KARAR ALMA MEKANİZMASI

2.9.1.Dış Politika Yapım Süreci ve Aktörler

Dış politika, devletlerin uluslararası yapı çerçevesinde yetkili kıldıkları organ ve temsilcileri aracılığıyla diğer devletlere yönelik olarak takip ettikleri politika ve davranışların tümü olarak tanımlanabilir (Tayfur 2010, s. 73). Bu şekilde tanımlamakla birlikte, devletin esas karar verici mi yoksa uygulayıcı mı olduğu noktasındaki önemli tartışmalar, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü, dış politika oluşturma sürecinde yeni aktörler etkili olmaya başlamıştır (Uyar 2014, ss.5-13).

Dış politika aktörü olarak devletin oynadığı rol 1970'lerden beri sorgulanmaya başlamıştı ve Soğuk Savaş'ın bitimiyle bu durum daha sorgulanır (Tayfur 2010, s. 105) duruma gelmiştir. "Dış politika araştırma alanında yapılan katkıların giderek derinlik kaybetmesi ve kendisini yinemesinin önüne geçememesi" bu durumu ortaya çıkarmıştır (Uyar 2014, ss.5-13).

Ulus-devlet, hem ulusal hem de uluslararası alanda egemenliğini zayıflatıcı müdahalelere uğramış ve uğramaya da devam etmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında, devleti ön planda tutan ve tek aktör olarak vurgulayan realist kurama çok önemli eleştiriler gelmiş ve bu durum önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur. Günümüz toplumlarının ulaştığı sosyal farklılaşma ve örgütlenme zenginliği uluslararası ilişkiler alanı içinde temel aktör ve inceleme alanı konusunda meydana gelen değişiklikleri yansıtmaktadır (Sönmezoğlu 2005, s. 18, Uyar 2014, ss.5-13).

Dış politika yapım sürecini, bir karar alma süreci olarak ele almak da mümkündür. Karar vericilerin kim olduğu, nasıl karar verdikleri ve hangi ortamlarda karar verdikleri bu noktada önem arz etmektedir. Çok uzun yıllar kabul edildiği gibi, sadece egemen ulus-devlet tek başına karar verici olarak kalmamıştır. Dış politika oluşum sürecinde, yerel politikaların ve yerel karar vericilerin ne kadar etkili olduğu ortadadır. Bu durum her geçen gün kanıtlanmaktadır. Birçok uluslararası sorunda, uluslararası kamuoyu çok etkin olarak çalışmaktadır. Çevre sorunları çerçevesinde yapılan protestolar veya Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 2003 yılı Irak işgali sırasında Türkiye'nin işgale

katılmaması için yapılan protestolar, buna örnek olabilir (Uyar 2014, ss.5-13). Görüldüğü üzere, yerel politikalar da dış siyasete şeklini verebilir hale gelmiştir.

Devletlerin dış politikada yapım sürecinde yeri ne kadar sarsılsa da şunu da iddia eden görüşler olacaktır: ‘dış politikanın konusu ve odağı, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletlerdir’ (Tayfur 2010, s. 74). Ancak tam manasıyla bunu söylemek günümüz değişen ve evrilen uluslararası ilişkiler sisteminde ne kadar doğrudur. Devlet egemen bir yapıdır. Ancak bir devlet, politika oluşturma sürecinde bu alanı etkileyecek; resmi olarak hükümetler arası görüşmeler müzakereler, diplomatlar, askerler vb. kurumlarla başka bir devletin müdahalesine maruz kalabilmektedirler (Uyar 2014, ss.5-13).

Dış politika yapım sürecinin, aktörlerinin ve analiz düzeyinin değiştiği ortadadır. Bu yüzden de yeni analiz boyutlarına gidilmektedir. Aktörlerin çoğalması ile birlikte yapılan çalışmalar ve karar alma süreçlerinin daha karmaşık bir yapıya büründüğü görülmektedir. “Dış politika kavramı her anlamdaki küreselleşmenin etkisiyle değişikliğe uğramaktadır” (Ersanlı 2006, s. 25). Bu süreç devam etmekte olup ve devam edeceğe benzemektedir (Uyar 2014, ss.5-13).

Dış politika yapım sürecine katılan aktörler vardır. Ancak tarihsel süreç içerisinde, bu karar vericileri; farklı düzlemlerden hem uluslararası hem de yerel düzlemden etkileyen faktörler ortaya çıkmıştır. Özellikle Soğuk Savaş’ın bitmesinin de etkisiyle, 1990’lı yıllarda sivil toplumun dış politika oluşum sürecinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu yıllarda artan demokrasi vurgusunun etkisi de göz önünde tutulmalıdır (Uyar 2014, ss.5-13).

Burada ana etkileyici demokrasidir. Bu noktada demokrasinin tanımı ve özelliklerine değinmek yararlı olacaktır. Demos (halk) kökünden türeyen demokrasi, kısaca halkın kendi tarafından yönetilmesi; halkın yönetimidir. Ancak demokrasi, siyasi yelpazedeki birçok kesim tarafından çok farklı anlamlarda algılanmakta ve kullanılmaktadır (Uyar 2014, ss.5-13).

2.9.2 Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizması

Dış politika analizi, uluslararası ilişkilerin en önemli ve temel aktörü olan ulus-devletin uluslararası sisteme ve bu sistemdeki uluslararası aktörlere dönük olarak oluşturduğu dış politikanın niteliğini, kaynaklarını, oluşum sürecini ve uygulamasını inceleyen bir uluslararası ilişkiler alanıdır (Demir 2016, ss. 15-17). Bir ülkenin dış politika analizinin yapılması ile ilgili olarak literatürde çok sayıda metot, yaklaşım ve teorik perspektif bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar; klasik/bilimsel, tarihsel/davranışçı, felsefi/sayısal olarak ayrılabilir gibi, dış politika analizinin çeşitli boyutlarına göre, örneğin rasyonel aktör modeli, bürokrasi modeli, psikolojik-kognitif model ve benzeri konulara ağırlık verilerek ayırma tabii tutulabilmektedir (Gözen 2009, s. 3).

Dış politika, ulus-devletin ulusal çıkar şeklinde tanımlanan hedef ve ideallerini korumak ve geliştirmek amacıyla kendi dışındaki dünyaya, yani uluslararası sisteme dönük olarak sahip olduğu politikadır. Daha açık bir ifadeyle bir ülke üzerinde yaşayan toplumun ve devletin kendisi dışındaki toplumlara ve devletlere yönelik plansız, doğrudan-dolaylı hedefleri, bakışı, tavrı, davranışları ve ilişkilerinin tamamı, yani politikasıdır. Toplumların veya devletlerin dış politikalarını belirlerken hem dışarıdaki gelişmelere hem de içerdeki gelişmelere dikkat etmeleri gerekir (Uyar 2014, ss.5-13).

Dış politika kararlarının alınma sürecinde üç kurum ve bu kurumların başında bulunan kişiler etkili olmaktadır. Bunlar kurum olarak, Cumhurbaşkanlığı makamı, Hükümet (Bakanlar Kurulu) ve Dışişleri Bakanlığı, kişi olarak Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'dır. Fakat bu kişiler arasındaki ilişkiler çok net bir kurala bağlanmış değildir. Yani hangi kişinin ne zaman sürece katılacağı bazı sübjektif değerlendirmelere açık olabilir. Bu üç kurum ve kişi arasındaki rol dağılımında farklı ilişki örnekleri ortaya çıkabilir. Bunlar arasında işbirliği ve koordinasyon kurulabileceği gibi çatışma ve anlaşmazlıklar da doğabilir. Çatışma ve anlaşmazlık durumlarında kimin etkili olacağı, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'ndan her birinin kişiliklerine ve siyasi güçlerine bağlıdır (Uyar 2014, ss.5-13).

Türk dış politikasının karar alma sürecinde etkili olan kişiler Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilmiş olsa da güvenlik odaklı konuların dış politikaya etki ettiği dönemlerde Türk Silahlı Kuvvetleri de karar alma sürecine etki etmiştir. Karar alma sürecine etki eden bir diğer aktör ise kamuoyu olmuştur. Kamuoyu dış politikada meydana gelen gelişmeler karşısında bir bilgilendirme ve ikna aracı olma görevini üstlenmiştir. Dış politikanın karar alma sürecinde Anayasa birinci derecede önemlidir, çünkü Anayasa aynı zamanda devletin diğer siyasi faaliyetlerindeki fonksiyonel düzenlemeleri de içerir. Anayasa karar alıcıların karar alma sürecinde ortaya koydukları davranışlar için güç ve meşruiyet kaynağıdır. Bu yüzden Anayasada bulunan hükümler ile karar alma sürecinin işleyişi arasında sıkı bir bağlantı kurmak mümkündür (Uyar 2014, ss.5-13). 1982 Anayasası'nda dış politika karar alma süreci ile ilgili olarak tam ve açık bir düzenleme mevcut değildir. Bunun tek istisnası savaş durumlarındaki karar alma sürecidir. Anayasa'nın 92. Maddesi "savaş hali ilanı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisinin ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılabileceğini" belirtmektedir. Anayasa'nın 90. maddesi uluslararası anlaşmaların onaylanmasının Türkiye açısından bağlayıcı bir nitelik kazanması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu onaylamayı bir kanunla uygun bulması gerektiğini vurgular ve bu şekilde Meclis'e dış politika karar alıcılarını kontrol etme yetkisi verir. Dış politikada TBMM'nin yetkileri Anayasa'da tanımlanmış olmasına karşın, karar alıcıların hangi kişiler/kurumlar olacağı açık bir biçimde (Uyar 2014, ss.5-13) düzenlenmemiştir.

Genel açıdan bakıldığında, 1982 Anayasası'na ve geleneksel dış politika karar alma kurallarına göre, dış politika kararlarının yürütmenin en önemli faaliyetleri arasında olması nedeniyle, dış politika kararlarının hükümet yani Bakanlar Kurulu tarafından alınması beklenir. Başbakanın başkanlığındaki hükümet, dış politika kararlarını alırken Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde çalışır. Bu işbirliği doğrudan olabileceği gibi, aynı zamanda Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi olan Dışişleri Bakanı aracılığı ile de olabilir. Böylece Başbakan hem doğrudan hem de dolaylı olarak Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin üzerinde bir yetkiye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi karar alma sürecine Hükümetin memuru olarak katılır. Bunun yanında Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin dış politika konusunda yetişmiş uzmanları içinde

barındırması ve kurumsal iş bölümünün gerektirdiği işleri yapma yetkisine sahip olması nedeniyle, normal olarak kendi başına rutin dış politikasının yapılmasında ve uygulanmasında çok önemli bir rol oynayabilir (Gözen 2009, s. 13).

Karar alma sürecinde rol oynayan kurumlardan bir başkası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis'in doğrudan etkisinin bulunduğu durumlar, savaş kararının alınması ve yapılan anlaşmaların onaylanması ile sınırlıdır. Bu yüzden, rolü ikincil seviyede olup daha çok hükümetin dış politikasını denetlemekle sınırlıdır, denebilir (Uyar 2014, ss.5-13).

2.10 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAPISAL DEĞİŞİM

Beşeri olguların analizinde başvurulan yapı kavramı, toplumsal ilişkilerde uzun tarihi süreçler sonucunda alışılan ve tekrara dayanan bir kısım pratiklerin kalıplaşmasını anlatmak için kullanılır. Kalıplaşmış davranış biçimlerinin oluşturduğu etkileşim ağına “yapı” denir (Ateş 2014, s. 204). Yapıların oluşumu uzun tarihi süreçleri gerektirdiğinden, bunların kısa vadede değişmesi zordur ki, uzun vadede yapılarda meydana gelen dönüşümler “yapısal değişim” olarak nitelendirilir (Ateş 2014, ss. 313-330).

Bugün için, Türk dış politikasını belirleyen başlıca yapısal etkenler analiz edilmekte ve bunlarda zaman içerisinde bir dönüşüm olup olmadığı tartışılmaktadır. Her ne kadar bunların bir kısmında 2002 yılından sonra, özellikle de 2007 yılını takip eden dönemde bazı dönüşüm emareleri görünse de, bu dönüşümü sadece 2002 sonrasındaki AKP iktidarının girişimleri ve onun yeni muhafazakar ideolojisinin yükselen gücüyle açıklamak doğru değildir. Aslında gözlenen yapısal değişimler, yaklaşık yüz yıllık cumhuriyet tarihinin ilerleyişine ve gelişimine paralel olarak Türkiye'de ve dünyada yaşanan değişimlerin bugüne taşıdığı sonuçlardır. Sonuçların bugün gözlenmesi değişimin son on yılın ürünü olduğu anlamına gelmez. Her değişimin bir tarihi vardır ve bu pek çok olguda 2002'nin çok öncesine gitmektedir (Ateş 2014, ss. 313-330).

Ayrıca işaretleri gözlenen yapısal değişim girişimlerinin istikrarlı biçimde sürdürülüp sürdürülemeyeceği de ayrı bir belirsizlik oluşturmaktadır. Zira bazı konularda önceki

dönemlerle karşılaştırıldığında oldukça radikal adımlar atan, dolayısıyla Türk dış politikasında yapısal değişimin işaretlerini veren yeni muhafazakâr ideolojiye sahip AKP iktidarları, zaman içerisinde bu adımlarda yavaşlama, hatta bazılarında yeniden eskiye dönme işaretleri vermiştir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren batıyla etkileşim artmıştır. İmparatorluğun gerilemesi ve toprak kaybı bizatihi batı lehine cereyan etmiştir. Cumhuriyet Osmanlı'nın bu mirası üzerine kurulmuş ve bir anlamda batıyla varılan uzlaşmanın ürünü olmuştur. Ayrıca batılılaşma uygarlaşma olarak addedilmiş, yeni devletin bağımsız biçimde uluslararası toplum içinde var olabilmesi için batının kalkınmışlık seviyesinin yakalanması gerektiği, bunun için de batılılaşmanın zorunlu olduğu kabul edilmiştir. Bu noktalar Türk dış politikasının batıcı veya batı-merkezci bakış doğrultusunda kimlik bulmasına yardımcı olmuştur. Şimdi bu duruşu sorgulama rolündeki yeni muhafazakâr bakış açısı batıcı dış politikayı en azından söylem düzeyinde eleştirme uğraşındadır. Eyleme dönük girişimler çok sınırlı olmuş ve somut sonuçlar üretilmemesi üzerine büyük ölçüde eski duruma dönmüştür. Söylem düzeyinde gözlenenlerin eyleme dökülememesi veya eski duruma dönülmesi bir bütün olarak Türkiye'nin dış politikada "güvenilir" bir ortak olma niteliğine zarar verebilecektir. Bölge ülkeleri veya küresel güçler söylemi ve eylemi arasında sık sık farklılıklar gözlenen bir ülkeyle daha yakın ve uzun soluklu birliktelikler kurulabileceği inancından uzaklaşabilecektir (Ateş 2014, ss. 313-330).

Yeni muhafazakarlık, birçok yapısal etken doğrultusunda batıcı dış politikadan kısa vadede tam anlamıyla feragat edilemeyeceğini öngörür, ancak uzun vadede batı karşıtı düşünceleri içinde barındırır. Buna göre ihtişamlı dönemlerdeki büyük medeniyet son birkaç yüzyıl içinde batılı sömürgecilerin saldırısına uğramış, toprakları parçalanmış, kaynakları talan edilmiş, masa başında çizilen haritalarla onlarca devletçik oluşturulmuş, bunlar batıya bağımlı yerel elitler marifetiyle idare edilmeye başlanmıştır. Bu bakış açısında Avrupa da neşet etmiş olan milliyetçilik en fazla İslam medeniyetini bölmek için kullanılan bir araç olmuştur (Ateş 2014, ss. 313-330).

Yeni muhafazakâr AKP tarafından son yıllarda benimsenen dış politikanın şimdilik en önemli açmazı söylem ve eylem arasında yakın vadede kapanması pek de mümkün görünmeyen farktır. Söylem, dış politikada belirlenen hedeflere, yüceltilen ideallere ve zaman zaman dile getirilen özlemlere ilişkindir. Söylem düzeyi günümüz itibariyle hayli yüksek görünmektedir. Eylem ise, dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar ve başvurulan yöntemlere ilişkindir. Yeni muhafazakarlarca son dönemde Türk dış politikasında kullanılan başlıca araçlar dile getirilen söylemi destekler mahiyette değildir. Bunun en önemli nedeni elbette, Türkiye'nin dış politikada kullanabileceği önemli araçlar itibariyle batıya olan bağımlılığıdır. Araçlardaki bağımlılık düzeyi azaltıldığı oranda Türk dış politikasının yeni muhafazakâr hedefler doğrultusunda daha somut eylemlere girişmesi olasılığı bulunmaktadır. Söz konusu bağımlılık düzeyi devam ettiği sürece Türk dış politikasının yeni muhafazakâr idealleri bir kenara bırakarak daha reel bir çizgiye gelmesi ihtimali yüksektir (Ateş 2014, ss. 313-330).

Türk dış politikasındaki yapısal değişim konusunu da bu çerçevede ele almak gerekir. Yapısal değişimin en hararetli biçimde tartışma konusu edileceği boyut tabii ki, doğu-batı eksenini üzerinde Türkiye'nin işgal etmiş olduğu yerdir. Batı-merkezci biçimde doğuya bakmak yerine, doğu- merkezci olarak batıyla ilişkileri düzenlemek yapısal bir dönüşümdür. Bugün itibariyle yeni muhafazakâr AKP tarafından uygulanan dış politikanın yapısal bir dönüşüme neden olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu yönde bazı girişimlerin ve işaretlerin varlığı da bir vakıadır (Ateş 2014, ss. 313-330).

Kuruluş dönemi, ideolojiler, Kürt sorunu, yasal ve kurumsal çerçeve ile karar alma mekanizması alanlarında Türk hükümetleri görece biçimde dışarıdan özerk olarak hareket etme imkanına sahip görünmektedir. Yeni muhafazakâr AKP bu alandaki değişim girişimlerinde oldukça aktiftir (Ateş 2014, ss. 313-330).

Ahmet Davutoğlu sonrası göreve başlayan Mevlüt Çavuşoğlu'nun dış politika anlayışı şu şekilde özetlenebilir: “Hızlı değişimlerin ve belirsizliklerin olduğu bir çağda yaşıyoruz. Bu nedenle politikalarımız süregelen değişime uyum sağlayabilmeli ve çevremizdeki dinamikleri barış, refah ve istikrar yönünde şekillendirmeye yardımcı olmalıdır.

Faaliyetlerimiz insan odaklıdır. Dış politika öngörü ve eylem gerektirmektedir. Çalkantılı bir dünyada dış politikada etkin ve girişken olmak da temel bir gereksinim olarak öne çıkmaktadır. İşte bu yüzden Türkiye, “girişimci ve insani bir dış politika” izlemek için inisiyatifler almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı.)”

Öte yandan yeni muhafazakarlık, dışarıdaki genişlemenin Türkiye'nin refahına ve ekonomik büyümesine katkı yapacağı, ortaya çıkaracağı maliyetlerin ise büyüyen Türkiye'nin kaynaklarıyla bütün toplumsal kesimler arasında adil biçimde paylaşılacağı konusunda genel olarak Türkiye toplumuna bir güven verme yükümlülüğü altındadır. Bu güven şimdiye kadar kısmen verilmiş olsa da, son birkaç yıldaki gelişmeler (yeni muhafazakarlığın içe dönmesi ve Kemalizm'in bildik işlevlerine sahip çıkması) sonucunda bu konudaki soru işaretleri çoğalmıştır (Ateş 2014, ss. 313-330).

İçeriye verilmesi gereken güvene ek olarak, benzer bir güven inşa sürecinin komşu ve çevre coğrafyalarda da yürürlüğe konması gerekmektedir. Türkiye'nin yeni muhafazakâr vizyon çerçevesinde çevre bölgelerdeki etkinliğinin genişlemesinin bölge ülkelerinin refahına ve kalkınmasına katkı sağlayacağı, bölgesel barışın ve istikrarın tesis edilmesinde ve sürdürülmesinde vazgeçilmez roller üstleneceği konularında genişleme planlanan coğrafyalar ikna edilmek zorundadır.

3. AKP DIŞ POLİTİKASI

3.1 AKP HÜKÜMETLERİNİN DIŞ POLİTİKASI

AKP'nin dış politikasını değerlendirirken, burada geçmiş iktidarların ve konjonktürü etkileyen faktörlerin etkisi içine aldığı Türk Dış Politikasında, AKP'nin gelişen olaylar karşısında dış politika tutumunun nasıl olduğu üzerinde durulacaktır. AKP'nin dış politikadaki deęiŐimini incelerken ilk olarak göze arpan AKP'nin hükümet programında dış politikaya atıfta bulunduğu analizlerdir. AKP iktidarında, dış politika analizinde ve hükümet programı çerçevesinde yansıtmak isteyeceği dış politika vizyonuna giriş yapılırken yeni bir siyasi düzenin ortaya çıktığı ve sistemin yeniden Şekillenmeye baŐlayacaęını belirtmiştir. Bu analiz AKP iktidarının dış politikada değişime gidileceğini ve bir dönüşüm dönemine ihtiyaç duyulduğunun gerekliliğini düşünmesinden (Ünalın 2008, 46-48) ortaya çıkmaktadır. Hükümet programının dış politika ile ilgili bölümünde göze çarpan başka bir konunun ise küreselleşme ile birlikte ülkenin dış politikasının i politikayı ve ülke içindeki toplumu doğrudan etkilediğini belirtmesi ve Türkiye'nin bölgedeki jeostratejik öneminin yeni dönemle daha çok artacağı ve bu dönemde ülkenin öneminin daha yükseleceği, bu yükseliŐin etkisine uygun olarak da bölgede daha aktif bir rol üstlenmesi gerektiği düşünce si ileri sürülmüştür. Dış politika ile ilgili bölümde AKP iktidarı yeni uluslararası sisteme de ortaya çıkabilecek olan medeniyetler arasındaki uzaklaŐmayı önleyebilecek bir istikrar unsuru ve güvene sahip olan ülkenin bu role soyunacağını ve medeniyetler arasında bir bağ kurmak için adımlar atacağını savunmuŐ, komşu devletlerle ilgili sorunların özöme kavuŐturularak uluslararası alanda daha inisiyatifli bir konum elde etme gerekliliğini belirtmiştir (Ünalın 2008, 46-48). Bu söylemler çerçevesinde Türkiye'nin kuruluşundan beri Batya dönük yüzünün deęiŐmemesi gerektiğini demokratikleşme adına AB ile ilişkilerin hızlandırılacağını ve uluslararası alanda bölgeye uzak olan aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. AKP iktidarının dış politika ile ilgili analizlerine bakıldığında, uluslararası sistemde yeni rollerin belirlenmesi ve bunun sonucu olarak ülkenin dış politikada yeni bir sürece girmesi gerektiği belirtilmiştir. AKP'nin dış politika vizyonunun temellerine inilecek olursa Şu 4 temel perspektif ön plana çıkmaktadır.

- a) Kriz odaklı değil vizyon odaklı politika
- b) Komşu ülkeler ile sıfır problem
- c) Medeniyetler ittifakı ekseninde dış politika
- d) Çok yönlü dış politika (Ünalın 2008, 46-48).

AKP iktidarının dış politikasını incelemeyden önce AKP'den önceki dönemde Türkiye'nin temel dış politikasına değinmek gerekmektedir. Kuruluşundan itibaren batıya dönük bir politika izleyen Türk Dış Politikası, Osmanlı döneminde Tanzimat'la başlayan önemli bir değışim sürecini Atatürk döneminde devam ettirmiş ve bunu geleneksel bir dış politika haline getirmiştir. Atatürk dönemi sonrasında ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı başlangıcı ve devamında çatışmadan kaçınan ve düzenin devamlılığını isteyen bir politika izlemiş ve barışçıl bir yaklaşım sergilemiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında uluslar üstü kurumlarla ilişkilerini hukuksal değerler çerçevesinde izleyen bir politikayla sisteme uyumlu bir politika benimsenmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde ortaya çıkan "Türk Dış Politikasının geleneksel ve temel dört ilkesi olan, Batıcılık, Statükoculuk, Meşrutiyetçilik ve Dengencilik gösterilebilir (Ünalın 2008, 46-48, Oran 2004a, s. 46) özellikleridir.

AKP'nin kuruluş aşamasında altı çizilen önemli başarıları, siyaset felsefesi ve ideolojisinin teorik temellerini ortaya koyarak, kendini tanımlaması olmuştur. Bunun bir devamı olarak, hem iç politikada hem de dış politikada, "politikanın kavramsallaştırılması" adına yaptıklarını (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 9-34, Yıkılmaz 2016, s. 39) sıralamak mümkündür.

Partinin ideolojisi ile birlikte vizyonu vurgulanırken, özellikle dış politikada birçok terim ileri sürülmüştür. Tarihsel miras, komşularla sıfır sorun, ritmik diplomasi, mekik diplomasi, merkez ülke, medeniyetler arası işbirliği gibi birçok başlık altında AKP'nin dış politikasının oluşum sürecinin örnekleri bulunmaktadır. Bu kavramlar Türk Dış Politikasında hiç kullanılmamış terimler olmamakla birlikte, AKP tarafından geliştirilen ve dile getirilen kavramlardır. Örneğin tarihsel miras ve Avrupalılaşıma terimlerinin, Mustafa Kemal Atatürk dönemi dış politikasında görüldüğü bilinmektedir (Yıkılmaz 2016, s. 39).

Türkiye'nin kuruluşundan beri Atatürk'ün 'yurtta sulh cihanda sulh' söyleminin oluşturduğu dış politika İkinci Dünya Savaşı sırasında devam etmiş ve Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası alanda belirginliğini korumuştur. Soğuk Savaşın bitişi ve yeni ortaya çıkan uluslararası konjonktür, yeni fırsatlar ve tehlikeler yaratırken, Türkiye'de Özal dönemi ile birlikte çok boyutlu bir dış politika arayışına girmiştir. 90lı yıllarda ise uluslararası ortamın etkisiyle ortaya çıkan çatışma eksenli politikalar dönemin hükümetlerinin dış politika anlayışı olarak görülmüştür (İnat ve Duran 2005, ss. 1-2). Çatışma eksenli politikaların etkisi ile dış politika yapıcıları daha çok Genelkurmayın etkisi ve işbirliği dâhilinde politikalar belirleme durumunu seçmişlerdir. "AKP'nin dış politika uygulamaları ise daha çok Turgut Özal dönemini hatırlatmakta, Turgut Özal döneminde yaşandığı gibi, başta komşularıyla olmak üzere, tarihsel, bölgesel, ekonomik ve güvenlik açılarından önemli bağlara sahip olduğu bütün ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye amaçlayan bir politika izleyen AKP hükümetleri Türkiye'nin siyasal açıdan yaşadığı sorunların uzlaşma eksenli bir dış politika izleyerek dünyaya açılarak çözüleceği" (Ünalın 2008, 46-48, İnat ve Duran 2005, s. 2) düşüncesine sahiptirler.

AKP'nin Türk siyasetini dönüştürme anlamında tarihi bir şansa sahip olmuştur. AKP'nin yaşama şansı da böyle bir liberal dönüşüm ve sivilleşme ile mümkün olacaktır. Bu nedenle AKP'nin Türkiye'de liberal demokrasinin pekiştirilmesine katkılarda bulunacağı görüşü savunulmuştur. Bu konuda Baskın Oran'da AKP'nin iktidara geldiğinde demokratikleşme adına AB ile ilgili uyum yasalarında "Sevr Paranoyası"na ("Aman demokrasi gelirse ülke parçalanır") çok önemli bir direnç ile karşılaştığını vurgularken AKP'nin ilk dönemde meşruluğunun bile tartışıldığını (Ünalın 2008, ss. 46-48) vurgulamaktadır.

AKP iktidarının dış politikası teorik olarak ele alındığında, geçmiş dönemlerden bazı farklılıklar görülmekte ve dış politikada revizyona gidildiği belirginleşmektedir. Uluslararası politika ya da dış politika analizinin klasik okulu realizm ya da reel-politik teori, birçok devletin dış politikası için olduğu gibi Türk dış politikası için dahi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Soğuk Savaş sonra için" Türk dış politikasının realist vizyonu, özü itibari ile değişmeden ama şiddeti

ve kapsama alanı bakımından daha da genişleyerek farklı bir şekil almıştır. 2000’li yıllar içinde ise farklı bir konjonktürde askeri olmayan/yumuşak bir politika ağırlıklı bir dış politika izlendiği fikri (Gözen 2006, s. 76) savunulmaktadır.

AKP karar vericilerinin; Realist/Neorealist geleneğin görüşlerine zıt bir şekilde uluslararası normlara ve işbirliğine kuvvetli bir şekilde vurgu yaptıklarını, rasyonalist teorilere karşı durmalarıyla değer yüklü normları tekrar, ancak farklı bir şekilde uluslararası ilişkiler teorisinin merkezine yerleştirdiklerini, böylece ortaya çıkan “Uluslararası sistemin aktörleriyle bu normlar arasındaki karşılıklı inşa sürecine vurgu yapan konstrüktivizmin, AKP dış politikasının değerlendirilmesinde faydalı bir teorik alt yapı oluşturacağı belirtilmektedirler (Ünalın 2008, ss. 46-48, İnat ve Duran 2005, ss. 4-5).

AKP iktidarının dış politika vizyonunu oluşturma süreci incelendiğinde iç ve dış faktörlerin bir değişimi zorunlu hale getirdiği görülebilmektedir. 2000’li yıllarda yaşanan temel değişim süreci 5 ana unsur olarak belirlenmiştir. Bu unsurlar;

- a) 1999 sonrası AB ilişkileri temelinde demokratikleşme,
- b) 2001 sonrasında IMF ile ilişkiler temelinde yeniden yapılanma,
- c) 3 Kasım 2002 seçimleri sonrası ortaya çıkan siyasal iktidar,
- d) 11 Eylül sonrası değişen Türk-ABD ilişkileri,
- e) Jeokültürel olarak Türkiye’nin öneminin artması ve sivil toplumun gelişmesi, olarak ayrılmaktadır (Keyman 2005, ss. 3-7, Davutoğlu 2004, s. 68).

Bu değişim sürecinde AKP iktidarını olumsuz etkileyen faktörler olarak 90’lı yılların sonu ve 2001 yılı kriziyle ortaya çıkan iktisadi sorunlar, dışa bağımlı bir ülke haline gelinebileceğini endişesi ve 11 Eylül sonrasında ABD’nin daha çatışmacı bir politika izlemeye yönelmesi olarak gösterilebilir (Ünalın 2008, ss. 46-48).

AKP iktidarının dış politikasını temellendiren vizyonu anlayabilmek için, Başbakan’ın dış politika danışmanlığını yapan Ahmet Davutoğlu’nun göreve geldikten sonra yaptığı açıklamalar yol gösterici olabilir. Davutoğlu’na göre” Türkiye’nin ihtiyaçlarına cevap verecek bu yeni dış politikanın ilkeleri, komşularla sıfır problem, çok kulvarlı ve çok

boyutlu dış politika, özgürlük -güvenlik ilişkisi/dengesi, ritmik diplomasi, yeni diplomatik üslup” olarak ortaya çıkan yeni bir vizyondur, yine Davutoğlu bu politika ile ilgili olarak, “çok boyutlu, çok kulvarlı ilişkiler; ne Avrupa ile ilişkilerimiz Amerika’ya bir alternatif, ne komşu ülkelerle ilişkilerimiz Avrupa’ya bir alternatiftir (Ünalın 2008, ss. 46-48). Bunların hepsini büyük bir resmin içinde birbirini tamamlayan faktörler olarak görürsek, biz gerçek anlamda bir stratejik vizyon geliştirebiliriz” açıklamasını yapmıştır.’

Davutoğlu, Türkiye’de takip edilmeye çalışılan dış politikanın temel esası olarak beş unsurun öne çıktığını belirtmiş ve bunların ilkinin, özgürlük ve güvenlik arasındaki bağlantı olarak görmüştür (İnat ve Duran 2005, 13-16). Bu bağlamda, İnat ve Duran, AKP’nin önde gelen karar vericilerinin arzu ettikleri uzlaşa ve çok boyutlu politikanın ABD’den çok AB ile iş birliği yaparak olabileceğini gördüğünü ve bu süreçte AB entegrasyonu için demokratikleşme ile ilgili olan uyum paketlerinin çıkartılarak AB’ye üyeliğin AKP iktidarının dış politikasını da temel bir parametresi olduğunu söylemişlerdir (Ünalın 2008, ss. 46-48).

Türk dış politikasında yaşanan değişimin en belirgin yanı vizyon, hedefler ve söyleme ilişkindir. Türkiye’nin tarihi ve uluslararası konumunu medeniyet perspektifiyle yeniden tanımlayan AKP dış politika yapıcılarını milli güvenliği ve ülkenin jeopolitiğini yeniden yorumlamışlardır. Soğuk Savaş’ın bitmesinin getirdiği yeni jeopolitik gerçekliklere uyma zorunluluğu Türk dış politikasında yeni bir jeopolitik tahayyül oluşturmanın ana sebebi olarak belirtilmiş ve yeni aktivizm ve komşu ülkelerle sıfır sorun politikası da bunun sonucu olarak sunulmuştur (Duran 2011, s. 20).

Türkiye AKP döneminde pro-aktif dış politika anlayışının bir sonucu olarak yeni diplomatik enstrümanları tercih etmeye başlamıştır. Dış politikadaki çok boyutluluk klasik anlamdaki araçların yanında yeni dış politika araçlarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin dış politika tercihlerinde dinamik koşullarda uzun dönemli ve çok boyutlu bir anlayışı destekleyecek dış politika enstrümanlarının alt yapısının oluşumu da önemli bir etkidir (Erdağ 2013, s. 70).

3.2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının daha aktif ve çok boyutlu bir perspektife yöneldiği bütün dış politika uzmanlarının üzerinde anlaőtıđı bir konudur (Duran 2011, s. 15). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasında, 3 Kasım 2002 tarihinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile birlikte yeni bir anlayış ve dinamik bir süreç yaőanmaya başlanmıştır. Uygulanmaya başlanan yeni dış politika anlayışı esas olarak Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu “Stratejik Derinlik” doktrini etrafında yükselmekle birlikte; kendi uygulama alanını ise yeni kavramsal anlayışlar ve içerikler (Akıllı 2013, 89-91) çerçevesinde oluşturulmuőtur.

Ahmet Davutoğlu'nun 2009 yılında Bakan olarak Dıőıőleri Bakanlığı'nda yer almasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk Dış Politikasına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli hedefler ve yeni prensipler kabul edilmeye başlanmıştır. Baskın Oran, AKP'in dış politikasının üç temel metodolojik ve beş temel operasyonel ilkesi olduğunu belirtmektedir; Oran'a göre söz konusu metodolojik ilkeler: “(1) Vizyon Sahibi Dış Politika; bunalım patlak verdikten sonra onu çözmeye yönelmek yerine, henüz bunalım gerçekleşmemiőken, çıkmasına engel olmaya çalışmaktır. Bunun için de Türkiye, uluslararası ve bölgesel çatışma durumlarında hemen rol alacaktır, (2) Tutarlı ve Sistematik Bir Çerçeve; her bölgede aynı temel ilkelere bağlı bir politika izlenecektir, (3) Türk Yumuşak Gücünü bölgede yayacak yeni bir diplomasi ve söylem (Oran 2013, s.139, Akıllı 2013, 89-91).”

Söz konusu operasyonel ilkeler Dıőıőleri Bakanı Davutoğlu tarafından şöyle sıralamaktadır: (1) Ülke içerisinde güvenlik ile demokrasi arasında bir denge kurmak ve bölgesinde etkin olmak; (2) Komşular ile sıfır sorun politikasını tesis etmek; (3) Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi komşular ve ardındaki bölgelerdeki ülkelerle ilişkileri geliştirmek; (4) AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerle birbirlerinin politikalarına zarar vermeksizin bir uyum sağlanarak çok boyutlu bir dış politika yürütmek; (5) Uluslararası örgütler de kullanılmak suretiyle etkin ve aktif bir ritmik diplomasi stratejisi benimsemektir (Akıllı 2013, 89-91).

Baskın Oran, bahsedilmekte olan operasyonel ilkeler ile ulaşılmak istenen beş farklı dış politika amacı olduğunu belirtmektedir; bunlar: “(1) 2023 yılında AB üyeliği, (2) güvenlik ve ekonomik işbirliği bağlamında bölgesel entegrasyon, (3) bölgesel çatışmaların çözümünde etkili rol oynamak, (4) bütün küresel arenalarda yer almak, (5) uluslararası örgütlerde önemli rol almak ve dünyanın önde gelen on ekonomisinden bir tanesi olmaktır (Oran 2013, s.139, Davutoğlu 2004, ss. 8-10, Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 12).”

‘Stratejik Derinlik’ doktrini, öz olarak, Türkiye’nin jeopolitik, jeo-stratejik ve jeo-kültürel düzeylerde sahip olduğu konumun, dünya siyaseti ve uluslararası sistemin dönüşümü açısından oldukça önemli olduğu; bu nedenle de yeni Türk Dış Politikasının, Türkiye’nin sahip olduğu tarihsel ve coğrafi derinliğin kullanımı üzerine odaklanmaktadır. Kavram olarak “Stratejik Derinlik” Türkiye’nin tarihsel, coğrafi ve kültürel olarak hem bölgesel hem de küresel ölçekte uluslararası sistemin “merkez ülkesi” olduğu anlamında kullanılmaktadır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu’na göre “Türkiye’yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini, tarihi olarak da insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır (Davutoğlu 2004, s. 10).”

“Stratejik Derinlik” doktrininin, Türkiye’nin bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu tarihsel-kültürel miras neticesinde asla tek taraflı ve tek boyutlu bir dış politika izlemesi mümkün olmayan, ulusal çıkarlarını tanımlarken kendisini daima merkezde konumlandırması üzerine odaklanan bir anlayış (Oğuzlu 2009, s.44) olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, kendisini belirli bir merkeze angaje etmeye zorlayacak stratejik bir anlayış içerisinde bulunamaz; tek yönlü yaklaşımlar ve başkalarını merkez olarak oluşturulan politikalar, Türkiye’yi başkalarının gözünde araçsallaştıran Türkiye’yi otonom bir aktör olmaktan uzaklaştıran durumlar doğuracaktır (Akıllı 2013, 91-96, Oğuzlu 2009, ss.44-45).

Türkiye’nin, komşularla sıfır problem, çok yönlü dış politika, güvenlik-demokrasi arasında denge kurmak, çevre bölgelerde istikrarı sağlamak gibi ilkelerle izlediği dış

politikanın, çevre ülkelere örnek teşkil etmesi de, yumuşak gücüne vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin 2000'lerden ve bilhassa 2003 sonrası dönemde, artan Ortadoğu'daki sorunlarla ilgilenmesi ve aktif, arabulucu dış politika sergilemesi, siyasi ve ekonomik dönüşümünün bir başarı olarak görülmesi ve kültürel etkisinin bir sonucu olarak bölgede artan çekiciliği, sonuçlarını doğurmuştur (Çavuş 2012).

3.3 AKP İKTİDARLARI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Dış politikanın, iç ve dış ilişkilerin ve aktörlerin karmaşık ortamında üretilen/uygulanan bir politika olduğunu kabul edilmelidir. İçte ve dışta farklı aktörlerin ve menfaatlerin bir araya getirilmesi ve bunların somut uygulamalara dönüşmesi zaman içerisinde değişebilen koalisyonlara dayanmaktadır. Bu itibarla dış politika analizleri dış politikanın karmaşık kaynaklarının ve yapısının getirdiği zorluklarla yüzleşebilmek için çok düzlemli ve çok boyutlu olarak ele alınmalıdır (Duran 2011, s. 17).

Dış politikada değişim ve sürekliliğin birlikte olduğunu gözden kaçırmayan analizler AKP döneminin aktif, çok boyutlu ve entegre politikasının Turgut Özal ve kısmen İsmail Cem dönemlerinde takip edilen çizginin, ülkenin yükselen ekonomisinin verdiği yeni imkanlarla derinleştirilmesine ve pekiştirilmesine karşılık geldiğini görecektir.12 1990'larda PKK terörüne endekslenmiş bir dış politikanın güvenlik arayışı ile "komşularla sıfır sorun" politikasının, güvenliği ekonomik entegrasyon ve aktif barış etrafında yeniden tanımlayan yaklaşımının farklı olduğu tespit edilmelidir (Duran 2011, s. 19).

Bugün uygulanmakta olan Türk dış politikası analiz edilirken Türkiye'nin çok farklı bir parti ve ideoloji tarafından idare edilmekte olduğu görülmeli ve buna bağlı olarak AKP'nin dış politika felsefesi bu yönde değerlendirilmelidir. Bu noktada belirleyici aktörler olarak ortaya AKP'nin ileri gelen isimlerinden Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu çıkmaktadır (Gürevin 2014, ss. 22-40).

AKP'nin uyguladığı dış politikaya, Türkiye'nin 2000'li yıllarda dış ve iç etkenlerin tesiriyle karşı karşıya kaldığı değişim/dönüşüm ihtiyacı yön vermiştir. AKP'nin iktidara geldiği dönem, Türk siyasal sisteminin çok boyutlu bir dönüşüm anı olarak (Gürevin 2014, ss. 22-40) kabul edilmektedir.

“Komşularla sıfır sorun”, “çokboyutlu dış politika” ve “karşılıklı bağımlılık” ilkelerini temel alan dış politika asıl olarak zor zamanlarda anlam kazanacak bir politikadır. Türkiye'nin “merkez ülke” olma yolunda, komşularıyla işbirliği temelli bir ilişki geliştirmekten başka bir alternatifi de yoktur (MÜSİAD 2013, s. 63).

AKP hükümetleri (58, 59, 60 ve 61. Hükümetler) dış politika alanında yeni açılımlar gerçekleştirme arayışlarına girişmişler ve çokboyutlu dış politika yanında, “komşularla sıfır sorun”, aktif ve “proaktif” dış politika kavramlarını uluslararası siyaset alanında uygulamaya çalışmışlardır. AKP hükümetlerinin dış politikada fikri temellerinin önemli ölçüde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik başlıklı eserinde ifade edilen görüşlerden etkilendiği (MÜSİAD 2013, s. 9) bilinmekte ve kabul edilmektedir.

Muhalefet partilerinin gözünde ise AKP hükümetlerinin yeni dış politikası gerçekçi olmaktan uzak, milli menfaatleri koruyamayan, yüzeysel, sonuç odaksız, mevcut iyi ilişkileri bozan, tutarsız, ilkesiz, aceleci ve romantik bir politikadır. Hatta bu yönüyle Türkiye'nin “kurulduğu günden itibaren büyük bir gayret ve dikkatle oluşturduğu jeopolitik, siyasi ve tarihî konumuna uygun hassas dengelere dayalı” klasik dış politika anlayışı ve denklemlerinin de büyük ölçüde hasar gördüğü iddia edilmektedir. Dış politikada “şahsi ikili ilişkileri” ve “zorlama arabuluculukları” öne çıkaran Hükümetin, muhataplarının sözlü vaatleriyle yetinerek “sözel” bir politika yürüttüğü savunulmaktadır (Duran 2011, s. 23).

AKP hükümetleri döneminde biçimlendirilen Türkiye'nin yeni dış politika vizyonuna göre Türkiye, ne Soğuk Savaş dönemindeki gibi bir cephe ülkesi ne de Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gibi bir köprü ülke olacak, uluslararası sistemde bölgesel bir güç yani merkez ülke olacaktır. Ahmet Davutoğlu'na göre Türkiye tarihi, coğrafi ve stratejik

derinliği ile küresel bir güç olabilme potansiyeline sahiptir (Gürevin 2014, ss. 22-40, Davutoğlu 2004). AKP'nin dış politikasını beş başlık altında inceleyebiliriz.

3.3.1 Güvenlik Ve Özgürlük İkilemi: Denge Önceliği Olarak Özgürlük ve Güvenlik

Uluslararası Alanda Özgürlük ve Güvenlik Dengesi BM bakımından insan hakları, 1945 sonrası kurulmaya çalışılan dünya düzeninin temel değerleri ve hukuki yapı taşları arasında yer almıştır. İnsan hakları kavramı, bugün, bu karakteri nedeniyle, BM'nin ilkeleri arasında yer alan ulusal yetki ya da iç yetki (BM Şartı m.2, parag.7) alanına dâhil konular arasında değil, uluslararası ilgi alanına dâhil bir konudur (Ergül 2014, ss. 72-74).

Davutoğlu'na göre Türkiye'nin güvenliği özgürlüklerin hem içerde hem de dışarıda genişletilmesi ile mümkündür (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 24), Bu prensibe göre hem iç politikada hem de dış politikada Türkiye'nin amacı, güvenliği riske atmadan özgürlük ve demokratikleşmeyi sağlamak, özgürlükleri riske atmadan da güvenliği sağlamaktır (Koçer 2008, s. 926-929). Güvenlik ve özgürlük anlayışına göre, Türkiye bir taraftan demokratikleşme adımları atarken diğer taraftan da özgürlüğü güvenliğe feda etmeyen bir güvenlik siyaseti izlemektedir (Gürevin 2014, ss. 22-40).

Küreselleşme, güvenlik anlayışında da önemli değişikliklere yol açmıştır. Ulusal güvenliğin kolektif güvenlik anlaşmaları çerçevesinde sağlanması eğilimleri güçlenmektedir. İnsan hakları, bireylerin ve grupların temel haklarını garanti altına alan bir kavram olmanın yanında bireylerin ve grupların temel güvenlik endişelerini de gideren bir işlev taşımaktadır. Soğuk savaş sonrası yeni uluslararası konjonktürde BM Güvenlik Konseyi, insan hakları ihlalleriyle uluslararası barış ve güvenlik arasında bir ilişki kurma eğilimindedir. İnsan hakları ihlallerinin ulusal sınırlarda kalmadığı, bölgesel ve küresel tehditlere dönüşebilme potansiyeline sahip olduğu kabul edilmektedir (Ergül 2014, ss. 72-74).

Özgürlüğün olmadığı bir durumda güvenlikten de söz etmek mümkün değildir. Özgürlük ve güvenlik birbirine zıt kavramlar olarak değerlendirilmemelidir (Sandıklı 2016). Sandıklı'ya göre, "Davutoğlu, güvenliğin özgürlük için feda edilmesi durumunda kargaşa, özgürlüğün güvenlik için feda edilmesi durumunda diktatörlük rejimlerinin ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Güvenliği riske atmadan azami derecede özgürlük ve özgürlükleri sınırlamadan azami derecede güvenlik sağlanması gerektiğini söylemektedir (Sandıklı 2016).

Devletler toplum güvenliğini sağlamak adına bir takım özgürlükleri kısıtlama yetkisine sahiptirler, fakat bu yetki temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasına, bireylerin haksız yere alıkonulmasına veya endişeye kapılmalarına mahal verecek bir düzeyde olmamalıdır. Güvenlik ve özgürlük birbirinden bağımsız veya birbirinin ikamesi olan kavramlar değil, bilakis birbirini tamamlayan unsurlardır. Bu noktada toplumlar için en rasyonel tercih, güvenliğin özgürlüklerin önüne geçmesi değil, iki kavram arasında sürekli bir dengenin sağlanmasıdır. Bu noktada ulusal ve uluslararası aktörlere büyük önem düşmektedir (Yılmaz vd. 2016, s. 133).

Özgürlük ve güvenlik dengesi terörle mücadelede AB politikalarının da büyük tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. AB Adalet Divanının cesur, ancak tartışılan içtihadı özellikle BM Güvenlik Konseyinin bir kararını AB hukukuna yansıtan bir tüzüğü iptal etmek suretiyle dengeyi bireysel özgürlükler lehine çevirmiştir. Avrupa planında en geniş bölgesel hükümetlerarası örgüt olan Avrupa Konseyi (AK) 1949 yılından bu yana, temel değerler olarak benimsediği insan haklarının, hukuk devletinin ve çoğulcu demokrasinin korunması için çaba göstermektedir (Ergül 2014, ss. 72-74).

İnsan hakları, devletler açısından hiçbir zaman güvenlikten daha önemli ve öncelikli bir konuma sahip olamadıysa da, 11 Eylül, güvenlik ve insan hakları arasındaki ilişkiler açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten sonra ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batı demokrasileri, benzer saldırılara tekrar maruz kalmamak için yeni düzenlemeler geliştirmişlerdir (Ergül 2014, ss. 72-74).

Türkiye, AKP hükümeti döneminde iç politikada yoğun bir biçimde ayrışma ve bölünme yaşamıştır. Türk kamuoyu ılımlı İslamcı ve ulusalcı kesim arasında kutuplaşmaya gitmiştir (Uzgel 2008, s. 365). Türkiye sert Kürt politikalarının uygulandığı 1990'lı yıllarda bile bu kadar bölünmemiştir. Günümüzde halk düzeyinde Türk-Kürt ayrışması maksimum seviyeye ulaşmıştır. Orta Doğu'ya istikrar getirdiği iddia edilen Türkiye'de polis panzerlerine taş atan çocuklar dikkat çekmektedir. Ayrıca PKK terör örgütünün Aktütün ve Dağlıca karakollarını basarak öldürdüğü onlarca Türk askeri ve karşılığında Kuzey Irak'ın bombalanması operasyonları iddiaların doğru olmadığını göstermektedir (Uzgel 2008, s. 365, Gürevin 2014, ss. 22-40).

Davutoğlu'nun başkanışmanlık görevinde gelmesinin ardından açıkladığı 5 ilkeden demokratik bir ülke olmakla beraber bölgesinde güçlü bir devlet olmanın aynı anda var olabilmesinin zorluğuna vurgu yapması bakımından önemli ilkelerden biri özgürlük ve güvenlik arasında sağlanması gereken dengedir. Çağımızın getirdiği demokrasi ve insan hakları standartları ışığında bireyler devlet aygıtından hem güvenliklerini sağlanmasını hem de bunu yaparken özgürlüklerinin kısıtlanmamasını talep etmektedir (Kanaş 2014, ss. 98-100).

Birbirine zıt gelişen özgürlük ve güvenlik talepleri arasında kurulması gereken denge ile ilgili ideal standartlar tespit edebilmek oldukça zor bir çalışmayı ve kararlar almayı gerektirmektedir. Çünkü bu dengenin şartları bu ülkenin coğrafi konumu, çevresiyle ilişkisi, içinden geçtiği konjonktürün şartları ve iç tehdit algısına göre değişebilmektedir. İstikrarın özgürlüklere, terör gibi kavramların da güvenlik kavramına ağırlık kazandırması (Kanaş 2014, ss. 98-100) beklentisi ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin on yıllardır devam eden terör sorununun da yukarıdaki durumlara benzer şekilde özgürlükleri kısıtlama yönünde etki doğurması beklenir. Ancak diğer yandan yine uzun bir serüven olan AB üyeliği süreci de terör tehdidinin aksine insan hakları ve özgürlüklerin genişletilmesini gerektirmektedir ve üyeliği ısrarla isteyen Ankara'ya bu yönde baskı yapmaktadır. Bu iki sürecin doğurduğu ikilem de AB üyeliğinin önemsendiği dönemlerde özgürlüklere, terörü pasifize etmenin birinci sıraya yükseldiği zamanda ise

güvenliklere ağırlık bindirmektedir. Davutoğlu ise terörle mücadeleye ve 11 Eylül sonrasında şartlarına rağmen Türkiye'nin bir yandan güvenliği tesis ederken, bir yandan da özgürlükleri kısıtlamadığı hatta genişlettiği iddiasında (Kanaş 2014, ss. 98-100) bulunmaktadır.

Devletlerin egemenlikleri kapsamında, güvenliğin, demokrasi ve özgürlüklerin korunarak hukuk çerçevesinde sağlanması; uluslararası güvenlikten daha kolay gibi gözükmektedir. Bunun temelinde iç hukukun daha güçlü oluşunun payı büyüktür. Uluslararası güvenliğinde demokrasi ve özgürlüklerden ödün vermeden sağlanmasının en iyi yolu, hukukun etkinliğinin ve demokrasinin küresel düzeyde geliştirilmesidir (Ergül 2014, ss. 72-74).

3.3.2. Sorunsuz Komşuluk Arayışları Kapsamında Komşularla Sıfır Sorun ve Azami İşbirliği

AKP'nin komşu ülkelerle sıfır problem politikasının temelinde de neoliberal yeniden yapılanmaya uygun olarak ekonomik karşılıklı bağımlılık ilkesi vardır. Komşulara yönelik bu öncelikli ilgi ve ekonominin dış politikanın temel dinamiğine dönüşmesi AKP'nin 1999'da başlayan Avrupalılaştırma sürecini terk ettiği anlamına gelmemektedir. Özellikle 2005 yılına kadar Avrupalılaştırma, AKP dış politikasının temel önceliği olmaya, bu tarihten sonra da görece bir durgunluğa rağmen dış politikanın dinamiklerinden biri olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Balcı 2013, ss. 258-260). Sıfır sorun politikasının temel prensibi, dış ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemle başlayan dinamik konjonktüre bağlayan bir yaklaşımdır (Bayhan 2012, 105-106).

Bir taraftan Avrupalılaştırma üzerinden, diğer taraftan da komşularla ekonomik ve siyasi işbirliği temelinde sürdürülen ve en önemlisi görece olarak uzun bir tarihsel aralıkta kendisini tekrarlayabilen dış politika, AKP'nin Türkiye'deki iktidar ilişkileri içindeki pozisyonunu güçlendirmiş ve ordu ve yerleşik bürokrasi ile olan mücadelesinde kendisine avantajlı bir konum sağlamıştır (Balcı 2013, ss. 285-288).

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası önemli ölçüde merkez ülke doktrini tarafından şekillenmektedir. 2010 yılına kadar bunu gerçekleştirme aracı komşularla sıfır problem iken, 2010 sonrası dönemde halklarla sıfır problemin bu bağlamda devreye girdiği ileri sürülmektedir (Kardaş, 2012). Dış politika 2000'lerin ilk on yılında komşu ülke rejimlerinin diktatörlük ya da demokrasi olup olmadığına bakmaksızın ekonomik liberalizm temelinde yürütülürken, Arap Baharı sonrasında bunun yerini otoriter rejimlerin karşısında demokrasi yanlısı muhalif grupları destekleyen bir politik liberalizm almıştır (Oğuzlu, 2012, Balcı 2013, ss. 285-288).

Dış politikadaki bu değişimi en iyi açıklayan ilke dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sıklıkla kullandığı 'özgürlük ve güvenlik dengesi' ilkesi olmuştur. 'İstikrarın sadece güce dayanarak sağlanamayacağı' varsayımından hareket eden bu ilkeye göre, "sadece siyasal meşruiyete sahip olan ve özgürlüklere saygı gösteren hükümetler barış ve istikrarı sağlayabilir" (Davutoğlu, 2012: 3). Dolayısıyla özellikle Arap Baharı ile birlikte Türkiye'nin yakın çevresindeki komşularıyla iyi ilişkilerinin temel ön koşulu bu ülkelerdeki iktidarların siyasal meşruiyete sahip olmaları olmuştur (Balcı 2013, 285-288).

Bunun en açık örneği, Suriye'de yaşanmış ve Arap Baharı gerçekleşene kadar bu ülkeyi ekonomik entegrasyon yoluyla neo-liberal düzlemde yeniden yapılandıran Ankara, bu tarihten sonra Şam yönetimine yönelik müdahalesini siyasal meşruiyet üzerinden gerekçelendirmiştir. Buradan hareketle gerek ekonomik ilişkiler üzerinden bölge ülkelerini yanına çeken politika, gerekse aynı şeyi siyasal meşruiyet üzerinde yapan yeni ilişki biçimi yine Davutoğlu'nun sık sık tekrarladığı 'merkez ülke' ilkesiyle yakından ilişkilidir (Balcı 2013, ss. 285-288).

Türk Dış Politikasına hâkim yeni paradigmanın belki de özünü oluşturan "Komşularla Sıfır Sorun Politikası", ekonomik, kültürel ve siyasi işbirliği dinamiklerine dayalı bir anlayışı ifade etmektedir. Ahmet Davutoğlu'na göre "Komşularla Sıfır Sorun Politikası", aslında Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesinin bir devamı niteliği taşımakta ve öz olarak aynı anlayışa dayanmaktadır; öyle ki, komşular ile ilişkileri iyi seviyeye yükselterek, yıllardır düşmanlarla çevrili olma psikolojisinden kurtulma amacını

taşımaktadır. Bununla birlikte Davutoğlu, Türk Dış Politikasının dayandığı temel doktrin olan “Stratejik Derinlik” çerçevesinde, Türk Dış Politikasını oluşturan anlayışın temelini şöyle özetlemektedir: “Asya’da ayaklarını sağlam basamayan bir Türkiye’nin gözlerini ve ufkunu Avrupa’ya dikebilmesi güçtür. Osmanlı’nın Asya derinliğinde bunalım yaşadığı dönemlerde Avrupa’daki ilerleyişinin yavaşlaması gibi, Asya’daki ekonomik ve siyasi potansiyelini harekete geçiremeyen bir Türkiye’nin de AB içinde, Avrupa’ya Pazar ve turistik mekân olmaktan başka şansı ve seçeneği olamaz (Akıllı 2013, 99-113, Davutoğlu 2004, s. 562).”

‘Komşularla Sıfır Sorun’ ilkesinin sonuna geldiği eleştirilerine karşın, hükümet yetkilileri bu yaklaşımın her ne olursa olsun ‘sıfır sorun’ olacak gibi bir anlamı olmadığını, bunun hükümetlerle değil halklarla ‘sıfır sorun’ anlayışı olduğunu vurgulamışlardır. Bu yaklaşım ileri sürüldüğünde arkasında yatan amaç, Türkiye’nin komşularıyla olan sorunlarının aşılması imkânsız sorunlar olduğu, bu sorunlu komşularla yaşamak için de güvenlik anlayışının hâkim olduğu bir dış politikanın takip edilmesi gerektiği fikrini dönüştürmektir. Pek çok komşu ülke ile siyasi ve ekonomik anlamda kaydedilen gelişme, bu amaca belirli ölçüde ulaşıldığının bir göstergesidir. Ayrıca bu prensibin tek başına vazedilmediği, ‘özgürlük ve güvenlik dengesi’ gibi bir prensiple beraber ilan edildiği unutulmamalıdır (MÜSİAD 2013, s. 42-43).

3.3.3. Dış Politikada Çeşitlilik Arayışları: Çok Taraflı, Çok Kulvarlı ve Çok Boyutlu Dış Politika

Türkiye’nin 1965’ten beri uyguladığı, çok taraflı ve çok boyutlu dış politika ancak küreselleşme ile ivme kazanan bir süreçtir (Koçer 2012, 929). Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika yaklaşımına göre, Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası gelişmelerde Türkiye durağan ya da tek yönlü bir dış politika takip etmemelidir. Tek yönlü ve tek eksenli bir dış politika mantığı ve uygulaması, Türkiye’nin değişik senaryolara uyum gösterebilen bir siyasi/diplomatik tavır geliştirebilmesinin önünde bir engel olabilmektedir. Ortaya çıkabilecek her türlü alternatife açık vizyondan ve stratejik belirleyicilikten mahrum böylesi tek-eksenli bir yaklaşım Türkiye’yi başarıya götüremeyecektir. Türkiye, büyük güçlerin taktik hedeflerinin edilgen unsuru olarak

gördükleri sıradan bir bölge ülkesi konumundan, bölgede etkin ve uluslararası politikada ağırlığı hissedilen bir ülke konumuna yükseltecek avantajları değerlendirebilecek bir dış politika esnekliğine sahip olmalıdır (Gürevin 2014, ss. 22-40, Davutoğlu 2004, s. 90, Koçer 2012, 929).

21. yy. için Türk dış politikasının kaçınılmaz bir şekilde karşı karşıya geleceği husus yeni “çokboyutlu” dış siyaset gerçeği olacaktır. Çokboyutlu dış siyaset konusu yalnızca son dönemde değil daha önceleri de Türk dış politikasını belirleyen fikri unsurlar arasında yerini almış ve sıkça tartışılmıştır. Türk dış siyasetinde çokboyutluluk vurgusu uluslararası siyasette dönüşümlerle birlikte ister istemez tekrar dış politika gündemine oturmaktadır. Soğuk savaşın bitmesinden hemen sonra uluslararası siyasetin yeniden şekillenmeye başladığı ortamda, Türkiye’nin bilhassa Turgut Özal döneminde, dış siyasette çeşitlenme ve yeni dönemin getirdiği yeni jeopolitik imkânları değerlendirmek için belli bir çaba içine girdiği ve yeni dönemde, Avrupa Birliği yanında Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu’ya yönelik önemli siyasi ve ekonomik girişimlerde bulunduğu hatırlanmalıdır. Bu dönemde, Türkiye, AB’ye üyelik başvurusu yaparken, diğer yandan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün kurulmasında liderlik yapmış, Orta Asya ve Kafkaslar’da bulunan cumhuriyetlerle derin ilişkiler kurabilme ve belli ölçülerde entegrasyona gidebilmenin yollarını da aramış ve TİKA gibi birçok önemli örgüt bu dönemde kurulmuştur (MÜSİAD 2013, s. 9).

Çok yönlü ve çok boyutlu dış politika anlayışı, Türkiye’nin sahip olması gereken “merkez ülke olma” konumunun zorunlu bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkilere hâkim olan dinamiklik Türk dış politikasının da değişik kulvarlarda farklılaşan aktörlerle “eşzamanlı” bir ilişki kurması zorunluluğunu gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çok boyutlu-tarafli dış politika, aktörler düzleminde Türk dış politikasını tek bir ülke ya da bölge ile sınırlamayan, konular düzleminde ise tek bir soruna endekslenmeyecek bir biçimde tasarlamaktadır. Ülkelerle girişilen ilişkilerin hiçbirisini diğerine alternatif görmemek ve göstermemek gerektiği gibi, bir tarafa ölçüsüz ağırlık vererek var olan dengeyi bozmamak da bu politikaya göre çok önemlidir (Gürevin 2014, ss. 22-40, Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 12). Türkiye’nin dış ilişkilerini batıya endekslenmeyen, başka

ülke ve bölgelere dönük de aktif siyaset izleyen tarzında görmek mümkündür (Gürevin 2014, ss. 22-40, Koçer 2012, 929).

Türkiye'nin jeopolitik önemi sık sık Doğu ile Batı arasında bir köprü olmasıyla ifade edilmiştir. Temelde bu görüşü reddetmeyen Davutoğlu, Stratejik Derinlik'te biri güçlü diğeri zayıf olmak üzere iki çeşit köprü konumunun mümkün olduğunu belirterek, ilk seçeneğin kuvvetli bir kimlik ve özgüvene dayandığını, ikinci seçeneğin sonucunun ise kimlik bunalımı ve buna bağlı olarak iç siyasi çatışmaların yaşanacağı görüşünü ifade etmiştir. Teorik çalışmalarındaki bu güçlü köprü söylemi, başkanışmanlık döneminde çok boyutlu çok kulvarlı dış politika ilkesinin 'merkez ülke' söylemiyle beraber anılır olmasını beraberinde getirmiştir. Bu ilke, kısıtlı ve zayıf bir bölgesel güç konumundan alternatifi bol ve esnek bir bölge gücüne yürüme hedefini ifade etmektedir (Kanaş 2014, s. 98-100).

3.3.4. Önleyici (Proaktif) Dış Politika

Yeni dış politikanın en fazla üzerinde durduğu konulardan biri de proaktifliktir. Orta Doğu'nun sorunlarından uzak durmaya çalışan Türkiye, AKP iktidarları dönemi içerisinde bu bölge ile ilişkilerini geliştirmiş, bölgeye yönelik proaktif politika izlemeye başlamıştır (Gürevin 2014, ss. 22-40).

Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve demokrasi alanında kaydettiği gelişmeler dış ilişkilerdeki hareket sahasını ve etki gücünü artırmıştır. Türkiye artan imkan ve kabiliyetlerinin ve bunun kendisine yüklediği sorumlulukların bilinci içerisinde tepkisel değil proaktif, tek boyutlu değil çok boyutlu, gelişmeleri izleyen ve ona göre durum belirleyen değil inisiyatif olarak gelişmeleri düzenleyen, sonuç odaklı, pragmatik ve vizyoner bir dış politika anlayışını benimsemiştir (Koçer 2008, s. 930, Gürevin 2014, ss. 22-40).

Benimsenen proaktif politika gereği edilgen bir "köprü" değil, etken bir "merkez ülke" olan Türkiye krizler ortaya çıktıktan sonra çare bulmaya çalışan bir ülke değil, bu krizler meydana gelmeden önce çare arayan bir ülkedir. Bu yaklaşım Türkiye'nin Orta

Doğu'daki yeni merkezi rolüne ilişkin olmazsa olmaz bir politikadır. Türkiye'nin yeni uluslararası konjonktürde rolü problem yaratan ülke değil problem çözen, çözüm sürecine ilişkin inisiyatif alan yapıcı-merkez ülkedir (Gürevin 2014, ss. 22-40).¹⁰⁴

Türkiye'nin bu politika ile ulaşmak istediği yakın çevresinden başlayarak bir barış ve istikrar kuşağı yaratılmasına katkıda bulunmaktır. Bunun için etkin bir bölgesel ve küresel aktör olarak Türkiye caydırıcı sert güç ile diplomatik ince gücün dengesine dayanan bir dış politika izlemektedir (Gürevin 2014, ss. 22-40).

Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan her türlü kriz çözümünde ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesinde öncülük etmesini amaçlayan bir diplomasi türüdür. Özellikle AKP döneminde uygulanmaya çalışılan dış politikanın beş temel prensiplerden biri olan proaktif diplomasi aynı zamanda önleyici diplomasi kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Buna göre, Türkiye başta yakın coğrafi havzasında ortaya çıkan siyasal krizleri önlemeyi ve bunların çözümüne etkin rol oynamayı hedefleyen bir dış politika benimsemelidir. Söz konusu diplomasi prensibinin dış politikaya yansıyan en pratik sonuçları ise özellikle Arap-İsrail, Suriye-İsrail, İran-Batı ve Boşnak-Sırp uyuşmazlıklarında arabulucu rolü oynamak istemesinde görülmektedir. Bu dış politika prensibine göre dış politika, sadece ulus-devletlerden oluşan aktörler arasında değil aynı zamanda aynı devlet içinde yer alan farklı taraflar ve aktörler arasında da krizlerin önlenmesi ya da var olanların çözülmesine dönük aktif bir siyasi tutumdur. Özellikle Balkanlarda izlenen dış politika bu alana örnek olarak gösterilebilir (Yeşiltaş ve Balcı 2011, ss. 15-16).

Yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra Türkiye'nin mevcut dış politikasının tarifi konusunda yeni bir konsept olan "değerli yalnızlık" konsepti dönemin Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı İbrahim Kalın tarafından ortaya atılmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'da yalnız kaldığı iddiasının doğru olmadığını savunan Kalın bunun değerli bir yalnızlık olduğunu ifade etmiştir (Gürevin 2014, ss. 22-40).

Proaktif politika, uluslararası sistem içinde yaşanan gelişmelere ve değişikliklere sonradan intibak etmek yerine, bu gelişmelerin ve değişimin içinde yer alarak bunlara

yön vermeyi arzulamaktadır. Ancak bu uluslararası sistemin izin verdiği sürece başarıya ulaşabilecek bir politikadır (Gürevin 2014, ss. 22-40).

3.3.5 Ritmik Diplomasi: Statik Konumdan Dinamik Konuma

“Ritmik Diplomasi” anlayışı, son dönem Türk Dış Politikasının kavramsal çerçevesini oluşturmakla birlikte öz olarak; diplomasinin aynı anda farklı alanlarda birbirleriyle uyumlu bir şekilde düzen içerisinde yürütülmesini öngören taktiksel bir hareketlilik biçimi şeklinde açıklanmaktadır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, “Ritmik Diplomasi” anlayışını Türk Dış Politikası için bir zorunluluk olarak gördüğünü şu sözleriyle belirtmektedir: “Eğer şartlar dinamikse ve siz statik duruyorsanız o şartlara intibak edemezsiniz. Sürekli hareket eden bir diplomasiye sahip olmamız lazım. Bunun için ritmik diyorum. Yani hiçbir şey olmuyorsa bile yerinde hareket etmeli ama mutlaka hareket etmeli (Zengin 2010, s. 92)”.

Uluslararası İlişkilerde henüz tam olarak kavramsal karşılığını bulmamış olsa da diplomasinin spesifik tarzlarından biridir. Diplomasinin aynı anda farklı alanlarda birbirleriyle uyumlu bir şekilde düzen içinde yürütülmesini öngören taktiksel bir hareketliliklerdir. Operasyonel dış politika prensiplerinden biri olan ve Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde daha fazla aktif olmasını öngören ritmik diplomasi, bütün uluslararası örgütlerde ve küresel - uluslararası meselelerde bir aktör olarak Türkiye'nin var olmasını amaçlamaktadır (Yeşiltaş ve Balcı 2011, ss. 15-16). Göreli olarak istikrarlı bir ortam sunmuş olan Soğuk Savaş döneminden farklı olarak sürekli gündemi değişen bir uluslararası ortam varsayımı üzerine inşa edilmiş ve “statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara intibak etmeyi sağlayacak” bir dış politika aracı olarak düşünülmüştür. Bu nedenle ritmik diplomasinin temelinde “günbegün sürekli presle, sürekli takiple günlük adımları doğru atmak”, diğer bir ifadeyle “dikkat dağılmak- sızın günbegün hesapları doğru yapmak, iyi bir takip yapmak” yatmaktadır. Bu diplomasinin diğer bir boyutu da hareketliliğin uyumla birlikte aynı anda işleyişte olmasıdır. “Ritimden kasıt hem uyum olacak, hem hareket olacak. Hareket olur uyum olmazsa o hareket kaos da çıkarabilir. Gereksiz öne çıkışlar, gereksiz riskler de getirebilir. Ama ritim olur, hareket de olmaz yerinde sayarsanız bir sonuç alamazsınız. Uyum da olacak. Ama mükemmel bir

uyum olsun deyip hep uyumu beklerseniz hareket de olmaz” (Yeşiltaş ve Balcı 2011, ss. 15-16).

3.4 AKP DIŞ POLİTİKASINA İLİŞKİN “KIRILMA” VE “DEĞİŞİM” TARTIŞMALARI

AKP'nin dış politikası üzerine yapılan tartışmaları birkaç başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi, Türkiye'nin Batı'ya yönelik dış politikasının yerini İslami eğilimli bir dış politikanın alıp almadığı tartışmasıdır (Sunar 2013, ss.171-175). Bu tartışma “eksen kayması” kavramsallaştırması üzerinden yürütülmektedir. İkincisi, Türkiye'nin, Müslüman toplumlu devletlerin bir dönüşüm sürecine girerek demokratikleşmesi yolunda bir model teşkil edip edemeyeceği tartışmasıdır. Üçüncüsü tartışma ise, Yeni Osmanlılık olarak da adlandırılan, eski Osmanlı topraklarını nüfuz altına alma amacı güden emperyal bir dış politika uygulanıp uygulanmadığına ilişkin tartışmadır (Oran 2013, s. 193).

3.4.1 Eksen Kayması Tartışması

Eksen Kayması bir ülkenin var olan ittifak ilişkilerinden ve temel yönelimlerinden bir biçimde koparak başka yönelimlere ve ittifak sistemine girmesi anlamına gelmektedir. 2000'lerin son çeyreğinde Türk dış politikasının genel eğilimini ifade etmek için en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Temelde Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik artan angajmanından ve aktivizmden hareketle Türkiye'nin geleneksel olarak sürdürdüğü Batı odaklı dış politikadan bir kopuşu yansıttığı tezine dayanır. Bununla birlikte daha genel olarak, Türkiye'nin dış politikada Batı'dan Doğu'ya, laiklikten İslamcılığa, Avrupa Birliği'nden Ortadoğu eksenine yöneldiğini ileri süren bir eleştiridir. Türkiye'deki muhalefet partilerinin yanı sıra uluslararası çevrelerden akademik camiaya kadar geniş bir alanda bu kavramı kullananların temel iddiası Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik artan ilgisinin AKP hükümetinin İslamcı kökenleri ile açıklanabileceği şeklinde olmuştur. AKP ise Ortadoğu'ya yönelik politikaların ideolojik yaklaşımla bir ilgisi olmadığını aksine, bunu Batı'ya dönük tek yönlü dış politikanın

yerini alan çok yönlü bir dış politikanın parçası ve tarihin normalleşmesi olarak görmek gerektiğini savunmuştur (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 29).

AKP hükümetlerinin, İran, İsrail-Filistin gibi Orta Doğu ve İslam dünyası ile ilgili sorunlara ilişkin aktif tutum sergilemesi ve Batılı müttefikleriyle ilişkilerinde daha seviyeli ve daha bağımsız tavır içerisinde bulunması, son günlerde Türk dış politikasında eksen kayması tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir (Sunar 2013, ss.171-175). Özellikle Türkiye'deki Kemalist elitler ve Avrupa Birliği ve Amerikalı diplomatlar, bu konuda endişelerini ve çekincelerini her fırsatta gündeme getirmişlerdir. Aslında eksen kayması tartışmaları, günümüzde ortaya çıkmış bir sorun değildir. Daha önce Turgut Özal'ın dış politikaları üzerinde de benzer tartışmalar yapılmış ve Türkiye'nin ekseninin kaydığı yönünde eleştiriler ve itirazlar gündeme getirilmiştir (Efegil 2011, s. 405-411).

Ancak bu tür tartışmalar üzerine sağlıklı bir görüş ortaya koyabilmek için, öncelikle “eksen kayması” kavramıyla neyin kastedildiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Öncelikle eksen kayması konusunu gündeme getiren Kemalist elitler, Türk dış politikasına yön veren mevcut temel ilkelerin ve prensiplerin, Atatürk'ün temel anlayışının dışına çıkartıldığı ve daha İslamcı, daha gelenekselci bir çizgiye kaydırıldığını iddia ediyorlar. Batılı müttefikler ise, Türkiye'nin, kendi müttefikleri olmaktan çıkıp, daha çok Batılı olmayan devletler ile daha yakın ilişkiler içerisinde olduğu ve böylece bu ülkelerin dış politika anlayışlarına yakın, aynı şekilde Batılı ülkelerin düşüncelerine/beklentilerine aykırı/uzak eylemlerde bulunduğu belirtilmektedir (Efegil 2011, s. 405-411). Özellikle İran'a yaptırımlar konusunda Türkiye'nin tutumunu eleştiren ABD'li diplomatlar, bu konuyu gündeme getirerek, Türkiye'nin “güvenilmez müttefik” haline geldiğini belirtmişlerdir.

Bu tartışmalar ışığında, Türk dış politikasında eksen kaymasının ne anlama geldiğini ve gerçekten Türk dış politikasının temel ilkelerinden ciddi şekilde bir sapmanın olup olmadığını tespit edebilmek için, öncelikle Atatürk'ün temel dış politika anlayışını ve bu bağlamda Türk hükümetlerinin dış politika anlayışlarını tarihsel süreç içerisinde incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda, Osmanlı mirası konusundaki görüşler ortaya konulmalı ve Türk dış politikasına hâkim olduğu belirtilen- Batılılaşma, laiklik, akılcılık,

liberal ekonomi-üzerinde durulmalıdır. Ardından Türk hükümetlerinin dış politika anlayışlarına hâkim olan temel faktörler gün yüzüne çıkarılmalıdır (Efegil 2011, s. 405-411).

Ancak yine de, aşağıdaki gibi bir varsayımda bulunmak mümkündür: “Eğer eksen kayması kavramı, Atatürk’ün dış politika anlayışından sapma olarak tanımlanıyorsa, Türk dış politikasında eksen kayması, Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan dönemleri ile başlamamıştır ve 1950’lerden itibaren gerek Demokrat Parti ve gerekse 1950 sonrası Cumhuriyet Halk Partisi ile askeri kesimin dış politika anlayışları da, Atatürk’ün temel dış politika anlayışından mana açısından belli sapmalar göstermektedir. Aslında söylemsel anlamda halen daha Türkiye, Batı yönelimli dış politikasını sürdürmektedir. Fakat Atatürk’ün ortaya koyduğu kavramların manalarında/içeriklerinde ciddi değişiklikler yaparak, Batı merkezli, fakat çok yönlü dış politika anlayışına doğru bir yönelim ortaya çıkmış ve 1950’den itibaren gerek stratejik, ekonomik ve enerji; gerekse diplomatik alanlarda dış dünyadan destek bulma bakımından Türk dış politikasında geleneksel değerler etkin olmaya başlamıştır. 1990 soması dönemde ise, Türk hükümetlerinin politikaları, bu değişimi daha belirgin hale getirmişlerdir (Efegil 2011, s. 405-411).”

Öncelikle kavramsal olarak “eksen kayması” nedir bunun tahlil edilmesi doğru olacaktır. Dış politikada “Eksen Kayması”; bir ülkenin, sahip olduğu geleneksel dış politika stratejisi ve yöneliminden tamamen vazgeçmesi olarak kısaca tanımlanabilir. Türk Dış Politikasında, son yıllarda Ortadoğu ve Afro-Avrasya minvalinde gerçekleştirilen açılımların ardından Batı merkezli kaynaklarca Türkiye’ye karşı bir eleştiri ve belki de bir uyarı bağlamında; Türkiye’nin dış politikada “eksen kayması” yaşadığı söylemleri yükselmiştir. Bu bağlamda da Türkiye’nin, şayet dış politikasında bir eksen kayması yaşanıyorsa öncelikle Türkiye’nin; ABD, AB ve NATO ile sahip olduğu ilişkileri sonlandırması ve söz konusu taraflara ait uluslararası yapılanmalara ve oluşumlara dair üyeliklerinden ayrılması gerekmektedir

Türk Dış Politikası zemininde son on yılda yaşanan değişim, Afrika’dan Latin Amerika’ya, Ortadoğu’dan Doğu Avrupa’ya gerçekleşen çeşitlenme, özellikle Arap

Ortadoğu'su ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi Türk Dış Politikasının, klasik çizgisinden uzaklaştığı yönünde iddia ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu denli geniş bir yelpazede dış politika izliyor ve geliştiriyor olması Batı tarafından "eksen kayması" olarak nitelendirilmektedir; daha açık bir deyiş ile Türkiye'nin sırtını Batıya, yüzünü ise doğuya döndüğü iddiası üzerine şekillenmektedir. Bu iddia, iktidar olan AKP'nin Ortadoğu'da ideolojik temelli dış siyasa izlediği yönündeki varsayımdan beslenmektedir (Kardaş 2011, s. 19).

Örneğin Baskın Oran, 1940'ların başında "Türkiye Nazi eksenine mi kayıyor?", Soğuk Savaş döneminde Moskova'yla iletişim kurulduğunda "Türkiye komünist mi oluyor?", 1970'lerde Üçüncü Dünya ülkeleriyle yakınlaştığında "Türkiye Bağlantısız mı oluyor?", 1990'larda "Türkiye bir Türk Dünyası mı kurmak istiyor?" tartışmalarının gündeme geldiğini belirtmektedir (Oran, 2013, 194). Fakat Oran, eksen kayması tartışmalarının kaynağının, Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşmasından ve Ortadoğu'daki Müslüman ülkelere yaklaşmasından çok, İsrail'le çatışmak ve İran'a destek vermek gibi geleneksel Türk dış politikası seyri açısından endişe verici bazı çıkışlara dayandığını söylemektedir. Kaldı ki, Libya krizinde tekrar Batı ile işbirliği yapılması, Suriye'de Esad rejiminin en başta gelen düşmanlarından biri haline gelmesi, İran'a karşı kurulan Füze Kalkanı'na izin vermesi gibi gelişmelerden sonra, eksen kayması tartışmasının söndüğü gözlemlenmiştir (Oran, 2013, 194).

Eksen kayması tartışması AKP döneminde Türkiye'nin uyguladığı yeni dış politika ile klasik ittifak ilişkilerinden, Batılı müttefiklerinden uzaklaştığı ve bölgedeki yeni aktivizmi ile Ortadoğululaştığı iddiası etrafında şekillenmektedir. Türkiye'nin çevresindeki bölgelere yönelik yaptığı eşzamanlı açılımlarla ilişkilerini çeşitlendirmesi, zaman zaman ABD başta olmak üzere Batı ülkeleri ile çıkarlarının çatışmasını ve buna bağlı gerilimleri beraberinde getirmektedir. Söz konusu Türkiye olunca, çıkarlardaki farklılaşmalar, ideolojik tercih yönü öne çıkan bir eksen tartışmasına dönmektedir (Duran 2011, s. 28).

Eksen kayması tartışması birkaç alt argümanı içinde barındırmaktadır: Batı ittifakından uzaklaşmak, Türkiye'nin gittikçe otoriterleşmesi (sivil dikta, Putincilik, De Gaullecülük),

iç siyasetin muhafazakârlaşması, dış politikanın İslamlaşması ve bu çerçevede Türkiye'nin İran ya da Malezya, hatta Pakistan modellerine savrulması. Yükselen bir ekonomi olarak Türkiye'nin AB'ye gittikçe ihtiyacının azalması, eksen kaymasını mümkün kılan bir durum olarak tespit edilmektedir. Eksen kayması tartışması, iç ve uluslararası medyada “yeni” Türkiye'nin tedip edilmesi, hizaya çekilmesi ya da radikalleşmemesi gerektiğine dair birçok yorumla doludur (Duran 2011, s. 28).

3.4.2. Model Ülke Olma Tartışması

Model-ülke, özellikle 2000'lerin ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde tartışılmaya başlanmıştır. Temelde Türkiye'nin İslam, demokrasi ve laiklik gibi unsurları bir arada bulundurması nedeniyle Ortadoğu ülkeleri için model olabileceği fikri üzerine inşa edilmiştir. Özellikle Ortadoğu'daki halk devrimleri sırasında Libya ve Mısır gibi ülkelerdeki bazı gurupların Türkiye'nin ve AKP deneyiminin kendileri için model olabileceğini belirtmelerinden sonra dış politika gündemini önemli ölçüde işgal etmiştir. Öte yandan bu kavram muhalefet tarafından sıklıkla AKP'nin bölgede ılımlı İslam'ı hâkim kılmayı amaçladığı söylenen Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir parçası olduğunun kanıtı olarak da dile getirilmiştir (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 29).

Türkiye'nin Müslüman toplumlu devletler için bir model olup olamayacağına verilen cevaplar, hem model olabileceğine, hem de olamayacağına ilişkin olup, bu cevapların önemli bir bölümünde, model olmak istenen ülkelerin bu konudaki rızalarına ilişkin yorumlar görülmektedir (Sunar 2013, 175-178). Yine bu tartışmanın önemli bir ayağını, uluslararası sistemin ve/veya sistemin güçlü devletlerinin, Türkiye'yi model olmaya zorlayıp zorlamadığı üzerine üretilen düşünceler oluşturmaktadır.

Model olma tartışmalarında, AKP'nin Türkiye'yi bir model olarak sunması karşısında, İslam coğrafyasının ve uluslararası sistemin ve sistemin önde gelen aktörlerinin yaklaşımlarına değinmek gerekmektedir. Model ülke tartışmalarının alevlenmesinde, AKP'nin sıklıkla Türkiye'yi örnek ülke olarak göstermesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Baskın Oran, aslında model ülke tartışmalarının yeni olmadığını, hatta AKP döneminde ortaya çıkan tartışmanın, daha önce başlayan bir tartışmalar dizisinin dördüncü halkası olduğunu söylemektedir. Buna göre, ilk model ülke olma söylemi 1928’de Afganistan Emiri Emanullah Han’ın Türkiye ziyareti ve 1934’te İran Şahı Rıza Pehlevi’nin ziyaretleri sonrasında, kendi ülkelerinde Türkiye’deki bazı uygulamaları yerleştirmeye çalışmalarıyla yaşanmıştır. İkinci aşama, 1950’lerde Kemalist olduğunu açıklayan Tunus Başkanı Burgiba üzerinden yürütülmüştür. Üçüncü aşama, Soğuk Savaş’ın ardından, Türkiye’nin Orta Asya devletlerine önderlik yapıp yapamayacağı örneği üzerinden tartışılmıştır. Oran’a göre her üçü de başarısızlıkla sonuçlanan bu model olma süreçlerinin dördüncü halkası, AKP ve Batı’nın Ortadoğu’da yerleştirmek istediği devlet ve toplum biçimi ilişkisiyle başlamıştır. Modern, demokratik, Batılı, küresel ekonomiye eklemlenmiş ve AB adayı Türkiye, Ortadoğu’daki güç boşluğunu doldurabilir, bölgeye istikrar getirebilir durumdadır. Bir NATO üyesi ve ABD’nin yakın müttefiki olan Türkiye, Batı ve özellikle de ABD tarafından, model olmak konusunda cesaretlendirilmiştir (Oran, 2013, 195-196).

Ortadoğu’daki ülkelerin kendilerine bir model ülke arayıp aramadıklarını anlamak noktasında ise, “teorik” ve “niyet” olarak Türkiye’nin bu coğrafya için iyi bir örnek olduğu su götürmez olsa da, dış güçlerin kendi ulusal meselelerine karışmaları konusunda tarihsel bir duyarlılık sahibi olan Ortadoğuluların, Türkiye’yi pratikte lider olarak kabul etmelerinin zor olacağını söylemek mümkündür. Kaldı ki, bölgesel liderlik konusunda ısrarcı davranan ve köklü geleneklere sahip İran ve Mısır gibi devletlerin yanında, Türkiye’nin dezavantajlı olacağı da ileri sürülmüştür. Türkiye, şu sebeplerden dolayı model ülke olabilme potansiyeli taşımaktadır: Askerlerin siyasete sadece darbe dönemlerinde ve iktidarı olabildiğince hızlı bir şekilde sivillere terk etmek üzere dâhil olmaları; laik tedrisattan geçen Türk İslamcılarının radikal siyasi İslam uygulamalarına kayanlarının küçük bir azınlık olması ve şeriat devleti kurma tehlikesi arz etmemesi; Türkiye’nin Batılı değerleri benimsemiş, Batı’yla Batılı olarak konuşabilen ve Batılı uluslararası örgütlerin üyesi olan bir ülke olması; 11 Eylül sonrasında, radikalleşmeye izin vermeyen demokratik bir muhafazakâr yapının öneminin bir kez daha ortaya çıkmış olması; ne Osmanlı İmparatorluğu’nda ne de Türk dış politikasında bugüne kadar “medenileştirici” ve “öğretici” bir üslup sahibi, üstten bakış psikolojisinin görülmemesi;

Batı'nın Türkiye'ye değer verdiği, Batı ile dost olmak için, Türkiye ile de dost olmak gerektiği düşüncesinin olması.

3.4.3 Merkez Ülke Doktrini

Merkez Ülke, Ahmet Davutoğlu tarafından Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki hareket kabiliyetini ifade etmek için kullanılmıştır. Buna göre, merkez ülke kavramının iki temel düzeyi vardır. Birincisi, geleneksel olarak Türk dış politikası söyleminde belirginleşen ve Türkiye'nin batı ile doğu arasında hem materyal hem de kültürel olarak "bağlantısına" işaret eden "köprü" ülke tanımlamasına yönelik eleştiridir. Bu eleştiriye göre, "köprü" ülke söylemi Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki konumunu "kendi bağımsız varlığı olan bir aktör" olarak algılamaz, "bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol" açmıştır. Bu temel eleştiriden hareketle, merkez ülke söyleminin ikinci düzeyi, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde küresel ve yapısal bir düzenlemenin diğer bir ifadeyle 'düzen'in yokluğunu başlangıç noktası olarak alır. Türkiye'nin jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik olarak Doğu ile Batı arasında bir "aktarım nesnesi" değil aksine çok taraflı manevra kabiliyeti sayesinde kurucu, yapıcı ve düzen kurucu bir ülke olmasına gönderme yapar. Bu anlamda merkez ülke kavramı, sadece coğrafi bir tanımla değil aynı zamanda Türk dış politikasının uluslararası sistemin dönüşümüne ve bölgesel-küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulmasına yönelik tarih, kültür ve dini de içeren jeo-politik bir perspektiftir (Yeşiltaş ve Balcı 2011, ss. 12-13).

Türkiye'nin bölgenin coğrafi ve kültürel merkezi olduğu varsayımından hareket eden merkez ülke doktrini; bölgesel- küresel düzeyde yeni bir düzenin kurulması aşamasında Ankara'nın bu yeni düzenin merkezinde olması amacını gütmektedir. Bu doğrultuda sıklıkla kullanılan ve Türkiye'nin çevresindeki gelişmelerin akışını şekillendirme yetisini artırmayı' hedefleyen akıl ülke kavramı merkez ülke doktrininin özünü oluşturmaktadır (Davutoğlu, 2012: 5, Balcı 2013, 285-288). AKP iktidarları döneminde dış politikanın gerek AB süreci gerekse Türkiye'yi merkez ülke ilan eden yeni yaklaşım sayesinde dönüştürüldüğünü söylemek de isabetli olacaktır (Duran 2011, s. 16).

Demokrasi ve özgürlüğün, diğer bir ifadeyle siyasal meşruiyetin dış politika bağlamında bu şekilde öncelikli bir hal alması ekonomik liberalizmin temel dış politika ilkesi olmaktan çıktığı anlamına gelmez. Aksine Davutoğlu döneminde de ekonomik ilişkiler öncelikli olmaya devam etmiş, üstelik ekonomik liberalleşme ve ekonomi temelinde bölgesel işbirliği bölge ülkelerinin siyasal düzlemde liberalleşmesinin temel koşulu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda karşılıklı ekonomik entegrasyon merkez ülke doktrininin de özünde yatan bir unsur olmuştur (Balcı 2013, 285-288).

Davutoğlu bölgesel düzeydeki vizyonunu ‘bölge devletlerinin birbirleriyle demokrasi ve gerçek anlamda ekonomik karşılıklı bağımlılık değerleriyle tamamen bütünleştiği, halkların meşru taleplerini yansıtan temsili siyasal sistemler üzerine inşa edilmiş bölgesel bir düzen olarak formüle etmiştir (Davutoğlu, 2012: 7). Dolayısıyla bir önceki dönemle Davutoğlu dönemi arasında güçlü bir süreklilik olsa da, yeni dönemi farklılaştıran temel unsur, siyasal meşruiyetin Türkiye’nin dış politik dilinin merkezine taşınması olmuştur (Balcı 2013, 285-288).

Türkiye’nin merkezde olduğu yeni bir bölgesel düzenin kurulması noktasında ekonomik karşılıklı bağımlılığın hemen yanı başına siyasal meşruiyet yerleştirilmiş ve söz konusu siyasal meşruiyetin temel referans örneği de model ülke tartışmalarında açıkça dile getirildiği üzere genelde Türkiye özelde ise AKP deneyimi olarak sunulmuştur. Bu bağlamda özellikle Arap Baharı sonrası iktidar merkezleri için Türkiye’nin esin kaynağı olarak ortaya çıkması, ekonomik karşılıklı bağımlılığı tamamlayan medeniyet temelli bir siyasal bağımlılığın (Duran, 2013) ipuçlarını vermiştir (Balcı 2013, 285-288).

Medeniyet temelli siyasal bağımlılık, Davutoğlu’nun ifadeleriyle, ulus-devletin ayrıştırıcı kültürüyle hesaplaşma zamanının geldiğine işaret etmektedir. Başbakan Tayyip Erdoğan’ın ifadelerinde daha net karşılık bulan bu hesaplaşma ‘Türkiye ve Ortadoğu ile bunların toplumları arasındaki yapay sınırların ve gereksiz duvarların alaşağı edilmesi’ olarak tanımlanmıştır (Aslan, 2013: 28-29). Bu yönüyle ulus-devlet temelli dış politika üzerinden Batı medeniyetinin bir parçası olmaya çalışan geleneksel Kemalist anlayıştan

farklılaşan bu medeniyet temelli dış politika anlayışı, ulus-devletin sınırlarını aşarak Batı-dışı alternatif bir medeniyetin imkânı üzerinden yeni bir öznellik geliştirme doğrultusunda işlemektedir (Aslan, 2013: 41; Yeşiltaş, 2013). Nitekim Davutoğlu'na göre yeni dış politik adımlar 'başkaları tarafından oluşturulmuş bir medeniyet ekseninin edilgen çevre unsuru' olmak yerine 'dinamik bir medeniyet eksenini oluşturmak' isteyen Türkiye'nin 'kendi kimliğini, psikolojisini ve siyasi kültürünü yeniden inşa etme' zorunluluğunun kaçınılmaz adımlarıdır (Balcı 2013, 285-288).

Bu bağlamda özellikle 2010 yılından sonra hayata geçirilen Osmanlı bakiyesi coğrafyada Türk şehitliklerinin restorasyonu ve yabancı öğrencilere Türkiye'de eğitim almaları için verilen Türkiye bursları gibi uygulamalar medeniyet temelli ve merkezinde Türkiye'nin olduğu bir siyasal bağımlılık kurmanın araçları olarak değerlendirilebilir (Balcı 2013, 285-288).

Diğer taraftan, Türk yetkililer, Türkiye'nin eksen ülke olduğu yönündeki söylemlerin fazla abartılmaması gerektiği yönündeki uyarıları da dikkate almak zorundadırlar. Mevcut durumların gerçekleriyle ve Türkiye'nin imkanlarıyla uyuşmayan macera niteliğindeki davranışlar, faydadan çok zarar getirebilir ve gereksiz yere ilgili ülkelerin düşmanlığını çekebilir (Uslu 2006, 60-61).

3.5 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DAVUTOĞLU FAKTÖRÜ

AKP döneminde, dış politika söyleminde birçok yeni kavram kullanıma girdiği gibi, daha önceden kullanılan bazı kavramlar da önemli ölçüde anlam değişmesine uğramıştır. Yine tarihin bu döneminde kullanıma giren dış politika ile yakından ilgili kavramlar konusunda önemli bir ayrıntı da bunların büyük bir çoğunluğunun akademik bir geçmişten gelen ve AKP döneminde başbakanlık ve dışişleri bakanlığı danışmanlıklarının yanı sıra Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Ahmet Davutoğlu tarafından formüle edilmiş olmalarıdır. Davutoğlu'nun bu bağlamda AKP dönemi Türk dış politikasının entelektüel ve teorik arka planını inşa ettiği söylenebilir (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 10).

Stratejik Derinlik, Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yayınladığı kitabının adıdır. Ancak bu kavram pratik düzlemde, başlı başına Türk dış politikasının 2000'li yıllarda yaşadığı dönüşüme işaret etmek ve dış politikanın kuramsal yanını göstermek için kullanılır. Tarihsel ve coğrafi derinlik üzerine kurulan stratejik derinlik Türkiye'nin jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik düzeylerde sahip olduğu konumun dünya siyaseti ve uluslararası sistemin dönüşümü açısından oldukça önemli olduğu varsayımına dayanır. Daha önceki Kemalist dış politikanın Türkiye'nin zengin tarihsel ve coğrafi derinliğinin sunduğu avantajları kullanamadığından hareketle yeni Türk dış politikasının ağırlıklı olarak mekânsal ve coğrafi boyutunu inceleyen teorik bir çerçevedir. Pratik dış politika yapımında ise "stratejik derinlik" kavramı Türkiye'nin tarihsel, coğrafi ve kültürel olarak hem bölgesel hem de küresel ölçekte uluslararası sistemin "merkez" ülkesi olduğu anlamında kullanılmıştır. Davutoğlu'na göre, "Türkiye'yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini, tarihi olarak da insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır." (Yeşiltaş ve Balcı 2011, ss. 15-16)

Medeniyetler arası uzlaşmanın dünya barışı için taşıdığı önemin tartışıldığı Dünya Ekonomik Forumu'nda konuşan İsmail Cem, özellikle 11 Eylül sonrası Türkiye'nin Batı ile İslam arasındaki "bağdaştırıcı" özelliğini vurgulamış, Müslüman Türkiye'nin Doğu-Batı medeniyetlerinin uyumunun sağlanmasında önemli rol oynayacağını dile getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin uluslararası terörle mücadeledeki konumunun önemine dikkat çeken Cem, Türkiye'nin İslam ülkelerinin modernizasyonu için gerçek bir model ülke olduğuna işaret ederek, "Hem Asyalı hem de Avrupalı olan Türkiye, medeniyetler çatışması yönünde değil, medeniyetler uyumu için çalışacaktır" şeklinde konuşmuştur (Uzgel 2008, s. 364). Dolayısıyla AKP'nin zaten başlamış olan bu süreci devraldığı açıkça görülmektedir (Gürevin 2014, ss. 22-40).

Soğuk Savaş'ın getirmiş olduğu fırsat alanları birbiri ile uyumlu bir dış politika alanının oluşturulamaması nedeniyle sistemli bir zemine oturtulamamıştır. Bunun sonucu olarak dış politikada etki alanı daralmıştır. Dışişleri Bakanlığı dış politikayı stratejik bir temel çerçevesinde ele alma konusunda yetersiz kalmış, stratejik teori üretecek kurumların eksikliği dış politikada belirgin şekilde hissedilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimi Türk dış

politikası açısından bir dönüm noktası olmuştur. Dünya Siyasal Atlası yeniden oluşturulmakta, bu oluşumun temel yönelimi, paylaşım egemenlik refleksleriyle belirlenmekte, stratejik belirlemelerle uygulanmaktadır. Bu durum yeni jeopolitik yönelişleri belirlemektedir. Metropol ve hinterland sınırları yeni oluşturulmaya çalışılan Dünya Siyasal Atlasının omurgasını oluşturmaktadır (Demir 2016, ss. 33-36).

Soğuk Savaş döneminde güvenlik kaygıları ile Batı'nın şemsiyesi altında dış politikasını sürdüren Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin bir aktörü olma iddiası ile ortaya çıkmıştır. SSCB ve Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu'da yeni fırsat alanları ortaya çıkmıştır. Türkiye bu fırsatları değerlendirme noktasında olumlu adımlar atmışsa da stratejik teori yetersizliği nedeniyle bu fırsatları sistemli bir çerçeveye oturtamamıştır.

Davutoğlu uluslararası ilişkilerde bir devletin gücünü değerlendirirken birçok güç parametresini birlikte ele almış ve bunların birbirinden bağımsız unsurlar olarak ele alınmasına karşı çıkmıştır. Türkiye'nin güç potansiyeli bu veriler ışığında yeniden yorumlanarak teorik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. AKP döneminin dış politikasına yön veren Davutoğlu'nun, eserinde 'stratejik derinlik' kavramı olarak belirttiği dış politika anlayışının Osmanlı tarihi birikimine ve Osmanlı coğrafyasına özel vurgu yapması anlamında bahsetmiş olduğu stratejik ve tarihi derinliğin Türkiye'nin jeostratejik konumu ve Osmanlı mirası olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, AKP yönetimini besleyen zihinsel dünya özelde Davutoğlu'nun felsefi, düşünsel ve stratejik anlayışının "Yeni Osmanlılık" (Ekşi, 2014:142, Demir, 2016, ss. 33-36) olduğu ifade edilebilir.

Davutoğlu, kendisinden önceki dış politika anlayışının ideolojik çerçevesi olan Kemalizm'in Türkiye'yi Osmanlı coğrafyasına yabancılaştırdığını öne sürmüştür ve bunun antitezi olarak Osmanlı ile barışan 'stratejik derinlik' yaklaşımını ileri sürmüştür. Türkiye'nin dış politikada güç dinamiğini artırması için, Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu topraklarda nüfuz sahibi olunması ve bu bölge ile olan tarihsel ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmesi gerektiğini ileri süren "stratejik derinlik" yaklaşımı Davutoğlu'nun şahsında Türk dış politikasının en temel argümanı olmuştur. Davutoğlu'na

göre, Türkiye'nin uluslararası arenada daha etkin ve başarılı olabilmesi için Cumhuriyet öncesi tarihini, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı kültür ve dinlere saygı duyarak çok çeşitli halkları içine alma becerisini daha iyi anlaması gerekmektedir (Sanberk, 26.01.2010).

Davutoğlu'nun dış politika vizyonuna bakıldığında, o Türkiye'nin ikili ve bölgesel ilişkilerini geliştirirken yalnızca siyasi alanda değil aynı zamanda ekonomik ve kültürel alanda da ilişkiler geliştirmesi gerekliliğini vurgular. Bu bağlamda Latin Amerika, Afrika açılımları Türkiye açısından önemli girişimler olmuştur (Demir 2016, ss. 33-36).

Stratejik Derinlik, tipik bir uluslararası ilişkiler Realist Teori kitabıdır. Uluslararası ilişkilerde Realizm; sadece güç kavramını, dolayısıyla da devleti, devletin bekasını ve ulusal çıkarı odak alır. Bu gücün en mühim unsuru olarak da coğrafyayı/jeo-politiği önemser. Dolayısıyla Realist Teori, uluslararası ilişkilere güçlü büyük devletler açısından bakan, en çok onların işine yarayan, günümüz teorisinde eskilerde kalmış bir yaklaşımdır (Oran 2013, s. 134-139). Oran, Davutoğlu'nun çalışmasının ... Osmanlı'ya duyduğu özlem açısından da romantik özellikler taşıdığını, Türklere moral verecek, "muhafazakâr, gelenekçi, İslami, milliyetçi bünyenin ihtiyaçlarına" uygun düşecek bir çerçeve çizdiğini söylemektedir (Oran 2013, s. 136).

Türkiye orta büyüklükte bir büyük devlettir. Hatta, kitabın yayınlandığı 2001'de, ekonomik ve siyasal krizlerin umutsuzluk yarattığı bir ülkedir (Oran 2013, s. 134-139). Şöyle ki:

Devlet: Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra, o zamana kadar yapmadığı dış atılımlara girişmiştir. Bunda, bu süper komşunun tehdidinden kurtulmanın getirdiği rahatlamadan da öte, onun boşluğunu Balkanlar ve Orta Asya'da doldurmak ("büyük devlet olmak") iddiası rol oynamıştır. Fakat bu durum Türkiye tarihinde bir ilk olduğu için, o tarihte bu iddia bir teoriden ve yol haritasından tamamen yoksundur (Oran 2013, s. 134-139).

Toplum: Günlük hayatta mücadele etmekten yorulan kitleler, kendilerini iyi hissetmek için bir “altın geçmiş”e özlem duymaktadır. Oysa, son döneminde Osmanlı'nın Batı tarafından aşağılanarak “Hasta Adam” diye anılmasından duyulan rahatsızlığın üzerine bir de Cumhuriyetin Batı'yı kopyalaması ve Osmanlı'yı dışlaması binmiş, bu kimlik karmaşası, 1980'lerden itibaren küreselleşmenin altüst ettiği ortamın da etkisiyle çok yoğunlaşmıştır (Oran 2013, s. 134-139).

Ekonomi: 90'ların başındaki durumun aksine, 2000'lerde Türkiye'de artık çok farklı bir altyapı vardır. Daha 1995 seçimlerinde birinci gelen ve 2002 sonunda tek başına iktidar olacak kadar hızlı bir gelişim gösteren bir sosyo-ekonomik yapı oluşmuştur: Anadolu Sermayesi. 2000'lerde artık kabuğuna sığamayan bu sermaye ile Recep Tayyip Erdoğan'ın ihtiyaçları aynı noktada kesişmektedir: Birincisinin kendisine dışarıda para kazandıracak, İkincisinin de kendisine dışarıda etkinlik sağlayacak bir yol haritasına, bir dış politika stratejisine ihtiyacı vardır (Oran 2013, s. 134-139).

Siyaset: İç ve dış politikada Kemalist uygulamalara karşı olan, Osmanlı dönemine eğilim duyan kitap, aynı niteliklere sahip AKP'nin iktidara gelmesinden hemen önce yayınlanmış ve AKP'ye dış politikada bir öncü ve yol gösterici olmuştur (Oran 2013, s. 134-139).

Klasik bir Realizm/Güç Teorisi kitabı, bu işlevi görmek açısından her zaman ve mekânda fazla soyuttur. Ona “ruh üfleme” gerekmektedir ve bu ruh, yukarıda sözü edilen muhafazakâr, gelenekçi, İslâmî, milliyetçi bünyenin ihtiyaç duyduğu faktör tarafından sağlanacaktır: Mazinin yani Osmanlı İmparatorluğu mirasının yüceltilmesi. Yani. Davutoğlu bu ihtiyacı görerek, coğrafyaya/jeopolitiğe tarih'i eklemiştir. Bu kitap, 1950'lerde başlayan, Osmanlı geçmişinin rehabilitasyonu sürecinin bir tür zirve noktası sayılabilir (Oran 2013, s. 134-139).

Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği Stratejik Derinlik doktrini 2002'den beri Türk dış politikasını yönlendiren ya da en azından kavramsallaştıran bir kuramsal düşünceler bütünüdür. Buna göre bir devletin uluslararası sistemdeki yeri jeostratejik konumuna bağlıdır; bir ülkenin stratejik derinliği, coğrafi konumunu stratejik planlama ve tarihi,

kültürel, ekonomik değerlerle bütünleştirerek dünya jeopolitiğinde önemli bir rol oynama becerisidir (Uzgel 2009, s. 358).

Çağrı Erhan, Davutoğlu'nun Türkiye'nin bölgesel ve küresel bir güç haline nasıl dönüşebileceğinin yollarını aradığı Stratejik Derinlik başlıklı eserindeki düşüncelerine dış politika uygulamalarında sıklıkla yer verdiğini, bu sebeple neredeyse "Davudizm" adı verilen bir doktrin doğduğunu söylemektedir. Çağrı Erhan'ın Davudizm'e ilişkin kendi görüşü ise, Osmanlı sınırlarının ötesine taşan, cihanşümullük iddiasında bir ideolojik tasarım olduğudur (Erhan 2010, s. 3).

Çağrı Erhan'a göre Davutoğlu'nun dış politika anlayışının altında yatan dört temel unsur vardır. Bunlardan birincisi, uluslararası ilişkilerde değerlerin, doğruların ve yanlışların varlığına inanan Kantiyen bir idealizmdir. İkincisi, tarihsel ve kültürel bağlamdan koparılarak dış politika yapılamayacağını ve anlaşılamayacağını vurgulayan, romantizmle el ele giden tarihselci bakıştır. Üçüncüsü, Davutoğlu, uluslararası ilişkileri değerlendirirken jeopolitik bir gözlük takmakta, siyasal coğrafya ve stratejik konumun devletler açısından maddi önemine vurgu yapmaktadır. Sonuncusu, bütünleşme/entegrasyon modelleridir. Davutoğlu, komşu ülkelerle ve genel olarak bölgeyle iktisadi, kültürel ve siyasi bir bütünleşmenin mümkün olduğunu, uluslararası ilişkilerde de belli ilkeler doğrultusunda beraber hareket edilebileceğini düşünmektedir (Erhan 2010, s. 3-11).

3.6 AKP'NİN DIŞ POLİTİKA UYGULAMALARI

AKP 2002 yılında iktidara gelmiştir. AKP yöneticileri, daha önceki hükümetler gibi, Türkiye'nin jeopolitik önemi ve konumuna vurgu yaparak, ülkenin çok çeşitli alanlarda iş birliği olanakları için bir çekim merkezi oluşturabilecek potansiyele sahip olduğunu sürekli vurgulamaktadırlar. Uluslararası siyasal, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akıllıca kullanılması halinde, bu potansiyelin, bölgesel ve küresel bir etkiye dönüştürülebileceğini düşünen AKP, soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin, çok

alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun ortam oluşturduğunu (Koçer, 2008, 920-926) ileri sürmüşlerdir.

Askeri ittifakların öneminin geçmişe nazaran daha fazla azaldığını düşünen AKP, dış politikada daha etkin ve dinamik vizyonun benimsenmesi (Efegil 2011, 423-427) gerektiği görüşü üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu bağlamda, Türk dış politikasının uygulanması ve işleyişi konusunda şu ilkeleri desteklemektedir:

1. Türkiye'nin güç merkezleri ile ilişkilerinin, 'alternatifli', 'esnek' ve 'çok eksenli' olarak yeniden düzenlenmesi ve oluşturması gerekmektedir (Efegil 2011, 423-427).
2. Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika izlenmelidir (Efegil 2011, 423-427).
3. Merkez ülke olması nedeniyle dış politika, çok boyutlu ve çok kulvarlı bir yapı kazanmalıdır. Diğer bir ifadeyle, tarihi birikim, coğrafi ve kültürel derinlik ve stratejik konumundan ötürü, çok boyutlu bir dış politika (Efegil 2011, 423-427) planlanmalı ve uygulanmalıdır.
4. Sorunların çözümüne katkı sunan, küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan, çekim alanı oluşturan bir ülke olmalıdır (Efegil 2011, 423-427).
5. Rusya ve AB ile eř zamanlı biçimde ortak çıkar alanlarının geliştirilmesini, komşular ile yakın iş birliğinin tesis edilmesini ve ABD ile stratejik ilişkilerin sürdürülmesini (Efegil 2011, 423-427) sağlayacak uygulamalar geliştirmeli ve desteklenmelidir.
6. Türkiye, köprü değil, merkez ülkedir ve bu nedenle Doğulu (İslami/geleneksel/Osmanlı) kimliğinden (Efegil 2011, 423-427) vazgeçmeyecek politikalar uygulamalıdır.

7. Dış politikada, tehdit anlayışına dayalı güvenlik bakış açısından uzaklaşılması ve özgürlük ile güvenlik arasında doğrudan bağlantı ve denge kuran bir anlayışa sahip olunması istenmektedir (İnat ve Duran 2005, s. 1-39).

Görüldüğü gibi AKP, bir yandan önceki hükümetlerin dış politika ilkelerini tekrarlayan (aktif dış politika, uluslararası ve bölgesel barışa katkı, komşular ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi, güçlü devletler ile daha dengeli ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ön plana çıkaran anlayış) bir söyleme, diğer yandan da Yeni Osmanlılık ve İslami gelenekler/değerler ile daha barışık bir anlayışa sahiptir (Efegil 2011, 423-427).

4. AVRASYACILIK DÜŞÜNCE Sİ

4.1 AVRASYACILIK

Sosyalist devrim sonrası ölkelerini terk etmek durumunda kalan Rus düşünürleri Rus düşünce hayatına çeşitli katkıları sunmuşlardır. Rus jeopolitik jeopolitik düşüncesine en önemli katkıları ise etkilerini bugün de devam ettiren ve günümüz Rus jeopolitik akımları arasında önemli bir yeri bulunan Yeni Avrasyacılık düşüncesinin temel ideolojik fikir kaynağını oluşturan Avrasyacılık düşüncesi ve akımıdır. Avrasyacılık akımının 1920'li yıllardaki öncülleri Filolog Nikolay Sergeevič Trubetskoy (1890- 1938), coğrafyacı ve iktisatçı Petr Nikolayevič Savitskiy (1895-1968), Ortodoks din adamı Georgiy Vasileviç Florovski (1893-1979), plastik sanatlar uzmanı P.P.Suvçinskiy'nin (1892-1985), belli dönemlerinde filozof Lev Platonoviç Karsavin (1882-1952), tarihçi Georgiy Vladimiroviç Vernadskiy (1887-1973), hukukçu Nikolay Nikolaevič Alekseev (1879-1964) ve benzer aydınların katıldığı bir düşünce akımı olmuştur. Bu insanlar, kendi görüşlerini ilk kez 1921'de ve 1922'de Sofya'da çıkardıkları Doğuya Çıkış: Öngörüler ve Gerçekleşmeler ve Yollarda: Avrasyacıların İddiaları başlıklı çalışmalarlarıyla kamuoyuna sunmuşlardır. Bu düşünce akımı kendi görüşlerini 1926 yılında Avrasyacılık: Sistematik Görüşler isimli bir programla açıklamıştır. 1926-1929 döneminde Paris'i merkez olarak kullanan Avrasyacılar Evraziskiy Hroniki (Avrasya Günlüğü) ve Evraziya (Avrasya) isimli yayınlar çıkarmışlardır (Cafersoy, 2002; Turgutoğlu 2006, ss. 23-24; Serbest 2017, ss.286-307).

Avrasyacıların tezlerini anlatmak için kullandıkları en önemli kavram 'gelişme yeri (mestorazvitye) anlayışı'dır. Avrasyacıların en önemli ideologu Savitskiy'i tarafından gündeme getirilen bu kavram Alman jeopolitik okulunda kullanılan Raum (mekân) kavramına benzemektedir. Savitskiy'in gelişme yeri anlayışı ile, sosyo-politik ortamla coğrafyanın ortak değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Coğrafi alanının sadece bu anlayıştan yola çıkılarak Rusya-Avrasya'nın coğrafi, etnik, zıraî, tarihî ve benzer unsurları bir arada barındıran bir 'bütün' veya 'coğrafi birey' olarak tanımlanabilecek bir gelişme yeri olduğu belirtilmektedir (Cafersoy, 2002).

Rusya'nın hem Avrasya bölgesine hâkim olmak hem de dünya politikalarında lider aktörlerden biri olmak amacıyla geliştirdiği Avrasyacılık kavramı çerçevesinde yapılmakta olan tartışmalar, analitik olarak klasik (Avrasyacılık) ve modern (Yeni Avrasyacılık) olarak iki başlık altında değerlendirilebilir. Klasik ve modern bağlamda sistematize edilen bu iki bakış açısı arasında Coğrafi boyut, Batı'yı algılama ve Jeopolitik bağlam olmak üzere üç temel farklı değerlendirmeden söz edilebilmektedir. Kavram, dini, iktisadi, siyasal, hukuki, asker vb. açılardan çok boyutlu olarak (Cengiz, 2014) değerlendirilmesi zorunlu içerikler taşımaktadır.

Amerikan düşüşü ve Çin'in hızlı yükselişinin konuşulduğu şu son dönemde gözden kaçırılan önemli bir faktör, SSCB'nin çöküşü sonrası bocalayan ancak karizmatik lider Vladimir Putin döneminde yeniden ayağa kalkan Rusya Federasyonu'nun yeraltı kaynaklarına dayalı olarak toparlanan ekonomisi ve bu doğrultuda geliştirdiği jeopolitik stratejilerdir (Örmeci 2014).

Avrasyacılık düşüncesini, Rusya'da yaşanan sosyal çözülmenin ortaya çıkardığı gerilimi ve sorunları ortadan kaldırmak ve ülkenin bütünlüğü yeniden oluşturabilmek için geliştirilen felsefi/ideolojik bir yaklaşım olarak (Cengiz, 2014) kabul etmek gerekmektedir.

Avrasyacılık düşüncesinin ortaya çıkışı üzerinde tam bir görüş birliği/uzlaşması olmasa da en genel yaklaşımla bu düşüncenin 1920'de Rus aydın Trubestkoy'un Sofya'da, Batıcılığı eleştiren "Avrupa ve İnsanlık" adlı kitabı ile başladığı kabul edilmektedir. Önceleri, Klasik Avrasyacılık şeklinde ortaya çıkan bu düşünce soğuk savaşın bitimi ile birlikte Yeni Avrasyacılık biçiminde (Hilalov, 2012) yeniden ortaya çıkmıştır.

4.1.1 Tarihsel Süreçte Avrasyacılık Düşüncesi

"Avrasya" kavramı, Alman dilbilimci Aleksander Von Humboldt tarafından ortaya atılmıştır. Rusya'da ise ilk defa 1915'te, Rus jeolog V. Semyonov-Tian-Şanski tarafından "Rus Avrasya'sı" (Ruskaya Evraziya) şeklinde Volga'dan Yenisey'e, kuzeyde Sibirya

Arktığıne, güneyde ise Türkistan'a kadar olan coğrafyayı tanımlamak için kullanılmıştır. Kısa bir süre sonra ise bütün kıtayı içerecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

“Avrasyacılar” olarak nitelendirilen düşünce çevresi, Ekim Devrimi'nin ardından yaşanan göç sonucunda Avrupa'nın değişik kentlerinde Batıya karşı sistematik bir düşünce okulunu kuran Rus entelektüelleridir (İsmailov 2011, 4-12). Avrasyacı düşünürlerin Rus entelektüel ikliminde, Rus kimliği üzerine yaptıkları tartışmalarının en az iki yüzyıllık bir tarihi vardır. Zira tarihin derinliklerinde temellenen Rusya'nın Batıyla yüzleşmesi sorunu, özellikle entelektüel platformda, esasen 19. yüzyıl Slavofilleri ile Batıcıları arasında ateşli bir tartışma konusu olmuştur. Avrasyacılar bu tartışmalara hem yeni bir soluk getirmiş hem de yeni bir boyut kazandırmışlardır (İsmailov 2011, 4-12).

Genel olarak ele alındığında, Avrasyacılığın Rus düşünce sistemindeki yeri hakkında farklı değerlendirmeler yapıldığı bilinmektedir. 20. yüzyılın en önemli Rus düşünürlerinden olan kültür felsefecisi Nikolay Berdyaev, Avrasyacılıkta Slavofil ve Panslavist düşüncelerin taklitçiliğini görmüş ve bunu eleştirmiştir. Bir başka görüşe göre ise Avrasyacı doktrin tam anlamıyla devrim öncesinin hiçbir geleneğine dayandırılmaz çünkü Avrasyacıların ileri sürdüğü düşünceler dönemin devrimci niteliği ile tam olarak örtüşmüş buna uyum göstermiş ve Avrasyacılar düşünsel alanda bu doğrultuda hareket etmişlerdir (İsmailov 2011, 4-12).

Rus düşünce yaşamında 1830'lu yıllardan başlayarak Rus kimliği üzerine sorulan, “Rusya nedir?”, “Ruslar kimdir?” ve “Rusya'nın, Avrupa ile ilişkisi nasıl olmalıdır?” gibi temel sorularda yoğunlaşan tartışmalarda, Rus aydınlarının Batıcılar ile Slav milliyetçileri olarak ikiye ayrıldıkları görülmüştür. Batıcılar, öncelikle Avrupa'nın Aydınlanmasının örnek alınmasını isterlerken; Slav milliyetçileri, Ortodoks inancına dayalı özgün karakterli bir kültürü savunmuşlardır. Avrasyacılık akımı da, Rusya dışında -özellikle Avrupa'da- yaşamakta olan Rus göçmenler arasında 1920'li yıllarda ortaya çıkan üçüncü bir akım olmuştur (Ayas 2015, ss. 7-19, Erdem 2011, 98-101).

Avrasyacılar, Ekim Devrimi'nin ardından yaşanan göç sonucunda Avrupa'nın değişik kentlerinde Batı'ya karşı sistematik düşünce biçimini oluşturan Rus entelektüelleridir

(İsmailov 2011b, s. 19). Avrasyacılık, Rusya'nın tarihsel ve düşünsel birikimi üzerinden Rus milliyetçiliğine yeni bir yorum getirerek tarihin Batı merkezli yorumunu kabul etmemiştir. Avrasyacılara göre Rus tarihinin sınırları Polonya sınırından Çin Seddi'ne kadar bir coğrafyayı içine alan Avrasya tarihi sınırlarına kadar genişletilmelidir (Ayas 2015, ss. 7-19, Erdem 2011, 98-101).

Avrasyacı düşünce 19. yüzyıl Rus düşünce hayatını şekillendiren Batılılaşma ve Slavofil düşünce hareketleriyle doğrudan bir ilişki içerisinde. Rusya'da Batı'ya yönelme hareketleri önemli ölçüde Büyük Petro dönemi reformları ile başlamıştır (Kaya ve İşyar 2009, s.30) Batıcılar olarak nitelendirilenler, Rusya'nın yeterince ve hızlı bir şekilde Batılı değerleri kabul etmemesini eleştirmişlerdir. Aynı zamanda Rusya'nın Batı'ya yönelmesine bir tepki olarak Slavofil düşünürler de Batıcıların karşısında yer almışlardır. Hem Batıcı hem de Slavofil düşünceler, Rus kimliğinin temellendirilmesinde Batıyı odak noktası olarak ele almışlardır. Batıyı eksen alarak yürütülen tartışmalar, Avrasyacı düşüncenin de temel özelliği niteliğindedir. Ancak Avrasyacılığı savunanlar, Batıcılar ve Slavofiller arasında sıkışan, Rusya'nın tarihsel misyonu ve Rus kimliği üzerine olan tartışmalara “üçüncü yol” olarak gördükleri yeni bir yorum getirmeye çalışırlar (Ayas 2015, ss. 7-19, İsmailov 2011b, s. 22).

Batıcılar, Rusya'yı bir Avrupa ülkesi olarak görmektedirler, çünkü bu bakış açısı “insanlık tarihinin evrenselliğine” işaret etmektedir (Erdem 2011, 98-101). Batıcılara göre, bütün ulusların bu yolu takip etmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda Rusya da, Batı tarzı Avrupa çizgisinde bir gelişme izlemelidir. Avrasyacılar, Batıcıların görüşlerini genel olarak Avrupa-merkezcilik olarak nitelendirebilecek bir bakış açısına sahip oldukları için reddetmişlerdir (Ayas 2015, ss. 7-19, İsmailov 2011b, s. 26). Avrupa-merkezci görüşün temelinde, Batı'nın hem geçmişte hem de günümüzde ilerlemeci dünya tarihinin merkezi olduğu fikri yatmaktadır. Bu görüşe göre, “merkezde” olan Avrupa her zaman ilerlemeci ve her zaman üstündür. Avrupalı olmayan ise her zaman gelişmemiştir (Ayas 2015, ss. 7-19).

Avrasyacılar, Büyük Petro'nun reformları ile başlayan süreci Rusya'da ortaya çıkan kötülüklerin kaynağı olarak görmektedirler. Avrasyacılara göre Petro, gerçekleştirdiği

reformlarla Rusya'ya güç sağlayan Rusya'yı Rusya yapan temelleri tamamen ortadan kaldırmıştır (Çomak 2006, s. 153-155, Ayas 2015, ss. 7-19).

Avrasyacı düşüncenin en önemli görüşleri Nikolay Trubetskoy'un eserlerinde görülmektedir. Trubetskoy, Roma-Germen Avrupa kültürünü kabul etmemektedir. Kültürel üretim, gelişim ve ilerleme gibi Batıcıların sık sık kullandığı kavramlar kesin bir dille eleştirilmektedir. Trubetskoy, Avrupalı olmayan halkların Avrupalılaşıma çabalarını küçümsemekte ve Avrupa'ya yönelmenin ulusal birliği yok ettiğini, yani halkların ulusal yapısını bozduğunu ileri sürmektedir (Ayas 2015, ss. 7-19, İsmailov 2011b, s. 28-30).

Avrasyacılar, Slavofil ve Panslavist düşünürlerin, özellikle Nikolai Danilevski'nin, Avrupa eleştirilerini paylaşmaktadırlar. Danilevski, Avrasya'yı, Avrupa ve Asya'dan farklı bir coğrafi bölge olarak tanımlayan ilk kişi olarak Rusya'nın, kendi iç hesaplaşmalarıyla boğuşan Avrupa dünyasına yabancı olduğunu belirtmiştir. Avrasyacılar da, benzer şekilde bütünlükçü bir felsefeyle Avrupa bireyciliğini ve dünya tarihinin Avrupa merkezli yorumunu reddetmektedirler (Erdem 2011, 98-101). Bu, aynı zamanda liberal demokrasinin Batılı şeklinin ve onun hukuk devletinin, parlamentarizminin ve bireye yönelik insan haklarının da reddedilmesidir (Cafersoy 2002, s. 67). Batılı değerlere yönelik karşı tezde kişi ve devletin organik birliği, yani "senfonik kişilik" ve Rus Ortodoksluğunun cemaat ilkesine işaret eden, bireyin cemaat lehine değersizleştirilmesi olan sobornosta dayalı güçlü, otoriter bir devlet fikri geliştirmektedirler (İsmailov 2011b, s. 26). Avrasyacılığın üzerinde durduğu sobornost ilkesi, Slavofiller tarafından geliştirilen bir kavram olup, Slavofil ve Panslavist düşüncelerde, toplumu birlik içinde tutan "moral bağlar ve ortak inanç" olmuştur (Wehrschutz 1998, s. 27). Bu değerleri, Avrasyacılığın bütünlükçü bir yaklaşım ile bireyi, Batı'daki gibi atomik parçalar olarak değil, toplumun bir parçası olarak ele aldığını göstermektedir. Bu açıdan Rusya'yı Batı'dan ayıran kimlik unsurları ön plana çıkmaktadır. Rusya'da toplumun kültürel tarihinin taşıdığı değerler ile Batılı değerler arasında kültürel eşleşmesinin olmaması, Rus toplumunda Batı'ya karşı bir önyargıyı beraberinde getirerek, toplumda Rusya'nın güçlü "Avrupalı devlet" olarak kabul edilmemesine karşı bir tepkinin gelişmesine neden olmuştur (Şimşek 2013, s. 130, Ayas 2015, ss. 7-19).

Rusya ve Rus toplumu konusunda klasik Avrasyacılar, maddi yaşam koşullarını ve ekonomik sorunları daha arka planda tutarak, kültürel ve dini konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Görüşlerinde dikkat çekici olan husus, evrensel Avrupa kültürünün eleştirisi ile Rus ulusal kimliğinin yeniden yapılandırılması düşüncelerinin birleşimidir. Gayeleri Avrasyacı düşünceleri jeopolitikte, etnografyada ve tarihte, politik ve ideolojik amaçlarla uzlaştırmaktır (Ayas 2015, ss. 7-19, Erdem 2011, 98-101).

Rusya Federasyonu, 2000’li yıllarda uyguladığı Avrasyacı politikalar sonucunda sahip olduğu enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanmayı başarmış ve bu doğrultuda enerji kaynaklarını bölgesel ve küresel politikalarının belirleyicisi olarak bir güç parametresi olarak değerlendirmiştir. Rusya Federasyonu, bunlarla birlikte Avrasya ekseninde bölgesel ve küresel çıkarlarını korumak için çok sayıda uluslararası örgütün kurulmasını sağlamış ya da ilgili örgütlere üye olmuştur. Uluslararası ilişkiler bağlamında Avrasyacılık düşüncesinin en temel amacı, yaşanan çok boyutlu ve çok büyük jeopolitik çöküşten sonra Rusya’nın tek kutuplu Amerikan dünyasında daha fazla küçülmeye uğramadan bölgesel aktörlerle güç dengesi kurarak önce ayakta kalabilmesini, sonra da kendi başına bir kutup oluşturmasını sağlamak olmuştur. Bu kapsamda son yıllarda uluslararası politikada önemli bir etken olan enerji stratejilerinin uygulanmasında RF’nin ulusal çıkarları açısından Avrasyacılık Rusya’ya çok boyutlu alternatifler sunmaktadır (İsmailov 2011c).

Rusya’nın Batılı mı olduğu yoksa bir Avrasya ülkesi mi olduğu konusunda ülke içinde yaşanmakta olan iç tartışmalar, ülkenin dış politikasına yansımaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, 1992’nin sonlarına kadar ülkede hâkim olan ve dış politikayı yönlendiren Atlantikçi akımın etkisiyle Rusya, Kafkasya’yı ve Orta Asya’yı önemi kabul etmeyen, Batıyla (AB ve ABD) bütünleşme taraftarı bir politik anlayış tarafından yönetilmiştir. Ancak, Rusya’nın yaşamakta olduğu ekonomik sorunlarının sona ermemesi ve Batı’dan beklenen desteğin yeterli düzeyde görülememesi nedeniyle Atlantikçi düşünce güç kaybetmeye başlamış ve Avrasyacı olarak isimlendirilen ve Rusya’nın çıkarlarının batıdan farklı olduğu, Rusya’nın bir Avrasya ülkesi olarak, “Yakın Çevre” olarak isimlendirilen coğrafyada özellikle güvenliği bakımından aktif bir

dış politika izlemesi gerektiği anlayışı, Rus dış politikasına egemen olmuştur. Bu dış politika anlayışı ile Rusya, Kafkasya’da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerindeki kontrolünü arttırmaya başlamış böylece hem askeri varlığının bölgede devamını hem de bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasını (İsmailov 2011c) başarmıştır.

4.1.2 Avrasyacılık Düşüncesinin Oluşumu ve Kapsamı

Avrasya, geçmişte olduğu gibi bugün de jeopolitik güç mücadelesinin temel alanı durumundadır. Avrasya’nın dünya politikasındaki yeri tartışması, Türkiye’yi daha yakından ilgilendirir biçimde “Avrasya Balkanları” olarak da adlandırılan Türkiye – Orta Asya ve Orta Doğu Eksenini ön plana çıkarmaktadır. Bu yeni eksen, jeopolitik özellikleri yanında yeraltı zenginlikleri ve enerji kaynaklarıyla dünyanın en önemli bölgesi (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Akgül 2009, s. 9) olarak kabul edilmektedir.

Avrasyacılık, bir fikir hareketidir. Hareketin en dikkat çekici özellikleri arasında Rus medeniyetinin Slav olduğu kadar Tatar kökenlerine dikkat çekmesi, Rus tarihçiler tarafından genellikle olumsuz anlamda bir ‘boyunduruk’ dönemi olarak görülen Moğol hakimiyeti döneminin Rusya’ya bahsettiği avantajları ön plana çıkarması ve bunun sonucunda Rusya’ya dünya üzerindeki eşsizliğini veren faktörün, hem Avrupa’dan hem de Asya’dan farklı, kendine has bir dünya (Avrasya) olmasıyla açıklamaya çalışması bulunmaktadır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Erşen 2009, 77).

Avrasyacılık fikri genel olarak Klasik Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılık olarak iki dönem halinde ele alınarak incelenmektedir. Klasik Avrasyacılığın Mackinder’in Kara hakimiyet, Teorisi’nden etkilendiği söylenebilmektedir. Dünya’yı kara ve deniz küresi olarak bölen bu teoriyi esas alan ve geliştiren Avrasyacılar; Rusya’nın kara medeniyetinin temsilcisi olarak eski dünyanın merkezini tekrar inşa etmesini, böylelikle Ön Asya, İran, Hindistan, Çinhindi ve Japonya’yı birleştirmesini istemişlerdir. Rusya’yı bölebilecek bu yaklaşıma göre Rusya, ne Asya ne de Avrupa’dır, jeopolitik bir kavram olan “heartland”dir, yani Eski Kıta’nın Merkezi Karası’yla aynı anlamdadır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Çomak 2004, s. 29).

Klasik Avrasyacılığın iki önemli düşünürü Trubetskoy ve Savitski, merkezîyetçi devlet geleneği ve hoşgörü kavramlarının Ruslar'a Türkler'den geçtiği görüşünü ileri sürerken Savitski; "Tatar hakimiyeti olmasaydı, Cengiz Han ve Timur'un takipçisi olan Rus İmparatorluğu ve Rus Devleti de olmazdı" tespitinde bulunmuştur. Trubetskoy ise; "Her Rus'un kanında Türkilik vardır, Turaniler, tıpkı Slavlar gibi Ruslar'ın unutulmuş kardeşleridir. Dolayısıyla (Klasik) Avrasyacılık'ta Ruslar'ın mutlak hakimiyetinden çok imparatorluk içinde yetki ve otorite paylaşımından söz edilebilir" ifadesiyle Slav olmayan unsurları da Rus kimliğine ve Avrasyacılık kavramına dahil etmişlerdir. Klasik Avrasyacılık, evrensel değerler olarak kabul ettirilmeye çalışılan Batı medeniyetinin tüm unsurlarına karşı, Rus kültür ve coğrafyasına uygun şekilde yeni alternatifler üretme çabasıyla ortaya çıkmış bir kavramdır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Akgül 2009, ss. 24-26).

20. yüzyılda doğan Avrasyacılık akımı aslında bir tepki ideolojisidir. Yeniden bir "Rus" tarifinin, kimliğinin tanımlanmasının çabasıdır (Serbest 2017, ss.286-307). Osmanlı topraklarında Osmancılıktan, İslamcılığa ve Turancılığa, Rusya topraklarında Ortodoksluktan Slavcılığa, Doğuculuktan Avrasyacılığa kadar ortaya çıkan bir takım siyasi hareketleri, Batı sömürgeciliği ve yayılmacılığına karşı ortak bir yol bulma çabalarını içerir (Cihangir 2017, s. 54).

Avrasyacılar, Slavofil ideolojinin özellikle Slav halkları dışındaki halklarla Slavların birlikte yaşama olanaklarını ortadan kaldıracak düşüncesini taşımaktaydılar. Böylece Avrasyacılık, Rusya coğrafyasında çeşitli halkların rızaya dayalı birlikte yaşayabilmesini sağlayacak bir ideoloji olarak sunulmuştur. Yeni Avrasyacılık, Avrasyacılığın yeniden biçimlendirilen bir formu olarak, 2000'lerin başından itibaren klasik Avrasyacılığın düşünsel, felsefi boyutlarının ötesinde, Rus dış politikasının bir belirleyicisi haline gelmiştir. Yeni Avrasyacılık bu anlamda, Rus yayılmacılığının ideolojisi olarak da eleştirilmektedir. Son dönemdeki neo-Avrasyacı görüşler ve uluslararası arenada yaşananlar göz önüne alındığında, bu iddiaların temelsiz olmadığı da söylenebilir. Bu noktada Dugin'in; "Avrasyacılık yayılmacılığı reddetmiyor. Ama bu, ne Çarlık ne de komünist tarzı bir yayılmacılık. Rusya'nın bugün etkisinin genişlemesi üçüncü başka bir

yoldan geçiyor. Bu yol, özel ittifak ağları kurmasını ve bunun yaygınlaştırılmasını öngörüyor. Artık Rusya, Çarlık zamanındaki gibi iktidarını ya da komünizm döneminde olduğu gibi ideolojisini dayatmamalı (Dugin, 2017, 24) görüşlerinin ne ölçüde uygulanacağını zaman gösterecektir.

4.1.3 Avrasyacılığın Medeniyet Boyutu

Avrasyacılık akımı temsilcileri fikirlerini kültürel/medeni bir zeminde ifade etmekteydiler. Avrasyacılık düşüncesinin Rus entelektüelleri tarafından 1920’li yıllarda muhaceret koşullarında oluşturulan köklü ve çok yönlü bir düşünce sistemi olduğu öncelikle belirtilmelidir. Bu entelektüeller, Rusya ve çevresindeki belli bölgeleri kapsayan coğrafi alanı, Avrasya olarak telakki etmekte ve burayı kendine özgü özelliklere sahip bir hayat sahası biçiminde tanımlamaktaydılar. Tabii ki, bu sıradan bir mekân tanımlaması değildi. Gerek bitkisel örtüsü gerekse iklim özellikleri açısından coğrafi bir bütünlük teşkil ettiği kabul edilmekteydi. Bunlarla birlikte, bu hayat sahası üzerinde yaşanmış olan tarihin de bir bütünlük ve birlik arz ettiğini vurgulamaktaydılar; başka bir ifadeyle burada bir tarih felsefesi de söz konusu idi. Bu anlamda, örneğin, Cengiz Han İmparatorluğu’ndan devşirilen birtakım değerlerle Rus devletinin Avrasya-şümul boyut kazandığı, tarih metinlerinde işlenmekteydi. Bunun gibi birçok alanda söz konusu hayat sahasının kendine özgü dinamikleri, kültür özellikleri ve gelişim çizgisi olduğu belirtilmekteydi (İmanov 2007, ss. 11-26).

Böyellikle diğer medeniyetlerden farklı bir Avrasya medeniyetinden bahsedilmekte ve bu medeniyetin de ileride yine kendine özgü bir yol takip edeceğine inanılmaktaydı. Ve bu çerçevede klasik Avrasyacılık külliyyatının önemli kısmının, bu hayat sahasının geçmişi yeniden anlamlandırmakla beraber, yakın gelecekte biçimleneceğine inanılan bu medeniyetin çeşitli (siyasi, kültürel, sosyo-ekonomik vs.) yapılarının düşünsel inşasına ayrıldığı ifade edilmelidir. 1990’lı yıllardan itibaren gündeme gelen Yeni Avrasyacı düşünce yelpazesi de süreklilik içinde değişim unsurları barındırmasına rağmen aynı ön kabullerden, yani ortak bir zeminden hareket etmektedir (İmanov 2007, ss. 11-26).

Avrasyacılık bir medeniyet inşa projesidir. Ama Avrasyacılık sadece bir medeniyet inşa projesi de değildir. Bu düşünce akımı dünyada aynı zaman diliminde farklı medeniyetlerin bir arada yaşayabileceği ve bunların da kendilerine özgü iktisadî sistemleri, sosyal yapıları, kültürel özellikleri, tarih felsefeleri, gelişme yolları vb. açılardan özgünlüklere sahip olduğunu da öngörmektedir. Avrasyacılık çok medeniyetli, çok kutuplu, çok kültürlü bir dünya tasavvur etmekte; bu medeniyet ve kültürlerin birbirlerinden ileri, gelişkin ve üstün olduğunun hiçbir objektif kriterle ölçülemeyeceğini, hele bilimsel anlamda savunulamayacağını ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, Avrasyacılığın temel niteliği, medeniyetsel bir görüş olmasıdır. Bu düşünce akımı, medeniyeti/kültürü merkeze alan bir düşünce sistemidir; bir dünya görüşüdür (İmanov 2007, ss. 11-26).

4.1.4. Avrasyacılığın Rusya’da Biçimlenişi

Avrasyacı düşünce, bir takım özellikleri açısından 19. yüzyıl Rus düşünce hayatını şekillendiren Batılılaşma ve yerlilik hareketleriyle doğrudan bir bağlantıya ve ilişkiye sahiptir. Rusya’da Batılılaşma hareketleri önemli ölçüde Petro dönemi reformları ile hayata geçirilmeye başlanmıştır. Toplumda yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilen Batılılaşma ve reform hareketleri zamanla düşünce alanında tepkisel nitelikteki iki ana akımın oluşmasına da neden olmuştur. Batıcılar olarak nitelendirilenler, Rusya’nın yeterince ve hızlı bir şekilde Batılılaştırılmamasını eleştirmişlerdir. Yine aynı düzlemde Rusya’nın Batılılaştırılmasına bir tepki olarak yerliliği savunan Slavofil ve Panslavist düşünürler de Batıcıların karşısında yer almışlardır (İsmailov 2011, 4-12).

Hem Batıcı hem de yerlici hareketler homojen bir yapıya sahip olmamakla beraber, temel mesele olan Rus kimliğinin temellendirilmesinde Batıyı odak noktası olarak ele almışlardır. Batıyı eksen alarak yürütülen tartışmalar, Avrasyacı düşüncenin de temel özelliği niteliğindedir. Ancak ne var ki Avrasyacı dünyagörüşü savunanlar, Batıcılar ve yerliler arasına sıkışmış Rusya’nın tarihsel misyonu ve Rus kimliği üzerine olan tartışmalara “üçüncü yol” olarak gördükleri yeni bir yorumu da getirmeye çalışmışlardır (İsmailov 2011, 4-12).

4.1.4.1. Klasik Avrasyacılığın Ortaya Çıkışı

Rusya'nın güçlü ve bağımsız bir devlet olarak ayakta kalabilmesinin yolunu Rus jeopolitikçiler özellikle Mackinder'in görüşleri çerçevesinde temellendirmişlerdir. Mackinder'in "Kalpgâh" bölgesi de Sovyetler Birliği döneminde Sovyet coğrafyası ve onun etki bölgesiyle örtüşmekteydi. Bölge stratejik açıdan taşıdığı kilit önemin yanı sıra doğal kaynaklar bakımından da öne çıkmaktadır (Sevgi 1988, s. 223). Rusya'nın jeopolitiğinde de büyük alanlar üzerinden dünyadaki konumunu sağlamlaştırmaya yönelik düşünceler temel tezleri oluşturmuştur. Büyük alanların denetimi aynı zamanda Rusya'nın güvenliğini de sağlayacak bir unsurdur. Rusya, böylece hem Asyalı hem de Avrupalı bir devlet olduğu iddiasıyla Avrasyalı devlet olmak tezini geliştirmiştir (Amirbek 2015, s. 32).

20. yüzyılın başına kadar yapılan ilmî araştırmalar özellikle tarih ve Türkoloji araştırmaları ve Rus edebiyat çevrelerinde ortaya çıkan sembolizm akımı da Avrasyacılığın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Yapılan arkeoloji, tarih ve dilbilim incelemelerinde Rusya'nın Batı dışı tarihi ilişkilerinin ve Rus kültüründe Asyalı halkların izi sürülmekteydi. İç savaş, devrim ve Birinci Dünya Savaşı zamanında Rusya İmparatorluğu'nun çöküşe uğramasıyla birlikte -bu çöküş sosyal alanda olduğu kadar etnik ve millî çizgide de gerçekleşmiştir- Rusya İmparatorluğu'nu kültürel bir birlik ve hatta bir kıta olarak yeniden oluşturma çabaları ortaya çıkmıştır (Gökdağ 2013, 847-860).

Avrasyacılık kavramı ve kelimesine hiç yer vermemesine karşın Trubetskoy'un "Avrupa ve İnsanlık" adlı eseri ise klasik Avrasyacılığın manifestosu olarak görülmektedir. 82 sayfalık, aslında küçük hacimli sayılabilecek bu eser 1920'de Sofya'da basılmıştır (İmanov 2008, 64-65).

Trubetskoy, Avrasyacılık ideolojisinin başlatıcısı olarak kabul edilen "Avrupa ve İnsanlık" adlı eserinde, Avrupa kültürünün üstünlüğü anlayışıyla oluşturulan Aydınlanma kültürü temelli pozitivist geleneğe karşı çıkar. Trubetskoy, eserinde I. Dünya Savaşı'nın bizzat kendisinin Roma-Cermen dünyasının barbarlığını simgelemesi açısından yeterli olduğu görüşündedir. Eserinde, Avrupa'nın gelişmenin öncüsü olmayıp tersine tehlikeli bir canavara benzediği iddiasındadır. Roma-Cermen kaynaklı Avrupa düşüncesinin

hedefi, aslında Avrupa kolonyal fetihlerini kolaylaştırmaktır. Trubetskoy'un varsayımında Roma-Cermen dünyasının kültürü, savaşılmaması gereken en büyük şeytani düşmandır (Serbest 2017, ss.286-307).

Avrasyacılar evrensel bir insanlık düşüncesine açık biçimde karşı çıkmışlardır. Onlara göre ayrı ayrı medeniyetler/kültürler söz konusudur. Avrupa'daki Roma-Cermen kültürünün diğer medeniyetler/kültürlerden üstün ve gelişmiş olduğunun objektif ve bilimsel olarak kanıtlanamayacağı söylemişlerdir. Her medeniyetin gelişebilmesi de ancak kendi dinamiklerini kullanabilmesine bağlıdır. Avrasyacılar fikirlerini medeniyetsel bir zemine oturttukları formüle etmeye çalışmışlardır. Onların düşüncesinde aynı zaman dilimi içerisinde farklı medeniyetler/kültürlerin kendilerine özgü ekonomik sistem ve sosyal yapıları var olmalıdır (Serbest 2017, ss.286-307).

Hiçbir kültür de bir diğerinden ileri, üstün ve gelişkin değildir (İmanov 2008, 8-20). Bu bakımdan Avrasyacılar bir modernlik eleştirisi yaparak Roma-Cermen kültürünün evrenselliğine karşı çıkarırken bir bakıma Şarkiyatçılık (Oryantalizm) eleştirisinin de öncüsü sayılabilirler (Serbest 2017, ss.286-307).

Avrasyacılık akımı, çeşitli disiplinlerden gelen yazarların fikirleriyle geliştikçe kavramsal ortak temelleri öz olarak şu biçimde belirlemiştir: 1) Avrasya, özgün bir kültürel-coğrafik ve sosyokültürel bir birim olarak kendi dışındakilerden yalıtık biçimde karşılıklı olarak birbirlerini hem çeken hem de iten ortak davranışlara sahip halklar topluluğunun mekânsal gelişim alanıdır. 2) Avrasya halklarının yüzlerce yıllık temaslarıyla ortaya çıkan milli kültürel geleneklere, uygulamalara ve değerlere dayanan bağımsız bir gelişim noktası olarak bu akımın, Avrasya için gelecek vaadeden tek yol olduğunun tanınması gerekir. 3) Kültürel ve tarihsel gelişim bakımından tek bir evrensel formülün yerine çoklu gelişim yaklaşımı kabul edilmelidir (Serbest 2017, ss.286-307).

4.2. SSCB SONRASI DÖNEMDE AVRASYACILIĞIN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI: YENİ AVRASYACILIK AKIMI

Dünyanın toprak bakımından en büyük devletinin 1991'in sonlarında dağılması, Avrasyanın tam ortasında bir 'kara delik' yarattı (Brzezinski 2005, s. 127). SSCB'nin

1991’de dağılmasından sonra ABD’nin tek güç olarak kalması, Rusya’nın nüfuz bölgesindeki ülkelerin NATO üyesi olması, önemli ekonomik kaynakların ABD sermayedarlarının kontrolüne girmesi, Rusya’yı yok olma sürecine getirmiştir. Bu bağlamda Avrasyacılığı yok olma sürecinden var olma sürecine evrilen Rusya’nın bir kurtuluş reçetesi olarak yorumlayabiliriz (Yalçınkaya 2008, 708).

Yeni Avrasyacılık düşüncesi ise, ilk olarak Aleksandr Prohanov, Sergey Kurginiyan, Aleksandr Dugin ve Şamil Sultanov gibi yazarların 1990’da kurdukları Dyen ve Elementi adlı jeopolitik içerikli dergilerde görüşlerini yayımlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Felsefi temellerini Klasik Avrasyacılık’tan alan Yeni Avrasyacılık, fikirlerinde ve terminolojisinde bazı değişiklikler yaparak günümüz koşullarına uyarlanmıştır. “Yeni Avrasyacılık” kavramı, SSCB’nin dağılması sonrası Batı karşısındaki zayıflık ve güç kaybının engellenmesi, Rus kimliğinin ve vatanın tanımlanması amaçlarıyla ve genel olarak Batı yayılcılığına tepki olarak ortaya çıkarılmış ve siyasi gelişmeler neticesinde güç kazanmıştır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Akgül 2009, ss. 27-29).

Tarihsel çıkış noktası itibariyle Avrasyacılık akımına dayanan Yeni Avrasyacılık akımı genel olarak iki açıdan tarihsel kökeninden -yani klasik Avrasyacılık’tan- farklı özellikler taşımaktadır. Öncelikli olarak, Yeni Avrasyacılık klasik Avrasyacılıktan farklı olarak hedef alanı olarak Avrupa yerine ABD’yi seçmiştir. Bazı düşünürlerin hedef alanı olarak Avrupa ve ABD’yi çifte hedef ve rakip olarak gösterdikleri de doğrudur. İkincisi, yeni bir aktör olarak başta Rusya Komünist Partisi olmak üzere çeşitli sol görüşler de bu akım içerisinde etkin bir rol oynamaktadır (Alizade, 2012).

Kuramsal anlamda, Yeni Avrasyacılık akımı realist bir bakış açısıyla güç unsurunu öne çıkarmaktadır. Ülke içindeki düşünsel kaynakları ise Rusya’nın kendine özgün jeopolitik konumu ve çeşitli etnik grupların özgün karışımından oluşan, bu durumun çevresindeki sorunlara müdahalesine olanak veren bir güç olduğu inancını taşıyan Rus dinsel felsefesinden, 1920-1930’lardaki tarihsel Avrasyacılıktan ve Sovyet Avrasyacısı Gumilyev’in çalışmalarından almaktadır. 1990’larda Den (şimdi Zavtra) gazetesi, Elementi dergisi, Evrziyskiy Vestnik dergisi vb. yayınlar, Arktogeya-Tsentri ve Fond “Mira L.N. Gumilyeva” (Gumilyev’in Dünyası Vakfı) benzeri merkezler Avrasyacılığın

düşünsel temellerinin yayınlanması ve yeni açılımlar getirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Rusya’da kuramsal anlamda Yeni Avrasyacılık akımına katkıda bulunanlar içinde Aleksandr Dugin, A. Glivakovski, E. Morozov, A. Fomenko benzeri aydınlardan bahsetmek mümkündür (Alizade, 2012).

Eski Sovyet halkları arasındaki dostluğu yeniden formüle etmesi, Marksist-Leninist teorilerden alıntılar, mesihçi ve jeopolitik görüşler bu düşüncenin çok çeşitli damarlardan beslenmesine ve kısa zamanda güç kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Avrasyacılık kavramı, birbirinden çok farklı ideolojileri kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeye sahiptir. Batı karşıtı mücadelenin farklı kesimlerden ve güçlü bir uluslararası desteğe sahip olması, Yeni Avrasyacıları devlet kavramından çok medeniyet kavramı üzerinde durmaya itmiştir. Sonuç olarak Yeni Avrasyacılık, kısaca sağ-sol ve aşırı akımlar arasında bir “üçüncü yol”, neo-emperyalizm, Ortodoks mesihçilik anlayışı ve kapitalizmle komünizm arası sosyal bir iktisadi yöntem öngörmektedir (Yılmaz 2012, ss. 82-96, ss. 38-39).

Klasik Avrasyacılık, Bolşevik devrimi sonrasında Rusya’nın karşı karşıya bulunduğu kaotik ortamdan yeni bir ideolojiye sarılarak kurtulmayı amaçlamıştı. Avrasyacılar, Batı yaşam ve düşünce biçimlerinden etkilenerek bir iç savaş içerisine giren Rusya’yı kurtarmayı ümit ediyorlardı. Her ne kadar 1920’ler Rusya’sının şiddet dolu toplumsal/siyasal ortamı ile 1990’ların Rusya’sının yüz yüze kaldığı siyasal ve ekonomik zorlukları mukayese etmek çok doğru değilse de, Avrasyacılığın 1920’lerdekine benzer bir kurtarıcı rolüyle bir kez daha Rusya’nın yardımına koştuğuna dikkat çekmek gerekir. Aslında bu vasfı nedeniyle, Avrasyacılığı bir anlamda bir ‘korku’ ideolojisi olarak görmek mümkündür. Klasik Avrasyacıların Avrupa ‘kozmpolitan’ düşüncesinden duydukları korku ise Yeni Avrasyacılar için bu sefer ABD önderliğindeki ‘mondializmden’ kaynaklanmaktadır (Erşen 2009, 117-120, Dağı 2002, s. 162).

Avrasyacılık, merkeze Rusya’nın yerleştirildiği, batı merkezli düşünce karşısında, coğrafi, felsefi, tarihsel ve kuramsal yaklaşımıyla özgün bir karakter taşımaktadır. Jeopolitik açıdan ele alındığında, Avrasyacılığın, tek kutuplu “yeni dünya düzeni” karşısında bir muhalefet hareketi olduğu söylenebilir. Dünyanın egemen gücü olan

ABD'nin tek kutuplu yeni dünya düzeni ve küreselleşme süreci karşısında, Avrasyacılık çok kutuplu bir dünya seçeneği önermektedir (Cengiz, 2014).

4.3. DUGİNİZM: ALEKSANDR DUGİN'İN YENİ AVRASYACILIĞI

Avrasyacılık fikriyatının 1990 sonrası Rusya'sında gündeme getirilmesi ve neşvünema bulması için herhalde Aleksandr Gelyeviç Dugin kadar çaba harcayan, eserler veren, bu yönde her türlü medya yayını yapan, klasiklerin kitaplarını yeniden neşrettirmeye çabalayan, Avrasyacı düşünceyi yeni unsurlarla geliştirmeye çalışan ikinci bir isim tespit etmek mümkün değildir. Dahası, Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın en ehemmiyetli filozof ve jeopolitikçilerinden biri addedilen Aleksandr Dugin, aynı zamanda yeni Avrasyacılığı yetkin bir düşünce sistemi olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 1990 sonrası diğer düşünürler Avrasyacılığın bir veya birkaç yönü üzerine yoğunlaşırken, Dugin, her sahada, yani siyaset bilimi, felsefe, ekonomi, jeopolitik ve stratejik bilimler, din-devlet ilişkileri gibi hususlarda ve ülke-içi, BDT coğrafyası ve kıtasal düzeyde sistemli bir bakış geliştirmeye girişmiştir. Buna genel olarak Duginizm de denilebilir. Bunun yanında, birçok örgütsel girişimlerde bulunarak kendisini yeni Avrasyacılığın yegane ideologu olarak sunması da ayrıca değerlendirilmesini gerektirmektedir (İmanov 2007, ss. 173-183).

Dugin'in düşünce sisteminin oluşumu, 1980'lerin ortası ve 1990'lı yılların başlangıcına, yani Sovyetlerin çöküşüne tesadüf etmekteydi; burada Sovyet toplumu için yabancı olan ama o sırada yeni yeni gündeme giren jeopolitik teoriler, tradisyonalizm, nasyonel-Bolşevizm vs. gibi çeşitli akımlardan da etkilenmeler söz konusu idi. Dugin'in ilginç, inişli-çıkışlı ve zor hayat hikâyesi sadece kişisel değil, aynı zamanda ülkesinin yaşadığı değişimlerin de bir anlamda niteliğini yansıtmaktadır. Buna kısaca göz atmakta fayda vardır (İmanov 2007, ss. 173-183).

Dugin perestroyka yıllarından Pamiat' gibi patriotik muhalif gruplarla içli dışlı olmaya başlayarak nasyonel-sosyalizm, faşizm, Avrupalı 'yeni sağ' hareketi, jeopolitik teoriler gibi konularda ilk yazılarını kaleme aldı; 1990'dan itibaren A. Prokhanov'un Den', sonra

ise Sovetskaia Rossiia gibi çeşitli gazetelerde köşe yazarlığını sürdürdü. Diğer taraftan Arktogeia isimli bir yayınevini kurarak R. Guenon, J. Evola, G. Meyrink vb. Avrupalı tradisyonalcilerin kitap ve yazılarını tercüme ve neşrettirdi; bunun yanı sıra eskatoloji, Hıristiyanlığın metafiziği, ezoterizm konularının işlendiği Milyi Angel (Aziz melek) gibi almanak ve yayınlar yaptı (İmanov 2007, ss. 173-183). Bunların yanında, Dugin, 1992 Temmuz ayında Elementy (Esaslar/Başlangıçlar) isimli kendi dergisini çıkardı. Her ne kadar alt başlığı Evraziiskoe Obozrenie (Avrasyacı mecmua) olsa da, buradan derginin Avrasyacılığı temsil ettiği izlenimini tam olarak edinmenin biraz zor olacağı söylenebilir. Burada daha ziyade tradisyonalizm, nasyonaldosyalizm, nasyonal-Bolşevizm, Avrupalı “Yeni Sağ” ekolü temsilcileri, jeopolitik vs. konularda yapılan analizler yoğunluk kazanmaktaydı. Klasik Avrasyacıların mirasına ise kısmen yer verilmişti (İmanov 2007, ss. 173-183).

Dugin’in düşünce sisteminde, Avrasyacı vurgunun asıl bundan sonra önem kazandığı ileri sürülebilir. 1990’lı yıllarda patriotik cepheden nasyonal-Bolşeviklere pek çok kesimle işbirliği içinde olan Dugin, bir ara eski Duma Başkanı G. Seleznev’in merkez sol “Rusya” hareketinin yönetimine dahil olsa da, buradan bir neticeye varamaz ve 2000’li yılların başında bağımsız örgütlenmeye yönelir. Putin’in iktidara gelmesi ile onun en güçlü destekçisine dönüşen Dugin, 2001 Nisan ayında “Avrasya” isimli toplumsal bir hareketin teşkiline girişir350 ve Evraziiskoe Obozrenie (Avrasyacı mecmua) ismiyle bir gazete çıkarır. Bu hareket, bir sene sonra Mayıs 2002’de aynı isimli siyasi partiye dönüştürülür ve yaklaşan Duma seçimlerine hazırlık başlar. 2003 Kasım ayında tam da seçimler öncesinde Dugin kiminle seçim ittifakına girilmesi hususunda parti içinde ikinci nüfuzlu şahıs P. Suslov ile ihtilafa düşer ve partiden dışlanır. Bunun üzerine, Uluslararası Avrasya Hareketi (Mezhdunarodnoe Evraziiskoe Dvizhenie) adıyla toplumsal bir örgüt kuran Dugin, ülkenin yönetim çevrelerinde gittikçe nüfuzunu artırırken (sıkı bir Putin destekçisi olan Dugin’in bu bağlamda Kremlin’de özel muamele gördüğü söylenmekte), basın yayın faaliyetleriyle de kamuoyunda etkinliğini sürdürmektedir (İmanov 2007, ss. 173-183).

Görüşlerine özetle değinilirse, Dugin, Rusya’nın yapacağı tercihlerle ilgili üçlü bir şema çizmekte; örneğin, dış politikada Batı, Sovyet, Avrasya seçenekleri veya iktisadî alanda kapitalist, sosyalist ve Avrasyacı ekonomik düzen. Ama bunların içinde öncekilerin

denenmesi ve taşıdıkları pek çok yetersizlikleri sebebiyle sadece sonuncu şıklar tercih edilmelidir. Aslında Avrasyacılık bir tercih değil, Rusya için bir zorunluluk, ölüm-kalım meselesidir. Dugin, meseleleri hep bu açıdan ele almaktadır. Onun için Avrasyacılık, öncelikle Rusya'nın yeni milli mefkûresidir (İmanov 2007, ss. 173-183).

Dugin, liderliğini yaptığı yeni Avrasyacı hareketin beş temel prensibi olduğunu kaydetmektedir: bilimsel patriotluk, sosyal eğilim, tradisyonalizm, Avrasyacı etnizm, Avrasyacı bölgesellik. Bilimsel patriotluk, jeopolitiğe dayanmakta ve küreselleşmenin meydan okumalarına karşı Rusya'nın girişimlerini formüle etmektedir. Sosyal eğilim, sosyal bir devletin inşasını, yani serbest piyasanın adil, dayanışmacı ve ahlakî toplum bağlamına oturtulmasını, sosyal adalet ve milli kalkınma koşullarıyla sınırlandırılmasını gerektirmektedir. Tradisyonalizm, seküler kültür ve bilimin bunalımı karşısında manevî köklere dönüşü ifade etmektedir. Avrasyacı etnizm, etnoslara siyasi statünün verilmesi; tüm halkların özgünlüklerinin korunması; milliyetçilikle kozmopolitizm arasında bir çözümdür. Avrasyacı bölgesellik, bölgelerin özgünlüklerinin muhafaza edilmesi ve onların gelişmesinde çeşitlendirilmiş bir yaklaşımı ihtiva eder (İmanov 2007, ss. 173-183).

Dugin'in yeni Avrasyacılığında en çok göze çarpan unsur, (klasik) jeopolitik bilimi metodolojisi ve bundan doğan stratejik önerilerdir. Onun aynı zamanda çağdaş Rus jeopolitik bilimi literatüründeki önemli isimlerden olduğu unutulmamalıdır. Yalnız Dugin'in şemaları, daha ziyade klasik jeopolitiğe dayanmaktadır. Burada başlangıçta ikili bir şema geçerli, yani deniz-kara, Batı-Doğu veya Atlantikçilik-Avrasyacılık gibi karşıt temel kutuplar söz konusudur. Bu bağlamda, Rusya ne Batıdır, ne Doğudur, yalnız Avrasya'dır, heartlandtır (kalpgâh), step ve ormanın birleştiği karasal bir medeniyettir. Amerika ise Batıyı, Atlantikçiliği temsil etmektedir. Dünya, Amerikancı küreselleşmenin tehdidi altındadır

4.4. KLASİK AVRASYACILIKTAN YENİ AVRASYACILIĞA: SÜREKLİLİK İÇİNDE DEĞİŞİM

1917'den sonraki dönem, Rusya'nın Ekim Devrimi nedeniyle savaştan çekildiği, ardından Çarlık döneminin sona ererek komünist rejimle SSCB olarak şekillendiği ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin liderliğindeki Batı blokuna karşı Doğu blokunun liderliğini yapan ikinci süper güç olduğu zaman dilimidir (Cafersoy 2002, s. 59). 1980'li yıllara gelindiğinde, Sovyet sisteminin içerisinde bulunduğu bunalım ile ülke içinde değişim beklentileri yükselmiş ve bu değişim liberal demokrasi ile özdeşleştirilmeye başlamıştı. Mihail Gorbaçov döneminde glasnost ve perestroyka politikaları doğrultusunda SSCB içerisinde ekonominin canlandırılması ve sistemin yeniden yapılandırılmasına yönelik reformlar hayata geçirilmiştir. Dağılmaya doğru giden “yeniden yapılanma” süreci ilham kaynağını Batı düşünce geleneğinden ve liberal ekonomik yaklaşımdan almıştır (Saraç 2008, s. 34). Batı ile işbirliği süreci Boris Yeltsin döneminin ilk yıllarında da sürdürülmüştür (İsmailov 2011b, s. 133). Ancak Batı'nın, Rusya'daki Batı yanlısı akımın beklentilerini karşılayamaması, Rusya'da “stratejik yön” arayışlarını besleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur (Cafersoy 2002, s. 52). Rusya, Batı karşısında yenilmişlik duygusuyla yeni bir arayış içerisine girmiştir (Erdem 2011, 98-101). Bu anlamda, Rus stratejik düşünce sisteminde devleti ön planda kabul eden Marksist-Leninist yaklaşımın yerini yine devleti ön planda kabul eden, ama geleneksel jeopolitik bakış açıları almıştır (Cafersoy 2002, s. 53). Böylece Sovyet döneminde SSCB'ye karşı politik güçlerle ilişkilendirilen jeopolitik kavramı, ülkenin kaybedilmiş süper güç statüsünün yeniden oluşturulması için uygun bir temel olarak algılanmıştır (Ayas 2015, ss. 7-19).

Rusya Federasyonu açısından, 1988-2000 yılları arasında, “jeopolitik geri çekilme” (Cafersoy 2002, s. 59) olarak adlandırılan dönemde SSCB'nin 1988'de Afganistan'dan geri çekilmesi ile başlayan dalga Doğu Almanya'nın terk edilmesi ile devam etmiş ve Birliğin dağıldığı 1991'e kadar olan süre içerisinde bütün Doğu Avrupa'nın kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır. SSCB'nin dağılması Rusya'nın arazisinin yaklaşık 5,5 milyon km²'sini ve nüfusunun yaklaşık %49'luk bölümünü kaybetmesine neden olmuştur (Atasoy 2009, 22). Rusya Federasyonu'nun demografik gerileme eğilimleri sonucunda, Sovyetlerin politik ve ekonomik büyüklüğü karşısında Rusya'nın “zayıf” görüntüsü, milliyetçi çevrelerde hayal kırıklığı yaratmıştır (İsmailov 2011b, s. 142). Rusya, bu jeopolitik geri çekilmenin zaman içinde aleyhine gelişen sonuçlarını kendi siyasi,

ekonomik, askeri ve kültürel imkanlarını doğrudan kullanmak suretiyle veya Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) aracılığı ile bertaraf etmede genel anlamda başarılı (Ayas 2015, ss. 7-19) olamamıştır.

SSCB'nin dağılmasını takiben Rus dış politikasındaki eğilimler ilk olarak Mart 1992'de dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in danışmanı Sergey Stankeviç'in Nezavisimaya gazetesinde yayınladığı makalesinde Atlantikçilik ve Avrasyacılık olarak sınıflandırılmıştır (Cafersoy 2002, s. 59). Rus siyasal düşüncesinde değişik arayışlar içinde Batıcılık ve Batı eksenli öncelikler ön plana çıkmış; Batıcılık, Ağustos 1991'den 1992 yılı sonuna kadar Rusya'nın iç ve dış politikasına hakim olan düşünce akımı olmuştur. Siyasi literatürde Atlantikçiler olarak da isimlendirilen Batıcılar, Batıyı bir rakip/düşman olarak değil de, daha ziyade yeni bir dünya düzeninin oluşturulmasında bir ortak olarak görüyorlardı (Rahr 1998, s. 43-46). Batıcılar öncelikli olarak kendilerini Batılı değerler sistemi ile ifade etmekteydiler. Batıcıların Rusya dış politikasına tam anlamıyla egemen oldukları dönemde, Batının en öncelikli alan olduğu, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine resmi düzeyde sessiz kaldığı ve eski Sovyet coğrafyasındaki yeni devletlerle ilişkilerini daha eşitlikçi ve demokratik yapıda sürdürdüğü (Cafersoy 2002, s. 75-78, Ayas 2015, ss. 7-19) gözlenmiştir.

Batı'ya yönelik hayal kırıklığı karşısında 1990'lı yıllarda oluşan muhalefet hareketi içerisinde Rusya'da Avrasyacılık canlanmaya ve "Rusya'nın İmparatorluğu'nu yeniden toparlamasının temeli" olmaya başlamıştır. Gorbaçov'un New Thinking-Yeni Düşünce anlayışına ve Yeltsin'in görev süresinin ilk birkaç yılında Rus dış politikasında Amerikan yanlısı politikalara siyasi bir muhalefet olarak 1980'li ve 1990'lı yıllarda kendini gösteren neo-Avrasyacılık, özellikle 1993 parlamento seçimlerinden itibaren etkisini artırmaya başlamıştır (Erdem 2011, 98-101). Rusya'nın 'yakın çevre'sinde etkinliğini artırma çalışmaları, Balkanlarda Batı'nın Miloseviç karşıtı politikalarına karşı çıkışı, NATO'nun genişlemesine yönelik 1993'ten itibaren giderek artan tepkileri Avrasyacı yaklaşımın resmi politikaya yansıyan unsurları olarak kabul edilmektedir. Nisan 1993'te resmen kabul edilerek Atlantikçi dış politikaya son veren ve "yakın çevre" olarak ifade edilen doktrin ile ABD'nin dünyada tek başına egemenlik kurma çabalarının endişeyle karşılandığı ifade edilmiştir (Ayas 2015, ss. 7-19).

Klasik Avrasyacıların, salt entelektüel tartışmalarından farklı olarak Yeni Avrasyacılık kısa süre içerisinde akademik, toplumsal ve politik kimlik kazanmıştır. Ancak klasik ve neo-Avrasyacı düşüncelerde temel çıkış noktası aynıdır: SSCB'nin dağılması ile Rusya bir kez daha toprak kaybı yaşamış ve belirsiz bir sürece girmiştir (Basin 2011, s. 129, Ayas 2015, ss. 7-19).

SSCB sonrası yaşanan gelişmelere e bakıldığında ilk olarak, Batılıların Sovyet Bloğunun dağılmasından sonra Rusya'ya yeterli siyasal ve ekonomik ilgiyi göstermemesinin yarattığı düş kırıklığı görülmektedir. Bir diğer etken de Rusların, jeopolitik açıdan gerilediklerini, coğrafi açıdan Avrupa'dan uzaklaştıklarını düşünmeleridir. Bu dış etkenlerin yanı sıra başlıca iç etken de, sistemin çöküşünün ardından geçilmeye çalışılan piyasa ekonomisidir (Erdem 2011, 98-101). Rusya, piyasa ekonomisine geçebilmek için hızlı reformlarla ve “şok terapi” ile IMF ağırlıklı yurtdışından gelen kredilerle, fiyat serbestisi ve serbest dış ticaret uygulamaları yanında döviz kısıtlamaları gibi uygulamada var olan tüm ekonomik kısıtlamaları kaldırmış, devlet teşviklerinden vazgeçmiş ve sosyal harcamaları azaltma yoluna gitmiştir. Bu süreç sonunda sosyalist ekonominin dayandığı kurumsal ve kuramsal alt yapı hızla yok olarak yerini piyasa ekonomisi yapılanmasına bırakmıştır (İşcan ve Hatipoğlu 2010, 195). Rus toplumunun tüm katmanları küreselleşme sürecinin etkisine açık bir hale gelmiştir. Bir tarafta yüksek işsizlik oranları ve ödenmeyen maaşlar, diğer tarafta ise Rus tarzı kapitalizm olarak da nitelendirilen hızlı bir oligarşi sürecinin sonucu olarak toplumda aşırı zıtlasma oluşmuştur. Böylece Rusya'da, Sovyetlerden miras alınan planlı ekonomi ile güçlendirilen totaliter yapı, küreselleşme ile karşı karşıya kalmıştır (İsmailov 2011b, s. 135). Tüm bu etkenlere tepki olarak Rus siyasal yaşamında Batı'ya ve ülke içerisinde de Batı taraftarlarının görüşlerine karşı Avrasyacılık yeniden gündeme gelmiştir (Ayas 2015, ss. 7-19).

Yeni Avrasyacılığın, klasik Avrasyacılığın felsefi ve kuramsal temellerini benimseyerek, bunları günün koşulları doğrultusunda geliştirdiği görülmektedir. Klasik Avrasyacılık'taki Roma-Germen medeniyetine yönelik eleştirel yaklaşımın yerini, Birleşik Krallık ve ABD'nin oluşturduğu “Atlantik” coğrafyaya yönelik eleştiri almıştır. Batı ile ilişkilendirilen küreselleşme, yeni dünya düzeni ve liberalizm de eleştirilen

kavramlardır (Basin 2011, ss. 133-134). Yeni Avrasyacılar, bunun yanı sıra klasik Avrasyacıların Batı eleştirilerinde önemsedikleri bireycilik gibi olguları, tüketim olgusu ile harmanlamaktadırlar. Özellikle Panarin, Rusya’da modernizm, post-modernizm ve küreselleşmeye ilişkin konuların en önemli kuramcılarında biri olarak görülmektedir. Tarih tezinde, Rusya tarihi sadece medeniyetin geliştiği bir mekân olarak değil, geçici Batı medeniyetine karşı öncü bir mekân sistemi olarak görülmektedir. Bu doğrultuda Gumilev ve Panarin’in, klasik tezleri dönemin şartlarına uygun bir şekilde geliştirerek yeni kavramsal açılımlar kazandırdıkları söylenebilir. (İsmailov 2011b, s. 154, Ayas 2015, ss. 7-19).

Avrasyacılık, “Büyük Rusya”nın etki alanına yönelik jeopolitik bir kuram olarak, çokulusluluğu kabul eden ama Rus unsurunu merkezine koyan bir tasarımdır. Hem klasik hem de neo-Avrasyacı düşünürler, geleneksel Slavofil düşünceyi yenileyerek Rusya’nın özgünlüğüne ve imparatorluk olgusunun doğal niteliğine vurgu yapmaktadırlar. Avrasyacılık, kapitalizm karşıtı olmaktan çok, Batı karşıtı düşünceleri ön plana çıkaran bir düşünce sistemidir (İsmailov 2011b, s. 151-156). Bu açıdan, Avrasya coğrafyasını yeni dünya düzeni ile uyumlu bir şekilde eklemlemeye çalışan Batı dünyasına karşıt olarak, etki alanı içerisinde kendi hegemonyasını kurmaya çalışan Rus dünyası olarak algılanmaktadır (Ayas 2015, ss. 7-19, Erdem 2011, 98-101).

4.5. AVRASYACILIK VE RUSYA

4.5.1. Rus Politikasında Avrasyacılığın Yeri

Soğuk Savaş’ın sona ermesi SSCB’ni dağılmasının ardından Rusya’nın Yeltsin’le nasıl bir yol izleyeceği merak konusu olmuştur. Zbigniew Brzezinski, Rusya’nın önünde tek seçenek olarak Batı’yla bütünleşme ve kapsamlı bir reform öngörürken, Samuel Huntington, Ortodoks medeniyetinin merkezi olarak gördüğü Rusya’nın, Batı’nın bir parçası olarak kendini görmesi için işbirliğini artırması gerektiğini öğütlemiş ve Avrasyacıları tehlike olarak görmüştür. Avrasyacılık hareketi, Aralık 1993 seçimleriyle birlikte, Rusya’da dış politikayı etkilemeye başlamış, yakın çevre politikası ve BDT’nin

güvenlik örgütü haline getirilme çabası, Avrasyacı yaklaşımın dış politikaya ilk etkisi olarak ortaya çıkmıştır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Akgül 2009, ss. 48-51).

Yeni Avrasyacılar, özellikle 1998 – 2001 arası dönemde, somut siyasi ve uluslararası olaylara yönelik jeopolitik yöntemlerin uygulanmasıyla ilgili ayrıntılı araştırmalara girişmişler ve ülke yönetiminde daha fazla temsil imkanı elde etmişlerdir. Yeni Avrasyacıların lideri konumundaki Dugin, 1998’de Duma (Rusya Parlamentosu) Başkanı G.N Seleznyov’un danışmanı olmuştur. Dugin, 2000 yılında Yeni Avrasyacılık paradigmasını yeni politik projesine dahil etme girişiminin son hamlesini yaparak, Seleznyov’un lideri olduğu “Rossiya” adlı sol-merkez politik projesinin teorik programının hazırlanmasına aktif olarak katılmıştır. Bu andan itibaren Rossiya hareketinin kuruluş zamanına Yeni Avrasyacılık hareketi, daha düzenli olarak organize edilmiş ve bağımsız siyasal bir örgüt olarak hareket etmeye başlamıştır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Dugin 2003, 35-36).

Putin’le birlikte 2001 yılında Avrasyacıların beklentilerinin de gerçekleştirildiği söylenebilir. Putin, “Gümrük Birliği” ülkelerinin başkanlarıyla birlikte Bişkek’te “Avrupa-Asya Ekonomik Birliği”ni kurmuştur. Bundan kısa bir süre sonra da, Brunei’de “Rusya bir Avrasya ülkesidir” açıklamasını yapmıştır (Dugin 2003, 37). Rus dış politikasının günümüzdeki konumu açısından konu ele alındığında, Putin’in ikinci dönemiyle birlikte 2004 yılından itibaren uygulandığı iddia edilen “milli proje”nin Avrasyacılık düşüncesiyle yakından ilişkili olduğu göze çarpmaktadır. 2004-2008 yılları arasında Rus dış politikasında yine ŞİÖ, enerji politikaları ve “yakın çevre” ülkelerindeki iktidar mücadeleleri sıkça gündemde olmuştur (Yılmaz 2012, ss. 82-96).

Rusya’nın Beyaz Rusya ve Ukrayna ile bütünleşme girişimleri, bu bölgede Batı etkisine karşı verilen mücadele ve bu mücadelede kimlik, ideoloji, enerji ihracatı da dahil olmak üzere ekonomik silahların kullanılması, Avrasyacılık kapsamında görülmüştür. Orta Asya’da enerjinin üretimi, dağıtımı ve ihracı konusunda inisiyatifin ele geçirilmesi yanında, Avrasyacılığın batıdaki en önemli halkaları olarak görülen, fakat çeşitli nedenlerle Rusya’yla anlaşmazlığa düşen Ukrayna’da 2005, Beyaz Rusya’da 2006 yılı sonu, ve Gürcistan’da 2007 sonunda doğalgaz fiyatlarının yeniden belirlenmesiyle ve gaz

akışının kesilmesiyle görülen enerji krizleri, yine bu dönemdeki Avrasyacı politikaların dış ilişkilere yansıyan sonuçlarıdır (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Akgül 2009, ss. 83-84).

Yine Putin dönemi içerisinde yaşanan, Asya-Pasifik Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (APEC) ile ilişkilerin artırılması, Çin’le ekonomik ilişkileri geliştirme girişimleri ve Asya ile Avrupa arasında enerji koridoru ve ticari köprü haline gelmeyi amaçlayan birçok politikanın Avrasyacılık motifleri taşıdığı söylenebilir. Dugin’e göre, “güçlü Avrasya” tarzı bir idare şeklini temsil etmekte olan Putin’in, ülke içinde Avrasyacılık kapsamındaki politikaları desteklenmekte olsa da, “Aşırılıkçı Avrasyacılar”ın bu gelişmeleri yetersiz bulduğu söylenebilir. Zira Dugin, günümüz Rusya’sında liberal politikalarla sol politikalar arasında tehlikeli gidiş gelişler yaşandığını ve ABD ile ilişkiler konusunda yeterince katı davranılmadığını belirtmektedir (Yılmaz 2012, ss. 82-96, Akgül 2009, ss. 89-91).

4.5.2. Vladimir Putin ve Yeni Avrasyacılık

Sovyetlerin çökmesiyle dağılmayla karşı karşıya kalan Rusya, önce Atlantik (NATO ülkeleri) ile ilişkilerini geliştirmek istese de, Batı’ya duyulan güvensizlik ve Rus iç dinamiklerinin zorlaması Yeni Avrasyacılığın canlanmasına zemin hazırlamıştır. Boris Yeltsin Döneminde izlenen Batıcı-Atlantikçi yaklaşım Yevgeni M. Primakov’un Başbakanlığı Döneminde (Ocak 1996-Ağustos 1998) terk edilmiştir. Bu dönemde Avrasyacıların etkinliği artmış ve Avrasyacılık jeopolitik açıdan ABD hegemonyasına karşı bir platform olarak algılanmıştır. Boris Yeltsin’i takiben iktidara gelen Vladimir Putin, Yeni Avrasyacılık akımından etkilenecek müreffeh ve güçlü Rusya’yı yeniden canlandırma politikasını hayata geçirmiştir (Yılmaz 2015, 111-120).

Rusya Devlet Başkanlığı koltuğuna ilk kez 7 Mayıs 2000’de oturan Vladimir Putin, Avrasyacılık politikasının koruyucusu ve uygulayıcısı olarak önemli politik adımlar atmıştır. Vladimir Putin’i Kremlin’e götüren süreç, Aralık 1999’da devlet başkanlığı görevinden çekilen Boris Yeltsin’in yerine kendisini aday göstermesiyle başlamıştır. Mart 2000’de yapılan seçimlerde yüzde 52,94 oranında oy alan Putin, 7 Mayıs 2000’de ilk kez devlet başkanlığı koltuğuna oturmuş, 4 yılın ardından yapılan seçimlerde oy oranını

yüzde 70,31'e çıkararak Putin, 7 Mayıs 2004'te 2'nci kez Kremlin'e çıkmıştır. Vladimir Putin, 2008-2012 yıllarını Başbakanlık koltuğunda geçirmiştir. Rusya yasalarına göre 2 dönemden fazla devlet başkanlığı için adaylığını koyamayan Vladimir Putin, anayasayı değiştirmek yerine Başbakanlık görevini üstlenmiş, Mart 2012 yılında yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinde ise yine aday olmuş ve yüzde 63,60 oy alarak 7 Mayıs 2012 tarihinde 3. Devlet Başkanlığı dönemine başlamıştır (Yılmaz 2015, 111-120).

Putin'in iktidarı döneminde ani gelişen uluslararası siyaset ve çıkar çatışmaları, Rusya'nın Orta Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa vd. coğrafyalarda istediği gibi hareket etmesini engellemiştir. Putin, politikasını desteklemek için eski Sovyet Cumhuriyetlerini içine alan bir Gümrük Birliği hedefi kapsamında Avrasya Birliği projesine girişmiştir. Putin Döneminde, Rusları tekrar bir imparatorluk haline getirmek amacıyla dış politikada ABD, NATO ve genel anlamda Batı'nın politikalarına karşı çıkan ülkeler dikkate alınarak izlenen karşı politikalar ön plana çıkmıştır. Putin, 2001 yılı başında eski Sovyet ulusal marşını tekrar kabul ederek sözlerini yenilemiştir. Ayrıca Çarlık Rusyası bayrağı devlet bayrağı olarak kabul edilmiştir. Putin aslında hem Rus Çarlığının hem de Sovyet Rusya'nın mirasını üstlenerek, Büyük Rusya hayalini yeniden canlandırmaya girişmiştir. Putin'e göre Rusya'nın temel dış politikası çok kutuplu dünya tezine dayanmaktadır (Yılmaz 2015, 111-120).

Putin'in temellerini attığı Ulusal Güvenlik Doktrini (10 Ocak 2000) ve Rusya Federasyonu Dış Politika Doktrini (10 Temmuz 2000) göre Rusya, klasik güç dengesi politikasından vazgeçerek Atlantik İttifakı ve yakın çevre bölge ülkeleriyle ilişkileri yeniden düzenlemiştir. Putin'in bizzat belirlediği Dış Politika Doktrini'nde, ekonomik çıkar ve araçların, dış politikada temel öncelikler ve araçlar olacağı açıkça ifade edilmiştir. 2000 yılında belirlenen Rusya Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Doktrini öncelikle BDT ülkeleriyle ilişkileri yeniden belirlemiştir. Buna göre BDT ile ortaklığın ulusal güvenliğin de bir garantisini oluşturduğu dikkate alınarak uzmanlaşmış bölgesel kuruluşların önemine değinilmiştir. Bu doktrinle Rusya, uluslararası sahnede bağımsız, ekonomik olarak tutarlı bir oyuncu rolü oynamak istediğini ortaya koymuştur (Cankara ve Cankara 2007, s. 193-212). Yeni Avrasyacılık akımının açık etkilerinin görüldüğü söz

konusu dış politika doktrini Putin tarafından uygulamaya konulmuştur (Yılmaz 2015, 111-120).

Rusya’da üst düzey askeri ve sivil bürokratların başını çektiği Yeni Avrasyacılar; sürekli bir dostluğun değil sürekli bir çıkarın varlığını vurgulayarak dış politikanın, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar üzerine inşa edilemeyeceğini, ülke ekonomisini ve askeri yapısını Batıyla entegre etmeye çalışan politikaları asimetric bir bağımlılığa yol açacağı iddiasıyla şiddetle eleştirmişlerdir. Sadece Batı’ya yönelik tek seçenekli dış politika yerine dikkatlerin Çin, Hindistan, İran, Türkiye gibi çeşitli bölgelere yönelebileceği çok seçenekli dış politikayı savunan Yeni Avrasyacıların bakış açısında Rusya’nın jeopolitik gerçekliliğinin önemli rol oynadığını görebiliriz. Putin bu yeni anlayışı benimsemiş ve uygulamaya geçirmiştir. Putin’e göre “Dış politika-dış ticaret” bağı öncelikli olmalıdır (Yılmaz 2015, 111-120).

Putin siyasal söylemlerinde, “güçlü devlet”, “vatanseverlik” ve “toplumsal dayanışma” gibi Rus değerlerini sıkça kullanmaktadır. Aslında bu söylemler Yeni Avrasyacılık düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Putin birçok resmi konuşmasında Rusya’nın bir Avrasya ülkesi olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca Putin, özgürlük, özel mülkiyet, pazar ekonomisi, çok kutuplu dünya hedefi ve yakın çevre gibi unsurları öne çıkararak Avrasyacılığın farklı bir tonu olduğunu orta koymuştur (Yılmaz 2015, 111-120). Putin’in Yeni Avrasyacılık politikasını ABD’nin dış politikası da etkilemiştir. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD, Orta Asya’da üstler kurmaya başlamıştır. 2001’de Afganistan’a ve 2003’te Irak’a müdahale etmiştir. 2005 itibariyle renkli devrimler ABD’nin etkisiyle Avrasya’da etkisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Ayrıca NATO’nun genişleme stratejisini devreye sokarak Ukrayna, Gürcistan vb. ülkelerle ilişkilerini artırmıştır. Bir kısım eski Doğu Bloku ülkeleri AB’ye katılmıştır. ABD ve AB’nin uyguladığı bu politikalar Rusya’yı tedirgin etmiş ve yakın çevresine daha fazla ilgi göstermesine yol açmıştır. Rusya, ABD ve Batı ile rekabet içinde olduğu alanları korumak güdüsüyle dış politika önceliklerini belirlemeye başlamıştır. Yeni Avrasyacılık yaklaşımı kapsamında Putin, eski Sovyet coğrafyası ve yakın çevre ülkeleriyle ilişkilerini artırmıştır (Yılmaz 2015, 111-120).

4.5.3. Putin ve Avrasya Birliği

Putin, 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketlerinden biri olarak SSCB'nin çöküşünü görmektedir. Bu felaketin izlerini asgariye indirgemek amacıyla Moskova'nın etkisi altında yeniden güçlü bir kıta yapılanması tesis etmeye öncelik vermiştir. Putin, BDT'nin yeniden canlandırmasının başarısız olmasından sonra Rusya'nın eski ihtişamlı günlerine dönmesi için eski Sovyet coğrafyasında çok yönlü girişimlere yönelmiştir. Bu kapsamda Rusya siyasi, askeri-güvenlik ve ekonomik alanda kurulan örgüt, birlik ve işbirliği mekanizmalarıyla eski Sovyet cumhuriyetlerini kendi liderliği altında toplamaya çalışmıştır. Yeni Avrasyacılık yaklaşımının da bir sonucu olan söz konusu girişimlerde Rusların istedikleri başarılı sonucu aldıkları söylenemese de bölgede artan ABD ve AB etkisi ve rekabetine karşı belirli bir denge kurulabildiği söylenebilir. ABD, Avrasya'da uluslararası egemenliğini askeri tedbirlerle kurmaya çalışırken, Rusya bölgedeki etkinliğini ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumakta ve bunda da başarılı olmaktadır (Yılmaz 2015, 111-120).

Rusya, Avrasya'yı yumuşak karnı ve arka bahçesi olarak görmektedir. ABD, AB ve Çin ekonomik kalkınma düzeyi ve teknolojik gelişmişlik seviyesi açısından Rusya ile rekabet halindedirler. Bu ülkelere karşı üstünlük kurabilmek veya onların etkisi altında ezilmemek adına yakın gelecekte oluşabilecek tehditleri önlemek amacıyla eski etki alanlarında ekonomik bir birlik kurmayı hedeflemiştir. AB benzeri bir sistemi hedefleyen ve Rusya'nın tasarladığı bu birlik Avrasya Birliği biçiminde tanımlanmaktadır.

Vladimir Putin, Ekim 2011 ayı başında İzvestiya Gazetesi'nde yayınlanan makalesinde Rusya'nın yeni bir vizyonunu ortaya koymuştur. Bu yeni vizyonda eski Sovyet Cumhuriyetlerine Moskova'nın liderliği altında Avrasya Birliği içinde bütünleşmeleri çağrısında bulunmuştur. Putin makalesinde, "geçmişe ait bir şey geri getirmek veya kopyalamanın saflık olacağını" belirterek, Sovyetler Birliği'ni yeniden yaratma niyetinde olmadığını açıklamıştır. Avrasya Birliğinin yeni değerler, ekonomik ve siyasi temeller üzerinde kurulacağını, altyapı, ortak bir dil, bilim ve kültür alanı olarak tanımlanan Sovyetler Birliği'nin değerli mirasına sahip çıkacağını, modern dünyada kutuplardan biri

olma kapasitesine sahip güçlü bir uluslar üstü birlik olacağını vurgulamıştır. Avrasya Birliğinin AB, ABD, Çin ve Asya Pasifik Ekonomik Topluluğu gibi diğer bölgesel yapılarla karşılaştırıldığında etkisinin ve gücünün daha etkin olacağına dair örnekler vermiştir (Yılmaz 2015, 111-120).

Putin'in önceliklerini belirlediği Avrasya Birliği politikası doğrultusunda 18 Kasım 2011'de Rusya, Belarus ve Kazakistan Devlet Başkanları 2015'e kadar bir Avrasya Birliği kurulması amacıyla anlaşma imzalamıştır. Anlaşma ile Avrupa Birliği Komisyonu modeli kapsamında, bir Avrasya Komisyonu ve Avrasya Ekonomik Alanı kurulmuştur. Gümrük Birliği'nin "Tek ekonomik bölge" haline gelmesine dair anlaşma 1 Ocak 2012 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Putin'in Avrasya Birliği politikaları dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev tarafından da benimsenmiştir. Aralık 2010'da Moskova'da gerçekleşen Eurasec Devlet Başkanları zirvesinde eski Sovyet ülkeleri Avrasya Gümrük Birliğine davet edilmiştir. Avrupa Birliği tarzı Avrasya Birliği kurmayı hedefleyen Moskova, Belarus ve Kazakistan ile oluşturduğu Gümrük Birliği'ni genişleterek Kırgızistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da içine alacak biçimde yeniden şekillendirmiştir. 1 Ocak 2015 itibarıyla Eurasec ülkeleri olan Kırgızistan ve Ermenistan Avrasya Birliği'ne dair kapsayıcı anlaşmayı imzalamışlardır. Ukrayna, Avrasya Birliğine dâhil olmayacağını ilan etmişse de Rusya'nın baskısı dolayısıyla AB ve ABD'den yardım talebinde bulunmuştur. Ukrayna'nın direnişi günümüzde Donbass ve Kırım'ın Rusya tarafından tek taraflı ilhaki ile sonuçlanmıştır (Yılmaz 2015, 111-120).

Rusya'nın eski Sovyetleri canlandırma, çok kutuplu dünya ve ABD, AB, Çin ve Asyalı diğer güçlerin karşısında etkin bir devlet olarak çıkma politikaları kapsamında izlediği Yeni Avrasyacı yaklaşım ABD ve AB'yi rahatsız etmiştir. Ukrayna'nın Rusya'ya gösterdiği direnç sonucunda ülkenin parçalanması iki kutuplu dünyanın yeniden oluşmasına neden olmuştur. Orta Doğu'daki gelişmelere bağlı olarak ABD, dikkatini yeni cazibe merkezi olan Asya-Pasifik'e yöneltmiştir. Bu politika değişikliği Rusya'yı da ekonomik ve siyasi anlamda etkilemiştir. Çin'in ekonomik atılım ve dönüşüm kapsamında yüzünü komşuları başta olmak üzere dış dünyaya çevirmesi Rusya, ABD ve Çin'i aynı sahada karşı karşıya getirmektedir. Fakat Rusya bu bölgede Çin egemenliğinden korkan Orta Asya ülkelerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. ABD ve

AB'nin işbirliğinden etkilenen Rusya kendisine yeni müttefikler arama gayretine girişmiştir. Ukrayna krizi öncesinde Avrasya Birliğine Türkiye'nin dâhil edilmesi düşünülmeyenken bu krizle birlikte enerji güvenliğinin sağlanması açısından Türkiye'nin Avrasya Birliğinde mutlaka yer alması gerektiği sıkça (Yılmaz 2015, 111-120) ifade edilmeye başlanmıştır.

4.5.4. Rus Avrasyacılığı ve Türkiye'nin Avrasya Düşüncesindeki Yeri

Rusya'da etkin bir stratejist olarak değerlendirilen ve hatta kendisiyle ilgili, Putin'in başdanışmanı olduğu şeklinde haberler çıkan A. Dugin'in Türklere ve Türk jeopolitiğinin önemli bir tabanını oluşturacak Avrasyacılık anlayışına Rus yaklaşımından bakmak ve Rusların konuyu nasıl değerlendirdiklerini anlamaya çalışmakta yarar vardır. Esasen aşağıdaki bu görüşleri ortaya koyan Dugin'in Türklere ve Türk jeopolitiğine bakışında çok ciddi olumsuzluklar vardır. Hatta Dugin'in bir zamanlar kendi Avrasyacılık kavramında Türklere hiç yer bile vermediği de bilinmektedir. Esasen Rus akademisyenlerin bir çoğunda bu yaklaşımın varlığı ve sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu yaklaşım Rusların Türk potansiyelinden ne denli çekindiklerini göstermektedir. Halbuki değişen dünya koşullarında ve küreselleşmenin giderek etkin olduğu ve hatta bir yeni sömürgecilik şeklinde ortaya çıktığı günümüzde bölge dışı güçlere karşı Türk ve Slav unsurların bölgesel işbirliği giderek kaçınılmaz hale gelmektedir. Dugin'in süreç içinde Türk varlığını ve gücünü kabul etmeye başlaması ve Türklerle işbirliğini dile getirmesi de her halde dünya gerçeklerini doğru okumaya ve daha bilimsel olmaya (Külebi 2009, s. 237) göstermektedir.

Rusya Federasyonu'nda, 1990'lı yıllarda iç politikada yaşanan Atlantikçi-Avrasyacı çekişmesi Putin'in iktidara gelmesiyle sona ermiştir. Putin, bu akımlar arasında bir sentez oluşturma çabası içerisinde olmuştur. 2001 yılbaşında eski Sovyet ulusal marşını tekrar kabul edip ona yeni sözler yazdırmış; devletin bayrağını Çarlık Rusyası'nın üç renkli bayrağı olarak saptarken, ordunun bayrağını kırmızı bırakmıştır. Sovyet döneminin her şeyinden nefretini gizlemeyen Yeltsin'in aksine, Putin Sovyet vatanseverliğini Rusya için ihya etmeye çabalamıştır. Bunu yaparken akılcıdır: "Her kim ki Sovyetler Birliği'nin çöküşünden dolayı üzülüyor, onun kalbi yoktur; her kim ki onu eski şekliyle

canlandırmak istiyor, onun akli yoktur”. Putin’in bu farkı Duma’yla olan ilişkilerinde de öne çıkmıştır. Bütün yönetimi boyunca Duma muhalefetiyle uğraşan Yeltsin’in aksine, Putin 2003 seçimlerinin ardından Duma’ya tamamen hakim olmuştur (Tellal 2010a, 209-210).

Boris Yeltsin 1996 yılında ikinci kez başkan seçildikten sonra ABD “Russia first” politikasını terk etmeye başlamıştır. Bu durum RF’de de yansımaları bulmuştur. Aynı yıl Dışişleri Bakanı olan Yevgeni Primakov’un “çok kutuplu uluslararası sistem”i öneren dış politikası “doktrin” biçiminde adlandırılmış ve dış politikada Avrasyacılar’ın hakim olduğu bir dönem yaşanmıştır. 1996 aynı zamanda ABD’nin “Kafkaslar ve Hazar bölgesini” “yaşamsal çıkar alanı” ilan ettiği yıldır. Bunu 1999’da Irak ve Yugoslavya konularındaki anlaşmazlıklar izlemiştir (Tellal 2010a, 209-210).

Rusya’daki etkisi günümüze kadar devam eden Avrasyacılık, 2000’lere kadar Türkiye’deki siyasi ve askeri çevreler tarafından daha çok ‘Rusya hükümetinin eski Sovyet cumhuriyetlerine karşı izlediği yayılcı siyaset’ ile eşanlamlı görülmüştür, Aynı dönemde Rusya’da Avrasyacı olarak bilinen çevrelerin Türkiye ile ilgili görüşleri de oldukça olumsuzdur. Yeni Avrasyacılar Türkiye’yi çoğu zaman ‘cezalandırılması gereken bir günah keçisi’ veya ‘ABD’nin Avrasya’daki casusu’ olarak görmekteyken, Rus dış politika yönetiminde bulunan Pragmatik Avrasyacılar Türkiye’nin Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleri ile geliştirdiği ilişkileri Rusya’nın ‘Yakın Çevre’deki jeopolitik çıkarlarına karşı bir tehdit olarak algılamışlardır (Erşen 2012, 117-120).

Yeni Avrasyacıların Türkiye’ye yönelik olumsuz yaklaşımları, her şeyden önce Türkiye’yi Atlantik bloğuna dâhil bir ülke olarak görmeleriyle ilgilidir. Avrasya-Atlantik çatışmasının Yeni Avrasyacıların en temel sorunsalını oluşturduğu düşünüldüğünde de Atlantik bloğuna dâhil ettikleri bir ülkeyle ilgili görüşlerinin bu şekilde olması şaşırtıcı gelmemelidir. Ancak Yeni Avrasyacıların Fransa, Çin ve Suudi Arabistan gibi diğer ‘günah keçilerine’ yaklaşımları ile Türkiye’ye yönelik argümanları arasında çok önemli farklar olduğu da dikkatten kaçmamıştır. Örneğin Dugin, bu üç ülkeye de belli şartları gerçekleştirdikleri takdirde Avrasyacı bloğa katılma imkânı tanırken, Türkiye’nin hiçbir şekilde bu imkândan faydalanamayacağını belirtmiştir. Benzer bir durum, aynı Türkiye

gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Atlantik sistemine dâhil olan Almanya ve Japonya'nın Yeni Avrasyacılar tarafından sıklıkla Rusya'nın müttefikleri arasında sayılmasında da görülebilmektedir (Erşen 2012, 117-120).

Pan-Türkizm endişesi, Yeni Avrasyacıların doksanlarda ulusal ve uluslararası alanda Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi haline gelen 'Kürt sorununa' dâhil olmalarının da en önemli bahanelerinden birisidir (Erşen 2012, 117-120).

Yeni Avrasyacıların Türkiye'nin bölgedeki jeopolitik ve ideolojik niyetlerine karşı şüphelerinin oldukça abartılı olduğu söylenebilir. Nitekim büyük beklentilerle giriştiği yeni siyasetinin Türkiye'ye istediği sonuçları sağlamakta yetersiz olduğu kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Özellikle 1994 yılında yaşadığı büyük ekonomik kriz sonucunda Türkiye'nin bir bölgesel güç olarak oynayabileceği rolün sınırlarının ortaya çıkması, buna bağlı olarak Türk cumhuriyetlerinin Türkiye'den bağımsız olarak ABD ve Avrupa ülkeleri ile birebir ilişkiye geçmeleri ve Türkiye modelinden çok Çin'i andıran bir otoriter devlet modeline yönelmeleri bu hayal kırıklığının nedenleri arasında sayılabilir (Erşen 2012, 117-120).

Kendi bakış açılarından Rus Avrasyacılığı tek taraflıdır ve merkezinde Rusya ve onun yakın çevresindeki, ardından da bütün Avrasya kıtasındaki milli menfaatleri bulunmaktadır. Türkiye için Avrasyacılık Avrasya bölgesinde etkinlik kurmak anlamına geliyorsa, Rusya ve Türkiye ilişkileri açısından Avrasyacılık, kısa ve orta vadedeki işbirliğinin, uzun vadede ise tersine, rekabetin temelidir. Rus stratejist Dugin'in fikirleri esas alınır, Avrasyacılık zemininde Orta Asya ve Kafkasya'da Rusya-Türkiye işbirliği demek, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki misyonundan vazgeçip, Avrasya'da ABD etkisinin kırılmasını sağlaması, sonra ise bu bölgeleri Rusya'nın nüfuzuna bırakması demektir. Bu durumda Avrasyacılık seçeneği Türkiye'nin-seçeneği olmaktan çıkıp sadece Rusya'nın seçeneği haline gelmektedir. Bu durumdan en çok rahatsız olacak olanlar herhalde Türkiye'deki Avrasyacılarıdır (Külebi 2009, ss. 242-244).

Bölgedeki ABD tehdidine karşı Rusya, İran ve Türkiye'nin işbirliği yapmaları gerektiğini ve yapabileceklerini ispatlamak için Avrasyacılık tartışmalarının yapılmasına bile gerek

yoktur. Hayatın kendisi, bugünlerde bazı alanlarda Rusya-Türkiye işbirliğinin zarureti dayatmaktadır. Ne var ki bu zaruretin geçici konjonktür tarafından belirlendiğini gözden kaçırmamak gerekmektedir. Eğer her üç ülke uzun vadeli düşünmek isteniyorsa, sadece Avrasya'daki ABD etkisinin kırılması üzerinde değil, ondan sonrasını da düşünmelidirler. Şüphesiz, bugün Türkiye açısından sadece Rusya ve İran ile değil, diğer Avrasya devletleri ile birçok alanda işbirliği şarttır. Ancak bu seçenekler ani tepkiler çerçevesinde ele alınmamalıdır. Türkiye kendi stratejisini hazırlamalı, Türkiye'nin kendisine ait bir Avrasya vizyonu olmalıdır. Ama sonuç olarak söylenebilecek son söz "Avrasya Avrasyalılarıdır" ve bunun gereğinin özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri dahil bütün ülkeler arası uzlaşma ve özveriyle çözümüdür. Bu çözüm karşı karşıya kalman küreselleşme tehdidine karşı yaşamsal bir gerektir (Külebi 2009, ss. 242-244).

Avrasyacılık fikriyatının ideologları, Türkiye'nin bu projenin çekirdeğinde yer alması konusunda ikirciklidirler. Türkiye'yi ABD'nin müttefiki, AB üyeliği bekleyen, NATO'nun güçlü bir ülkesi olarak değerlendirdiklerinde projenin uzağında; AB, AB ve NATO ile ilişkilerinde çekişmelerin arttığı zamanlarda ise daha yakınında görmektedirler. Türkiye'nin AKP döneminde geliştirmeye çalıştığı çok yönlü dış politika gereği günden güne değişebilen tavır, Avrasyacı çevrelerde de bu günden yarına fikir değişikliklerine sebebiyet vermektedir (Kantar 2017, 41).

4.5.5. Rusya'da Yeni Avrasyacılık ve Dış Politika

Günümüz Avrasyacılarının kendi aralarındaki fikir ayrılıklarının dış politikaya da sirayet ettiği görülür. Neo- Avrasyacı olarak adlandırılan grupların dış politikaya bakışları, birbirlerinden oldukça farklı olabilmektedir. Bu bağlamda, dış politikaya yaklaşımları itibarıyla Yeni Avrasyacıları, en genel manada 'ılımlı' ve 'aşırılıkçı' Avrasyacılar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Siyasî yelpazenin ortasında yer alan ılımlı Avrasyacılar, demokrasiye ve Batı ile iyi ilişkilere önem vermektedirler. Ancak, onlar için de Rusya'nın çıkarları her şeyin üstündedir ve modernleşmek için mutlaka Batılılaşmak gerekmemektedir. Rusya, bu doğrultuda kendi geleneksel değerlerini ve kolektivist mirasını önemsemelidir. Aşırılıkçı Avrasyacılar ise kendi içlerinde 'modernleşmeciler' ve 'yayılmacılar' olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Her iki grup da aslında ABD karşıtıdır

ve bu ülkenin Avrasya bölgesinden atılmasını arzulamaktadırlar. Onların gözünde 'heartland' olan Avrasya, Batı-karşıtı hareket için bir 'fırlatma rampası' işlevi görecektir. Modernleşmeci Avrasyacıların eski Sovyet coğrafyasını hedef alan ılımlı bir yayılmadan yana oldukları söylenebilir. Yayılmacı Avrasyacılar ise bu sınırların çok daha ötesinde, hızlı ve geniş çaplı bir yayılmadan yanadırlar. Yayılmacı Avrasyacılar, aynı zamanda güçlü bir savaş söylemine sahip olup, ABD'yi de dünyadaki tüm kötülüklerin kaynağı olarak görmektedirler (Kaya 2010, ss.143-172, İşyar 2004, ss. 27-51).

Rusya'nın zayıflamış durumuna ve devam edip giden huzursuzluğuna karşın, önemli bir jeostratejik oyuncu olmaya devam etmektedir. Varlığı, eski Sovyetler Birliği'nin büyük alanında yer alan yeni bağımsız devletleri önemli ölçüde etkilemektedir. Gittikçe daha fazla dile getirdiği jeopolitik hırsları vardır. Eski gücüne yeniden kavuştuktan sonra, batı ve doğudaki komşularını da belirgin olarak etkileyecektir (Brzezinski 2005, s. 69)

Sovyet Sonrası dönemde yeniden yükselişe geçen Avrasyacılık, aslında Rus entelektüelleri, politikacıları ve dış politika yapımcılarının coğrafi hayalleriyle ilgili bir yaklaşıma sahiptir. Burada, klasik Avrasyacı düşünceden farklı olarak, ön plana çıkan unsur coğrafya değil, jeopolitiktir. Rusya'nın değişen jeopolitik pozisyonu, Yeni Avrasyacı görüşlerin dış politikadaki temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Aslında ülke topraklarının Asya ve Avrupa arasındaki dağılımının günümüzdeki oranı, Sovyet dönemindekinden çok da farklı değildir (İşyar 2004, ss. 10-64). Buna karşın, Rusya'nın dengesinin doğuya doğru kaydığına dair bir algılama söz konusudur. Ancak bu jeopolitik algılayış biçiminin yeni olmadığını ve bir biçimde, Çarlık ve Sovyet Rusya dönemlerinde de belli bir ağırlığı bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu jeopolitik algı, kültürel ve milli kimliğe ilişkin itirazlar ile birleşerek, Avrasyacılığın dış politika yaklaşımının omurgasını oluşturmaktadır (Kaya 2010, ss.143-172).

Dış politika açısından bakıldığında, günümüz Avrasyacıların eski Sovyet coğrafyasını Rusya'nın doğal bir uzantısı gibi gördükleri söylenebilir. Onlara göre bu bölge, uluslararası sistemde güçlü bir devlet olma açısından hem iç politikada, hem de dış politikada öncelikli açılım alanı olmalıdır. Rusya'nın başlangıçta sadece Batı'ya yönelmeyi tercih etmesinin bir sonucu olarak, kendi 'yakın çevresi' olan bu bölgeye ilgisiz kaldığını

düşünen Avrasyacılar, bu durumun ülkenin güneyinde bir güvenlik boşluğu oluşmasına neden olduğunu ileri sürmektedirler. Yani, Batı ile iyi ilişkiler kurma uğruna Rusya, kendi ulusal çıkarlarından uzak kalmıştır. Ulusal çıkarların yoğun olduğu bu bölgeyi ihmal etmek, Rusya için stratejik açıdan büyük bir hata olmuştur (Güney 2000, s. 335, İşyar 2004, s. 209). Rusya'nın 1993'de kabul etmiş olduğu "yakın çevre" doktrini de aslında bu anlayışın bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere Rusya, bu doktrin ile birlikte eski Sovyet coğrafyasını kendi doğal nüfuz alanı olarak ilan etmiş ve bu bölgeye, yönelik yabancı müdahalelerini hoş karşılamayacağını söylemiştir (Kaya 2010, ss.143-172).

Avrasyacı dış politika, Avrasyalı komşulara verdiği özel önem nedeniyle hem Batıcılardan hem de Slavofillerden ayrılmaktadır. Avrasyacılar genel anlamda Rusya'nın geleceğini Doğu'da ya da en azından Doğu ile Batı arasında bir köprü olmakta görmektedirler. Bu görüş için genelde Doğu, özelde ise İslam bir tehdit unsuru olarak görülmemektedir. Bazı Avrasyacıların dünyada daha bağımsız, Batı'ya karşı daha seviyeli ve Avrasya kıtasında daha güçlü bir Rusya için, bu durumu garanti edebileceğini düşündükleri bir Rus- Müslüman federasyonu fikrine bile sıcak baktıkları görülmektedir. Böylesi bir anlayış, Orta Asya ve Kafkasya gibi coğrafi alanlara özel bir önem verilmesini gerektirmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu bölgelere gösterilmesi öngörülen ilgi, aslında aynı zamanda Avrasyacı düşüncenin en önemli zayıflığıdır. Zira Avrasyacılık bu bölgelerle ilişkilerde bir 'karşılıklı faydalanma' stratejisi sunmamakta olup, daha ziyade buraların Rusya açısından taşıdığı önemini vurgulamaktadır. Öte yandan, Avrasyacılığın dinî bir kimlik olan Ortodoksluğa yaptığı vurgu da İslami karakteri ağır basan bu bölgeler ile kurulacak ilişkilerde önemli bir sorun oluşturmaktadır (Kaya 2010, ss.143-172, Wehrschutz 1998, s. 38).

Avrasyacılığın tüm tanımları, bu hareketin mensuplarınca hep dini referanslar içerecek biçimde tanımlanmıştır. Elbette burada bahsi geçen din, ağırlıklı olarak Rus Ortodoksuluğudur. Buna rağmen Avrasyacılık, eski Sovyet coğrafyasının hem Rusya dışındaki Kazakistan gibi ülkelerinde, hem de Rusya sınırları dâhilindeki Tataristan, Başkurdistan ve Yakutistan gibi Rus olmayan yarı resmi statüdeki bölgelerinde etkili olabilmeyi başarmıştır. Bu durum, bir Sovyet sonrası paradoksu olarak,

tanımlanmaktadır. Avrasyacılığın Rus olmayan bu biçimi, birçok açıdan Rus olanından farklıdır. Her şeyden önce, burada Türkî ve Müslüman halklara Avrasya'nın eksen unsuru olarak imtiyazlı bir rol verilmektedir. Bu bakış açısından, Rus halkı Avrasya'ya yabancı bir Avrupalı unsur haline dahi gelebilmektedir. Türkî halk ise Avrupa ile Asya arasında köprü olma fikrine daha uygun görülmektedir (Kaya 2010, ss.143-172).

Dugin'e göre, "Herhangi bir teoride olduğu gibi Avrasyacılıkta da rasyonalizm ve manevi yönleri vardır. Bağımsızlığımızı korumak, halklarımızın ve vatandaşlarımızın refahını geliştirmek istiyorsak, Avrasyacılık pragmatik gelse bile bizim için gereklidir (Dugin 2006, s. 184).

Avrasyacı izolasyonizm, Rusya'nın iş, davranış fiil ve tutumlarında belli bir coğrafyaya mahkum olması sonucunu doğuracaktır. Avrasyacı düşüncenin en zayıf noktası, belki de, bu düşüncede köprü-taşıyıcı rol oynaması öngörülen Rusya'nın içinde bulunduğu zorluklardır (İşyar 2004, s. 65).

4.6. TÜRKİYE'DE AVRASYACILIK

Rus Avrasyacılığı dışında örneğin bir Türk Avrasyacılığı olup olmadığı tartışılacak bir konudur. Türk Avrasyacıları olarak adlandırılan kişi ve gruplar farklı ve kimi zaman birbirinden oldukça uzak ideolojilere mensupturlar. Bu bağlamda, teorik sınırları çizilmiş bir geleneği devam ettiren sistematik bir Türk Avrasyacılığı da bulunmamaktadır. Ayrıca Türk Avrasyacılığında Avrasya terimi tanımlanırken farklı biçimlerde sınırlar belirtilmekte olup, farklı Avrasya tanımlamalarıyla karşılaşılmaktadır. Türk Avrasyacıları, Avrasya'yı bir kimlik tipini biçimlendiren bir mekân olarak da algılamazlar.

Avrasya'ya bakışta, bir kimlik boyutundan ziyade, jeopolitik bir bakış açısı söz konusudur. Bir grup Türk Avrasyacısı, Rus Avrasyacılığına benzer biçimde Atlantikçilik-Avrasyacılık karşıtlığında tanımlamalar yapma çabasındadırlar. Bu grup, düşüncelerini ortaya koyarken Rusya Avrasyacılığından aldıkları argümanlarla tezlerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Aynı grup Türk Avrasyacıları, bununla birlikte, Türk ulus devleti

konusunda da hasaslık göstermektedirler. Böylece, Rus Avrasyacı geleneği ile kaçınılmaz olarak çelişkiler ortaya çıkmaktadır (İsmailov 2011b, s. 275-374; İmanov, 2008: 291-361).

“Avrasya” sözcüğünün 1991 sonrası Türkiye’de dil ve siyaset terminolojisinde çok hızlı kullanılan ve çok dikkat çeken cazip ve sevimli kavramlardan biri olduğu, gazete ve dergiler üstünkörü olsa dahi gözden geçirilirse, rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu bağlamda, albenisi yüksek olan bu isim, hayatın pek çok alanına da nüfuz edebilmiştir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’de bu kavramın geçmişinin hiç olmadığı bilinmektedir. Her ne kadar XX. asrın başlarındaki Türkçülerin tüm Türkleri birleştirmesi için tasarlanan, yani etnik zemine dayanan bir Turan kavramı olsa da, bunun genellikle çok geniş bir coğrafyayı ve sadece Turanî değil, pek çok diğer kökenli halkları da kapsayan bir bölge olarak görülen Avrasya ile bağlantısını kurmak zordur. Edebî bir ifade ile dersek, Türkiye’deki “Avrasya” kavramı, tam olarak ismi ile müsemma değildir. Rus düşünürlerin sadece bu kelimeyi kullanmadıkları, diğer akımlardan çok farklılaşan kendine özgü bir Avrasyacılık düşünce sistemini kurmaya çalıştıkları unutulmamalıdır. Türkiye’de ise, bu, genellikle kendi başına bir kavram olarak mevcut düşünce akımları tarafından devreye sokulmaya teşebbüs edilmiştir; bu meyanda, Avrasya kavramı tanımlarının her durumda farklılaştığı ve ayrıca bunların da birbiriyle ciddi anlamda çeliştikleri görülmektedir (İmanov 2007, ss. 251-258) Esasta, Batı Avrupa ile büyük Asya anakarasını birbirinden ayıran beşeri-coğrafi bir farka dayanan ve gerek Avrasya’dan mülhem ‘Avrasyacılık’ gerekse Turan’dan mülhem ‘Turancılık,’ siyasal düşünceler tarihinde Batılı değerler sistemiyle, inanç, kültür, evren algısı, eşyanın tabiatını kavrama anlamlandırma farklılığından doğan Doğulu/Asyalı bir dünya görüşü ve kavrayışı olarak kabul edilebilir (Cihangir 2017, s. 54).

Sovyetlerin dağılmasının akabinde Türkiye’de çevre bölgelere ve genel olarak dünyaya ilgi artmıştı. Hele bu eski Sovyet coğrafyasına dönük ilgi ve alaka hem devlet, hem de toplumsal örgütler tarafından kendini göstermişti. Ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin

muazzam yer altı ve yer üstü servetlere sahip olmaları, dahası bunların Orta Asya ve Kafkaslarda bulunanlarının Türkiye ile demografik, etnik, dinî, kültürel, tarihî bağlamda bir şekilde ilintili olması, söz konusu bölgeyi gündemde tutmaya yetiyordu. Ayrıca, bazı sol kesimlerin de Sovyetlerdeki sosyalizmin çöküşünden sonra ortaya çıktığı söylenen “jeopolitik boşluk” misali bir “fikirsel boşluk” a düştükleri tahmin edilebilir. Avrasya kavramı, her iki durumda da yani bir yandan sözü edilen ilgiyi ve akabinde gelecek projeleri, öte yandan bahsi geçen kesimlerdeki mevcut fikirsel boşluğu bir nebze gidermeyi tatmin edecek bir gereksinimdi (İmanov 2007, ss. 251-258).

1991 yılından sonra Türkiye’de soldan sağa değişen sosyalist, ulusalcı, neoKemalist, neo-Osmanlıcı, (Türkçü) milliyetçi gibi çok çeşitli kesimlerce Avrasya kavramına gösterilen ilgi, bunun içeriğinin yine bu kesimlerin teçhizatında bulunan muhtelif “aygıtlarla donatılması” ile sonuçlanmıştır. Neticede, ortada ne tek, ne de ortalama bir “Avrasya” kavramından bahsedilemeyecek bir durum oluşmuştur. Diğer bir deyişle, Türkiye’de dillendirilen “Avrasya”, coğrafi sınırları, muhtevası ve niteliği sürekli değişen ve bu her değişik durumun da birbirlerine karşıt olduğu bir ortam söz konusudur; bununla beraber, tüm bu kullanımlarda, şöyle veya böyle merkezinde hep Türkiye’nin bulunduğu veya belirleyici olduğu bir bölgeden bahsedilmektedir. Bu, bazen ‘ulusalcılık’ın, bazen ‘Türk Birliği’ nin, bazen ‘Osmanlı coğrafyası’ nın, bazen de sosyalist devrimlerin kalesi şeklinde mevzubahis edilen bir olguya bürünmüştür. Bunu kullananların aslında bu kavram üzerinden yeni bir şey geliştirmeyip eski fikiryatlarını bunun üzerinden tekrar üretmeye teşebbüs ettikleri gözlemlenebilir. Ayrıca, bu kavramın, bunu tasarruf edenlerin düşünce sistemlerinde merkezî değil, yardımcı bir rolde olduğu gözlemlenebilir; yani bu kavram söz konusu söylemlerin içinden çıkarıldığında onların özgül ağırlıkları değişmemektedir. Yani, bir milliyetçi Türkçü/Turancı veya ulusal-solcu bu kelimeyi fikir repertuarından çıkardığı takdirde, o yine bir milliyetçidir veya ulusal-solcudur (İmanov 2007, ss. 251-258).

Birçok Türk akademisyenin Türkiye’de Avrasya kavramının içeriğini çok farklı ve birbirine karşıt biçimde dolduran düşünür ve hareketlere Avrasyacı nitelendirmesinde buldukları müşahede edilmektedir. Bunların, gerek söz konusu söylemlerin içeriğine, gerekse de bu ifade edenlerin hangi düşünce geleneğine ve sistemine mensup olduklarına bakılmadan,

böyle kategorilere vardıkları anlaşılmaktadır. Akademisyenler dâhil Türk entelektüellerinin pek çoğunun, bu kelimeyi sarf edenlerin neredeyse tamamını Avrasyacı olarak telakki etmeleri ve bu isimle adlandırmalarının, pek öğretici/açıklayıcı olmadığı görülmektedir. Daha dikkatli bakıldığında Türkiye’de Avrasya kavramını kullananların birçok yönden birbirine zıt noktalarda buldukları, aralarında ortak bir zeminin olmadığı ve oluşmadığı tespit edilebilir. Dolayısıyla birbirinden bu kadar çok farklı kesimleri koşullu bile olsa, Avrasyacı olarak tanımlamak bir tasnif hatasına neden olacaktır. Hele Rusya’daki Avrasyacılığın temel parametreleri göz önünde tutulduğunda söz konusu tasniflerin yanıltıcı olabileceği barizdir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’de Avrasya kavramının içeriğini Yeni Osmanlıcı, Yeni Kemalist, sosyalist ve Türkçü/Turancı milliyetçi parametrelerle çeşitli şekillerde doldurmaya çalışanları ve genel anlamıyla (Rus düşünürlerin tanımıyla) Avrasya coğrafyasına ilgi duyan her düşünür ve grubu Avrasyacı olarak tasnif etmenin akademik anlamda pek çok yanlış anlamaları beraberinde getireceği tahmin edilebilir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’de bazı düşünürlerce yapılan başlıca kavramsal yanlış anlamalardan birine, yani “Amerikan Avrasyacılığı” tabirine değinmek gerekir. Amerika’daki bazı stratejisyenlerin ve özellikle Zbigniew Brzezinski (Brzezinski, 2005)’nin Avrasya olarak tanımladığı Asya ve Avrupa kıtalarının birleşiminden doğan kıtada yeniden güçlü bir devletin ortaya çıkmasının Amerikan menfaatlerine zıt olacağı kaygısından hareketle hazırladığı “parçala ve yönet” politikasını anımsatan taktik ve stratejik teklifler, diğer bir deyişle, bir anlamda ABD’nin bu coğrafyaya yönelik politikası Avrasyacılık olarak adlandırılmakta, hem de “Amerikan Avrasyacılığı”. Bu tanımlamanın Türkiye’de nasıl neşet ettiği ve böyle bir anlamlandırmanın hangi temellere dayandığını sorgulamaksızın, bu isimlendirmenin savunulur anlamsal değeri bulunmadığı söylenebilir. Aksi halde, ABD’nin Afrika kıtasındaki ülkelere yönelik “parçala ve yönet” politikasını da “Amerikan Afrikacılığı” gibi muğlâk bir ifade ile tanımlamak gerekecektir. “Amerikan Avrasyacılığı” gibi bir tabirin kullanılması, aslında Türkiye’de Avrasyacılık deyince neyin anlaşılacağı hakkında ipuçları da vermektedir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’de Rus aydınlarınca meydana getirilen Avrasyacılık fikriyatının bilinirlik düzeyinin 1990’lı yıllarda pek derin olmadığı, bu durumun son yıllarda telafi edilmeye çalışıldığı müşahede edilebilir. Avrasya coğrafyasına ve kavramına gösterilen ilgi, doğrudan Avrasyacılık akımına karşı neredeyse hiç mevzubahis olmamıştı. 1998 yılında Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya isimli genellikle Avrasya ve Avrasyacılık konusuna eğilmeyi amaç edinen derleme bir kitapta, örneğin hiçbir Avrasyacı yazarın orijinal metnine yer verilmemiş; bunun yerine Avrasyacılık meselesine Batılı düşünce zihniyetinin bakışını yansıtan tek yönlü değerlendirmelerin ve eksik bilgilerin yer aldığı konuyla ilgili makalelerden tercüme yapılmış; dahası Avrasyacılarla tamamen farklı düşünce zeminlerinde bulunan Rus milliyetçileri S. Kurginyan ve A. Soljenitsin’in mülakat ve yazıları aktarılmıştır (Göka ve Yılmaz 1998). Bunların üzerine söz konusu derlemedeki Türk entelektüellerin yorum ve görüşleri de eklenince, neticede Avrasyacılık akımı hakkında pek çok noktada yanlış algılamalara neden olabilecek bir durum ortaya çıkmakta, sonuçta hiç tatminkâr bilgi edinilememektedir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’de Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği’ndeki Türk halklarına ilgi duyan ve ideolojisinde bunlara önemli bir yer ayıran Türkçü/Turancı milliyetçilerin bile, Rus düşünce tarihinde yegâne Turkofil akım olan Avrasyacılıktan bihaber oldukları, bu bilgi eksikliğini 2000’li yılların başlarında telafi etmeye giriştikleri söylenebilir. Tabii, bu arada, Türkiye’de Avrasyacılık hareketinin ve fikriyatının araştırılmasına yeni girişildiği, akademik nitelikli bazı yayınlarda Avrasyacılık akımıyla ilgili konuların yer aldığı yazıların neşredilmeye başlandığını da eklemek gerekir. Bu çerçevede, Türkiye’de Yeni Avrasyacı bir düşünürün (A. Dugin) iki eserinin (Dugin 2003, Dugin 2006) son yıllarda tercüme edildiği kaydedilmelidir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’deki ‘Avrasya yansımaları’nın ise, kaynak yönünden çeşitli ve zengin literatür meydana getirdiği görülmektedir. Ulusal, Teori, Yeni Avrasya, Asya-Avrupa, Diyalog Avrasya bunlar arasında yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında, sol ve ulusalcı kesimde “Avrasya” konusuna ilginin 1995-1997 yıllarında, milliyetçi ve muhafazakâr kanatta ise daha geç bir dönemde 2000-2002 senelerinde tezahür ettiği tespit edilebilir; bu, ilgili literatürün ortaya çıkış tarihinden anlaşılmaktadır (İmanov 2007, ss. 251-258).

Türkiye’deki ‘Avrasya yansımalar’ı, beş grup ve bir düşünür çerçevesinde tasnif edilip ele alınmaktadır. Bu grupların tasnifi, Vügar İmanov tarafından, ilgili literatür taranarak yapılmıştır; söz konusu literatürü oluşturan yayınların bazıları kısa bir süreliğine çıkmış, bazıları ise çeşitli şekillerde devamlılık göstermiştir. Kronolojik sıra ile bakılır ise, 1996-1997’de Demokratik Sol Parti yandaşlarınca çıkarılan Ulusal dergisinin ilk defa ‘Avrasya’ kavramını geniş bir şekilde konu eden bir yayın olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. İkinci olarak, İşçi Partisi Başkanı Doğu Perinçek’in partisinin çeşitli yayınlarda (Teori ve Aydınlik dergileri) “Avrasya Seçeneği” olarak formüle ettiği görüşlerinden bahsedebilmek olanaklıdır. Ulusal yayını durdursa da, Perinçek bu kavramı ilerleyen yıllarda da dillendirmeye çalışmış, hatta kamuoyunda bazılarınca Avrasyacı olarak kayda geçirilmeye çalışılmıştır. Bu iki çevrenin de, “Avrasya” kavramını ulusalcı, solcu, neo-Kemalist unsurlarla yorumladıkları söylenebilir (İmanov 2007, ss. 251-258).

Milliyetçi (Türkçü/Turancı) camianın da “Avrasya” kavramını önemli ölçüde sarf etmeye çalışan üçüncü bir grup olduğu tespit edilebilir. Yeni Avrasya, Asya-Avrupa vs. gibi süreli yayınlarda kendini gösteren bu söylem, “Avrasya”yı “Türk/Turan birliği” şeklinde algılamaktadır. Dördüncü olarak, Diyalog Avrasya Platformu ve Diyalog Avrasya-DA dergisinden söz edilebilir. Pek homojen fikirli entelektüellerden meydana gelmeyen bu çevrede, “Avrasya”, kültürel anlamda ele alınarak söz konusu coğrafyada yaşayan halkların ve bunların entellektüellerinin kültürel-sosyal diyalogu öne çıkarılmaktadır; burada bir siyasi projeksiyondan söz edilmediği ve ayrıca bir Avrasyacılık yapma iddialarının olmadığı müşahede edilebilir. Beşinci grup ise, Yarın dergisi etrafında toplanan entelektüellerden oluşmaktadır ki, burada da “Avrasya”nın, genel olarak Osmanlı coğrafyası olarak kavranıldığı görülmektedir. Son olarak, şair Attilâ İlhan’ın yazıları çerçevesinde “Avrasya”ya yüklediği manalara bakmak faydalı olacaktır çünkü İlhan da bazılarınca “Türk Avrasyacılığının babası” olarak telakki edilmektedir (İmanov 2007, ss. 251-258).

5. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYACILIK

5.1. TÜRKİYE VE AVRASYA

Türkiye, Avrasya kıtasının stratejik ve jeopolitik bir odağında yer almaktadır. Türkiye, Avrasya'yı kontrol altında tutabilecek merkezi bir konumda olan ülke Türkiye'dir. Türkiye, dünyanın en kalabalık ve büyük kıtası olan Asya ile dünyanın en gelişmiş kıtası Avrupa'yla, arasında bir köprü durumundadır. Tarihte olduğu yaşandığı bugün de bu coğrafi yapı, büyük devletlerin egemenlik mücadelesine şahit olmaktadır. Türkiye, üç kıtanın (Asya, Avrupa ve Afrika) oluşturduğu Dünya Adası'nın menteşesi konumundadır. Aynı zamanda bu menteşeyi açan ve kapatan bir kilit ve anahtar değerindedir. Türkiye, bu üç kıtanın iç denizleri olan Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlamaktadır. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu birleştirme ve ayırma (Özder 2013, 65-88) özelliklerine sahiptir.

Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Avrasya üzerindeki denetimin, Batı Yarıküre'yi ve Okyanusya'yı jeopolitik olarak dünyanın merkezi kıtasının çevresi haline getireceğini ve Afrika'nın neredeyse kendiliğinden Amerika'ya tabi olması gerekeceğini gösterir (Brzezinski 2005, s. 52). Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu, hem yatırımlar hem de yerlatı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya GSMH'sinin %60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir (Brzezinski 2005, s. 52).

Türkiye'nin coğrafi konumu, dünyada mevcut olduğu bilinen enerji kaynaklarının %75'inin geçiş güzergahında bulunmaktadır. Enerji konusunda küresel güvenliğin sağlanmasının zorluğu gözönünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumun önemidaha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Türkiye, bölge ülkeleri için vazgeçilemez bir lojistik merkez konumunda bulunmaktadır. Küresel güç ve küresel güç adayları Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik ve stratejik önemi dikkate almadan, kısa ve uzun vadeli planlar (Özder 2013, 65-88) oluşturamayacaklardır.

Türkiye'nin Zbigniew Brzezinski'nin ifadesiyle büyük satranç tahtasında yapacağı akılcı hamleler, oyunun kaderini değiştirebilme kapasite ve imkanına sahiptir. Rusların Avrasyacılık tezlerini oluşturan ve aynı zamanda Putin'in danışmanlığını yapan Aleksander Dugin bu konuda, "Türkiye jeopolitiğin temel saikinin Türk etnik menşeinin kadim katmanları olduğunu kabul etmek gerekir. Devasa bir dünya imparatorluğunu (ki onun hayati merkezini şu anki Türkiye muhafaza etmektedir) kuran Türklerin tarihi yükselişinin kökünde de bu faktör bulunmaktaydı. Çağdaş Türkiye'nin ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun kökleri saf Avrasyacılık muhitine inmektedir" (Dugin 2003, s. 13) diyerek görüşlerini ifade etmektedir.

Kara hâkimiyet teorisi görüşüne göre, Türkiye'nin tarihi, coğrafi konumu ve kültürü açısından Avrasyacı bir devlet geleneğine sahip olduğu ileri sürülebilir. Üç kıta üzerinde hakimiyet kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü ve hâkimiyetini Avrasyacı politikalarla sağladığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hayat merkezini işgal eden Türkiye'nin, Avrasya merkezli politikalar uygulayarak, siyasal, ekonomik ve askeri boyutlarda sözünü geçiren, bölgesel ve uluslararası politikalar üretme kapasitesine sahip ve bölgesini ve yönlendirebilen bir devlet haline (Özder 2013, 65-88) gelecektir.

Mevcut jeopolitik konumu ile Türkiye doğu-batı, kuzey-güneybatı istikametinde genişleyecek enerji arz ve taleplerinin tam ortasında yer almaktadır. Dünyadaki petrol ve doğalgaz kaynaklarının neredeyse dörtte üçüne sahip bölgelerin kavşağında bulunmak Türkiye'nin en önemli jeopolitik avantajlarından Güler 2007, s. 23) birisini oluşturmaktadır.

Avrasya devleti olarak Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan merkezi bir konumda bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye, bulunduğu konum itibariyle Avrasya coğrafyasında ve Avrasya'daki egemenlik rekabetinde önemli bir ülkedir. Avrupa ve Asya coğrafyalarının kesiştiği bir noktada yer alması, Avrasya'nın enerji kaynaklarına ve pazarlarına girişi sağlaması, Avrasya'daki satranç tahtasında Türkiye'yi bir adım öne çıkarmaktadır. Vazgeçilmez bir enerji köprüsü oluştururken küresel enerji güvenliği içinde enerji güzergâhlarının seçiminde ve kontrol edilmesinde etkili roller oynamaktadır. Ayrıca, Türkiye Orta Doğu'daki dengeleri değiştirme kapasitesi ile

Avrasya'daki hakimiyet mücadelesini edeğiştirebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Türkiye, sıradan bir Avrasya devleti değil, Avrasya'da dengeleri ve g odaklarını etkileyecek bklkte bir devlettir. Sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle, Avrasya'da İran, Rusya ve Çin'le başa baş hâkimiyet mücadelesi vermektedir. Türk ve İşlam unsurlarının çoğunlukla yer aldığı Avrasya, Türkiye'nin hayat sahasıdır. 21. yüzyılda Türk dünyasının en gelişmişi ve lideri görülen ve Müslüman dünyasında çok önemli etkiye sahip Türkiye Türklerinin, Atatürk'ün hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesine gerçekçi bir vizyona sahip Avrasya politikalarıyla ulaşılabileceği (Brzezinski 2005, s. 61) kabul edilmektedir.

Klasik Avrasyacılık, Rusya'nın Avrasya olmasında Moğol-Türk işgalinin esas rolü oynadığını ideologu Savitskiy tarafından dile getirilecek kadar 'Türk sempaticanı' iken, Yeni Avrasyacılıkta bunun tersi bir yaklaşım tarzı egemendir (Cafersoy 2002, s. 81). Rusya'nın g kaybetmesinden ABD'yi sorumlu tutanlar, ABD'nin dostu ve tarihi rakipleri Türkiye'yi de hoş görmemektedirler. Bu nedenle son zamanlarda Türkiye lehine bazı görüşleri değişse bile, Dugin 1990'lara kadar Avrasyacılığın İşlam ayağında İran'ı görmüştür (Gürsoy 2007, 84-87).

Türkiye'de bir kesim Avrasyacılık akımını, Osmanlı'nın son dönemlerinden, Turancılık akımından kalma anlamıyla kullanmaktadır. "Avrasyacılık Avrasya lkelerinde de farklı anlamlara gelmektedir. Mesela Kırgızlar ve Kazaklar Avrasyacılığın ekonomik bir entegrasyon olduğunu düşünürken, Azeriler Avrupalaşma anlamına geldiğini" (omak 2006, s. 151) düşünmektedirler.

Rus Avrasyacıları tarafından planlanmakta olan Avrasya yapılanması içinde Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna ve Türkiye ve/veya İran düşünülürken, böyle bir oluşumun nasıl uyum içinde olacağı, Rusların bu oluşumun kontrolünü yeteri düzeyde ellerinde tutup tutamayacakları belirsizdir. 2002 yılı verilerine göre ülkede 145 milyon insan yaşamaktadır. Nüfusun %80'e yakını Ruslar (Slavlar) oluşurmaktadır. Rusya'da Rusların dışında 100'den fazla halk ve milliyet bulunmaktadır. Bunlardan Ukraynalılar, Tatarlar, Ermeniler, Azerbaycanlılar, Kazaklar, Yahudiler ve Almanlar, sayıları bakımından diğerlerinden

daha fazladır (Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği 2017). Geri kalan kısmın çoğunluğu ise Türk kökenli ve Müslüman'dır Bu durum Rusların aleyhine gelişmeye devam etmektedir. Ruslar, kurulabilecek her çeşit ortaklık içerisinde, neredeyse nüfusuna yakın bir Müslüman grup ile birlikte yaşamak durumunda kalacaktır. Bu nüfus dengesinin kısa sürede aleyhe değişeceği de düşünülürse, Rusya'nın Avrasya ortaklığında orta vadede azınlıkta kalma ihtimali bulunmaktadır. Bunun yaratacağı etki ve tepkinin sorunların çözümüne katkı sağlayacak bir ortaklık oluşturup oluşturmayacağı konusu son derece şüphelidir. Rusya'da yaşayan 60 etnik topluluğun önemli kısmı Türk veya Türk kökenlidir. Bu durumun getireceği herhangi bir etnik sorunun olumsuz sonuçları Türkiye'yi etkileyebilecektir. Bu şüpheli bir birliktelik olacaktır ve tarafların birbirine faydasından çok zararının dokunma tehlikesi açıktır (Gürsoy 2007, 84-87).

Ayrıca Türkiye AB'nin içinde düşeceği durumun benzerine, yani azınlık durumuna, Avrasya'da da düşebilecektir. Her şeyden önce Türkiye çok uzun zamandan beri batılı çalışma ve düşünme biçimlerini benimsemekte ve uygulamaktadır. Batı ile bunca yıldan bu yana aşamadığı farklılıkları Rusya ile kısa bir süre içerisinde aşabilmesini sağlayacak bir durum söz konusu değildir. "Ruslar tarafında, Türklere olan düşmanlık takıntı sınırındadır (Brzezinski 2005, s. 190)." Durum böyleyken, Dugin'in temsil ettiği Rus Avrasyacılığı ile Sultan Galiyev'in Turan vizyonunun kolay kolay bir araya gelebilmesi olanaklı değildir

Türkiye'nin Avrasya bölgesi özellikle de Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan ülkelerle ilişkilerine hakim olan realizmden uzak ilişkileri Tüfekçioğlu, "romantik" kavramıyla niteleyebileceğimizi ifade etmektedir (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141). Tüfekçioğlu'na göre; Türk Cumhuriyetlerinin "1990'lı yıllarda peş peşe bağımsızlıklarını ilan etmeleri ülkemizde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Kazakistan'ı, bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki saatler içinde ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması bu memnuniyeti ve olaya verilen önemi göstermesi açısından sadece bir örnek teşkil etmektedir. Gerek devlet katında gerekse Türk toplumunda karşımıza çıkan bu sevinç ve memnuniyetin, aynı soy ve kökten gelmemize bağlı olarak ortak tarihsel bağlarımıza vurgu yapan bir "romantizm" doğurması, esasında son derece doğaldır" (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

5.2 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYA

Avrasya bölgesinde Amerikan müdahalesiyle birlikte kendisini somut bir şekilde “kadife”, “gül”, “turuncu”, “sarı” vb. isimlerle adlandırılan devrimlerle ortaya koyan güç mücadelesi, son dönemde yoğunlaşan “Avrasyacılık” tartışmaları boyutunda Türkiye'yi de içine çekmeye başlamıştır. Yapılan bir kısım değerlendirmeler, Amerikan müdahalesinin ve beraberinde getirdiği sonuçların Türk dış politikasında önümüzdeki süreçte Avrasya boyutunu daha da ön plana çıkaracağını ve özellikle de Türkiye-Rusya yaklaşmasının bu süreçte önemli bir yere sahip olacağını vurgulamaktadır (Erol 2004, s. 30-57). Bu kapsamda, bölge üzerindeki jeopolitik rekabet, zorunlu olarak bu bölgenin ve bölge ülkesi olarak da Türkiye'nin dünya politikasında ön plana (Erol 2006, s. 311-352) çıkmasına yol açmaktadır.

Avrasya bölgesindeki güç mücadelesi, sorunlar ve bölgedeki yeniden yapılanma süreci, Türkiye'yi sürecin içerisine çekmekte ve aynı zamanda Türkiye'ye bölgede önemli bir aktör olma imkanını da vermektedir. Diğer taraftan, Soğuk Savaş sonrası gerçekleşen tüm bu gelişmelerin Türkiye'nin konumunu farklılaştırdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'nin bu yeni jeopolitiği; farklılaşmış işlevleriyle beraber, yine de Soğuk Savaş döneminin stratejik değerini korumaya devam etmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumunun yönlendirici işlevi; yeni işbirliği ve dayanışma olanaklarını, daha bağımsız davranabilmesini, ulusal çıkarlarını öncelikli kılması gerektiğini ve her şeyden önemlisi ulusal stratejiler üretebilmesini koşullandırmaktadır (Erol 2006, s. 311-352).

Kuşkusuz bu gelişmeler, Türkiye'nin çok boyutlu, çok alternatifli, uzun zamanlı, aşamalı bağımsız politikalar geliştirmesini ve uygulamaya koymasını gerektirmektedir. Bu politikalar çok yönlü jeopolitik araştırmalarla belirlenecek verilere dayandırılmak durumundadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir “stratejik çevre” ve yeni bir “psikoloji” ile karşı karşıya olduğu göz önünde bulundurulmalı ve Türkiye'nin, ancak, Soğuk Savaş dönemi alışkanlıklarından kopabildiği ölçüde çok seçenekli ulusal stratejiler üretebileceği ve uygulayabileceği kabul edilmelidir. Bu durumun Türkiye'nin lehine veya aleyhine gelişmesi büyük oranda takip edeceği ve geliştireceği stratejilere bağlı olacaktır (Erol 2006, s. 311-352). Dolayısıyla,

Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada daha etkin olmasını sağlayacak yeni oluşumlara doğrudan dahil olabilmesinin yollarının bulunması gerekmektedir.

Türkiye, dış politikada risk üstlenmekten kaçınmamalıdır. Ekonomik güce ve stratejik vizyona sahip olmayan bir devlet, birbiriyle çelişkili ya da birbirinin etkisini yok eden kararlar alacaktır. Krizler karşısında günü kurtaracak acil ve aynı zamanda kısa ömürlü birtakım önlemler almakla yetinecek; hazırlıksız olması nedeniyle karşılaşacağı sonucun ne olacağını bilmeden belirsizliğe doğru sürüklenecektir. Sonuç olarak, diğer güçlerin ürettikleri stratejik öngörülerin bir unsuru olmaktan öteye gidemeyecektir (Erol 2006, ss. 311-352). Oral Sander'in de belirttiği üzere, “Dış politikanın olduğu yerde kaçınılmaz olarak seçenekler vardır, seçeneksizlik ise dış politikasızlıktır.” Ve yine, “Dış politika üretken bir iştir. Diplomasi bir ülke için savunmanın amaç ve öğelerini yanı sıra güvenliği, barışı, prestiji, daha iyi yaşam koşullarını üretir (Sander 1982, s.107).” Bu çerçevede, Cumhuriyetin kurucu iradesinin “çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak” biçimindeki temel tercihinin, statik değil, dinamik bir hedef olarak önümüzde durması gerekmektedir. Türkiye'nin yüksek menfaatlerinin doğru tespiti, bunların nasıl ve ne şekilde gerçekleştirileceği, ülkenin ve milletin bekasının nasıl sağlanacağı, geleceğin güçlü ve büyük Türkiye'sinin nasıl inşa edileceği gibi hususların belirlenmesi gerekmektedir (Erol 2006, ss. 311-352). Dış politika kavramının, bizzat bir ülkenin çıkarlarının matematiksel denklemi olduğu gerçeği hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Türkiye'nin Avrasya bölgesi özellikle de Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan ülkelerle ilişkilerine hakim olan realizmden uzak ilişkileri Tüfekçioğlu, “romantik” kavramıyla niteleyebileceğimizi ifade etmektedir (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141). Tüfekçioğlu'na göre; Türk Cumhuriyetlerinin “1990'lı yıllarda peş peşe bağımsızlıklarını ilan etmeleri ülkemizde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Kazakistan'ı, bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki saatler içinde ilk tanıyan ülkenin Türkiye olması bu memnuniyeti ve olaya verilen önemi göstermesi açısından sadece bir örnek teşkil etmektedir. Gerek devlet katında gerekse Türk toplumunda karşımıza çıkan bu sevinç ve memnuniyetin, aynı soy ve kökten gelmemize bağlı olarak ortak tarihsel bağlarımıza vurgu yapan bir “romantizm” doğurması, esasında son derece doğaldır” (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

Türk Dış Politikasında Avrasya kavramına yaklaşımın yakın dönemde nasıl olduğunu görmek açısından bazı resmi belgelere göz atıldığında ortaya çıkan durum şu şekildedir:

A- Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun 5 Mart 2016 tarihinde TBMM Genel Kurul'unda yaptıkları, Hükümetimizin dış politika hedeflerine, uygulamalarına ve güncel konulara ilişkin değerlendirmelerini içeren takdimi tamamlayıcı nitelikte hazırlanan kitapçık, çeşitli dış politika gelişmeleri hakkında, 1 Mart 2016 tarihi itibarıyla güncel ayrıntılı bilgi içermektedir. Bu belgede Avrasya kelimesi geçmemektedir (Çavuşoğlu 2017).

B- Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 9 Aralık 2016 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yaptıkları, Hükümetimizin dış politika hedeflerine, uygulamalarına ve güncel konulara ilişkin değerlendirmelerini içeren takdimi tamamlayıcı nitelikte hazırlanan kitapçık, çeşitli dış politika gelişmeleri hakkında güncel ayrıntılı bilgi içermektedir (Çavuşoğlu 2017). Bu belgede Avrasya kelimesi 4 defa geçmektedir:

1-Türkiye-Rusya ilişkileri yukarıda özetlenen ikili boyutuna ek olarak, bölgesel ve uluslararası barış ve istikrar bakımından da özel bir kanal teşkil etmektedir. İki ülke arasında tekrar tesis olunan diyalog mekanizmalarının etkin şekilde işletilmesinin, geniş Avrasya coğrafyasındaki sorunların çözümüne ve böylelikle bölgemizde huzur ve refah ortamının tesisine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir (Çavuşoğlu 2017).

2-Öte yandan, Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki resmi ve sivil temaslar her düzeyde yoğun bir şekilde sürmektedir. Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Sırp üyesi Mladen İvaniç, 5-7 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 19. Avrasya Ekonomi Zirvesi'ne Dışişleri Bakanı İgor Crnadak ile birlikte katılmıştır (Çavuşoğlu 2017).

3- Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Gürcistan Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Vakfı (GFSIS) işbirliğiyle 2016 Nisan ayında Ankara'da "Enerji Güvenliği, Ulaştırma ve Avrasya'da Transit Koridorlar Üçlü Konferansı" başlıklı uluslararası bir konferans gerçekleştirilmiştir (Çavuşoğlu 2017),

4-Ayrıca, ülkemizde yerleşik üniversiteler, akademisyenler ve düşünce kuruluşlarının işbirliğiyle, “Türk Dünyası ve Avrasya'nın Geleceği” ve “Şiddete Varan Aşırıçılık: DEAŞ Olgusu ve DEAŞ'a Katılımın Dinamikleri” gibi ülkemizin gündeminde sık sık yer tutan konu başlıklarında beyin fırtınası toplantıları ve çalıştaylar gerçekleştirilmiştir (Çavuşoğlu 2017).

5.2.1 Türk Dış Politikasında Avrasyacılık Yönelişleri

Bölgesel ve küresel gerçekler, Türkiye'nin AB'nden vazgeçerek içe kapanmasının doğru olmadığını gösterdiği gibi; Avro-Atlantik dışı açılımlara girmesinin, kimlik siyasetine bağımlı ideolojik kaygılarla sınırlanmasını, yüksek fırsat maliyeti nedeniyle son derece sakıncalı duruma getirmektedir. Türkiye'nin Avrasya'daki ekonomik işbirliği arayışlarının sanki AB'ye alternatif yaratma çabasıymış gibi değerlendirilmesi; Orta Doğu ya yönelik girişimlerin bu bölgenin siyasi geri kalmışlığıyla ilişkilendirilip anlamsızlaştırması; İslam dünyasıyla ilişkilerin rejime tehdit olarak algılanması ve nihayetinde Türkiye için dünya AB ve ABD'den ibaretmiş gibi bir kanıya kapılması bu konudaki yanlışlıktır. Oysa ideoloji sonrası dönemde kimlik jeopolitiğine koşut olarak ekonomik alanda da çok önemli bir mevzii mücadelesi verilmektedir. İhracat dış politika açısından stratejikleşmekte, ekonomik işbirliği alanları tesis edildiği ölçüde paydaşlar mevzilerini kuvvetlendirmektedir (Bilgin 2008, ss.474-478).

Avrasya bölgesinin en büyük gerçeği, ikiyüz milyonluk Türk ve müslüman nüfus yapısıdır. Türkiye'nin Avrupa'nın dışında bırakılmak istendiği yeni süreçte, Türkiye'nin giderek hızla Avrasya'nın Türk ve müslüman nüfusuna kayması kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Avrasya ülkeleri ile beraber yaşamaya başlaması ile ortaya çıkan yeni durumda ya Avrasya'nın gerçekleri Türkiye'yi kendisine benzetecektir, yani Türkcülük ve İslamcılık alıp başını gidecek ve Türkiye'nin Yeni Dünya Düzenindeki kimliğini belirleyeceklerdir ya da Türkiye bu bölgenin merkez ülkesi olarak kendi modelini Avrasya'ya taşıyacaktır, Türkiye Cumhuriyeti Atatürk ilkelerinden oluşan kimliği, siyasal yapısı ile tüm Avrasya ülkeleri için model olacak, kendi modelini

de güçlü bir ülke olarak Balkanlara, Kafkasya'ya, Karadeniz'e, Orta Doğu ve Orta Asya gibi bölgelere taşıyacaktır. Son yıllarda bu bölgelerdeki ülkeler ile Türkiye'nin artan ekonomik ve kültürel ilişkileri de böylesine bir gelişmenin hazırlanmasına yardımcı olmaktadır. Yeni dönemde, Türkiye güçlü bir devlet olarak varlığını koruyabilirse ya da daha da güçlenirse o zaman Türkiye'nin Atatürk modelini Avrasya'ya taşıması daha kolay olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürkçü kimliği yavaş yavaş Avrasya'nın diğer müslüman ve Türk asıllı ülkeleri için yol gösterici olacaktır. Türkiye, tarihten gelen jeopolitik konumu ile bir kez daha köprü görevi yapacak, Avrupa ve Amerika'da yaşamakta olan çağdaş uygarlığı bu bölgeye aktaran köprü misyonunu yerine getirecektir. Tarihin her döneminde Avrupa ve Asya kıtaları arasında bir geçiş kapısı ya da kavimler kapısı rolünü yerine getiren Anadolu, Yeni Dünya Düzeni'ne geçerken gene benzer bir misyonu yüklenecek ve bu doğrultuda çağdaş uygarlığı Avrasya ülkelerine taşıyacaktır (Çeçen 1998, 121-124).

Türkiye'nin Avrasya bölgesi özellikle de Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan ülkelerle ilişkilerinde Romantik başlayan sürecin daha sonra realist politika ve uygulamalarla desteklenmemesinin sonuçları konusunda Tüfekçioğlu, “Ancak, başlangıçta doğal karşılanması gereken akrabalık, kardeşlik, kandaşlıkla ilgili kavramlar etrafında şekillenen bu romantik yaklaşımın yer yer soyut, içi boşaltılıp sloganlaştırılan bir dozda ve elle tutulur, gözle görülür iş ve çalışmalarla desteklenmeyip “söylem” düzeyinde kaldığı takdirde antipati yarattığı ve hatta zaman zaman ülkelerarası ilişkilere zarar verici bir nitelik kazandığının (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141) gözlendiğini belirtmektedir.

Avrasya bölgesi içerisinde yer alan Türk Devlet ve toplulukları ile Türkiye'nin ilişkilerinin derinliği gözden uzak tutulmaması gereken öneme sahiptir. Tüfekçioğlu bu saptamayı şu şekilde yapmaktadır; “Bizim bu ülkelerle tarihsel ve kültürel temellerimiz bir realitedir ve somut işbirlikleri ile temellendirildiği takdirde bu ülkeler ile olan ilişkilerimizde bize büyük avantaj sağlayacak özelliklere sahiptir. Önemli ve gerekli olan ülke çıkarlarıdır ve ortak ve gerçek çıkarlarla ilişkilendirilmediği sürece bu yakın akrabalık bağlarının kendi başına bir anlam ifade etmemesi doğaldır (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).”

Türkiye'de, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yavaş yavaş şekil almaya başlayan bir Avrasyacı akım gözle görülür hale gelmiştir. Tartışmaların üzerinden yaklaşık yirmi sene geçmesine rağmen Türk Avrasyacılığı ne felsefi ne de dış politika alternatifi olma bağlamlarında henüz yeterli olgunluğa ulaşamamıştır (Karasar 2013, ss. 117-128). Avrasyacılık ile dış politika bağlantısının analizinde pek çok yazar öncelikle mevcut sorunları ortaya koymakla yani bir durum tespitiyle başlamaktadır. Bu çalışmalarda, Türk dış politikası açısından “çok boyutsuzluk” sorunsalı ortaya konulmaktadır. Türkiye'nin mevcut dış politika kulvarının . etrafında bulunan alternatifleri ve fırsatları hemen tamamı ile göz ardı ettiği . vurgusu yapılmaktadır. Bunun ana sebebi olarak da kayıtsız şartsız izlenen Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik hedefi/yolu ortaya konulmaktadır. Bu görüşleri savunanlar için Türkiye'nin AB'ye alternatif olabilecek pek çok seçeneği bulunmaktadır. Hatta. AB merkezli dış politika örgütlenmesi bu alternatiflerden doğacak avantajların önünde bir engel olarak durmaktadır (Karasar 2013, ss. 117-128).

Bu noktada küreselleşme olgusunun Türk akademisyenleri ve toplumunun, en azından bir kısmı tarafından bir tehdit olarak algılanmaya başlaması da rol oynuyordu. Küreselleşmenin de mevcut hızlı gelişimine dış politika alternatifleri arayışı açısından, ABD'nin tek kutup olduğu Soğuk Savaş sonrası dönemin “rahatsız” ülkeleri olan Rusya, Çin ve İran öncülük ediyorlardı (Karasar 2013, ss. 117-128).

Küreselleşmeye karşı olan Rusya ve Çin'in oluşturduğu Şanghay İşbirliği Örgütü ile yakınlaşan, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin yeniden canlandırılması ve çok önemli enerji kaynakları bulunan Orta-Asya ile ilişkilerin daha güçlü bir biçimde geliştirilmesi, Türkiye'ye ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda yeni açılımlar, imkanlar ve fırsatlar anlamına gelmektedir. Bu nedenler dahi, AB ve küreselleşmenin günümüzde Türkiye'nin tek alternatifi gibi sunulmasının ne kadar sığ bir fikir olduğunu gösterebilir. Türk dış siyasetinin, artık herkesin çok iyi bildiği Batı politikalarından kendini soyutlaması gerekmektedir.

Türkiye 1992'de inisiyatif olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ni . (KEİ) oluşturmuştur. Yine aynı yıl Türkiye, bir başka diplomatik atakla 1985'de İran ve Pakistan ile birlikte

kurmuş olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatına (ECO) yeni bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Afganistan'ın katılmasını sağlamıştır. Yani “boyut çoğaltma” çabaları oldukça yoğun bir biçimde başlamıştı. Bu teşkilatların tarihleri ve neden bir türlü işlevsel olamadıklarına dair çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak her ikisi de ekonomik olarak AB'ye ve güvenlik konularında da ABD veya NATO'ya alternatif olacak durumda değildirler. Buna benzer şekillerde hem Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) hem de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde (KGAÖ) Türkiye için gerekli ve yeterli bir açılım sağlamaya uygun görünmemektedir (Karasar 2013, ss. 117-128).

Türk dış politikasının gündemi soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte bir karmaşı döneme girmiştir. Yeni açılan Avrasya coğrafyası, birinci Körfez savaşı ile ABD'nin ortadoğuya doğrudan girişi, Balkanlar ve Kafkasya'da hızla yaşanan olaylar ve süregiden AB süreci bunların bir kısmını oluşturmuştur. Türk dış politikası bütün bunlarla başedecek, başta ekonomik araçlardan yoksun bulunmaktaydı. Türk dış politikası geleneksel olarak statüko taraftarı olarak görülmekteydi. Ancak Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan tabloda ABD ve AB (Alman-Fransız eksen) dış politikalarındaki gözlemlenebilir ayırım iki tarafla da dengeli ve tarihi ilişkilerini sürdürmek için uğraşan Türkiye'yi oldukça zor kararlar alma durumunda bırakmıştır. Bu sadece tezkere krizinde kendini göstermemiş, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren başlayarak ancak 2000'den sonra zirveye ulaşan şekilde ABD'nin fazlası ile Ortadoğu-aktif dış politikasında Türkiye'ye biçilen görevlerin Türkiye tarafından isteksizce karşılanması hatta reddedilmesi ile sonuçlanmıştır. Yani Türkiye bir taraftan ŞİÖ ve KGAÖ'ne mesafeli durmakta, diğer taraftan KEİ ve ECO'yu verimli diplomatik platformlar haline getirememekte, ABD ve AB ile de, özellikle Türkiye'nin “hinterland”ını ilgilendiren konularda önemli görüş farklılıkları (Karasar 2013, ss. 117-128) ortaya çıkmaktaydı.

Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması ile Türk güvenliğine karşı algılanan en büyük tehdit ortadan kalkmış ve son üç yüzyıldır Kuzeyden gelen tehdit olarak bilinen Rus tehdidi görece olarak o. Ancak ortadan kalkmıştı. Rusya hızlı davranarak 1992 yılında Ermenistan, 1995 yılında Yunanistan ve İran ile yakın güvenlik ilişkileri kurmayı başarmıştır. Yani Rusya ekonomik krizlerle, borçlanma ve iç istikrarsızlıklar ile

boğuşurken dahi “güney komşusu” Türkiye ile ilgili ciddi stratejik çevreleme hareketlerine girmeyi de ihmal etmemiştir. Hatta çoğu zaman Avrasyacılar, Yunanistan'ın hem bir NATO hem de bir AB ülkesi olarak nasıl olup da Rusya ile bu kadar rahat ve yüksek seviyeli ilişkiler kurabildiğini sorgulamışlardır. Yani bu konuda Yunanistan cesaretlendirici bir örnek olarak ortada bulunuyordu. Ayrıca bazı spekülâtif programlarda Rusya'nın Yunanistan'ı Türkiye'yi Avrasya'ya zorlamak için kullandığı” bile gündeme getirilebiliyordu. Yani bir nevi sanki Ruslar bize dostluk ellerini uzatmışlar ancak biz bu eli sıkıymıyormuşuz gibi bir hava hâkimdi (Karasar 2013, ss. 117-128).

Ancak ilerleyen dönem gösterdi ki, Türkiye'nin kendine biçtiği, doğu ile batı arasındaki, enerji, ekonomik, güvenlik ve stratejik köprü/koridor olma konumu aslında aynı derece Rusya için de geçerli bir konum olarak bulunmaktaydı. Bu da aslında adı konulmamış bir rekabetin Kafkasya ve Orta Asya'da başlamasını zorunlu kılmaktaydı. Ancak, bu bölge ile ilgili olarak Türkiye'nin Rusya kadar bilgi ve tecrübe deneyimi en azından -o dönemin koşullarında- bulunmamaktaydı. Türkiye'nin Karabağ konusunda kayıt şartsız olarak Azerbaycan'a destek olması, Rusya'yı bir anda diğer kampın yani Ermenistan'ın tutunduğu üç önemli daldan biri haline getirmiştir. Bunlar Rusya, İran ve diaspora Ermenilerinin harekete geçirdikleri ABD ve AB ülkeleri idi. Bu noktada Kafkasya'da Gürcistan'ın Türkiye açısından kazanılması önem taşımaktaydı. Nitekim ABD ve AB'nin de destekleri ile Türkiye, Gürcistan'ı Ermenistan ve Rusya kampına geçmekten hem ekonomik hem de stratejik kaynaklarını kullanarak kurtarmıştır. BTC boru hattının yaşama geçirilmesi belki de bu yüzden oldukça gecikti. Ancak BTC'nin eski Sovyet topraklarından çıkan ve Rusya'nın kontrolünde olmayan ilk ve tek ana ihraç boru hattı olması Rusya açısından oldukça büyük bir stratejik kayıp olarak algılanabilirdi. Türkiye konuya en başından itibaren enerji yönünü ön plana çıkararak bakmaktaydı. Özellikle Türkmen gazının Türkiye üzerinden Avrupa ve dünya pazarlarına ulaştırılması acil önem taşımaktaydı. Belki de bu nedenle Rusya hızlı bir biçimde mavi akımı AB (İtalyan-ENI) ortakları ile birlikte uygulamaya geçirmiştir. Bu Türkiye için kısa dönemde, Türkmen gazı ile ilgili projelerin gündemden düşmesi anlamına gelmiştir. Daha da önemlisi, Türkistan coğrafyası ile ekonomik olarak bağlantı kurmanın uzunca bir süre ertelenmesi anlamını taşıyordu. Ayrıca, Gürcistan'ın hızlı anti-Avrasyacı liderliğinin 2008 yazında

girdiği macera sonucunda, Rusya tarafından nasıl basit bir hamle ile yerle bir edildiği de yakın zamanda izlenmiştir (Karasar 2013, ss. 117-128).

Küresel mevzi mücadelesinde DTÖ ve G-8 gibi aktörler oyun kurallarının belirleyicisi olarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri desteklemeyen bir yapıyı tesis etmektedirler. O halde Türkiye'nin bu noktada yapacağı en önemli hamle, Avro-Atlantik yapılarındaki ağırlığını kaybetmeden, bölgesel ve küresel düzeyde işbirliği ağını geliştirmesidir. Türkiye'nin küresel oyuncu olması yönünde çok büyük dezavantajları bulunsa da bunları bertaraf etmenin ve finans-politiğin kaypak zemininde mevzi tutmanın tek yolu, Türkiye'nin stratejik ihracatını ülke ve ürün çeşitliliğini artırarak geliştirmek ve bu arada yeni siyasi platformlarda söz hakkı edinmektir (Bilgin 2008, ss.474-478).

Avrasya'dan uzak Asya'ya, Okyanusya'dan Güney Amerika'ya, İslam ülkelerinden Budist coğrafyaya kadar her yerde var olmak kaçınılmazdır. Bu mevzi çabası ne AB ile bütünleşmeye ne NATO üyesi olmaya ne de modernleşmeye ket vurmak anlamına gelebilir. Tam aksine, Türkiye'nin işbirliğini artırdığı her alan, küresel mevzisini kuvvetlendirecek, AB sürecinde elini güçlendirecek, NATO'da saygınlığını pekiştirecek ve ihracatını artırmanın basamaklarını inşa edecektir. İşlevsel kılınan işbirliği mecraları, ülkenin gelişimini teşvik eden, rejimini güçlendiren ve başta AB olmak üzere mevcut projelerinde Türkiye'nin elini kuvvetlendiren önemli katkılardır (Bilgin 2008, ss.474-478).

Avrasya coğrafyası Dünya tarihinde önemli bir yeri sahiptir. Öyle ki bu coğrafya kendi adıyla anılan bir ideolojiye dönüşmüş, dünya politikasında etkin olan bir çok devlet bu coğrafyaya ilişkin politika ve strateji geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu ideoloji Avrasya coğrafyasını temel alan sosyolojik, felsefi, tarihi, ekonomik, kültürel ve siyasi tanımlara sahiptir. Her ne kadar Avrasyacılık, Ruslara mal edilse de gerçekte bu ideoloji Avrasya coğrafyasında yer alan ve bu coğrafyada büyük medeniyet kurmuş her topluma hizmet verecek bir anlayıştır. Temelde var olan ilkeler zamana, mekana ve toplumlara göre uyarlanabilecek özelliklere sahiptir. Bu özelliği nedeniyle Avrasya'da etkin olmuş milletlerin kullanabileceği bir öğretisi özelliği bulunmaktadır (Yılmaz 2017).

5.2.2 Türk Dış Politikasında Avrasya Alternatifi

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemdeki kökten değişiklikler Türk dış politikasına da yansımış, bu çerçevede “Avrasya seçeneği” kamuoyunda zaman zaman yoğun biçimde tartışılmıştır. 1990'larda, özellikle AB ile ilişkilerdeki her tıkanmanın ardından kamuoyunda “Avrasya'nın gündeme geldiğine tanık olunmuş, SSCB'nin dağılmasıyla yükselen “fısıltılar” 2002 baharında bir üst düzey askeri yetkilinin açıklamasıyla Türkiye'nin “gündemine” oturmuştur (Tellal 2007, ss. 13-33). Harp Akademileri Komutanlığı'nca 7 Mart 2002 tarihinde düzenlenen “Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur?” başlıklı toplantıda söz alan dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç'ın konuşmasında, başka şeylerin yanı sıra, “...Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve İran'ı da içine alacak şekilde bir arayışın içinde olmasında fayda buluyorum” sözlerine yer vermesi tartışmayı alevlendirmiş; “Türkiye'nin Avrasya seçeneği” yoğun biçimde tartışılmaya başlamıştır (Tellal 2005, s. 49-70). Tuncer Kılınç ‘şahsi görüşlerim’ dese de bir politikanın tezahürü olarak kamuoyuna yansdı. Türkiye bölge merkezli bir politikayı tartışmaya başlamıştı (Bozkurt 2017, s. 19).

Cumhuriyetin dış politikası yüzünü Batı'ya dönmüştür, Bu durum en azından ilk yetmiş yıl dış politikanın temel özelliklerinden biri olmuştur. Başlangıçta, Cumhuriyet sırtını Ekim Devrimi'ne dayayarak kurulmuş ve ardından Moskova'yla işbirliği iki savaş arası dönemde Batı'ya karşı koz olarak kullanılmıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). İkinci Dünya Savaşı'nda ikilem SSCB ile işbirliğinden çok, Almanya ya da diğer Batılılarla kader birliği yapmak konusunda yaşanmıştır. Ardından, Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı ile bağlanmış ve blok politikası izlemiştir (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye'nin yüzünü Batı'ya döndüğü saptaması dış politikada ne kadar geçerliyse, Doğu'ya sırt çevirmişliği de o kadar geçerlidir. Ankara, 1921'den başlayarak Kafkaslar ve Merkezi Asya'da Moskova denetimini kabul etmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları SSCB denetiminde kalan bu coğrafyaya karşı özenle ilgisiz durmuşlardır. Bu, Anadolu Hareketi'nin tam tersi bir politika izleyen Enver ve Cemal Paşalardan açık farkıdır.

Başlangıçta takınılan tutum yetmiş yıl boyunca sürmüş ve bu coğrafya Soğuk Savaş'ın sonuna kadar Ankara'nın ilgi alanı dışında kalmıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). 20 Ocak 1990 tarihinde Kızıl Ordu birlikleri Bakü'ye girdiklerinde, Ankara'nın bunu SSCB'nin iç işi olarak nitelendirmesi ve açıkça "içişlerine müdahale den kaçınması ise bu yaklaşımın belki de son göstergesi olmuştur (Tellal 2005, s. 49-70).

SSCB'nin yıkılıp Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türk dış politikasında yeni açılımlar kaçınılmaz hale gelince Avrasya politikası bu açılımlardan biri olmuştur. Bu çerçevede, bu bölümde öncelikle "Avrasya seçeneği" başlığında sürdürülen tartışmalar ele alınarak, kökleri 20. yüzyılın başlarına uzanan bu tartışmaların günümüze değin izlediği değişim/süreklilik üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda çalışmanın temel varsayımlarından biri, Avrasya ile ilişkilerin Türkiye'de Batı'ya (ABD ve AB) karşı bir alternatif olarak sunulmasının yanlış olduğudur. Ardından, Türkiye'nin ilk (son) on yılda izlediği Avrasya politikası ayrıntılı olarak anaiz edilirken, bütünlüklü ve kararlı bir politikanın olup olmadığı tartışmaları bir yana bırakılarak, yapılanlar ve yapılamayanlar tespit edilmelidir. İkinci adımda öne sürülen varsayım, izlenen politikanın başarısızlıkla sonuçlandığıdır. Buradan hareketle, son olarak bu başarısızlığın nedenleri üzerinde durmak gerekmektedir. Burada öne sürülen varsayım ise, Türkiye'nin Avrasya politikalarındaki başarısızlığının temelinde Türkiye'nin zaman zaman kendisinin ve bölge devletlerinin çıkarlarını ikinci plana atacak ölçüde ABD'nin izlediği politikalara katkıda bulunması (Tellal 2007, ss. 13-33) yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye başarılı bir Avrasya politikası belirleyebilmek ve izleyebilmek için öncelikle kendi ulusal çıkarlarını tanımlamalı ve bunları gerçekleştirebilecek yöntemler üzerinde kafa yormalıdır (Tellal 2005, s. 49-70).

Avrasya seçeneği tartışmalarının yaklaşık yüz yıl önce Enver Paşa'nın ya da Sultan Galiyev (Duman 1999, s. 53-80)'in "Turan" özelemleriyle başladığı ileri sürülmektedir. (Tellal 2007, ss. 13-33). Ziya Gökalp'in "kızıl elma" ülküsü kuramsal temellerini oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan başlayarak Soğuk Savaş yıllarında Türk ulusçu akımlarının "asena"nın ardından yürüyüşleriyle (Tellal 2005, s. 49-70) sürmekte olduğu kabul edilmektedir.

Türk solu da emperyalizm karşıtlığı çizgisinde, 1960'larda tek tük de olsa Avrasya'ya yüzünü dönmüştür. Ama, Türkiye'nin Türk coğrafyasıyla ilgisindeki dönüm noktası olarak SSCB'nin yıkılması gösterilebilir. 1992'den başlayarak Türkiye buradaki bağımsız devletlerle yakın ilişki kurmaya çalışmıştır. Demirel'in “Adriyatik'ten Çin seddine Türk dünyası” söylemi kısa vadede başarısız kalsa da, hâlâ bu söylemin peşinden sürüklenen kitleler varlığını sürdürmektedir (Tellal 2007, ss. 13-33). Özellikle Bolşevik deneyiminin başarısız olmasının ardından güçlerini üst noktaya taşıyan dinsel akımlar, Türk-İslam sentezi adı altında, eski Sovyet coğrafyasında yeni “Turan” özleminin taşıyıcısı olmuşlardır (Tellal 2005, s. 49-70).

Bu tartışmaların bir yönüdür. Diğer yönünde ise başta Erol Manisalı, Attila İlhan gibi aydın/ akademisyenlerin, Aydınlık ve Teori dergileri aracılığıyla Türkiye'nin dış politika seçeneklerinin çoğaltması temelinde yazdıklarına tanık olunmuştur (Tellal 2007, ss. 13-33). Bu yöndeki görüşler, daha çok Türkiye'nin izlediği kayıtsız koşulsuz AB ve ABD çizgisindeki politikalarını eleştirerek, çok yönlü dış politikanın Türkiye'nin gücünü arttıracığına vurgu yapılmıştır (Tellal 2005, s. 49-70).

Bu tartışmalara 2002 baharında yeni bir boyut eklenmiş ve Kılınç Paşa'nın yukarıda da bahsedilen konuşmasının ardından, “Türkiye'nin Avrasya seçeneği” tartışmaları ayırım gözetmeksizin siyasetin ve medyanın her köşesine yayılmıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). “Avrasya seçeneği”ne eleştirel yaklaşanların bir kısmı bunu “Atatürk'ün Batıcı politikasından sapma” (Tellal 2005, s. 49-70) olarak kabul etmişlerdir.

Her şeyden önce şu tespiti burada yapmak gerekmektedir: “Türkiye'nin Batı'ya alternatif Avrasya seçeneği nedir?” sorusu yanlış bir sorudur ve her yanlış soru gibi “doğru” bir yanıtı da bulunmamaktadır. Çünkü Türkiye'nin Batı ya da “Avrasya” gibi birbirinden ayrılmış gibi gösterilmeye çalışılan iki seçeneği yoktur. Avrasya terimi coğrafi tanım olarak Uralların hem doğusunu hem batısını, yani hem Asya'yı hem de Avrupa'yı içine alır. Öte yandan, yaşanmakta olan tarihsel süreçte “Avrasya” denince siyasi anlamda Türkiye'de sadece eski Sovyet toprakları (hatta onun da sadece Kafkasya ve Orta Asya parçası) anlaşılmaktadır (Tellal 2007, ss. 13-33). Bu durumda “seçenek”le anlatılmak istenen aslında Türkiye'ye Batı dışında bir alternatif arayışıdır. Bu da yanlıştır, çünkü bir

yandan Soğuk Savaş sonrasında “Batı” dan çok “Kuzey” den söz etmek olasıdır, öte yandan Türkiye'nin hem Batı hem de Doğu ilişkisi olmak zorundadır. Farklı bir politika Soğuk Savaş sonrası dünyasının mantığına uygun değildir. Bu nedenle önce kavramlar doğru tanımlanmalı, sorular doğru sorulmalıdır (Tellal 2005, s. 49-70).

Bu tartışmalar Batı'ya (ABD/ AB) alternatif olarak “Avrasya” seçeneği düzleminde yapıldığı için kaygan bir zemine saplanıp kalmaktadır. Zira, Türkiye'de çağdaşlaşma ve Batılılaşma kavramları yanlış biçimde birbirinin yerine kullanılmakta, hâl böyle olunca Avrasya denen “şey” her ne ise, o da Cumhuriyet'in üzerine kurulduğu “çağdaşlaşma” ülküsüne karşı çıkmak anlamına gelmektedir, Üstüne, Avrasya seçeneğini daha çok köktendinciler ve milliyetçiler tartışınca, konu (diğer bazı durumlarda olduğu gibi) dönüp dolaşıp Cumhuriyet'in temellerinin tartışılmasına dönüşebilmektedir (Tellal 2007, ss. 13-33). Sorun kavram kargaşasından kaynaklanmaktadır, bu ise kavramların tanımlanmamasından. Neresidir Avrasya, ya da nedir? (Tellal 2005, s. 49-70).

Coğrafi anlamda Avrupa ve Asya kıtalarının toplamını anlatan bu kavramı SSCB'nin dağılmasının ardından daha çok jeopolitik yaklaşımclar tarafından, Hazar ve çevresindeki enerji (petrol ve doğal gaz) kaynaklarının bulunduğu coğrafyayı anlatmak için kullanılmıştır. Türkiye'de ise yıllarda coğrafi olmaktan çok siyasal anlamda algılanmıştır. Bunun da iki tür kullanımına tanık olunmaktadır (Tellal 2007, ss. 13-33). Dar anlamda “Türk Dünyası”nı Merkezi Asya ve bazen Kafkaslar) anlatmaktadır. Geniş anlamda ise Soğuk Savaş sonrasında kapitalist ekonomik sisteme eklenen coğrafyaya denk düşmektedir Yukarıdakilerin yanı sıra Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Afganistan, Pakistan, Hindistan, İran ve Türkiye (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye'de dış politikada yönelimlerini çeşitlendirme anlamında “Avrasya seçeneği” tartışmalarının bir de “tarihi” vardır. İlk girişim cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve ardından gelen iki savaş arası dönemde yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye Batı'nın yanı sıra SSCB ile Asya ve Ortadoğu devletleriyle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Ardından, Soğuk Savaş döneminde de, özellikle 1960'lardan başlayarak çok yönlü dış politika arayışlarına tanık olunmuştur (Firat 1997, ss. 4-14). Örneğin, 1964'te, Başbakan İsmet İnönü Times dergisine verdiği demeçte, “yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada

yerini alır” sözlerini sarf ederken, 1967’de dönemin yalnızca komünizm karşıtlığıyla kalmayıp, Sovyet karşıtlığıyla da tanınan Başbakanı Süleyman Demirel SSCB ile ekonomik işbirliğinin temellerini atmıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). Bu tarihte imzalanan Ekonomik-Teknolojik İşbirliği Anlaşması’yla Aliğa Petrol Rafinerisi, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası gibi önemli sanayi kuruluşları Sovyet teknolojisiyle kurulmuştur (Tellal 2001, ss. 780-782). Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru 1978’de ise, bu kez Başbakan Bülent Ecevit tehdidin artık kuzeyden değil batıdan geldiğini dile getirerek “duvarın öte yakası”na geçmekten söz etmiştir (Tellal 2001, ss. 780-782). Bir sonraki girişim ise, SSCB’nin yıkılmasının ardından 1990’larda gündeme gelmiş, neredeyse gündemden hiç eksilmemesine karşın yeterince tartışılmamıştır (Tellal 2007, s. 13-33, Tellal 2005, s. 49-70).

5.2.3 Türk Dış Politikasında ‘Avrasya’: 90’lı Yıllar

1991 yılında Sovyetler Birliği dağılıncı, Türkiye’de Türkçü/Milliyetçi cereyan yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Bu bağlamda Türkçü akım önceliklere ilaveten iki önemli amaç daha kazanmıştır: Türk Dünyasını keşfetmek ve bu dünyaya kendi modelini (Türkiye Modeli) sunmak. Sovyetler Birliği’nin yıkılması, uzun yıllar Batıya yakınlaşmış olan Türkiye’de bu dünyaya ilişkin bir merak uyandırdı. Bu merak ve keşif duygusu daha bölgesel, daha geniş perspektifli ve daha da çeşitlenmiş bir dış politikanın formüle edilmesi gereğini ortaya çıkardı. Türkiye öncelikle kendi yakın çevresinde Karadeniz ve Kafkaslar ile yalan bölgesel kültürel stratejiler izlemeye çalıştı. Öte yandan, uluslararası ortam da Türkiye’ye bu açılımında yardımcı olabildi. Başta ABD, Avrasya bölgesinde komünizm veya şeriatçı köktenciliğin yaygınlaşmasına karşı, temel stratejilerinden biri olarak demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine ağırlık verdi. Bu çerçevede kimi vakit Türkiye’yi sözkonusu bölge için bir model ülke olarak gösterdi ve hatta kısmen de olsa “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” söylemini destekledi. Bütün bu gelişmeler, Türkçülük ve bölge üzerindeki ilginin diplomatik ve kültürel anlamda güçlenmesi üzerinde etkili oldu. Bu noktada Türkçülük, yeni koşullar altında, dil, din ve kültürel yaşam biçimi benzerliklerinin teşvik ettiği bölgesel ve kültürel bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır (İşyar 2010, 267-278).

Turgut Özal dönemiyle birlikte, Sovyet baskısından henüz kurtulmaya çalışan ve her fırsatta bağımsızlıklarını vurgulamaya gayret eden Türk Cumhuriyetlerine zaman zaman verilen ‘biz sizin ağabeyiniziz’ ve ‘biz size yol gösteririz’ gibi abartılı yaklaşımlardan dolayı, bölgeyle ilişkilerde bazı sorunlarla karşılaşıldı. Bunlar biraz da yapısal sorunlardı. Her şeyden önce, o zamana dek Türkiye’de bu bölgeye yönelik olarak yapılan ilmî/kültürel çalışmalar yetersiz kalmıştı. Dolayısıyla, Türkiye bölgeye ilişkin kendi bakış açısını geliştirmekte zorlandı. Bölgeye daha çok Batılı ülkeler (bilhassa da ABD) gibi ve anti-komünist dürtülerle yaklaşıldı. Rusya’nın iç dinamikleri de yeterince bilinmiyordu. Rus kültürü içinde Türkçülüğün anlamı da iyi tahlil edilemedi. Nadiren de olsa, Türkiye, bölgeye Batı Avrupa tipi emperyalist gayelerle yaklaştığına dair yanlış imajlar vermekten de kaçınmadı. Türkçe tarih kitaplarında bile, dost- düşman ayrımı hamasetinden tamamen uzaklaşılabilmiş değildir. Türk dünyasına yönelik olarak da; sanki ‘Türk olmanın’, beraberinde mutlak ve sadık bir dayanışma ve işbirliği ortamını ortaya çıkaracağı düşünülmekteydi. Dolayısıyla, Türkçülük hep bir düşman, tehdit ve tehlikeyi telaffuz ederek yapılmak zorundaymış gibi imajlar verilebilmekteydi. Bu yaklaşımın günümüze kadar yansımış olumsuz sonuçları olmuştur. Birileri mutlaka ötekileştirilmek zorundaymış gibi hissedilebiliyor (İşyar 2010, 267-278).

Tarihten günümüze Türkçülük akımının mevcut dünya düzeni şartlarından soyutlanarak görülmesinin pek olası olmadığı söylenebilir. Türkiye’de 1990’larda yeniden dinamizm kazanan bu akım da, sözkonusu görüntünün aksine bir sonuç doğurmaz. Bir anlamda bu yaklaşımı ‘pragmatik’ olarak görüp değerlendirmek ve Rusya’da Putin tarzı Avrasyacılıkla eşbiçimde ele almak da olasıdır. Ancak tek bir farkla... Rusya ve Çin’in günümüzdeki resmî Avrasya söylemleri, esasen ABD’nin Orta Asya, Kafkaslar, Hazar Havzası ve bu bölgelerin yakın çevrelerindeki etkinlik kurma teşebbüslerine karşı ortak çıkarlarının korunması ve daha da ileri gidilerek bu devlete karşıt etkin bir bloğun (hatta kutbun) kurulmasını amaçlamaktadır. Türkiye’nin ise, genel olarak tarihte bu bölgede, adı geçen iki ülkeyle bazı çıkar çatışmalarına girdiğine tanık olunmuştur (İşyar 2010, 267-278).

Bazı yazarlar, Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrasında eski Sovyet Türk cumhuriyetlerine yönelik siyasal, ekonomik ve kültürel açılımlarının bir anlamda ‘Avrasyacılığın Türk

versiyonu' olarak görülebileceğini iddia etmişlerdir. Gerçekten de Türkiye'nin bu dönemde izlediği siyaset ile Rusya'daki Avrasyacı yaklaşımın iddiaları arasında belli paralellikler kurmak mümkündür. Örneğin Rusya'daki Pragmatik Avrasyacı grubun öne çıkardığı 'Yakın Çevre' siyasetine benzer bir şekilde Türkiye de özellikle ilk başlarda bölgeyi bir jeopolitik nüfuz yayma alanı olarak tanımlamıştır. Ancak bu paralelliklere rağmen, Türkiye'nin bu dönemde izlediği 'Avrasya' siyaseti ile Rusya'daki Yeni Avrasyacı yaklaşımlar arasındaki bazı önemli farkları gözden uzak tutmamak gerekmektedir (Erşen 2012, ss. 121-126).

Bu farklardan ilki, Türkiye'nin bölgeye yönelik siyasetini belirlerken Rusya'dakine benzer bir ideolojik Avrasyacı yaklaşımla hareket etmemiş olmasıdır. Zira "Avrasyacılık Türkiye'de hiçbir zaman entelektüel bir düşünce ekolü olmamıştır." Hâlbuki Rus Avrasyacılığı, köklü bir tarihsel/düşünsel/jeopolitik birikimin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Rus siyasetçiler bölgeye yönelik siyasetlerini oluştururken bu Avrasyacı birikimin felsefi ve jeopolitik önermelerinden bilinçli bir biçimde faydalanmayı seçmişler, bazıları ise bu içeriği adeta Rus dış politikasının resmi ideolojisi haline getirmeye çalışmıştır (Erşen 2012, ss. 121-126).

Türkiye örneğinde Avrasyacılık adında bir ideolojinin ya da düşünce ekolünün varlığının farkına varılması bile doksanların son çeyreğinde gerçekleşen bir gelişmedir. Zaman zaman bazı yazarlar tarafından Türkiye'nin AB ve ABD'den ziyade eski Sovyet Türk cumhuriyetleri, İran, Pakistan, Afganistan veya Çin'le jeopolitik bir blok oluşturması gerektiği iddia edilmişse de bu tür düşüncelerin dönemin Türkiye'sinde çok ciddi yankılar yarattığını söylemek güçtür (Erşen 2012, ss. 121-126). Avrasyacılık çerçevesinde, Türkiye ve Rusya arasında jeopolitik ortaklık önerilerinin ortaya atılması için bile 1996-1998 döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin nispeten daha serinkanlı değerlendirildiği bir döneme girilmesi beklenmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda İşçi Partisi'nin (İP) genel başkanı Doğu Perinçek 1996 yılı içerisinde, anti-empyralist, ulusalcı ve Amerikan karşıtı bir dış politika alternatifi olarak sunduğu 'Avrasya Seçeneği' projesini Türkiye'nin gündemine getirmiş ve Perinçek'in görüşleri doğrultusunda Kasım 1996'da İstanbul'da ilk Avrasya Seçeneği Konferansı düzenlenmiştir. Yine aynı dönemde Demokratik Sol Parti'ye (DSP) yakın çevreler tarafından çıkarılmaya başlanan Ulusal dergisi, 'Türk

Avrasyacılığı' düşüncesinin içeriğini doldurmaya çalışan yazılara yer vermiştir (Erşen 2012, ss. 121-126).

Türkiye'de 1996-1997 yıllarında Avrasyacılık üzerine yapılan yayınlara ve konferanslara genel olarak bakıldığında ise bu çalışmalarla Rus Avrasyacılığı arasında doğrudan bir bağ kurmak pek de mümkün değildir. Bu tür çalışmalarda 'Avrasya Seçeneği' olarak ortaya atılan proje, Rus Avrasyacılığı'ndaki imparatorluk veya jeopolitik vurgusunun tam aksine ulus-devlet modeline dönüşü öngören ve daha çok Atatürk'ün devletçi görüşleri üzerinde duran bir projedir. Dolayısıyla en azından bu dönem itibariyle Türkiye'de Avrasyacılık Dugin veya Züganov gibi popüler Yeni Avrasyacı isimler yerine, Sovyet komünizmine ulusal ve Müslüman bir içerik katmaya çalışan Bolşevik Tatar siyasetçi Mirsaid Sultan Galiyev'e ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Atatürk ve Lenin arasındaki siyasi diyaloga atıfta bulunan bir düşünce olarak evrilmiştir. Bu anlamda, ilk Avrasya Seçeneği Konferansının amacının da Rus Avrasyacılığını desteklemekten ziyade sosyalist/antiemperyalist bir forum oluşturmak olduğu söylenebilir (Erşen 2012, ss. 121-126).

Türk akademik ve entelektüel çevrelerinde 'ulusal sol' eğilimli olarak ortaya çıkan Avrasyacılığın Rusya boyutunun keşfedilmesi ise esasen Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin'in 1997'deki Türkiye ziyareti ve bu ziyaret esnasında Rusya 'dan Türkiye'ye doğalgaz taşıyacak 'Mavi Akım' boru hattı projesinin imzalanmasını takip eden dönemde gerçekleşmiştir. Çernomirdin'in ziyareti, Ankara'nın yoğun diplomatik çabalarına rağmen Türkiye'nin AB'ye aday ülkeler arasına dâhil edilmediği AB Lüksemburg Zirvesi'nin hemen ertesinde gerçekleşmiş ve Türkiye'nin AB'ye tepki olarak Rusya ile ilişkilerini güçlendirmesinin yerinde bir tutum olduğunu dile getiren görüşler Türk basınında yaygınlık kazanmıştır. Nitekim Türkiye'de Rus Avrasyacılığı üzerine yapılan ilk çalışmalar da bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalar arasında özellikle Attila İlhan'ın 1997 sonundan itibaren Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmaya başlayan çeşitli yazıları ile Kasım 1998'de yayınlanan Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya isimli derleme kitap öne çıkmaktadır (Erşen 2012, ss. 121-126).

Doksanlı yılların ikinci yarısıyla birlikte ise Türk siyasetçiler, Avrasya kavramını ilk kez duygusal ve ideolojik içeriğinden arındırarak kullanmaya başlamışlardır. Nitekim daha önceleri Demirel tarafından ‘Adriyatik’ten Çin Seddi’ne’ sloganı dâhilinde tanımlanan bu coğrafyanın, Türk siyasetçiler tarafından ‘Avrasya’ olarak adlandırılmasının en bariz örneklerini 1998-1999 döneminde görmek mümkündür. Demirel kadar dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından da sıklıkla kullanılan ‘Avrasya Düzeni’ veya ‘Avrasya Projesi’ gibi kavramlar daha pragmatik ve jeo-ekonomik bir Avrasya algılamasının oluştuğuna işaret etmektedir. Örneğin İsmail Cem, Nisan 1998’de yaptığı bir konuşmasında Türkiye’nin Avrupa ve Asya arasında sadece bir ‘geçit yolu’ olmaktan çıkarak bir ‘terminal’ ya da ‘durak’ ülke konumuna yükseldiğinden bahsederek Türkiye’yi Avrasya’nın yeni merkezi olarak tanımlarken, aslında Türkiye’nin ABD destekli Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Doğu-Batı enerji koridoru projelerinde üstlendiği merkezi role atıfta bulunmaktadır. Yine Demirel tarafından adlandırıldığı şekliyle ‘Avrasya Projesi’, Türkiye üzerinden geçecek petrol ve doğalgaz boru hatları sayesinde Avrupa ve Asya’nın birbirlerine bağlanmasını esas almaktadır (Erşen 2012, ss. 121-126).

Türkiye için Avrasya’nın artık sadece eski Sovyet Türk cumhuriyetlerinden ibaret sayılmadığının bir başka göstergesi de doksanların ikinci yarısıyla birlikte Türkiye’de Avrasya başlığı altında yapılan çeşitli yayınlarda yer alan çalışmaların ilgilendikleri coğrafi bölgelerdir. Özellikle 1994’te Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) tarafından çıkarılmaya başlanan Avrasya Dosyası dergisinde AB, Ortadoğu ve Uzakdoğu Asya ülkelerinin de konu edildiği pek çok analiz yer almaktadır, Dolayısıyla Türkiye’nin akademik olarak da Avrasya’yı Rusya-Çin-İran üçgeni dâhilindeki coğrafi alanın ötesinde, tüm Asya ve Avrupa ülkelerini kapsayan bir büyük kıta olarak tanımlayarak Rusya’daki Avrasyacılık literatüründen farklı bir eğilim sergilediği söylenebilir (Erşen 2012, ss. 121-126).

Türkiye Avrasya politikasını dar anlamda tanımlamış, ama özellikle başlangıçta hayallerini sınırlamamıştır. 1991’de Turgut Özal “400 yıldır ilk kez Türklere bölge lideri olma şansının çıktığına” işaret edip, bir yıl sonra Süleyman Demirel “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası”ndan söz ederken bu büyük umutları dile getirmişlerdir: 21.

yüzyıl Türk Dünyası'nın yüzyılı olacaktır. Türkiye başından başlayarak Merkezi Asya devletlerine örnek olmak isteyen bir “büyük ağabey” rolüne soyunmuştur (Tellal 2007, ss. 13-33). “Model olma” bir yandan Türkiye'de özellikle belirli çevrelerin sevdası iken, bir yandan da ABD/AB tarafından biçilen bir görev biçiminde ortaya çıkmıştır (Küçük 2000, 58-59). ABD Başkanı George Bush'tan Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Catherine Laumiere'ye kadar pek çok siyasetçi ve akademisyen tarafından bu “görev” dile getirilerek tartışmaya açılmış, hatta “model” yalnızca Merkezi Asya ile sınırlı tutulmayarak 11 Eylül sonrasında “ılımlı İslam” adı altında tüm İslam dünyasına önerilmiştir (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye bölgeye yönelik politikasını (daha SSCB yıkılmadan) 1991'de bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olarak başlatmıştır. Merkezi Asya politikası gündeme geldiğinde ilk akla gelen ve Türk dış politikasının bu alandaki ilk refleksi Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) kurulması olmuştur. SSCB'nin dağılmasının hemen ardından Ocak 1992'de Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir örgüt olarak kurulan TİKA, 1999'da Başbakanlığa bağlanmış ve 2001' de çıkarılan bir yasayla ilgili Devlet Bakanlığı'na karşı sorumlu bir tüzel kişilik haline getirilmiştir (Tellal 2005, s. 49-70). Amaç Türk kökenli halkların aralarında işbirliği yaparak kalkınmalarınıdır (Tellal 2007, ss. 13-33). Yine, bu çerçevede Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (ECO) 1992'de Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan da katılmışlardır. Ekonomik işbirliğine yönelik bu girişimler başarılı olmamıştır (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye'nin Avrasya politikasından söz ederken değinilmesi gereken bir başka nokta da, “kardeş” cumhuriyetlerin Türkiye'ye karşı “kardeşçe” yaklaşımlarının sağlanamamış olmasıdır. Dış politikada sürekli bir “paranoya” içerisinde olan ve bunu zaman zaman “Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur” ya da “dört yanı düşmanlarla çevrili cennet vatanımız” söylemleriyle dile getiren Türkiye, bağımsızlığını kazanan Merkezi Asya devletleri yardımıyla “uluslararası arenadaki yalnızlığından kurtulacağını” düşünmüştür. Oysa ki, gerek Birleşmiş Milletler'de, gerek Avrupa kurumlarında bu devletler Türk dış politikasının temel sorunlarında Türkiye'nin arkasında yer almaktan çekinmişlerdir (Tellal 2007, ss. 13-33). Örneğin, bu devletlerden hiçbiri Kuzey Kıbrıs Türk

Cumhuriyeti'ni tanımamış, Ermeni soykırımı iddiaları karşısında yeterli destek vermemişlerdir (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye ve Avrasya ülkelerinin özellikle de Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin işbirliği yaparak ortak sorunlarına ortak ve gerçekçi çözümler üretmeleri gerekmektedir.

Bu;

- 1- Bağımsız ülkeler olarak varlıklarını sürdürmeleri,
- 2- Küresel sistemin dayatmalarına karşı alternatif üretebilmeleri,
- 3- Ve dünyanın mahkum edilmeye çalışılan tüm halkları için gerçekleştirmeleri tarihsel zorunluluk haline gelmiştir.

Ortak sorunlara ortak çözümler üretilmesi için öncelikli olarak yapılması gereken sahip olunan bilgi ve tecrübelerin değerlendirilmesidir. Tüfekçioğlu yapılması gereken çalışmaları şöyle anlatmaktadır:

“Gerçekte bu ülkelerle olan ilişkilerimizde ortak çözümler üretmemizi sağlayacak üç büyük enstrümana sahibiz. Mirasçısı olduğumuz üç önemli deneyim, bu ülkelerle olan ilişkilerimizden karşılıklı çıkarlarımıza yönelik çözümler üretilmesine imkan sağlayacak bir zenginlik göstermektedir (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

Bunlardan birincisi her şeyden önce bizim tarihte Doğu toplumlarının öncüsü ve önderliğini yapmak gibi bir misyona sahip olmamızdır. Osmanlı ile birlikte, dünya çapında uluslararası ilişkileri belirleyecek ve denetleyecek kapsama ulaşarak dünya imparatorluğuna dönüşen bir sistemin mirasçısıyız (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

İkincisi, 200 yıllık Batılılaşma deneyimine sahip olmamızdır. Söz konusu deneyim tarihimizin son derece önemli bir zenginliğini oluşturmaktadır ve özellikle günümüzde Orta Asya ülkelerinin bizim yaşadığımız bu deneyimi gözden geçirip yararlanmalarını sağlayacak özellikler taşımaktadır (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

Üçüncü enstrüman, Orta Asya toplumlarının son 80 yılda yaşadıkları komünizm deneyimidir. Söz konusu deneyim yok sayılmaması gereken, görmezden gelinmemesi gereken ve bizim tarafımızdan dikkatlice incelenip yararlanılacak yönlerinin olup olmadığına bakılması gereken bir deneyimdir (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

İşte ortak tarihsel temeller bu noktada büyük önem arz etmektedir. Günümüzde dünya üzerinde aynı dil grubundan olan ve akrabalık bağları bulunan toplumlar içinde, tarihin bu üç önemli deneyimini yaşamış, üç büyük tecrübenin mirasçısı olan başka bir toplum bulunmamaktadır (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

5.3 TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AVRASYACILIK SÖYLEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden günümüze kadar Türkiye genel olarak yüzünü Batı dünyasına çevirmiştir. Bu dönüşün sebepleri arasında uluslararası sistemdeki birçok stratejik değişim gösterilebilir. Örneğin, İtalyan Faşizmi, Nazizm, Soğuk Savaş, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin yıkılması vb. Fakat yeni Cumhuriyet'in kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleriyle bu dönüşün temel sebebi Batı modernliğini yakalayabilmektir. Ve bu kapsamda Türkiye bu dönüşümün olumlu sonuçlarını elde etmiş ve 1990'lara kadar bölgedeki küçük güçlerden biri olmayı başarmıştır. 1999'da dünya genelinde ileri veya gelişmekte olan en büyük yirmi ülkeden oluşan G-20'ye katılması Türkiye'nin bölgedeki rolü açısından önemli bir aşama olarak dikkate alınmıştır. Ve akabinde 2002 itibariyle Türkiye'de hükümet etme fırsatı yakalayan AKP uyguladığı proaktif dış politika anlayışı ile Türkiye'yi bölgedeki orta-ölçekli güçler arasına sokmayı başarmıştır. Bu bağlamda bir dönem SSCB'ye ve Komünizm'e karşı bariyer olarak görülen Türkiye yeni dünya düzeni içerisinde Orta Doğu/Orta Asya ile Avrupa arasında bir köprü olarak görülmeye başlanmıştır. Buna ek olarak son dönemde ise Müslüman ülkeler için rol model olarak gösterilmektedir (Tüfekçi 2014, ss. 203-219).

Ekonomik olarak Türkiye kendine özgü özellikler sergilemeye başlamıştır. Türkiye hızlı gelişen bir ekonomi olmasının yanısıra Orta ve Doğu Avrupa'nın en büyük ekonomisi ve 772 milyar doları bulan Gayri Safi Milli Hasılası ile 30 OECD ülkesi arasında da 16. büyük ekonomidir. Bu başarıda büyük pay 2003 itibariyle Türkiye Cumhuriyeti ekonomisini aşama aşama liberalleştiren AKP Hükümeti'ne aittir denilebilir. Davutoğlu'nun vizyonuyla bu ekonomik başarının bütünleşmesi Türkiye'yi bölge parametrelerini etkileyebilen bir ülke konumuna getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin bölgesel politikalar geliştirme yeteneğinin artması, inisiyatif alabilme yeteneğinin gelişmesi kendisi için biçilen Avrupa ve Orta Doğu/Orta Asya arasında köprü rolünün yetersiz kalmasına yol açmıştır. Türkiye sahip olduğu

potansiyelle doğru orantılı olarak orta ölçekli bir güç hatta bölgesel bir güç olmak istemektedir. Bu denklem içerisinde şunu net olarak söyleyebiliriz ki bir zamanlar dünya politikasında söz sahibi olmayan az gelişmiş bir ülke, Türkiye, şimdi uluslararası arenada azimli ve önemli bir aktör rolüne bürünme çabası içinde bulunmuştur. Son on yıl içerisinde Türkiye'nin ekonomik ve diplomatik başarısı etkileyici sonuçlar doğurmuştur (Tüfekçi 2014, ss. 203-219).

Bu hızlı değişim sürecinde, Türkiye'nin ekseninin değiştiği ile ilgili iddialar da ortaya atılmıştır. Bu anlamda, Davutoğlu, Yeni-Osmanlıcı hatta Avrasyacı politikalar izlediği için yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Tüfekçi 2014, ss. 203-219).

5.3.1.Yeni Osmanlıcılık-Türk Avrasyacılığı İlişkisi

İlk olarak 1990'ların başında Turgut Özal döneminde Türk dış politikasında Soğuk Savaş sonrası döneme adaptasyonunda izlenen politikayla gündeme gelen bu kavram AKP hükümetiyle birlikte özellikle Türkiye'nin yakın çevresinde artan nüfuz ve ilgisini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Eski Osmanlı coğrafyasında Türkiye'nin yeniden nüfuz kurma ideali anlamına gelen bu kavram özellikle uluslararası çevrelerde sıklıkla kendisine kullanım alanı bulurken, geleneksel Türk dış politikasından bir kaymaya işaret etmek için kullanılmıştır (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 29). Bunlarla birlikte Türk dış politikasının Batı eksenli stratejik kimliğinin Ortadoğulaşmasına ve İslamlaşmasına işaret etmek için de kullanılmaktadır. İç politik düzlemde ise söz konusu kavram, devlet ideolojisinin, siyasetin, toplumun ve kimliklerin yeniden fakat "Osmanlıcılık" ve İslamcılık ekseninde tanımlanması şeklinde kullanılmaktadır. AKP hükümeti belli dönemlerde kavramı olumlu karşılasa da, politika yapımcılarına göre bu kavram, aktif dış politikayı bir tehdit olarak algılayanlar tarafından üretilmiş ve temelde "Balkanlar'da, Ortadoğu'da, Kafkaslar'da, 'Osmanlı havası', yani 'Türkiye yeniden hegemonya kurmak istiyor' gibi bir hava" oluşturulmasına hizmet etmektedir (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 29).

Yeni Osmanlıcılık, Türkiye'yi çevrelemekte olan ve önemli bir bölümü önceden Osmanlı egemenliğinde olan bölgelere yaptığı atıfla, Avrasyacı bir içerik taşıdığını vurgulamaktadır. Nitekim Ortadoğu'nun bir bölümü dâhil olmasa da, özellikle Balkanlar,

Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri, bugün Avrasya olarak tanımlanan coğrafi eksenin içerisinde bulunmaktadır. Bu kapsamda, Yeni Osmanlılık, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yükselişe geçen, ancak, daha sonraki yıllarda ideolojik bir görünüm kazanarak kapsayıcılığını yitiren ve arka plana itilen Türk Avrasyacılığı ile coğrafi kapsam ve siyasal amaç bakımından (Tüysüzoğlu, 295-323) bir çok yönden ortak noktalara sahip olduğu kabul edilmektedir.

Avrasyacılık, Coğrafi temelli bir bölgeselleşmenin ya da bir medeniyet projesinin ifadesi olarak 20. yüzyıl boyunca Türkiye’de tartışılmış bir kavramdır. Türkiye’yi, Soğuk Savaş döneminde içselleştirmiş olduğu tek boyutlu ve Avro-Atlantik İttifakı’nın belirlediği önceliklere dayalı dış politika anlayışından uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Temel gayesi ise, Osmanlı döneminde hükmedilmiş olan bölgeler ile Türk kimliğine dayalı olarak yakınlık kurulabilecek Orta Asya ve Kafkasya gibi coğrafyaları tek bir potada eritebilmek ve Türkiye’yi Avrasya coğrafyasında yaşayan halkların yüzlerini dönebilecekleri bir bölgesel merkez haline getirebilmek olarak görülebilir. Bu noktada Avrasya’nın en önemli gücü olan Rusya ile karşılıklı çıkarlara dayalı bir anlaşmaya gidilecek ve Rusya ile çatışma ihtimali de sürecin dışında bırakılacaktı (Tüysüzoğlu, 295-323).

Turgut Özal döneminde ortaya atılan “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” söylemi ise Türk Avrasyacılığı’nın sınırlarının Avrasya geneli çerçevesinde anlamlandırıldığını kanıtlamaktadır. Özal’ın ölümünün ardından cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Süleyman Demirel de diplomatik, siyasal, kültürel ve ekonomik yaklaşma ekseninde yürütülmeye çalışılan Avrasyacı dış politika anlayışını devam ettirmeye çalışmıştır. Genel itibarıyla, medya ve eğitim sektörleriyle, ekonomik/teknik yardım kuruluşları eliyle kurumsallaştırılmaya çalışılan Türk Avrasyacılığı, ilk dönemlerinden itibaren büyük bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır (Tüysüzoğlu, 295-323).

Türk Avrasyacılığı’nın temel ikilemi ise Türkiye’nin genelde Avrasya’ya, özelde ise yakın çevresine yönelik açılım noktasında hangi çerçevede hareket edeceği olmuştur. Nitekim Türk Avrasyacılığı’nın çıkış noktasında vurgu daha çok eski Osmanlı topraklarına yapılmış ve etnik kimlikten çok tarihsel yaşanmışlık, sosyo-kültürel yakınlık ve ekonomik tamamlayıcılık ön planda tutulmuşken, özellikle 1990’ların ikinci

yarısından itibaren “Türk” kimliğini ön plana koyan ve daha çok Orta Asya’daki Türkî Cumhuriyetleri hedef alan bir yönelim benimsenmiştir. Yani benimsenen söylem Türk Avrasyacılığı’nın kapsamını ve toplumsal meşruiyetini azaltmıştır. Gümrük Birliği’ne girişe paralel olarak, AB üyeliği hedefine odaklanılması ve koalisyon hükümetlerinin birbirleriyle yaşadıkları siyasal anlaşmazlığa bağlı olarak ortaya çıkan istikrarsızlık da Türk Avrasyacılığının önemini yitirmesinde etkili olmuştur (Tüysüzoğlu, 295-323).

Türk Avrasyacılığı, 1990’ların ikinci yarısından itibaren, Türk milliyetçiliği ekseninde hareket eden siyasi parti ve gruplar, ordu mensupları, Batı karşıtlığında buluşan sosyalist parti ve hareketler ile Aleksandr Dugin’in söylemlerinden etkilenen isimlerin etki ve yönlendirmesine girmiştir. İşçi Partisi ve Aydınlık dergisi ise Türk Avrasyacılığı’nın en görünür aktörleri konumuna gelmiştir. Türk Avrasyacılığı’nı ideolojik bir anlamlandırma neticesinde ele alan ve kapsamını daraltarak söylemsel bir duruşa indirgeyen bu aktörlerin ortak noktaları ise Batı karşıtlığıdır (Tüysüzoğlu, 295-323).

Türkiye’de Avrasyacı düşünce kalıbının 3 farklı siyasal/ideolojik yorum çerçevesinde işletilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi, İşçi Partisi’nin temsil ettiği sosyalist/ulusalcı Avrasyacılık olarak görülmelidir. Bu yorumda, Avrasya coğrafyasının en önemli iki aktörü Rusya ve Çin ile Batı karşıtı bir ittifak oluşturmak en önemli hedef olarak görülmektedir (Tüysüzoğlu, 295-323). Rusya’daki Yeni Avrasyacı kanadın en önemli aktörü olarak görülen Aleksandr Dugin’in görüşlerine yakın duran bu kanat, birçok analist tarafından Dugin’in Türkiye şubesi olarak adlandırılmaktadır. Türk Avrasyacılığı’na hâkim olan ikinci yorum ise Türk milliyetçiliği çerçevesinde hareket eden parti ve grupların temsil ettiği ve Türk kimliğini Avrasya ekseninde birleştirici bir unsur olarak gören yaklaşımdır. Avrasyacılık akımını Türk milliyetçiliği bağlamında değerlendiren bu yaklaşım, İşçi Partisi’nin temsil ettiği sosyalist/ulusalcı kanadın aksine, Rusya ve Çin’i Avrasya ekseninde mücadele edilmesi gereken birer aktör olarak anlamlandırmaktadır (Erşen 2013, 14-24).

Türk Avrasyacılığı’nın üzerine temellendirilmeye çalışıldığı üçüncü siyasal/ideolojik yorum ise, muhafazakâr kanadın üzerinde durduğu ve eski Osmanlı coğrafyasındaki Müslüman halklarla işbirliğini ön plana alan anlayıştır. Türk Avrasyacılığı’nın bu

yorumu, Avrasya kavramının Osmanlı'nın en geniş sınırlarını ortaya koyduğunu ve dolayısıyla Avrasya'nın ifade ettiği coğrafi sınırlar bağlamında izlenecek Yeni Osmanlı (Pax Ottomanica) stratejinin Türkiye'nin bölgesel liderlik rolünün altını çizecek en önemli unsur olduğunu kaydetmektedir (Erşen 2013, 14-24). Bu yönüyle, Türk Avrasyacılığı ile Yeni Osmanlılık arasında bir tamamlayıcılık olduğu açıkça ifade edilmektedir (Tüysüzoğlu, 295-323).

Soğuk savaş sonrası dönemde Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu "Stratejik Derinlik" konsepti çerçevesinde izlenen yeni dönem Türk Dış Politikası, genel itibarıyla, Türk Avrasyacılığı'nın Osmanlı topraklarına atıf yapan muhafazakâr yorumu çerçevesinde ele alınmalıdır. Davutoğlu tarafından şekillendirilen yeni dönem Türk Dış Politikası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi eski Osmanlı topraklarını Avrasya coğrafyasına entegre ederek Avrasya'nın kapsamını genişletmekte ve böylece Türkiye'nin ilgisi dahilindeki coğrafyanın sınırlarını da çizmektedir. Stratejik Derinlik konsepti çerçevesinde adı sıklıkla anılan "Afro-Avrasya" tanımı, Avrasya anakarasına Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi eski Osmanlı topraklarının eklenmesi ile ortaya konmuştur. Afro-Avrasya tanımlaması çerçevesinde Ortadoğu'nun merkezi konumu ise açıkça belirtilmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin Ortadoğu ile fazlasıyla ilgili olması Davutoğlu tarafından sınırları yeniden çizilen Türk Avrasyacılığı çerçevesinde anlaşılabilir bir tutumdur (Tüysüzoğlu, 295-323).

Türk Avrasyacılığı'na dair üçüncü siyasal/ideolojik yoruma dâhil edebileceğimiz yeni dönem Türk Dış Politikası, Osmanlı mirası ve İslam Medeniyeti'ne yaptığı vurgu ekseninde "medeniyete dayalı jeopolitik yaklaşım" olarak da değerlendirilmektedir (Erşen 2013, 14-24). Bu yaklaşımı öne süren uzmanlara göre, Türkiye'nin Müslüman Ortadoğu ve Kuzey Afrika halkları nezdinde kazandığı siyasal meşruiyete karşın, İsrail ve Ermenistan ile yaşadığı problemleri bir türlü aşamaması, bu ülkenin Müslümanlık ortak parantezi ve Osmanlı mirası ekseninde anlamlandıramadığı ülkeleri kendi Avrasya tanımının dışında tutmaya çalıştığını kanıtlamaktadır (Tüysüzoğlu, 295-323).

Avrasya kavramı ve Türk Avrasyacılığı'nın soğuk savaş sonrası dönemde tanım ve kapsam itibarıyla ciddi bir değişikliğe uğradığı açıktır. Soğuk Savaş sonrası dönemde,

Türkiye'nin, Ahmet Davutoğlu'nun kurguladığı ve Yeni Osmanlılık olarak da betimlenen yeni dönem Türk Avrasyacılığı'nın Rusya'daki Avrasyacı düşünce kalıbı ile birçok benzerliği bulunduğu gibi önemli farklılıkları da bulunmaktadır. Türk Avrasyacılığı ya da Yeni Osmanlılık da tıpkı Rusya'nın Avrasyacılığı gibi etnik milliyetçiliği ikinci plana atmakta ve Avrasya coğrafyasının önemli bir parçasını oluşturan eski Osmanlı topraklarına ve yaşanmışlığına yapılan atıf üzerinden çok kültürlü bir bölgeselleşme girişimini ifade etmeye çalışmaktadır. Avrasya coğrafyasının kalbinde yer alan Türkiye de bu bölgeselleşme girişiminin ilerletilebilmesi yönünde siyasal irade ortaya koyacaktır (Tüysüzoğlu, 295-323).

Türk Avrasyacılığı ya da Yeni Osmanlılık olarak da adlandırabileceğimiz yeni dönem Türk Dış Politikası'nın en önemli özelliklerinden biri de Türkiye'nin içselleştirmiş olduğu çoklu toplumsal kimliklerin açıklıkla ifade edilebilmesini öngörmesidir. Bu yönüyle, bu politikanın Rusya'daki Avrasyacılık benzeri coğrafi bir anlamlandırmaya gittiğini ve özellikle eski Osmanlı coğrafyasını bir üst kimlik çatısı olarak konumlandığı görülmektedir. Türk Avrasyacılığı (Yeni Osmanlılık), Türkiye'yi Batılı, Türk, Müslüman, Kürt, Avrasyalı, seküler gibi çoklu kimlikler aracılığıyla ifade etmektedir. Yani Türkiye, tüm bu kimlikleri kapsayan, koruyan ve gelişimine yardımcı olan bir şemsiye haline getirilmektedir. Böylece Türk kimliğinin etnik boyutu ikinci plana atılmakta ve Türklük çok boyutlu bir kültürel yaratı olarak ifadesini bulmaktadır. Ancak, bu durum Türk kimliğinin etnik yönüne yapılan vurgunun tamamıyla ortadan kalktığı anlamına gelmemelidir. Türkiye'de düzenlenen "Türkçe Olimpiyatları", Orta Asya'da Türk kimliğini yansıtan tarihsel anıtların korunması yönünde girişilen çabalar ve "Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi" gibi organizasyonlar, yeni dönem Türk Dış Politikası'nın pragmatik yönünü de ortaya koyan girişimlerdir (Tüysüzoğlu, 295-323).

Soğuk savaş sonrası Türk Dış Politikası'nın en temel niteliklerinden biri de bu politikanın küresel ve bölgesel aktörlerle kurulacak sağlıklı bir iletişimi ön plana almasıdır. Rusya'nın Avrasya özelinde kurgulamak istediği Avrasyacı izolasyonizmin aksine ekonomik ve siyasal anlamda karşılıklı bağımlılığa dayalı sağlıklı bir işbirliği öngörmesi ve bu işbirliğinin merkezine de, tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi, Türk kimliğini ve Türkiye'yi yerleştirmesi, yeni dönem Türk Avrasyacılığı'nın en önemli özelliklerinden

biridir. AB ile katılım müzakereleri yürüten ve NATO'nun en önemli üyelerinden biri olan Türkiye'nin, soğuk savaş sonrası dönemde Rusya ile geliştirdiği ekonomik, enerji tabanlı ve siyasi ilişkiler neticesinde Türkiye-Rusya İlişkileri'nin stratejik işbirliği seviyesine yükseltilmesi, Yeni Osmanlıcılığın Avrasya'ya dair kapsayıcı ve işbirliği yanlısı tutumunu yansıtmaktadır (Tüysüzoğlu, 295-323). Türk Avrasyacılığı, Avrasyacı düşünce kalıbına hâkim olan çatışma yoğun ilişkiler ağının aksine, çatışma ile anılan Avrasya coğrafyasını, Osmanlı'ya atfen oluşturmaya çalıştığı bölgeselleşme üzerinden siyasi, toplumsal ve ekonomik işbirliği temelinde diğer medeniyetlere eklemeye ve onlar arasında köprü olmaya yönelmiş medeniyete dayalı jeopolitik bir girişimdir. 2020 Olimpiyatları'nı düzenlemeye talip olan Türkiye'nin benimsediği “bridge together (birlikte köprüler kuralım)” mottosu dahi, yeni dönem Türk Dış Politikası'nın medeniyetler arası işbirliğine verdiği değeri betimlemektedir (Tüysüzoğlu, 295-323).

Bu kapsamda Gözen, AKP'nin Kasım 2002 ve Temmuz 2007 arasını kapsayan ilk iktidar döneminde izlediği dış politikasını aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir (Kaya 2015, s. 71-91):

“28 Şubat sürecinde devletin şiddetli bir darbesine maruz kalmış olan AKP'liler [...] devletin baskıcı politikalarının önlenmesi gerektiğini fark ettiler. Bu amacı gerçekleştirmek için ise Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yönünde reformlar yapmasının yararlı olacağını gördüler. Türkiye'deki İslami kesimlerin varlığının ve etkinliğinin sağlanmasının, ancak Batılılaşma ideali çerçevesinde mümkün olabileceğini düşündüler [...] AKP hükümeti, bu amaca ulaşmak için iç ve özellikle dış politikasının oluşumunda genellikle devletin etkin kuvvetleriyle işbirliği ve dayanışma içinde olmuştur.” Böylelikle Türk dış politikasında yaşanan değişim esasında bir “vizyon değişimi” olarak nitelenirken, 1990'larda Avrasyalılılaşma yönündeki dış politika sapmalarının sona erdiği ve AKP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasının ironik bir biçimde “gerçek anlamda Batı değerlerine uygun bir rotaya girdiği” belirtilmektedir (Gözen 2010, 119).

Türk dış politikasında yaşanan değişimi ele alan çalışmalarda üzerinde durulan bir diğer nokta da Türkiye'nin son yıllarda Avrasyacı bir yönelim edindiğine dair iddialardır. Söz konusu iddialar, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaşanan sorunlara paralel olarak

gündeme gelmesine rağmen Avrasyacılığın medeniyetsel boyutu ve Türkiye'nin çok boyutlu dış politika yaklaşımı göz önüne alındığında daha ciddi bir şekilde tartışılmaya başlamıştır (Erşen 2013, 14-24). Bu durum, AB üyelik sürecini Türkiye'nin dış politika yönelimini etkileyen temel değişken olarak ele alan farklı değerlendirmelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Fakat Soğuk Savaş sonrası dönemin üçüncü aktivizm dalgasını temsil eden 2005 sonrası dönemde ise Avrupalılaşıma yerini yumuşak Avrasyacılık olarak adlandırılan safhaya bırakmıştır. Böylece AKP döneminde dış politika aktivizmi ve çok boyutlu yaklaşımın benimsenmesi bakımından bir devamlılık söz konusu olmasına rağmen AB'ye katılım müzakerelerinin başlangıcından itibaren belirgin bir kırılma yaşandığı gözlenmiştir. Bu kırılmayla birlikte derin Avrupalılaşıma olan bağlılığın yerini Türkiye'nin dış ilişkilerinde AB'nin merkeze alınmadığı daha gevşek bir Avrupalılaşıma anlayışı almıştır (Kaya 2015, s. 71-91).

5.3.2. Avrasyacılık ve Devlet Kimliği

Türk Dış Politikası bağlamında Avrasyacılık ise Türk Dış Politikasının geleneksel Batıcı çizgisini sorgulamakta ve Türkiye'nin Avrasya coğrafyasındaki ülkeler ile daha yakın ilişkiler geliştirmesi gerektiğini öne sürmektedir. Sovyetlerin ardından bağımsızlığını kazanan Türkî Cumhuriyetler ile ilişkilerin geliştirilmesi ve gerektiğinde bu ülkelere "ağabeylik" yapılması, Sovyet Rusya'nın yerini alan Rusya Federasyonu ile daha sıkı ekonomik ve stratejik ilişkilerin geliştirilmesi, Uzak Doğu Asya'nın yükselen gücü olan Çin ile yakınlaşılması ve Türkiye'nin artık Batılı ülkelerin Avrasya coğrafyasındaki politikalarının taşeronluğunu yapmaması fikridir. Bir diğer deyişle Türk Dış Politikasında Avrasyacılık; eski Sovyet coğrafyası ile olan ilişkileri geliştirmeyi ifade etmektedir.

Bu bağlamda Mehmet Seyfettin Erol, Rus ve Türk Avrasyacılık anlayışı üzerine şöyle bir açıklama getirmektedir; "Rus Avrasyacılık'ı emperyal hedefler ile harekete geçerken Türk Avrasyacılık'ı ise kardeş Türk devletleri ile daha sıkı bir işbirliği anlayışını öne çıkarmaktadır. Rus Avrasyacılık'ı Türk Avrasyacılık'ına göre daha ütöpiktir; Türk Avrasyacılık'ı ise Rus Avrasyacılık'ı gibi sistemleşmemiştir (Akıllı 2013, s. 73-79)."

Türkiye açısından Avrasya algısı ise dönemin Türk Dünyası'ndan sorumlu Devlet Bakanı Ahat Andican'ın biri dar diğeri ise geniş olan iki tanımını çerperinde şekillenmektedir: birincisine göre Avrasya'yı eski Sovyet coğrafyası olarak tanımlanmaktadır. İkincisine göre ise Avrupa, Rusya, Çin, İran, Türkiye ve Türk Dünyası'nın yanı sıra ABD'yi de bu coğrafyaya eklenmektedir (Akıllı 2013, s. 73-79).

Tarık Oğuzlu (Akıllı 2013, s. 73-79)'ya göre Türkiye'de söz konusu kimlik tasavvurunun savunucuları sağ fraksiyonda yer almakla birlikte özellikle Türkiye ile "Türk/Türkî/Türkik" (Aydın 2003, s. 371) olarak adlandırılan ülke ve toplulukların ilişkilerinde "Türk" kimliğinin olumlu etkide bulunacak bir üst kimlik olarak görülmesini arzulamışlardır. Zira Sovyetlerin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni devletler ile olan ilişkiler, Türk Dış Politikasında ve Türk Devlet kimliği tasavvurunda (Öge 2009, s. 49) yeni bir dönemi başlatmış ve söz konusu Türkî Cumhuriyetler ile 'Türk' ortak kimliği biçiminde ilişkilerin yürütülmesine imkân tanımıştır (Özdoğan 2002, s. 402). Bunlardan ayrı olarak, Samuel Huntington, "Medeniyetler Çatışması" isimli eserinde Türkiye'nin, Sovyetlerin çözülmesi sonrasında Kafkaslar ve Orta Asya'da oluşan bağımsız Türkî Cumhuriyetlere liderlik edebileceğini; bu nedenle de rotasını Batıdan ve İslam dünyasından ziyade söz konusu ülkelere çevirmesi gerektiğini savunmuştur (Akıllı 2013, s. 73-79).

Türk Avrasyacılığı: Amerika ve Avrupa emperyalizmine karşı Türk-Rus ve Çin ittifakını öne sürmektedir. Atatürk ve Lenin arasında kurulmuş ve liderlerin ölümü ile atıl kalmış diyalogun yeniden canlandırılması gerektiğini savunan Atilla İlhan ayrıca Sultan Galiyev'in Sosyalist Turan Devleti'nde olduğu gibi Batı'ya karşı bir blok oluşturma çabasının Atatürk'ün dış politika anlayışıyla örtüşüğünü savunmaktadır (Akıllı 2013, s. 73-79).

Avrasyacılık düşüncesi, Rusya Federasyonu'nun hala bölgede etkili bir güç olarak nüfuzunu devam ettirmesi ve bölge ülkelerinin, yıllardır Sovyet Rusya ile tecrübe ettikten sonra yeni bir "hami" isteme hususunda pek de hevesli olmamalarından ötürü istenilen sonuca ulaşamamıştır (Akıllı 2013, s. 73-79).

Her ne kadar Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin konuya bakış açısı aynı paralellikte olmasa da dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın; "Gelecek yüzyıl, yani 21. Yüzyıl Türklerin yüzyılı olacaktır" sözlerinden hareketle gelişen Avrasyacılık, Türkiye gündemini uzun bir süre meşgul etmiştir. Bununla birlikte Avrasyacılık düşüncesinin, Avrupa Birliği(AB) ile ilişkilerin tıkanıklığa uğradığı, ABD ve Batılı devletler ile ilişkilerin iyiye gitmediği dönemlerde Türkiye'de taraftar bulması da oldukça manidardır (Akıllı 2013, s. 73-79).

Rus toplumunda batı yanlısı yaklaşıma karşı çıkan ve Avrasya yaklaşımını savunan kesim, Rusya'nın karar verme süreçlerinde sadece batı ve batı karşıtı seçeneklerinin yer almasının yeterli olmayacağını savunmaktadır. Zira dünya ekonomik hacminin ve nüfusunun yarısını barındıran Asya'nın da göz ardı edilmemesi gerekir. Avrasya yaklaşımına göre, NATO ve AB dışı açılım yolunda gerçekçi olmayan seçeneklerdir ve bu tarafa yönelindiği takdirde başarısızlık olasılığı kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Rusya, NATO'nun doğuya genişlemesini engellemeli ve Batı ittifakını parçalamaya çalışmalıdır (İnce 2011, 69-70). ABD'nin Avrupa'dan çekilmesi, Batı'nın emniyette olmasını sağlayarak Rusya'nın Asya-Pasifik havzasına rahatça yönelmesine yol açacaktır (Wehrschutz 2000, ss. 84-100).

5.4 TÜRK AVRASYACILIĞI

Avrasyacılığın Türk dış politikasında ciddi bir alternatif olduğu tezini Türkiye'de ilk işleyenlerden biri elbette Doğu Perinçektir. Bu açıdan kendisine Türk Avrasyacılığı'nın da babası ünvanı verilebilir. Perinçek 1996'da yayınlanmış olan kitabı Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika'da kavramsal bir çerçeve oluşturmaya gayret etmiştir. Perinçek'in bu programı basitçe ABD tarafından o sıralarda çokça zikredilen Yeni Dünya Düzeni'ne bir alternatif seçenek olarak sunulmaktaydı (Perinçek 1996, ss. 18-32). Perinçek'in Avrasyacılığı daha . ziyade anti-emperyalist ve anti-hegemonyacı bir çok kutuplu dünya dayanışmasını öngörmekteydi. ABD, AB, NATO bu emperyalist ve hegemonyacı sistemin araçlar olmuşlardır. NATO'dan hemen çıkılmalı, komşular ve Türk Cumhuriyetleri ile hemen yeni ittifaklar tesis edilmeliydi (Perinçek 1996, ss. 18-32).

Bu açıdan da Çin, Rusya ve İran ideal ortaklar haline gelebilirdi. Bu kitabın yayınlandığı 1996 yılı tüm bunları yazmak için o kadar erkendi ki, Perinçek bu konuda bir takdiri hak etmektedir. Çünkü henüz AB konusundaki düş kırıklıkları tam olarak hissedilmemekteydi. Türkiye hala terörle mücadele ediyordu. Birinci körfez savaşının ekonomik faturaları daha yeni yeni ağır biçimde hissedilmeye başlanmıştı. Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler gayet iyiydi ve henüz krizler ve düş kırıldıkları dönemine girilmemişti. Peki bir anda Perinçek Avrasyacılığı nasıl ortaya çıkmıştı? Büyük ihtimalle artık cazibesini yitirmiş olan Maoculuk veya enternasyonalist Marksizm kelimeleri yerine ideolojik bir “takiye” olarak ortaya çıkmıştı. O yüzden Perinçek Avrasyacılığı daha ziyade eski çizgisinin devamı olan bir dünyayı okuma felsefesi idi. Dış politika geliştirme ve formülasyonunun rasyonel ve pratik süreçlerini bu büyük okuyuşun detayları olarak görmekteydi (Karasar 2013, ss. 117-128).

Bir çok sorunla 2000'li yıllarda yüzyüze kalan Türk aydınları ve halkı açısından durum farklıydı. Putin 1999'da başladığı bir hamle ile önce başbakan sonra başkan olarak Rusya'nın yeniden doğuşunu hızla başarmaktaydı. Bunun ekonomik, siyasi, demokratik veya insan hakları bağlamlarında bir irdelemesine ihtiyaç duymadan, Putin Türk medyası tarafından da kutsanmaktaydı. Türkiye'deki ulusalcılar için Putin artık ciddi bir model olmaya başlıyordu. Birkaç yıl içinde ülkesini “ayağa kaldıran” ve yeniden canlandıran Putin'in izlediği siyaset de ulusalcılar için önemli bir model teşkil etmekteydi. Putin'in devraldığı ülke hammadde ihraç eden bir gelişmekte olan ülke ekonomisi halindeydi (Alili 2004, 26). Putin'in programı uzun erimli kalkınma, güçlendirilen merkezi yönetim, güçlendirilen savunma sanayi, ordunun yeniden organizasyonu, Yahudi oligarkların tasfiyesi ile devletleştirme veya milli ekonominin tesisi, medya baronlarının tasfiyesi, iş elitinin siyasi ihtiraslarının yok edilmesi, yolsuzluklarla mücadele ve hava savunma sisteminin güçlendirilmesi olarak özetlenmekteydi. Halbuki bu dönemde katlanarak artan enerji fiyatlarının Rusya'ya nasıl büyük bir nakit akışı sağladığı gerçeği gözden uzak noktalara kaçırılıyordu (Alili 2004, 27-33). Hele hele demokratikleşme, insan hakları konularında bir değişim yaşanıp yaşanmadığı çok da sorgulanmamaktaydı (Karasar 2013, ss. 117-128).

5.4.1. Türk Avrasyacılığı Ya Da “Türk Eksenini” Politikaları

Eski Dünya'nın Doğu-Batı, Kuzey-Güney geçişlerinin merkezinde bulunan Türkiye, Adriyatik'ten Çin Seddine, Rus steplerinden Arabistan çöllerine kadar olan bölgede etki edebilme iktidarına sahiptir. Osmanlı'nın son döneminde başlayan, Türkiye Cumhuriyeti ile devam eden bu coğrafyaya yönelik ilgi bu sürede birbirinden farklı Avrasyacı düşüncelerin oluşmasına sebep olmuştur. Turanist, Yeni Dünya Düzeniyle Bağdaşır Pragmatik Yaklaşım, Yeni Dünya Düzeni Karşıtı Eleştirel Yaklaşım ve İzolasyonist Türk Tezi yaklaşımları gibi akımlar Türkiye'nin bölge politikalarına çeşitli anlamlar yüklemiş ve farklı içerikte politikalar öngörölmüş olmasına karşın kapsayıcı bir Avrasyacı düşünce oluşturulamamıştır. Bu yönelişler Avrasyacı olarak tanımlansa da, Rus Avrasyacılığı gibi bir coğrafi alanı kapsamamış, Avrasya'nın geneline etki edecek bir kapsama sahip olmamıştır. Bu dört temel yaklaşımı, kapsadığı coğrafi alan, tarihi ve kültürel birliktelik, ortak kimlik gibi unsurlar dikkate alındığında, Türk Kültür havzasını kapsayan politikalar olarak ifade etmek yerinde olacaktır (Yılmaz 2017).

Türkiye günümüzde kuzeyde Rusya, güneyde ABD ve Arap dünyası, doğuda İran, batıda AB ile çevrelenmiştir. Bu çevreleme her geçen gün daha da daralmaktadır. AB'nin bölgeye özellikle enerji merkezli politikalarla tekrar dönmesi, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarında strateji değiştirmesi, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikalarına devam etmesi Türkiye'yi her geçen gün daha tehlikeli bir çember içine itmektedir. Bu durumun önlem alınmazsa gelecekte daha tehlikeli sonuçları doğuracağı açıktır. Bu nedenle Türkiye'nin dış politikada yeni açılımlara gitmesi kaçınılmazdır. Bu açılımlar içerisinde Türk Avrasyası olarak betimleyebileceğimiz, “Türk Kültür Havzası” olarak adlandırılan coğrafyayı kapsayan ve siyasi olarak “Türk Eksenini” politikaları olarak tanımlanacak bir alternatife yönelmesi gereklidir (Yılmaz 2017).

“Türk Eksenini” Politikasının şekillenmesine öncelikle Türk milleti ile Türk Eksenini bölgesini bütünleştiren bir düşünceyi oluşturarak başlamak gerekmektedir. Zira bu yeni politikanın başarısı öncelikle Türkiye'nin uluslararası sistemdeki konumunu da belirleyecek yeni bir ideolojik temele kavuşturulmasıyla mümkündür. Rusya, Sovyet sonrası dönemde ortaya atılan Batıcılık, Panslavizm, Slavofillik ve Avrasyacılık

düşüncelerini harmanlayarak Putinli politikalarının temelini oluşturmuştu. Türkiye’de yeni dönemde ülkenin iç ve dış siyasetine doğrudan ya da dolaylı etki etmiş Batıcılık, Yeni Osmanlılık, Yeni İslamcılık ve Türkçülük düşüncelerini harmanlayarak daha kapsayıcı, bütünleştirici, ortak değerlerde birleşmiş ancak farklılıklara da saygı duyulan yeni bir düşünce yapısı oluşturmak zorundadır. Aynı zamanda bu düşünce günümüz toplumlarını doğrudan etkileyen Küresel Sistemin gereklerine göre de şekillendirilmelidir. Bu nedenle Türk Kültür havzasındaki tüm halkları kapsayacak yeni bir kimlik ve kültürel yapı, öncelikle düşünce bazında oluşturulmalı ve belirlenecek politikaların temeli yapılmalıdır. Bu konuda Rus Avrasyacılığının kimlik ve kültür revizyonuna ilişkin çalışmaları örnek alınabilir (Yılmaz 2017).

“Türk Ekseni” politikalarında öncelikle siyasi anlamda bir birlikteliği dile getirmek çeşitli riskler taşımaktadır. Zira bölgedeki siyasi liderler Sovyet sonrası dönemde büyük zorluklarla elde ettikleri egemenliklerinden taviz verme konusunda son derece isteksizdir. Bu nedenle “Türk Ekseni” politikalarının önceliği ekonomi merkezli olmak zorundadır. Bu politikanın önceliği bölge ülkeleri arasında ekonomik bir birliğin oluşturulması olmalıdır. Bu konuda Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) örnek alınabilir. Bu birliğin sağlanması için kaynaklar ve pazar arasında iyi bir denge kurulması, kaynak ve pazar ülkeleri arasında ulaşım yollarının geliştirilerek, devletlerin bütünlüğünün sağlanması gereklidir. Bu konuda geçmiş İpek yolu güzergahı ve çağdaş ulaşım yolları ve araçlarının kullanılması, teknolojik yeniliklerle desteklenmesi sürecin hızlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca sektörel bazda uyum, ortak serbest ekonomik bölgelerin kurulması, büyük ekonomik değişim merkezlerinin oluşturulması, ortak ekonomik entegrasyon kurumları, mekanizmalarının yaratılması gerekmektedir. Bununla birlikte Türk Ekseni ülkelerinin ortak gümrük birliği çatısı altında birleştirilmesi, birliğe üye devletlere çeşitli imtiyazlar ve bağışıklıklar tanınması kurumun cazibesi ve kabul edilebilirliğini arttıracaktır. Bu şekilde ortak bir ekonomik sistemin oluşturulması, Türk Ekseni ülkelerinin “Kazan Kazan” yöntemiyle sisteme dahil olmalarını, devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirebilmeleri ve küresel aktörlerin bölgeye ilişkin ekonomik beklentileri karşılayacak bir mekanizmanın oluşmasını kolaylaştıracaktır (Yılmaz 2017).

Bu politikaların entegrasyonu için ortak bir karar alma mekanizmasına ihtiyaç vardır. Bu karar alma mekanizması bu coğrafyanın kalpgahı olan Türkiye’de bulunmalı, bu coğrafyaya yönelik politikalar buradan koordine edilmelidir. Türk Ekseni politikalarının sağlıklı şekilde uygulanabilmesi, kendine has icra kurumların oluşturulması ve karar alma ve yürütme organları arasında uyumun sağlanmasıyla mümkündür (Yılmaz 2017).

Rusya’nın ve ABD’nin Orta Doğu, bilhassa Suriye ve Irak üzerindeki mücadeleleri bu anlayışlar üzerinden şekillenmektedir. Çok yönlü dış politika anlayışını geliştirmesiyle Türkiye, Avrasyacılık boyutunu keşfetmiş bu sayede sadece Okyanus ötesi güven yerine Kafkaslar da, Orta Asya’da ve Orta Doğu’da yepyeni bir politika anlayışı benimsemeye başlamıştır. Önemli olan Türkiye ve Rusya’nın bölgesel sorunların çözümüne yönelik mümkün olduğu kadar ortak ulusal çıkarlar etrafında birleşmesidir (Kaya, 2017).

Yeni İpek Yolu ve yeni enerji nakil hattı projeleri ile Avrasyacılık anlayışı güç kazanırken, barış ve refahın diğer ülkelere aktarılmasında büyük bir fırsat yakalanacaktır. Türkiye’nin önem vermesi gereken bu anlayış, Atlantikçilik görüşüne bir alternatif değil, jeopolitik önemi bağlamında çok yönlü dış politika stratejilerine güç katacak önemli bir tamamlayıcı rol olacaktır (Kaya, 2017).

Anıl Çeçen’in geliştirdiği Avrasyacılık modeli ise Perinçek ve Dugin Avrasyacılığından önemli farklılıklar taşımaktadır. Çeçen’e göre Avrasya bölgeleri batıdan doğuya uzanan şu coğrafyaları kapsamaktaydı: Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya (Çeçen 2006, 413-416). Çeçen’in Avrasyacılığı bu açıdan Türkiye merkezli bir Avrasyacılıktır. “Türkiye bu beş bölgenin merkezinde yer alan bir ülke olarak her bölgeye olan ilgisini eşit mesafede tutmak zorundadır” diyen Çeçen, bu coğrafyada yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların üzerine bir dış politika kavramının inşa edilmesini savunmaktaydı (Çeçen 2006, 413-416). Yani bu yaklaşım, ABD Rusya, Almanya ve İran gibi Türkiye’ye nispeten daha aktif dış politika izleyen oyuncuları bir biçimde ya dışlayan ya da Türkiye’nin merkez konumunu tanımaya zorlayan bir alternatif önerisiydi. Nitekim Çeçen bu konuda Türkiye’nin elinde olan kozları da çok açık bir biçimde kitabında ifade etmektedir. Ancak diğer bir açıdan bakıldığında aslında Çeçen’in ifade ettiği coğrafi alanın üç aşağı beş yukarı Türk Birliği teorilerinde öngörülen bir Türk Birlikçi yaklaşım

olduğunu, ancak sadece adının Avrasya olarak değiştirilmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Yani “Adriyatikten Çin Seddi'ne” uzanan bir coğrafyaya Çeçen Avrasya ismini vermektedir. Bu noktada Türk Birliği görüşleri ile yakından tanınan Namık Kemal Zeybek'in de bir süre Yeni Avrasya isimli bir dergi çıkarttığı hafızalara gelmektedir (Karasar 2013, ss. 117-128).

Avrasyacılık jeopolitik veri değil, tercih edilmiş bir politika seçeneğidir, sonuç olarak bir politikadır. Ne amaç taşıdığını, hangi güçlere dayandığını, nasıl ve ne yapılacağını içermesi gereken düzeyde ve içerikte bir konudur. Politika seçeneklerinden birisinin seçimidir. Daha açık anlatımı ile; günümüzün jeopolitik ortamında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı karşısındaki seçeneklerden en güçlü olanıdır (İlhan 2005, ss. 208-212). Avrasyacılığı, Avrasya'da bulunan ülkelerin Avrasya'ya sahip çıkması, Avrasya'ya savunmak için biraraya gelmesi olarak tanımlamak mümkündür (İlhan 2005, ss. 208-212).

Türkiye'de Avrasyacılık konusunda da kafalar oldukça karışık. Türkiye'de tartışılan Avrasyacılık anlayışını birkaç grupta toplamak mümkün (İlhan 2005, ss. 208-212).

Birinci grubu, A. Dugin'in görüşlerinde, Türklerden yana değişmeler olduğunu düşünerek Rusya ile yakın ilişki içinde sürdürülecek bir Avrasyacılıktan yana olanlar teşkil ediyor. Bunlar arasında; aralarında bazı farklar olmasına rağmen İşçi Partisi, Aydınlik Dergisi, Ulusal Kanal, hatta bir ölçüde USİAD (Ulusalci İşadamları Derneği) sayılabilir (İlhan 2005, ss. 208-212).

İkinci grup için, Türkistan merkezli Avrasyacılar denilebilir. Bunların da aralarında bazı farklılıklar olması doğal: Yeni Çağcılar, Namık Kemal Zeybek, Turan Yazgan, Ümit Özdağ, ASAM (bir bölümü ile) ve Avrasya televizyonu... (İlhan 2005, ss. 208-212)

Attilâ İlhan, Rusya ve Çin ile işbirliğini içeren görüşleri ile ikinci grubun önde gelenlerinden. Düşünce hayatına hareketlilik getirmiştir; görüşün yaygınlaşmasına ciddi katkıları oluyor. Her iki grup Atatürkçü düşünceye ve Türk Devrimine bağlılığı ilke olarak benimsiyorlar (İlhan 2005, ss. 208-212).

Sultan Galiyev'in yolunda, Sosyalist Turan Devleti'ni düşünenler de bulunuyor. Türk Avrasyacıları genelde, Avrasya uygarlığının canlandırılması gerektiğini düşünüyorlar (İlhan 2005, ss. 208-212).

Avrasyacıların en önemli ortak yanı, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olmalarıdır. Bu çok doğru bir anlayıştır. Çünkü AB üyesi olacak Türkiye, artık kendi politika seçeneklerini değil, AB'nin politika seçeneklerini uygulayacak ve AB politikalarının bir parçası olacaktır. Sonuç olarak AB üyesi Türkiye'nin Avrasya politikasının olması mümkün değildir. AB üyesi Türkiye Avrasyacılığı değil, Avrasyacılığın karşı grubunu, Batı kapitalist ve emperyalist grubu seçmiş olacaktır (İlhan 2005, ss. 208-212).

Sadece (eski) Maocu Perinçek, Kemalist Çeçen veya Türkçü Zeybek değil, belki de siyasi yelpazenin diğer uçları da bu kavramı kullanabilirler. Bunun için de henüz dış politika kavramı olarak tanımlanmaya/kavramlaştırılmaya açık olan bu kavram herkes tarafından kullanılabilir. Turancılar için Avrasya, Maocular için Avrasya, İslamcılar için Avrasya ve Kemalistler için Avrasya dış politika alternatifleri açısından farklı ama içi doldurulabilir içerikler taşıyabilir. Avrasyacılık kavramı bu derece esnek ve tartışmaya açıktır. Açık olmaya da devam edecektir. Nitekim Avrasyacılığı dış politika aracı olarak en açık ve net kullanan ülke olan Kazakistan'ın dahi zaman zaman bazı düzenlemeler ve değişiklikler yaptığı bilinmektedir (Karasar 2013, ss. 117-128).

5.4.2 Türk Avrasyacılığında Devlet

Türklerde ve Ruslarda ortaklıklar pek çoktur (Belge, 2016). Ancak siyaset bilimi açısından bakıldığında dikkati çeken en önemli ortaklık "devlet" kavramına atfedilen kutsallıktır. Bu düzene ve devlete tapınmacı bir gelenektir. Yani devleti ve onun temsil ettiği düzenleyici gücü tapınılacak ve âleme nizam verme görevi ile donatan bir siyasi kültür hakimdir (Karasar 2013, ss. 117-128).

Bu konuda devlet bir bütündür. Yani geleneksel olarak kutsal kabul edilen devlet her zaman için vatandaşına eziyet çektirmekten zevk alan 'bürokrasisinden' ayrılır. Stalin

tarafından işkencelere maruz bırakılan pek çok Rus için “Yoldaş Stalin”in olanlardan veya bu çürümüş bürokrasiden haberi yoktur veya banka veya hastane kuyruklarında emekli maaşlarını beklerken can veren, devletin doktorunun yazdığı reçeteli ilaçlarını eczaneden bir türlü alamayan, bir Türk için de devletin kutsiyetine hiçbir hanel gelmez ve devlet kutsaldır ve küreselleşme bu kutsiyeti ihlal etmek istemektedir. Bu kapsamda, AB gibi küreselleşmenin siyasi ve ekonomik değerlerini temsil eden kurumlar devletin en kutsal değerlerinden biri olan egemenlik ilkesinden açık tavizler talep etmektedirler. Bu da ne Ruslar ne de Türkler için kabul edilemez (Karasar 2013, ss. 117-128).

Rus ve Türk Yeni Avrasyacılıkları arasında “ulus-devlet – imparatorluk dilemması” olarak nitelendirilebilecek önemli bir çelişki söz konusudur. Rus Avrasyacılığı coğrafi faktörlere dayanarak mekânsal bütünlük vurgusuyla imparatorluğun organik yapısını meşrulaştırma gayreti içerisindedir. Türk Avrasyacılığı ise Avrasya stratejisini, Avrasya’daki işbirliği ve ulus-devletler arasında ortak politikaların izlenmesi olarak görmektedir (İsmailov 2011, 237-241).

Putin'e siyasi ve akademik destek verenlerin en başında Avrasyacılığın yaşayan felsefi babası olan Aleksandr Dugin gelmekteydi. 2003-2004 yıllarında Dugin Türkiye'yi kazanmak için çabalarını yoğunlaştırmaktaydı. O sıralarda Türk karşıtı Rus milliyetçiliğinden daha kapsayıcı Avrasya birliği fikrine geçişini uluslararası platformlara da taşımaya başlamıştı. Bu konuda da Türkiye'de İşçi Partisi bulunmaz bir ortaktı. Dugin daha bu değişimi yaşamadan evvel İşçi Partisi bu konuda adımlar atmıştı bile. Dugin'e göre Putin'in dış politika anlayışı çok kutupluluğa dayanıyordu ki, bu da “Rusya'nın Avrasyacılığı, uluslararası tezinin temeli olarak belirlemesinin hukuki bakımdan kabul edilmesi anlamına” geliyordu (Dugin 2004, s. 3-4). Ancak Putin yönetimi hala Avrasyacılığı resmi dünya algısı tezi halinde benimsemekten imtina da etmekteydi. Belki de Putin yönetimi bunu sadece zikrediyordu. Ancak Putin yönetiminin halen devam eden siyasetine yakın bir bakış, Avrupa'nın ve özellikle de Almanya'nın Rus diplomasisindeki özel yerini ortaya koyacaktır (Karasar 2013, ss. 117-128).

5.4.3 Yeni Dünya Düzeniyle Uyumlu Pragmatik Bir Avrasya Yönelimi

Soğuk Savaş koşullarında, Türkiye Doğu Bloğuna karşı Batı Bloğu içinde aktif olarak bulunmuş ve dolayısıyla Avrasya bölgesi ile ilgilenme fırsatı bulamamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise, Türkiye Batıya verdiği önceliği muhafaza etmekle birlikte, zaman zaman Batı ile problemler yaşadığında, Avrasya seçeneğini kullanmak istemiş ve dolayısıyla bu bölgeye pragmatik tarzda eğilim gösterebilmiştir. Batı ile ilişkiye girerken Avrasya seçeneği ya bir nevi koz olarak görülmüş, ya da bir alternatif olarak addedilip, yedekte tutulmuştur. Bu hâlde, Avrasya bölgesi, Türkiye için köktenci ve Avrupa'da olduğu gibi kolayca geri dönüşü olmayan, süreklilik arzeden bir yönelim olmamıştır. Son zamanlarda, Türkiye'nin Batı odaklı eğilimlerinden görece özgürleşmesi ve hareket alanını genişletmesi için bir fırsat olarak da görülmeye başlanmıştır. Devletin resmî politikalarına yansıyan bu anlayışın temel unsurları olarak; devletin gücü ve potansiyeli oranında çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışması; hâkim dünya düzeninin, mevcut güçler hiyerarşisinin ve uluslararası sömürü düzeninin olduğu gibi kabul edilmesi ve hatta bu hiyerarşide mümkün olduğunca en yukarılarda bir konum elde etmeye çaba sarf edilmesi sayılabilir. Bu anlamda Türkiye'nin 1990'lardan beri takip ettiği resmî Avrasya yönelimi; pragmatik, süreklilik göstermeyen, parçalı ve hepsinden önemlisi de Yeni Dünya Düzeni şartlarının karşısında olmayan, hatta tam tersine yanında ve dolaylı destekçisi olan bir konumda tecelli etmiştir (İşyar 2010, 267-278).

5.4.4 Türkiye'de Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Avrasyacılık Yaklaşımı

Avrasya bölgesindeki resmî devlet politikaları, Türkiye'de bir grup seçkin tarafından, Yeni Dünya Düzenine paralel olduğu gerekçesiyle sert bir biçimde eleştirilmektedir. Bunlar, bölgeye siyasî olduğu kadar, kültürel zeminden de bakmaya özen göstermektedirler. Onlara göre, Avrasyacı yönelişin kültürel boyutu, Batı dışı bir modernite kavramına dayanmaktadır. Doğu ve Batı uygarlıkları birbirlerinden farklıdır. Yani, Batılılaşma, modernleşmenin tek ve evrensel biçimi değildir. Üstelik bu uygarlık, yavaş yavaş çürümeye de başlamıştır. Ayrıca Doğu toplumları da artık, modernite çizgisine doğru hızla ilerlemektedirler. Zaten bilhassa Avrasya bölgesi, tarihte büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Kısacası, amaçlanan; modernleşmenin Batılı versiyonunun tam tersidir. Böylece modernleşme süreci de daha sağlıklı yoldan gerçekleşecektir (İşyar 2010, 267-278).

1990'ların ikinci yarısından itibaren genelde emperyalizm karşıtı söylemlerle hareket eden ve kendilerini Avrasyacı olarak isimlendiren ulusal soldan aydın ve düşünürler; Türkiye'nin, Avrasya'da Rusya ile yakınlaşmasını istemektedirler. Avrupa Birliği (AB) ve Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Bölgesi (APEC) arasında bulunan bölgedeki iki temel devlet: Türkiye ve Rusya'dır. Dolayısıyla, bölgenin iki lokomotifinin olduğu varsayılmaktadır. Ama bu iki ulusun öncelikle kendi aralarında siyasî esnekliğe sahip olmaları gerekir. Türkiye ve Rusya, ellerinden geleni yaparak, beraberce hareket etmenin yollarını bulmak durumundadırlar. Aksine, birbirleriyle bir üstünlük yarışma girmemelidirler. Aralarında köklü bir din farklılığı varmış gibi gözükse de, bu iki ülke aynı zamanda Rus Avrasyacılığının bolca vurguladığı Müslüman-Ortodoks birliğini en güzel biçimde temsil etmektedirler (İşyar 2010, 267-278).

Yeni Dünya Düzeninin hâkim güçlerinin, en başta da ABD'nin karşısında, bu iki ülke benzer bir edimsellik içindedirler. Avrasyacı ulusal sol aydınlara göre, büyük dünya güçleri, Avrasya bölgesinde parçalama ve bölme siyaseti izlemektedirler. Büyük Orta Doğu Projesi, bu siyasetin en açık aracıdır. Ancak, bu siyaset Avrasya bölgesinde sadece Türkiye ve Rusya'da şu ana kadar başarılı olamamıştır. Her iki ülke de ABD için nesne durumundadırlar. Yugoslavya (Sırbistan) ve Irak örneklerinin tam tersine; Türkiye, Rusya ve şu ana dek İran çözülmemişlerdir. Dolayısıyla bunlar, ABD yayılmasına karşı direnebilecek yegâne güçler arasındadırlar. Emperyalist güçler, Türkiye ve Rusya'yı parçalayamadıkları için, en azından ulus-devlet yapılarını yıpratarak kendilerine bağımlı hâle getirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, her bahaneyle sözü edilen iki ülkenin iç işlerine karışmaya bakmaktadırlar. Dışarıdan yapılan bu gibi manipulasyonlar ise, Türkiye ve özellikle de Rusya'yı başka, seçenekler üzerine itmektir (Bilbilik 2002, ss. 33-34, Erdem 2005, ss. 188-190). Örneğin, 1990'lı yılların ikinci yarısında AB üyelik sürecinden dışlanan (1997-AB- Lüksembourg Zirvesi'nde) Türkiye, AB'ye mahkûm olmadığını belirterek, önünde başka seçeneklerin de bulunduğunu göstermiş ve edilgen çıkarlarının korunması doğrultusunda taktiksel olarak bazı alternatif arayışlarına girmiştir. Ama bu hareketlenmenin Avrasyacı bir çıkış olduğunu düşünmek safdillik olur. Çünkü, bu şekilde blokları birbirine karşı oynamak stratejisi, Osmanlı döneminden itibaren, en çok da

Cumhuriyetin ilânından sonra Atatürk'ün yönlendirdiği Türk dış politikasının temel özelliklerinden biri olmuştur.

5.5 AVRASYACILIK DÜŞÜNCSİNİN TÜRK DÜNYASI'DAKİ YANSIMALARI

Avrasyacılık akımının Türk dünyasındaki en güçlü temsilcisi Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev'dir. Nisan 1990'da iktidara gelen Nazarbayev, 1994'ten başlayarak Avrasyacılık'ı dile getirip benimsemiştir (Dugin 2006). Nazarbayev'in Avrasyacılık anlayışında üç devlet öne çıkmaktadır: Rusya, Türkiye ve Kazakistan. Sonuncusu Avrasyacılığın merkezine konmaktadır (Tellal 2013, ss. 956-960).

Nazarbayev dışında Avrasyacılar'dan da söz edilebilir, fakat bunlar devlet politikaları düzeyine taşınmamıştır. Kısaca, Avrasyacılık Türk dünyasında yaygın kabul gören bir düşünce akımı değildir. Yukarıdaki içerikten yola çıkılarak bu saptamanın nedenleri tartışılabilir. Ekonomi temelinden başlayacak olursak, Türk dünyasında karma ekonomiye karşı bir tutumdan söz edilemez. Burada sorun görünmemektedir. Siyaseten de benzer durumdan söz edilebilir. Geleneklerine sahip çıkan, özgürlükçü ve eşitlikçi siyasetin Türk dünyasına yabancı olmadığı söylenebilir. En azından hedefler açısından bu böyledir. Geriye sosyo-kültürel alan kalmaktadır. Burada bireyciliğin reddiyesi ya da toplumun/kamunun çıkarının öne çıkarılması konusunda bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Türk dünyasının bu gelenek içerisinden filizlendiği söylenebilir (Tellal 2013, ss. 956-960). Bu kapsamda çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

İlk sorun Türk dünyasında dine yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Bir kere Türk dünyası söz konusu olduğunda yalnızca İslam dini akla gelmekte ve bu coğrafyadaki gerek İslam öncesi Şamanizm gibi dinler ya da Ortodoksluk gibi diğer ana akımlar göz ardı edilmektedir. Dahası, İslam'ın da Sünni yorumu ağır basmakta ve örneğin çoğunluğu Şii nüfusa sahip Azeriler bir ölçüde dışlanmaktadır. Bölge dışından Vahabiler'in müdahalesi gerginliklere neden olabilmektedir. Ya da 70 yıllık ateizm deneyiminden çıkmış Avrasya coğrafyasında dinin toplum yaşamındaki yeri Türkiye'dekiyle benzeşmeyebilmektedir. Son olarak Türkiye'den Türk dünyasına ilgi gösteren önemli bir grubun çeşitli tarikatlar olduğu gerçeğinin altı çizilmelidir. Bu çok çeşitlilik laik bir

yapıyla hoşgörü alanı yaratmaktan çok bir rekabet alanı gibi algılanmaktadır. Türk dünyasında Avrasyacılık akımının gelişmesinin önündeki engellerden biri budur (Tellal 2013, ss. 956-960).

İkincisi milliyetçiliktir. “Türk dünyası” tamlamasında belki de ister istemez Türkler ve Türklük öne çıkmaktadır. Bu vurgu diğerlerini dışlamaktadır. Oysa ki, Avrasyacılık, Türkleri de kapsayan ve fakat diğerlerinin varlığını kabul ederek, bundan beslenen bir akımdır. Soğuk Savaş’ın da etkisiyle (birkaç bilim adamı bir yana bırakılırsa) Türkiye’de Türk dünyasıyla ilgilenenler Türk milliyetçileri olmuştur. Bunlar vurguyu Türk milliyetçiliğine yaparken Rus emperyalizmine/işgaline karşı mücadele edegelmişlerdir. Avrasyacılık akımının benimsediği milliyetçilik ise yukarıda vurgulandığı gibi, özel bir etnik grup ya da milletin diğerine üstünlüğünü reddeder (Tellal 2013, ss. 956-960).

Bu nedenle Türk dünyasında Avrasyacılık akımının gelişebilmesi için diğer milletlere düşmanlık temelinde Türk milliyetçiliğinin aşılması vizyonuna sahip olunması gerekir. Burada (eğer varsa) tüm suçu Türk milliyetçilerine yıkmak da doğru olmayacaktır. Yaşama/siyasete/uluslararası ilişkilere milliyetçilik perspektifinden yaklaşmayanların da anılması gerekir. Türk dünyası “gerçeği”ne gözlerini kapayarak ona sırtını dönen muhafazakar/ liberal/sol/sosyalist çevreler bu alışkanlıklarından vazgeçerek bu coğrafyaya ilişkin çalışmalara katkıya başlamalıdır. Avrasyacılık akımı ancak böyle çok sesli bir ortamda gelişebilir (Tellal 2013, ss. 956-960).

Avrasyacılık Türk dünyasının geleceği için seçeneklerden biridir ve öyle kalmayı sürdürecektir. Kısa erimde güç kazanmasının önündeki en önemli iki engel din ve milliyet konularına yaklaşımdır. Fakat özellikle Türkiye’de Türk dünyasının entelektüel birikimine yalnızca bir dinin ya da bir milletin bakış açısından yaklaşımdan vazgeçildikçe, Mir Sultan Galiyev gibi 20. yüzyıl ve Nazarbayev gibi 21. yüzyıl Avrasyacıları incelendikçe orta ve uzun erimde Avrasyacılık akımının güç kazanması beklenebilir (Tellal 2013, ss. 956-960).

5.6 TÜRKİYE'NİN AVRASYA BÖLGESİNDEKİ BAŞARISIZLIĞININ NEDENLERİ

Başarısızlıktan kurtulmak için sorunlar yumağını ele almak gerekmektedir. Sorunlar yumağı üç ana başlıkta toplanabilir. Öncelikle Türkiye'den kaynaklanan nedenlerden söz edilmelidir. İkinci olarak bölge ülkelerinin içinde buldukları durum değerlendirilmelidir (Tellal 2007, ss. 13-33). Son olarak uluslararası sistemdeki gelişmeler (dönüşüm) ve bunun bölge üzerine etkileri ele alınmalıdır (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye'nin Avrasya politikasındaki başarısızlıktan söz ederken her şeyden önce genel anlamda Türkiye dışındaki Türklere ilişkin bir başarısızlık ya da politikasızlık saptanmalıdır. Cumhuriyet Türkiye'si 20. yüzyılda “Osmanlı'nın reddi” kapsamında Avrupa'daki eski Osmanlı tebasına sırtını dönmüş, SSCB ile kader birliği çerçevesinde Kafkaslar ve Orta Asya'yla iletişimini kesmiş, yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya önce emek gücü, sonra siyasal sığınmacı olarak “ihraç ettiği” vatandaşlarına yönelik sağlıklı bir politika geliştirememiştir. Bir yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle gerek Balkanlar'da, gerekse Kafkaslar ve Merkezi Asya'da yeni bağımsız cumhuriyetlerin ortaya çıkması, diğer yandan artık AB vatandaşı statüsünü kazanmış 5 milyon civarındaki Türkiyeli'nin, Türkiye'nin de bu birliğe katılma sürecinin yaşandığı dönemde Avrupa'daki varlığı yeni politikalar saptanıp uygulanmasını ve varolan politikaların gözden geçirilmesini dayatmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu noktada ilk akla gelecek (ve gerçek) tehlike izlenecek politikanın pan-Türkizme kayması ya da böyle algılanmasıdır. Ancak, burada sözü edilen Turancı politikaların çok uzağında, Türkiye'nin vatandaşlarının haklarını koruması ve onlara gerekli hizmeti götürebilmesi yeteneğini kazanmasıdır. Örnek verilecek olursa, Türkiye Avrupa'da yaşayan vatandaşlarına eğitim hizmeti götürememiştir; laik cumhuriyetin din adamlarını götürememiştir, gönderdiği devlet memurlarının aylığını ödeyememiştir; 12 Eylül askeri darbesiyle ve PKK ayrılıkçı akımıyla siyasal düzlemde hesaplaşma yaşanmadığı için siyasal nedenlerle yurtdışına çıkan vatandaşlarının kendi aleyhine örgütlenmesini engelleyememiştir ve bütün bunlar Türkiye'ye aşırı milliyetçi, köktendinci, ayrılıkçı akımlar olarak geri dönmüştür (Tellal 2007, ss. 13-33). Bu genel değerlendirme çerçevesinde, Türkiye'nin Avrasya politikası

için harcadığı enerjinin AB politikası için harcadığı enerjiyle karşılaştırılması içinde bulunulan durumun saptanmasında açıklayıcı olacaktır (Tellal 2005, s. 49-70).

İkincisi, Türkiye'nin Avrasya politikası ilk on yılda tamamen ABD eksenli olmuştur. Türkiye ABD'nin küresel çıkarlarının enerji boru hattı projelerinde, eğer mümkünse Rusya'yı devreden çıkarmayı hedefleyen projelerde paha biçilmez bir stratejik 'piyon rolü' oynamıştır. ABD ile bu denli yoğun işbirliği, bölgedeki en önemli unsur olan Rusya Federasyonu'nu göz ardı etmesine neden olmuştur.” 2000'li yıllarda Türkiye bu tutumundaki yanlışlığı saptamış ve bunu düzeltme yönünde adımlar atıyor gözükmektedir, Bunun en önemli örneklerini 16 Kasım 2001'de Rusya Federasyonu'yla imzalanan Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı ve Ocak 2002'de imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması vermiştir (Tellal 2005, s. 49-70).

Üçüncüsü, “model olma” sevdası/görevi Türkiye'nin sağlıklı politikalar saptamasını engellediği gibi, bölge tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Her şeyden önce bölge ülkeleri zaten eski “büyük ağabey”den kurtulmaya çalışmaktadır ve yenisini istemeleri için bir neden yoktur. Sonrasında, Türkiye'nin böyle bir şansı ya da yeteneği de yoktur.

Model ülke olma durumu Türkiye için özellikle 2000'lerin ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde tartışılmaya başlanmıştır. Temelde Türkiye'nin İslam, demokrasi ve laiklik gibi unsurları bir arada bulundurması nedeniyle Ortadoğu ülkeleri için model olabileceği fikri üzerine inşa edilmiştir. Özellikle Ortadoğu'daki halk devrimleri sırasında Libya ve Mısır gibi ülkelerdeki bazı gurupların Türkiye'nin ve AKP deneyiminin kendileri için model olabileceğini belirtmelerinden sonra dış politika gündemini önemli ölçüde işgal etmiştir. Öte yandan bu kavram muhalefet tarafından sıklıkla AKP'nin bölgede ılımlı İslam'ı hâkim kılmayı amaçladığı söylenen Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir parçası olduğunun kanıtı olarak da dile getirilmiştir (Yeşiltaş ve Balcı 2011, s. 29).

Türkiye bölgede üstlendiği sorumlulukları yerine getirememiş, örnek alması beklenenler “model”den çok da fazla hoşlanmamışlardır. Son olarak, “model”den anlaşılanın da farklılaştığına değinmek yerinde olacaktır. Türkiye'nin üzerine inşa edildiği “Kemalist”

modelle, Batı'nın Orta Asya'ya sunduğu “İlimli İslam” modeli arasında farklılık vardır ve sunulan model üzerinden “Kemalist model”in yeniden tartışılması Türkiye'nin iç siyasetinde sorunlara yol açmaktadır (Tellal 2005, s. 49-70).

Aslına bakılırsa, “model olma” kaygısının yersizliği ve hazır bir modelden çok bölge ülkelerinin kendi gereksinim ve çıkarlarına yanıt verecek, kendine özgü bir modelin gerekliliği de zaman zaman vurgulanmıştır. “Model olma sevdası” Türkiye'nin ilk başlarda, 1992-1993 arasında, biraz da ABD'nin “yüreklendirmesiyle” oryaya çıkmış ve fakat 1990'ların ortasına gelindiğinde (belki de Elçibey'in yerini Aliyev'e bırakmasıyla) imzalanan yüzlerce anlaşma kağıt üzerinde kalıp, verilen sözler yerine getirilemeyince daha “temkinli” bir tutum takınılmıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). Üstelik, Türkiye “model olma sevdasıyla” bölgeye yaklaşırken, bu yaklaşım bölge üzerinde etkinlik sağlamayı hedefleyen diğer devletler tarafından eleştiriye uğramıştır, “Turan” fısıltıları bölgedeki Türk olmayan unsurlar için yürek titretici etki yapmaktadır. Günümüzde Türkiye'nin bu tutumunu terk ettiğine tanık olunmaktadır (Tellal 2005, s. 49-70).

Türkiye'nin Avrasya politikasındaki başarısızlıktan söz ederken hiç kuşkusuz bölgeden kaynaklanan nedenlere de işaret etmek gerekir (Winrow 2000, s. 128-134). Bu bağlamda ilkin ve her şeyden önce SSCB'nin ardılı olan Rusya Federasyonu'nun bölgede her alandaki varlığı ve etkinliğinden söz etmek gerekir. Bu ülkelerin hepsinde Rus azınlık yaşamayı sürdürmektedir. Rus azınlığın varlığı bir yandan, 70 yıldır yönetici konumundaki bu topluluğun “ikinci sınıf vatandaş” statüsüne düşmesi nedeniyle gerginlik yaratmaktayken, diğer yandan yeterli sayıda yetişmiş insan gücüne sahip olmayan yeni bağımsız devletler için bir zorunluluk olmayı sürdürmektedir. Rus azınlığın varlığı bu cumhuriyetlerdeki “kimlik” tartışmalarının da bir parçasıdır (Tellal 2007, ss. 13-33). Bunun da ötesinde ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarında Rus etkinliği, özellikle 1990'ların ilk yarısında politikalarda belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca, azınlıklar sorunu yalnızca Ruslar için geçerli değildir. Bölge ülkelerinin birbirlerinde azınlıkları vardır ve bu varlık “ulus devleti inşa sürecinde” sorunlar yaratmaktadır (Tellal 2005, s. 49-70).

Bir başka sorun, bu devletlerin pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. “Dünyayla bütünleşme” adı altında yaşanan süreçte Karpat, iki aşamaya işaret etmektedir: 1993 sonuna değin süren ilk aşamada devletlerin temel kaygısı bağımsızlıklarını kazanma ve tanınma olurken, 1994'ten başlayarak ABD ve Batı bölgeyle (bölgedeki enerji kaynaklarıyla) ilgilenmeye başlamıştır. İlk aşamada Türkiye elinden gelen katkıyı sağlamaya çalışmış, ikinci aşamada açıkça ABD'nin yanında yer almıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). Bölge ülkelerinin ise pazar ekonomisine geçişte başarılı (Tellal 2005, ss. 49-70) olamamışlardır.

Avrasya ülkelerinde göze çarpan bir başka özellik de hemen hepsinde Sovyet döneminden kalma yöneticilerin iktidarda oldukları ve ülkelerini “tek adam” rejimiyle yönettikleridir. Her ne kadar Türkiye için de benzer bir eksiklikten söz edilebilirse de, bu ülkelerle kurumsal ilişkiler geliştirmek oldukça zordur. Önderler arasında bire bir ilişkiler yoluyla kurulan iletişim daha etkili olmaktadır (Tellal 2007, ss. 13-33). Bunu, Özal ve Demirel siyasetten gelen yetileriyle sürdürmüşlerdir. Fakat, bu ikiliden sonra ilişkileri aynı düzeyde tutacak bir önder Recep Tayyip Erdoğan’a kadar Türkiye siyasetinde ortaya çıkmamıştır. Öte yandan, Türkiye bu ülkelerin içişlerine de karışmıştır. Örneğin Kerimov, Özbek muhalif Muhammed Salih'i barındırdığı ve ülkeye köktendinci İslam ihraç ettiğini öne sürerek 1990'ların sonunda ülkedeki tüm Türk okullarını kapatmış ve öğrencilerini Türkiye'den çekmiştir. Ardından, 25 Kasım 2002'de Saparmurad Niyazov'a (Türkmenbaşı) karşı gerçekleştirilen suikast girişimine Türk vatandaşlarının adları karışmıştır, Benzer bir bunalım, Aliyev'e düzenlenen darbe girişimini son anda Demirel'in haber vermesiyle yaşanmış ve atlatılmıştır (Tellal 2005, s. 49-70).

Bölgeden kaynaklanan bir başka sorun olan köktendincilik bölge devletleri için önemli bir tehlike oluşturmaktadır. 1999 ve 2000'de Özbekistan İslami Hareketi, üs olarak kullandıkları Afganistan'dan, Tacikistan üzerinden Kırgızistan ve Özbekistan'a geçerek baskınlar düzenlemişlerdir (Tellal 2007, ss. 13-33). Kırgızistan'la Özbekistan arasında köktendinci silahlı grupların sınırdan geçişi hakkında sorun yaşanmaktadır. Mart 2004'ün sonunda Özbekistan'da gerçekleşen intihar eylemleri ve ardından yaşanan çatışmalarda da aynı örgütün adı geçmiştir. 1990'ların sonlarında Türkiye'de de sorun olmaya başlayan köktendinci terörizm ikili ilişkilerin gelişmesinin önünde engel oluşturmaktadır (Tellal 2005, s. 49-70).

Bütün bunların yanı sıra bölge ülkelerinin kendi aralarında sorunları söz konusudur ve bir bütün halinde değerlendirilemezler (Tellal 2007, ss. 13-33). Çatışmaya dönüşen sınır sorunları (örneğin, Türkmenistan'la Özbekistan arasında) ile Hazar'ın paylaşımı konusunda anlaşmazlık sürmektedir ve hemen hiçbiri Karabağ konusunda Azerbaycan'a destek vermemektedir. Bu durum Türkiye'nin bütünlüklü ve istikrarlı bir Avrasya politikası izlemesini engellemektedir (Tellal 2005, s. 49-70).

Son olarak uluslararası sistemden kaynaklanan nedenlere değinmek gerekir. Avrasya'daki “yeni büyük oyun”da küresel, bölgesel ve bölgeiçi güçler rol almaktadır ve yapılacak değerlendirmelerde tüm bu unsurlar gözönünde bulundurulmalıdır (Tellal 2007, ss. 13-33). Üstelik bunlar yalnızca devlet düzeyinde değil, AB gibi ulusüstü oluşumlar, NATO gibi uluslararası örgütler, BP gibi çokuluslu şirketler, dinsel, etnik, mafyatik örgütler de göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Bütün bu unsurların yanı sıra Soğuk Savaş sonrasında bir yandan Avrasya'nın kapitalist ekonomik sisteme eklemlenmesi yaşanırken, öte yandan ABD'nin bölgede denetimi ele geçirme girişimine tanık olunmaktadır (Tellal 2007, ss. 13-33). Zira, 1996'da bölgeyi “yaşamsal çıkar alanı” ilan eden ABD, 11 Eylül sonrasında bölgeye askeri yığınak yapmaya başlamıştır. Afganistan (Kanabad), Tacikistan, Kırgızistan (Manas) ve Özbekistan'daki üslerde ve Gürcistan'ın Pankisi bölgesinde binlerce ABD askeri görev yapmaktadır. ABD'nin bölgedeki askeri yığınağının “istikrara katkı sağlayacağını” öngören blumlu yorumların yanı sıra, bölge açısından tarafları karşı karşıya getirecek çok tehlikeli bir gelişme olarak değerlendirenler de vardır. Bu çerçevede, Türkiye de bölgede oynanan büyük oyunda değişken güç dengelerini hesaba katarak politika belirlemelidir (Tellal 2005, s. 49-70).

Mehmet Seyfettin Erol ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bölgedeki politikalarının başarısızlığa uğramasını şu başlıklar altında sıralamaktadır:

1. Sovyet havzasında yaşayan Türkler olmasına rağmen Ankara'nın bölgeye ilgisizliği,
2. Sovyetler'in ardından bölgeye dair izlenen politikalarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurumları arasındaki koordinasyon eksikliği,

3. Henüz I. Dünya Savaşı yıllarından Soğuk Savaş'ın nihayetlenmesine yani yaklaşık 90 yıllık süre boyunca bölgeye ilgisiz kalınması nedeniyle bölgeye dair bilgi sorunu,
4. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bölgeye dair izlediği politikalarda Batının taşeronu görüntüsü çizmesi nedeniyle Rusya Federasyonu, Çin ve İran gibi bölge güçleri ile güç mücadelesine girerek sınırlı kaynaklarını tüketmesi,
5. Bölgeye dair beraber politika yürüttüğü Batı ve ABD tarafından bölgede yalnız bırakılması ve buna bağlı olarak bölgede kaybedilen itibar sorunu,
6. Hükümet ve devlet içerisinde Özal'ın vizyonunu paylaşmayan kesimler,
7. Bölgede gerçekleştirilen proje ve faaliyetleride yaşanan deneyimsizlikler,
8. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bölgede elde etmek istediği role ulaşacak yeterli ekonomik ve siyasi güce sahip olmamasıdır (Akıllı 2013, s. 73-79, Erol 2007, s. 44-45).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrasya’da gerek tarihi geçmişi gerekse de jeopolitik konumu nedeniyle önemli bir devlet olan Türkiye, bölgede etkin birinci dereceli aktörlerden birisi olmayı hedeflemektedir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede etkinliğini arttırabilmek için farklı politikalara yönelmiştir. İstenen hedeflere ulaşabilmek için bütüncül bir düşünceye, bu düşünceden beslenen politikalara ve bu politikaların uygulanmasını sağlayacak stratejilere ihtiyaç vardır. Avrasyacılık düşüncesi sahip olduğu özellikler nedeniyle Türkiye’yi bölgesel hedeflerine ulaştırabilecek bir anlayış, politika ve stratejiler bütünü olarak gözükmektedir. Bu nedenle Türk dış politikasında Avrasyacı arayışlara yönelmek gerekmektedir. Bu arayışlardan birisi, Adriyatik’ten Çin Seddine, Kırım’dan Arabistan çöllerine uzanan coğrafyayı kapsayan, ekonomi merkezli, kültürel politikalarla desteklenen, gevşek siyasi kurumlarla yapılandırılan “Türk Eksenli Politikası” olmalıdır (Yılmaz 2007).

Türk siyasetçiler tarafından özellikle doksanların ikinci yarısında sıklıkla kullanılan Avrasya kavramları ile Sovyet sonrası Rus Avrasyacılığı tarafından araçsallaştırılan Avrasya söylemi arasındaki fark aslında hemen ilk bakışta açığa çıkmaktadır. Avrasyacı söylemden faydalanan Rus siyasetçiler, Avrasya’yı ‘hem Avrupa’dan hem Asya’dan farklı’ ve Rusya’nın hâkimiyetine mahkûm bir jeopolitik alan olarak tanımlamışlardır. Bu tür bir yaklaşım da ister istemez Rusya ile eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde nüfuz kurmaya çalışan ABD’yi rakip haline getirmiştir. Türk siyasetçiler ise Avrasya’dan bahsederken, Rus Avrasyacılığından farklı olarak ‘hem Avrupa, hem de Asya’yı’ kapsayan bir coğrafi alana işaret etmiş ve bu iki kıtayı birleştiren bir köprü görevi üstlendiği için Türkiye’nin, Rus Avrasyacılığının ideolojik yorumları tarafından öne çıkarılan Doğu-Batı anlaşmazlığında uzlaştırıcı bir rol oynayabileceğini iddia etmişlerdir. Örneğin İsmail Cem, 1999’da Türkiye’nin “hem Asyalı hem Avrupalı olmanın imtiyazından kaynaklanmış çift boyutlu kimliği” sayesinde Avrasya’nın ‘merkezi’ olma yolunda ilerlediğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin benimsediği Avrasya yaklaşımı, Sovyet sonrası Rus Avrasyacılığının ‘dışlayıcı’ Avrupa-Asya algısına göre çok daha ‘bütünleştirici’ bir iddiayı seslendirmekle (Erşen 2012, ss. 121-126) ön plana çıkmaktadır.

Gerek Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde eski Sovyet Türk cumhuriyetlerine yönelik duygusal bir siyaset izlediği dönemde, gerekse de doksanların sonlarına doğru daha pragmatik ve jeo-ekonomik bir Avrasya algısı geliştirdiği dönemde Türkiye'nin Avrasya'yı hiçbir zaman Avrupa'ya alternatif bir proje/yöneliş olarak görmediği ve dış politikasında da Avrasya kavramını AB ve ABD ile ilişkilerini güçlendirecek bir araç olarak kullandığı söylenebilir. Bu durum, esas görüş ve iddialarını Batı ve ABD karşıtlığı üzerine temellendirmiş olan Sovyet sonrası Rus Avrasyacılığını örnek alarak ortaya çıkan 'Türk Avrasyacılığı' veya 'Avrasyacılığın Türkiye versiyonu' gibi iddiaların da -en azından doksanların sonuna kadar- zayıflamasına neden olmuştur (Erşen 2012, ss. 121-126).

Türkiye Avrasya politikasında ticaretten sanata, eğitimden iletişime pek çok alanda girişimlerde bulunmuş, fakat istediği sonuçlara ulaşamamıştır (Tellal 2007, ss. 13-332). Kısaca Türkiye'nin Avrasya politikası başarısızdır, bu başarısızlığın nedenleri saptanırsa doğru politikalar oluşturmanın önü de açılmış olur (Tellal 2005, ss. 49-72).

Türkiye'nin dış politikasında eksen kayması yönünde getirilen eleştirilerin "haklı eleştiriler" olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu eksen kayması, Batıkların düşündüğü şekilde Türkiye'nin tümüyle Batı dünyası ile ilişkilerini sona erdirmesi şeklinde olmamıştır. Aksine Türk yönetimleri, uluslararası şartların tanıdığı olanaklar dâhilinde ve iç faktörlerin zorlaması sonucunda, dış politikasını, tek boyutlu halden çok boyutlu, çok taraflı bir düzleme doğru taşımıştır ki ulusal çıkarlar bağlamında düşünüldüğünde bütün devletler bu tür dış politika davranışları sergilemektedir (Efegil 2011, s. 423-427).

Avrasyacılık akımının ileride hangi çeşitlenmelere yol açacağı, ne şekilde gelişeceği, tezlerinin ne kadarının söylemden eyleme geçeceği; bunların post-Sovyet Rusya'da oluşan ideoloji boşluğunu ne kadar dolduracağı; ülkenin stratejik zihniyetinin biçimlenmesini hangi düzeylerde tam olarak etkileyeceği; kıtasal düzlemde geniş bir siyasi-ekonomik yapılaşmaya/entegrasyona yol açıp açmayacağı ve nihayet tüm bu Avrasyacılık meselesinin Rusya'nın medeniyetsel kimliğinin sağlıklı bir arayışı olarak görülüp görülmeyeceği, gerek bölge, gerekse kıtasal çapta genel insanlık birikimine ne

tür somut katkısı olacağı gibi soruların net cevapları şu anki tahminlerle değil, büyük ölçüde önümüzdeki dönemde (İmanov 2007, ss. 335--340) ortaya çıkacaktır.

Türk Avrasyacılığı, tarihsel olarak Rus Avrasyacılığından daha ileri bir aşamada İsmail Gaspıralı'nın fikriyatında temellendirilmiştir. Başlangıcından itibaren Türk aydınlarının Avrasyacı görüşler üretmelerindeki temel motivasyonları jeopolitik endişeler olmuştur. Gaspıralı ve onun çizgisindeki aydınlar için Avrasya, hiçbir zaman ortak bir kimlik olarak düşünülmemiştir. Buna mukabil, Avrasya, her biri kendi özgün tarihine ve kültürüne sahip olan Rus ve Türk unsurlarının bir arada yaşadıkları mekân olarak görülmüştür. Dolayısıyla Türk Avrasyacılarının tasavvurunda Avrasyacılık, Rus-Türk işbirliğini esas alan ve coğrafyaya dayalı olan bir siyasettir, bir kimlik inşası süreci değildir. Bu manada Türk tarafında mekânsal ve tarihsel dinamikler doğrultusunda şekillenen, Rus Avrasyacılığındaki anlamıyla 'simbiyotik' bir birliktelik görüşü kabul görmemektedir (İsmailov 2011, 237-241).

Hem Rusya'da hem de Türkiye'de yaşanan devrimler Avrasyacı düşünce üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Türkiye'de Misak-ı Milli sınırları kapsamında Kemalizm, Anadolu ile sınırlı bir proje olarak görülürken, her türlü Pantürkçü görüş de tamamen tasfiye olunmuştur. Rusya'da ise Avrasyacı entelektüeller Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesiyle Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. 1920'lerdeki verimli entelektüel tartışmalar, öncelikle hareketin iç bütünlüğünü kaybetmesiyle yerini "sağ"- "sol" kamplaşmasına bırakmıştır. 2. Dünya Savaşı'na doğru Avrupa siyasi hayatındaki gelişmeler sonucu yaşanan zorluklar nedeniyle ise Avrasyacılık etkinliğini tamamen kaybetmiştir (İsmailov 2011, 237-241). SSCB'nin çökmesi ile 1990'ların başlarından itibaren "Avrasyacılık" teorik tartışmalarda yeniden gündeme gelmiş ve deyim yerindeyse "Avrasya" kavramının kullanımında bir patlama yaşanmıştır (İsmailov 2011, 237-241).

Türkiye'de 1990'lı yılların başlarında Orta Asya'ya yönelik romantik tonlaması yoğun olan bir söylem ortaya çıkmıştır. Fakat zamanla jeo-stratejik faktörler dikkate alınarak "Avrasya" vurgusu öne çıkarılan pragmatik düşünceler öncelik kazanmıştır. Bu manada Türk neo-Avrasyacılığının odak noktası etnik unsurların kültürel-tarihsel meselelerinden daha ziyade devletler arası meselelerdir. Türk entelektüeller Avrasyacılığı bir denge

stratejisi olarak görmektedirler. Uluslararası sistemin güç ilişkilerine dayalı değişken ve dinamik yapısı Türkiye'deki neo-Avrasyacı görüşleri de konjonktürel zemine oturtmaktadır. Görüldüğü kadarıyla görüşlerinde sabit ve asıl önemli olan ise Türkiye'nin ulus-devlet yapısının ve buna dayalı Türk kimliğinin hızla küreselleşen dünyada iç ve dış tehditlerden korunmasıdır. Buradaki algılama küresel kaynaklı tehditler karşısında Türkiye'nin kendisini, status quo'cu bir tutumla uluslararası rekabetten soyutlayarak koruma altına alamayacağıdır. Bu nedenle Atatürkçülüğe dayalı ulus-devlet milliyetçiliğinin Anadolu coğrafyasının sınırları haricine çıkarılmasıyla Türkiye'nin etkinlik alanının genişletilmesi ve bu sayede çevresinde güvenli bir kuşağın oluşması Türk Avrasyacılığının temel görüşü niteliğindedir (İsmailov 2011, 237-241).

Rusya'yı dışlayacak herhangi bir Türk Avrasyacılığının Rus Avrasyacılarca, Türk Birliği'nin sağlanmasını amaçlayan Pantürkçülük olarak algılandığını ifade etmek doğru olacaktır. Çünkü onların Avrasya projesinde Rusya kesinlikle merkezde yer almaktadır. Türk Avrasyacıları ise bir taraftan 'Rusya ile beraber' diğer taraftan ise 'Rusya'ya rağmen' Avrasya projesinin gerçekleştirilmesi hususunda jeopolitik anlamda ikircikli bir tutum sergilemektedirler (İsmailov 2011, 237-241).

Avrasyacılık teorik düzlemde zengin ve farklı fikirler üretebilme kapasitesine sahip bir düşünce akımıdır. Çeşitli çevrelerden entelektüellerin teşebbüsü ile canlandırılan Avrasyacı tez gitgide iktidar ilişkilerinin avangart nosyonu olarak politik açılımlarıyla politikacılara da cazip gelmeye başlamıştır. Ancak ne var ki Avrasyacılık günlük politikalara eklemlendikçe orijinal doktrininden uzaklaşmakta, değişik konjonktürlere uygun yorumlanabilme esnekliği kazandığı ölçüde de muğlaklaşmaktadır (İsmailov 2011, 237-241).

Putin'in iktidara gelmesiyle hızlı bir dönüşüme uğrayan Rusya, ekonomik rahatlamının da etkisiyle "Yeni ve Güçlü Rusya" sloganıyla Yeni Avrasyacılık diye adlandırılan bir politika uygulamaya başlamıştır. Rusya'nın ekonomisinin sanayiden ziyade enerji ve hammadde ihracatına dayanması Rusya'nın tek başına uzun süreli bir güç olamayacağını düşündürmektedir. Bu boşluğu eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle yeni bir birlik

oluşturarak doldurmayı amaçlayan Putin, 3. dönem Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle ilk ziyaretlerini Orta Asya ülkelerine gerçekleştirmiştir (Yılmaz 2015, ss. 111-120).

Avrasyacılık yaklaşık yüz yıla yaklaşan bir ideoloji olarak başlangıçta öncelikle “Rus” kimliğinin tarifi üzerinde durmuştur. Avrasyacılık düşüncesinde de aslında temel olarak Slavofillerin medeniyetçi yaklaşımını benimsenmiştir. Avrasyacılar, Slavofillerle pek çok ortak noktalar taşımalarına rağmen, aralarındaki ayrılıkların başında kimlik anlayışlarının farklılığı gelmektedir. Avrasyacılığın kimlik tanımında yalnızca Slavlara yer verilmez. Avrasya kimliğinde, bu coğrafyanın diğer halkları da kimliğin oluşumunda rol oynarlar. Özellikle Turan/Türk kimliği, Slav kimliği ile birlikte en önemli bileştirici unsurdur. Ancak Türk kimliğinin rolünün bu düşüncedeki önemi abartılmamalıdır. Çünkü Avrasyacılar açısından bağımsız bir Türk kimliğinin önem taşımadığı, hatta kimi yazarlarca zararlı olarak (Serbest 2017, ss. 286-307) kabul edilmektedir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve uluslararası sistemin yapısının değişmesi, Türkiye’nin dış politika anlayışını da farklılaşmaya yöneltmiştir. Türkiye, yeni sistem çerçevesinde üstleneceği rolü belirlemek için, 1990’ların başından itibaren Avrasya ekseninde kurumsallaştırılacak bir bölgesel liderlik/dengeleyicilik rolünü benimsemeye çalışmıştır. Turgut Özal’ın cumhurbaşkanı olduğu dönemde, Avrasya geneli ve eski Osmanlı topraklarına diplomatik, siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik bir açılım yapabilmek amacıyla ciddi bir irade ortaya konmuş olmasına rağmen, bu irade daha çok söylem boyutunda kalmış ve ciddi bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, 1990’lı yılların geneline hâkim olan siyasal istikrarsızlık, ekonomik kriz, PKK terörü ve AB üyeliğine odaklı dış politika çizgisinin varlığı en önemli sebepler olarak görülebilir. Ancak esas nedenin, Avrasya geneline ve eski Osmanlı topraklarına yönelik kuramsal bir dayanak noktasının oluşturulamaması (Tüysüzoğlu 2013, 295-303) olduğu açıkça görülmektedir.

Son dönemde ortaya çıkan Avrasyacılık anlayışı ise, Türkiye’nin AB’ye girmesini istemeyen kesimlerin, dış politikada Orta Asya yaklaşımlarını alternatif olarak sunması ile oluşmuş ve Türk Dış politikasının bu çerçevede şekillenmesi gerektiğini

savunmuşlardır. Ancak bunlara tam bir Avrasyacı düşünce ya da politika (Yılmaz 2017a) olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Türkiye'nin yeni dış politika vizyonu açısından Avrasyacılık önemli bir seçenek olma imkânına sahiptir. Zira AKP hükümetinin dış politika vizyonunu oluşturan temel unsurlara bakıldığında, alternatif olarak sunulan politikalarda istenilen başarının elde edilemediği görülmektedir. Bu durumda yeni seçeneklere ihtiyaç duyulmaktadır. Türk Dış Politikasında son dönemde ihmal edilen Türk Avrasyası için, “Adriyatik’ten Çin Seddi”ne kadar uzanan coğrafyada aktif politikalar uygulanması gerekmektedir. Ancak teorik çerçevesi çizilmemiş bir Avrasyacılık anlayışı ile Türk dış politikasını yönlendirmeye çalışmak Avrasya’da politik bir başarısızlığa ve bu coğrafyadaki ülkeler nezdinde prestij kaybına sebep olabilecektir. Bunun sonucunda sadece tarihi fırsatlar kaçırılmakla kalmayacak, ileride uygulanması muhtemel politikaların önü tıkanacaktır (Yılmaz 2017a).

Çeşitli dönemlerde, Türkiye gündeminde yoğun yer işgal etmesine ve bazı çevreler tarafından sahiplenilmesine rağmen Avrasyacılığın aslında ne kamuoyu, ne hükümet ne de ordu tarafından Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkilerine karşı ciddi bir alternatif olarak ele alındığını söylemek mümkündür. Aslında bu durum, Rusya’dakinin aksine Avrasyacılığın Türkiye’de hiçbir zaman güçlü bir entelektüel temele sahip olmamasıyla ilgilidir. Türkiye’de Avrasyacılığın entelektüel anlamda ulusalcılık, Kemalizm, Yeni Osmanlıcılık ve Pan-Türkizm gibi yaklaşımlar içerisinde erimesinin ve Rus Avrasyacılığı’nın jeopolitik, metafizik, dinsel ve felsefi birikimine kıyasla, daha çok sadece ‘Batı karşıtlığı’ temelinde şekillenmesinin de en önemli nedeni budur (Erşen 2012, ss. 141-143).

Avrasyacılığın, pragmatik anlamıyla ele alındığında da Türkiye açısından konjonktürel bir politika olmanın ötesinde bir önem taşımadığı söylenebilir. Her ne kadar, Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri Avrasyacılığa ve özellikle de Avrasyacılığın ‘Batı karşıtı’ boyutuna atıfla açıklamaya çalışanlar, sadece ‘Avrasyacı’ olarak adlandırılan kesimlerle sınırlı değilse de, en azından hükümetlerarası ilişkiler açısından bu konuda kesin bir kanaate varmak zor görünmektedir. Birincisi, bahsedilen dönemde iki ülke

arasındaki ilişkilerin gelişimine ekonomik-ticari meseleler ve enerji işbirliği gibi konular damgasını vurmaya devam etmiştir. İkinci olarak ise özellikle Irak Savaşı sonrasında Türk kamuoyunda giderek yükselen ABD ve AB karşıtlığına rağmen, Türk hükümetinin Washington veya Brüksel’le ilişkilerini kopararak Rusya ile bir stratejik işbirliğine girdiğini gösteren güçlü işaretler ortaya çıkmamıştır. AKP hükümetinin zaman zaman Türkiye-Rusya ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmeleri ABD ve AB’ye karşı pragmatik bir siyasi koz olarak kullandığı iddia edilebilir. Ancak Rusya ile ilişkilerin aslında baştan beri AKP yetkililerinin ‘çok boyutlu-çok kulvarlı’ olarak nitelendirdikleri dış politika yaklaşımını meydana getiren boyutlardan sadece birisi olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle, Türkiye’nin resmi siyaseti açısından bir Avrasyacı yaklaşım söz konusu olmuş olsa bile, bunun daha çok Avrasyacılığın ülkeler arasında bölgesel işbirliğini öne çıkaran liberal yorumlarını yansıttığı iddia edilebilir (Erşen 2012, ss. 141-143).

Rusya Federasyonu hükümeti bakımından durum aynıdır, Özellikle ABD’nin Irak’ı işgali sonrasında Putin’in dünya siyasetiyle ilgili konularda öne çıkarmaya başladığı Avrasyacı söyleme rağmen, Rusya Federasyonu hükümetinin Türkiye ile ilişkilerini Avrasyacı bir perspektifle ele aldığını iddia edebilmek oldukça güçtür. Örneğin Türkiye’deki Avrasyacılık tartışmalarının merkezine oturan Kıbrıs konusunda bile Rusya Federasyonu hükümeti Avrasyacıların önerilerini dikkate almamış ve hatta Türkiye’nin bütün çabalarına rağmen KKTC’ye yönelik tecridin kaldırılması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nden bir karar çıkartılmasına engel olmaya devam etmiştir. Yine terörizme karşı işbirliği alanında atılan tüm adımlara rağmen Rusya’nın PKK’yı terörist örgütler listesine dâhil etmemekte direnmesi de Rusya-Türkiye ilişkilerindeki önemli sorun alanlarından birisi olmaya devam etmiştir (Erşen 2012, ss. 141-143).

Yaşanan politik gelişmeler, elde edilen bilgi ve değerlendirmeler, Rusya-Türkiye ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin Avrasyacılıkla hiçbir bağlantısı olmadığı anlamına da gelmemektedir. İki ülkenin ABD ile ilişkileriyle ilgili genel bir hayal kırıklığı içerisinde bulunuyor olmaları bile aslında ister istemez Avrasyacılığın ‘Atlantik’e karşı Avrasya’ iddialarını düşünmeye sevk etmektedir. Öte yandan iki ülke arasında belli başlı bölgesel siyasi meselelerle ilgili de genel bir anlayış birliği oluştuğuna dikkat çekmek

gerekmektedir. Ticaret, ekonomi ve enerji alanlarında atılan adımlarla da pekiştirilebilecek bu tür bir 'bölgesel işbirliği' yaklaşımının, şimdiye kadar daha çok 'jeopolitik çatışma' yaklaşımıyla öne çıkan Avrasyacı yorumlara farklı bir açıdan bakmayı mümkün hale getireceği söylenebilir (Erşen 2012, ss. 141-143).

Avrasyacılığın aslında Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası jeopolitik güçler dengesi dâhilindeki avantajlarını ve çıkarlarını korumak üzere geliştirilen bir nevi 'küresel strateji' olduğunun da hiçbir zaman unutulmaması gerekir. Rus Avrasyacılığı açısından Rusya dışındaki ülkeler, ancak Rusya'nın bölgedeki nüfuz alanını kabullendikleri sürece Avrasya'daki işbirliği projelerine katılmaya hak kazanmaktadırlar. Bu anlamda Dugin gibi Rus Avrasyacılarının Türkiye ile ilgili görüşlerini Rusya-Türkiye ilişkilerinde yaşanan gelişmelere göre sürekli yeniden güncellediklerinin gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Bu çerçevede, özellikle 2006 sonrasında, bölgedeki enerji nakil projeleri nedeniyle Rusya-Türkiye işbirliğinin daha fazla sorgulanmaya başlanmış olması da Avrasyacılığın 'jeopolitik boyutunun' iki ülke ilişkileri açısından aslında ne kadar belirleyici bir rol oynamakta olduğunu göstermektedir (Erşen 2012, ss. 141-143).

Avrasya coğrafyasının Türk dış politikasında, özellikle de Batı ile ilişkilerine alternatif bir seçenek olmadığı kabul edilmektedir ve kabul edilmelidir. Avrasya Türk dış politikasında bir seçenek değil, zorunluluktur ve Batı ile ilişkilerine alternatif olarak görülmesi ve gösterilmesi son derece yanlıştır (Tellal 2007, ss. 13-33). Türkiye yaptığı yanlışlardan dersler çıkararak sağlıklı bir Avrasya politikası saptamak zorundadır (Tellal 2005, ss. 49-70).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarını kazanmış olan Cumhuriyetlerin yaşadığı geçiş sürecinde Türkiye, ABD başta olmak üzere Batı tarafından bölgeye model olarak sunulmak istenmiş ve bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Tellal 2007, ss. 13-332). Türkiye'nin Avrasya politikası yalnızca model olma noktasında değil, ticaretten eğitime, kültürel ilişkilerden uluslararası plafformlarda işbirliğine pek çok alanda başarısız olmuştur (Tellal 2005, ss. 49-70).

Başarısızlığın temelinde Türkiye'den kaynaklanan nedenlerin yanı sıra, bölge ülkelerinden ve uluslararası sistemdeki gelişmelerden kaynaklanan nedenler de söz konudur. Fakat, başarısızlığın altındaki belirleyici etken, bölge üzerinde yürütülen denetim savaşımında Türkiye'nin açıkça ve kararlılıkla ABD'nin yanında yer alması olmuştur. Bu durum Türkiye'yi doğrudan Rusya Federasyonu'yla rekabet eder hale getirmiştir. ABD 1996'dan başlayarak, ama 11 Eylül sonrasında açık bir şekilde bölgeye yönelik politikasını değiştirmiştir (Tellal 2007, ss. 13-32). SSCB sonrası ilk on yılın aksine Türkiye Avrasya politikasını ABD'ye dayanarak değil, bölge devletleriyle ve özellikle de Rusya Federasyonu'yla işbirliği yaparak belirlemeli ve izlemelidir (Tellal 2005, ss. 49-70).

Türkiye'nin kapsamlı bir Avrasya politikası izlemesi Türkiye için bir alternatif veya seçenekten ziyade . tabii bir mecburiyettir. Dünya'da komşu coğrafyalarına Türk dış politikası kadar yabancılaşmış bir başka dış politika felsefesi örneği bulmak güçtür. Ancak “alternatif” anlayışı veya biraz da reaksiyoner siyasi/felsefi malzeme arayışları, Avrasya'nın imkanlarını olduğundan büyük ve elverişli gösterme tehlikesini taşımaktadır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi açılardan bu bölgenin Türkiye'ye verebileceği ve Türkiye'nin de Avrasya'ya verebileceği daha pek çok şey olduğu ortadadır. Fakat “dış politika alternatifi” ortaya koymak (Karasar 2013, ss. 117-128) çok farklı, çok boyutlu bir çalışmayı gerektirmektedir.

Yeni-Avrasyacılık ideolojisi, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rusya'da yaşanan derin kimlik krizinden çıkış olarak “Rus ideolojinin” geliştirdiği radikal ve en çok tartışılan ideolojik söylemlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Sovyet-sonrası dönemin başlangıcında, Rus toplumunda, Batı'nın Rusya'nın çaresizliğine gösterdiği ilgi ve yardımların yetersizliği nedeniyle artan kuşku ve Batı eksenli Rus politikaların yetersizliğine duyulan öfkenin harmanlandığı derin umutsuzluk ortamından, “Rus büyüklük sendromu”nun ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın tarihsel, kültürel ve jeopolitik biricikliği savına dayanılarak, jeopolitik ve kısmen kültüroloji kavram ve kuramlarıyla desteklenerek, yeni bir model (Musaoğlu 2008, 59-86) oluşturmuştur.

Türkiye'nin ciddi bir Avrasya politikasının olmadığı vuruglanmaktadır. Avrasyacılık denildiğinde bölgede 'Av-Rusyacılığın' algılandığı bir vakadır. Rusya'nın Avrasyacı politikaları, akademik, siyasi, ekonomik ve kültürel boyutları ile hayata geçirdiği görülmektedir. Buna rağmen bölgenin ana aktörlerinden sayılan Türkiye,

- a) Avrasyacılık politikasının bulunmaması,
- b) uygulanan politikaların sürekliliğinin olmaması,
- c) uygulayıcıların Avrasya'yı doğru algılayamamasından

dolayı bölgede etkin güç olamamaktadır. 1989'dan itibaren değişen uluslararası gelişmelere uygun olarak, Rusya'nın yaşadığı sorunları kendi lehine çevirmesi ile bölgedeki etkinliği devam etmektedir (Günay 2013, ss.971-983). 21. Yüzyılda küresel güç olmayı düşünen ve bu yönde stratejileri geliştirmeye çalışan Türkiye'nin kişiler ve hükümetler üzerine değil, devlet politikaları ile gerçekçi Avrasya stratejileri üretmesi lazımdır (Günay 2013, ss. 971-983).

Bu bilgiler ışığında aşağıdaki analizleri yapabilmek mümkündür:

1. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir "stratejik çevre" ve yeni bir "psikoloji": ile karşı karşıyadır. Bu noktada Türkiye, ancak, Soğuk Savaş reflekslerinden kopabildiği ölçüde, çok seçenekli ulusal stratejiler üretebilecek ve uygulayabilecektir. Hiç kuşkusuz, bu durumun Türkiye'nin lehine veya aleyhine gelişmesi büyük oranda Türkiye'nin yakın gelecekte takip edeceği ve geliştireceği stratejilere bağlı olacaktır (Bağcı 1998, ss.1-13). Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgesinde ve dünyada daha etkin olmasını sağlayacak yeni oluşumlara doğrudan dahil olabilmesinin yollarını araması gerekmektedir (Erol 2006, ss. 311-352).

2.Uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelere paralel olarak, dış politikasını esas itibarıyla tek bir güç ve denge faktörü üzerine bağlamış olan Türkiye'nin, içeride ve dışarıda artan risk ve tehdit algılamalarıyla birlikte yeniden bir yapılanma ve bu bağlamda yeni arayışlar içerisine girmiştir. Bu noktada, Türkiye'nin Atatürk sonrası dış politikasında Avrasya bölgesine yönelik politikalarını devam ettirememesi ve bölgeye yönelik politikalarının yaklaşık elli yıllık bir kesintiye uğramış olması da, Türk dış politikası açısından bir sıkıntı oluşturmuştur (Erol 2006, ss. 311-352).

3. Yüksek sesle söylenmesine de karar vericilerin hafızasında Doğu, her ne kadar güvenlik bağlanımında bir tehdit kaynağı olarak algılanmışsa da (özellikle Rus tehdidi bağlamında), genel anlamda Milli Mücadele yıllarının ilk günlerinden itibaren Batı ile ilişkilerde bir denge ve güvenlik unsuru olarak görülmüştür. Bu durum, bir kez daha Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının gündeminde yer almıştır ve Türkiye'nin bir "B Planı" olarak Türkiye'deki karar vericilerin önünde durmaktadır (Erol 2006, ss. 311-352).

4. Türkiye, Batı'nın olduğu kadar, aslında Doğu sisteminin de bir parçasıdır ve Türkiye'nin bu bölgede önemli çıkarları bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin, bölgenin bir parçası olduğu fikrini kabul ederek bu çerçevede bölge ülkeleriyle olan ilişkilerine daha pragmatik yaklaşması ve daha yapıcı stratejiler oluşturması gerekmektedir (Erol 2006, ss. 311-352).

5. Türkiye ve bölge ülkeleri, bölgesel işbirliğine yönelik oluşturacakları yeni stratejide, aralarındaki problemlerin çözümünde öncelikli olarak dönemsel sorunları değil, bu meselelere neden olan yapısal problemleri analiz etmeli ve bunları işbirliği süreci içerisinde çözüme yoluna gitmelidirler (Erol 2006, ss. 311-352).

6. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin başlangıçta bölgede etkin bir rol oynaması kararı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde olduğu gibi, ABD ile olan ittifakı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin stratejilerindeki en önemli unsurun ABD olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Avrasya bölgesi ile olan ilişkilerinde Amerika faktörünü göz önünde bulundurması kaçınılmaz görülmektedir (Erol 2006, ss. 311-352).

7. Türkiye'nin yakın çevresinde ve Orta Asya'da 1990 sonrasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Burada Rusya, Çin ve Orta Asya Türk cumhuriyetleri faktörleri Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye, Asya'nın batısında ve yeni doğmakta olan büyük Asya ekonomik potansiyelinin batı kapısı üzerinde olması nedeniyle ekonomik yönden de bu bölge ile olan ilişkilerini yeniden değerlendirmek durumundadır. AB üyeliğinin daha uzunca bir süre alacağı ve "ucu açık bir müzakere süreci"nin gündemde

olduğu bir dönemde Türkiye'nin Kafkaslardaki ve Orta Asya'daki yeni cumhuriyetlerle ilişkilerini bütün yönleriyle (askeri, ekonomik ve politik vb. alanlarda) geliştirmesi, Türkiye'ye AB karşısında önemli avantajlar sağlayacaktır. Bu bağlamda, büyük bir değişim geçiren dünyanın en önemli, hareketli ve istikrarsız bir bölgesi olan Avrasya, Türk dış politikası açısından yeni bir ivme, açılım ve hareket alanı sağlama olanakları taşımaktadır (Erol 2006, ss. 311-352).

8. Avrasya bölgesindeki jeopolitik rekabet ve mücadele, kaçınılmaz olarak bu bölgeyi ve bölge ülkesi olarak da Türkiye'yi dünya politikasında ön plana çıkarmaktadır. Avrasya bölgesindeki güç mücadelesi, sorunlar ve bölgedeki yeniden yapılanma süreci, kaçınılmaz olarak Türkiye'yi sürecin içerisine çekmekte ve aynı zamanda Türkiye'ye bölgede önemli bir aktör olma imkanını da vermektedir (Erol 2006, ss. 311-352). Türkiye, Doğu ve Batı arasında bir tercihe zorlanmamalıdır. Türkiye bir “Dünya Devleti”dir, hem bir Asya hem de bir Avrupa devletidir. Fakat, Türkiye gibi imparatorluktan küçültölmüş bir devlet için sınırların ötesinin de sınırlar kadar önemli olduğu gerçeği (Erol 2006, ss. 311-352) hiçbir zaman unutulmamalıdır.

9. Türkiye dış ilişkilerini, AB ile kısıtlamamalı ve yeni arayışlar içerisinde olmalıdır. Türkiye, AB karşısında karşılıklı çıkarları gözetecek biçimde bir konum almalı ve üyelik sürecinde konumunu yükseltmelidir. Doğal olarak bölgesinde güçlü, etkili ve istikrara katkısı olan bir Türkiye, Avrupa tarafından da göz ardı edilemeyecektir. AB'ye girmesinde kısa vadede bazı engeller bulunmasına rağmen, Avrupa politikalarının oluşturulması ve özellikle güvenlik ve savunma stratejilerinin belirlenmesinde söz sahibi olan Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'daki yeni ve güçlü konumu sayesinde farklı bir önem ve değer kazanacaktır (Erol 2006, ss. 311-352).

10. Bütün komşuları ile iyi ilişkiler içinde bulunması Türkiye'nin milli menfaatlerinin gereğidir. Zira, dost ölkelerle çevrili bir Türkiye, kendi iç sorunlarını daha elverişli bir ortamda çözebilir, demokrasisini geliştirebilir, ekonomisini güçlendirebilir, geleceğe daha güvenle bakabilir. Bu noktada Türkiye'nin, ülkenin gücü ve zaaflarını dengeli bir şekilde değerlendirmek suretiyle, dış politikasında yeni bir yapılanma sürecine girmesi gerekmektedir. Bu kapsamda da, Türkiye'nin Avrasya bölgesini dış politikasında önemli

bir denge unsuru olarak daha yoğun bir Őbiçimde kullanması, bu bölgeye yönelik diplomasisine daha fazla ağırlık vermesi ve önümüzdeki süreçte olası bir “sürpriz”e karşı Avrasya’yı “B Planı” olarak ele alması gerekmektedir (Erol 2006, ss. 311-352).

11. Avrasya’nın geleceğinde eskisi gibi giderek emperyalistleşen bir Rusya değil ama bölge ülkelerinin içinde yaşayan milyonlarca Türk asıllı toplulukları temsil eden Türkiye Cumhuriyeti’ne önemli derecede öncülük görevleri düşmektedir (Çeçen 2017, s. 51)

Türkiye’nin kendine özgü ve bağımsız bir Avrasya politikası uygulayabilmesi için sahip olduğu bilgi birikimini, tarihsel ve kültürel mirası çok etkili bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bu noktada, “Elimizde, Doğu mirasçılığı, 200 yıllık son derece önemli bir Batılılaşma deneyimi ve 80 yıllık komünizm tecrübesi mirası bulunmaktadır (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141). Her üç büyük tecrübeyi de gözden geçirerek, günümüz koşullarına uygun ve uyarlanacak bir sentez, sadece bize ve Orta Asya toplumlarına büyük imkanlar çıkarmakla kalmayacaktır. Bu üç tecrübeden süzülüp oluşturulacak bir çözüm, küresel nitelikte özellikler taşıyacaktır ve bizleri sadece kendi sorunlarımız çözmeye değil, dünya çapında sorunları çözecek politikalar üretmeye, küresel çapta sözümüzün olmasına aday yapmaktadır (Tüfekçioğlu 2005, s. 139-141).

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Akgül, F., 2009. *Rusya ve Türkiye’de Avrasyacılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Arı, T., 2004. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları, 5. Baskı.
- Ateş, D., 2014. *Türk Dış Politikasına Giriş: Yeni Muhafazakarlık ve Doğu-Batı Ekseninde Yapısal Değişim*. Bursa: Dora Yayınları.
- Aydın, M., 2003. *Türk, Türki, Türki Kutusu*, (der.) Baskın Oran, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 371.
- Aykan, Mahmut B., 2008. *Türkiye’nin Dış Politika Anlayışı*. (Editör: Haydar Çakmak). Türk Dış Politikası 1919-2008. Ankara: Platin Yayınları, ss.31-38.
- Bağcı, H., 1998. *Türk Dış Politikası: Genel Bir Bakış*. İhsan D. Dağı (der.), Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 1-13.
- Bakan, S., 2001. *Teoriler Işığında Dış Politika*. 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, Ed. İdris Bal, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 9-31.
- Bal, İ., 2010. *Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim*. Türkiye’nin Değişen Dış Politikası, Derleyen: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Ankara: Nobel Yayınları.
- Bal, İ., vd., 2008. *Uluslararası Siyasetin Aktörleri*. Der. İdris Bal, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Ankara: Lalezar Kitabevi, İkinci Baskı, s. 22-26.
- Bal, İ., Aytaç, Ö., 2011. *Soğuk Savaş Sonrası Yeni Düşman Tanımlamaları Bağlamında Terörizm Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri*. (Ed.) İdris Bal, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Balcı, A., 2013. *Türkiye Dış Politikası*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Bayhan, F., 2012. *Dip Dalga Davutoğlu*. İstanbul: Paradoks Kitap.
- Belge, M., 2016. *Step ve Bozkır*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilbilik, E., 2002. *Küresel Dünya Politikaları ve Ulusal Seçenekler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2. Basım.
- Bilgin, M., 2008. *Türkiye’nin Küresel Konumu Moderniteden Postmoderniteye Ekonomi Siyaset Güvenlik ve Kimlik Açılımları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Brzezinski, Z., 2005. *Büyük Satranç Tahtası*. Çev. Yelda Türedi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Cem, İ., 2011., *Engeller ve Çözümler Türkiye’de Sosyal Demokrasi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çakmak, H., 2008. *Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Uygulama Yöntemleri* (Editör: Haydar Çakmak). Türk Dış Politikası 1919-2008. Ankara: Platin Yayınları, ss. 39-44.
- Çakmak, H., 2008. *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Ankara: Platin Yayınları.
- Çalış, Ş. H., 2001. *Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası*. Türkiye’nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, Derleyen: Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ramazan Gözen, Ankara: Liberte Yayınları.
- Çeçen, A., 1998. *Atatürk ve Avrasya*. (Ed.), Murat Yılmaz, Erol Göka, Avrasya Uygarlığın Yeni Yolu, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, s. 121-134.
- Çeçen, A., 2002. *Kemalizm*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 4. Baskı.
- Çeçen, A., 2006. *Türkiye ve Avrasya*. Ankara: Fark Yayınları.
- Dağı, Z., 2002. *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya’nın Dönüşümü*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Davutoğlu, A., 2004. *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları, 17. Baskı.
- Davutoğlu, A., 2013. *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Perinçek, D., 1996. *Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Dugin, A., 2003. *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*. Çev. Vügar İmanov. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dugin, A., 2006. *Nursultan Nazarbayev’in Avrasya Misyonu*. Çev. Lazzat Urakova ve Nehriban Gençkal. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Dugin, A. 2007. *Moskova Ankara Eksen, Avrasya Hareketi’nin Temel Görüşleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Duman, O. Ş., 1999. *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Efegil, E., 2011. *Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Sorunsalı: Batı-Yöneliminden Anadolu Merkezli Anlayışa Geçiş Mi?*. Murat Ercan (Ed.), Değişen Dünyada Türk Dış Politikası. Ankara: Nobel Yayınları.

- Erdem, D.F., 2016. *Dünyada ve Türkiye’de Avrasya ve Avrasyacılık*. Barış Kitap, Ankara, 2016.
- Erhan, Ç. 2010., *Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları*. Ankara: İmaj Kitabevi.
- Erol, M. S., 2006. *AB ve Türkiye'nin Avrasya Politikası*. Zeynep Dağı (Der.), Doğu'dan Batı'ya Dış Politika Ak Parti'li Yıllar. Ankara: Orion Yayınevi. s. 311-352.
- Erol, M. S., Şafak, O., 2012. *Dış Politikada Ulusal Özelliklerin Etkisi: Kavramsal Boyut Ve Türk Dış Politikası Örneği*. (Der) Efeğil, E., Kalaycı, R., Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi, Cilt I, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fırat, M. M., 1997. *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Göka, E., Yılmaz, M., 1998. *Uygarlığın Yeni Yolu: Avrasya*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Gözen, R., 2009. *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Gözen, R., 2001. *Dış Politika Nedir? 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (Ed.) İdris Bal, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gözen, R., 2010. *Türk Dış Politikasında Değişim Var mı? Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*. Derleyen: Yenigün, C., Efeğil, E. Ankara: Nobel Yayınları.
- Gözen, R., 2006. *Türk Dış Politikasında Vizyon Ve Revizyon*. (Ed.) Dağı, Z. Doğu'dan Batı'ya Dış Politika Ak Parti'li Yıllar. Ankara: Orion Yayınevi.
- Gül, S., 2011. *2002 Sonrası Türk Dış Politikası Tartışmalarının Değerlendirilmesi*. (Ed.), Çomak, H., Dünya Jeopolitiğinde Türkiye. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Güler, M., 2007. *Orta Asya ve Kafkaslara: Türk Bakışı*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Güney, N. A., 2000. Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı. Türkiye'nin Komşuları. (Der) Türkeş M., Uzgel, İ. Ankara: İmge Kitapevi.
- Hale, W., 2002. *Türk Dış Politikasındaki Ekonomik Sorunlar*. Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri. (Der) Makovsky, A., Sayarı, S. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İlhan, S., 2005. *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- İmanov, V., 2008. *Avrasyacılık Rusya’nın Kimlik Arayışı*. İstanbul: Küre Yayınları.

- İnat, K., Balcı, A., 2006. *Dış Politika: Teori Perspektifler*. Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye. Ed. Dağı, Z. İstanbul: Alfa Yayıncılık, ss. 212-286;
- İsmayılov, M., 2011. *Avrasyacılık: Mukayeseli Bir Okuma, Türkiye ve Rusya Örneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İşyar, Ö. G., 2004. *Sovyet – Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorun*. İstanbul: Alfa Basım Yayınları.
- İşyar, Ö. G., 2010. *Avrasya ve Avrasyacılık*. Bursa: Dora Yayınevi.
- Kalabalık H., Erdem, M., 2014. *Temel Hukuk Bilgisi*. Seçkin Yayıncılık, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara, 2014.
- Kaya, S., 2010. Sovyet Sonrası Dönem Rus Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi. (Ed.) İşyar, Ö. G., *Avrasya ve Avrasyacılık*. Bursa: Dora Yayınevi, ss. 143-172.
- Keyman, F., 2009. *Atatürk ve Dış Politika Vizyonu Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (Der.) H. Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, s. 155.
- Keyman E. F. 2005. *Değişen Dünya Dönüşen Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kirişçi, K., 2001. *Uluslararası Sistemdeki Değişimler ve Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimleri*. (Ed.) Sönmezoğlu, F. *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, ss. 615-630.
- Kocatürk, U., 2007. *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 3. Basım.
- Koçer, G., 2008. *AKP'nin ve Tayyip Erdoğan'ın Dış Politika Felsefesi Türk Dış Politikası 1919-2008*. (Ed.) Çakmak, H., Ankara: Palme Yayınları, ss. 920-926.
- Koyré, A., 1994. *19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık Ulusçuluk ve Felsefe*. Çev. İzzet Tanju. Ankara: Belge Yayınları.
- Külebi, A., 2009. *Türkçe Jeopolitik*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Mazlum, S. C., Doğan, E., 2006. *Sivil Toplum ve Dış Politika- Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Oran, B., 2013. *Dönemin Dış Politikası: AKP ve Dış Politika–Yeni Dış Politikanın Temel Unsurları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B., 2013. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt 3)*. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 139.

- Oran, B., 2004a. *Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1)*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 25
- Oran, B., 2004b. *Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, O. M., 2004. *Dış Politikada Kriz Yönetimi*, Odak Yayınevi.
- Pazarcı, H., 2001. *Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukukun Etkisi*. (Ed.) Sönmezoğlu, F., Türk Dış Politikası Analizi. İstanbul: Der Yayınları.
- Rahr, A., 1998. *Rus Dış Politikasında Atlantikçilere Karşı Avrasyacılar*. (Der.) Yılmaz M., Göka, E. Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya. Kızılelma Yayıncılık, 1998.
- Rubin, B., 2002. Türkiye'nin Yeni Dış Politikasını Anlamak. (Ed) Rubin B., Kirişçi, K. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Rubin B., Kirişçi K., 2002. *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. s.45.
- Sander, O., 2006. *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Yayınevi, 3.Baskı.
- Sandıklı, A., 2014. *Atatürk'ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Sezer, B., 1979. *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979.
- Sezer, B., 1981. *Toplum Farklaşmaları ve Din Olayı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- Sezer, B., 1988. *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*. Sümer Kitabevi, İstanbul, 1988.
- Sönmezoğlu, F., 2011. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F., 2001. *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tayfur, M. F., 2010. *Dış Politika*. (Ed.) Eralp, A. Devlet ve Ötesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E., 2001. SSCB'yle İlişkiler, 1960-1980. (Ed.) Oran, B. Türk Dış Politikası. Cilt I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E., 2007. *Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği*. (Ed.) Aydın M. Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II). Ankara: Nobel Yayın, ss. 13-33.

- Tüfekçi, Ö., 2014. Türk Dış Politikasında Avrasyacılık Söylemi: Davutoğlu Ekolü. (Ed.) Demir, İ. Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları. İstanbul: Dora Yayıncılık, ss.203-219.
- Uslu, N., 2006. *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Uzgel, İ., Duru, B., 2013. *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. İstanbul: Phoenix Yayınları, 2. Baskı. s. 358.
- Ürer, L., 2004. *Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Dış Politikası*. (Ed.) Metinsoy, M., Eroğlu, M. Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, İstanbul: Donkişot Yayınları, 3. Baskı, ss. 88-91.
- Walicki, A., 2013. *Rus Siyasi Düşünce Tarihi 1760-1900 Aydınlanma'dan Marksizme*. Çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı. s. 79-103.
- Wehrschutz, C. F., 1998. Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık. (Ed.) Yılmaz M., Göka, E. Avrasya Uygarlığın Yeni Yolu. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, ss. 23-40.
- Wehrschutz, C. F., 2000. Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık. (Ed.) Tezkan, Y. Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye. Ankara: Ülke Kitapları, ss. 84-100.
- Winrow, G., 2004. Orta Asya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri. Türkiye. (Ed.) Kollektif. NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, ss. 128-134.

Sürekli Yayınlar

- Akgün, B., 2009. Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler. *Akademik Orta Doğu Dergisi*. **3**(2), ss.1-39.
- Aktaş, H., 2013. Kafkaslar Kuşağında Trabzon'un Jeopolitiği. *EkoAvrasya Dergisi*. **22**, ss. 26-27.
- Alili, T., 2004. Putin'in Başarısının Anahtarı: Millicilik ve Avrasyacılık. *Teori Dergisi*. Eylül, s.196.
- Amirbek, A., 2015. Rusya'nın Jeopolitik ve Kimlik Kodları: Klasik Kuramlar Çerçevesinde Yakın Çevre Algısı Örneği. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. **48**, s.32.
- Armağan, Z., 2011. Avrasya Birliği. *Pusula Dergisi*. İzmir Ticaret Odası, **12** ss.1-3.
- Atasoy, E., 2009. Rusya Federasyonunda Yaşanan Demografik Krizlerin Analizi. *Coğrafya Dergisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü. İstanbul, s.28, s.22., ss. 21-38.
- Ateş, D., 2011. Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması Ve Disiplinin Özerkliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. **10** (1), ss.11-25.
- Ayas Z., 2015. Putin Dönemi Güney Kafkasya'da Avrasyacılık Uygulamaları ve Abhazy Örneği. *T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul – 2015, ss. 7-19.
- Basin, M., 2011. Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık. *Bilge Strateji Dergisi*. **3**(4), ss.133-134.
- Bozkurt, C., 2017. Avrasya: Kâbus mu Seçenek mi? *Yörünge Aylık Fikir ve Siyasi Analiz Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Aralık 2017, ss. 18-21.
- Cafersoy, N., 2002. Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, **8**(4), s.69. (<http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/051-101%20Nazim.pdf>66-68 Erişim 10. 10. 2017)
- Cankara, P. Ö., Cankara, Y., 2007. Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. **15**, ss.193-212.
- Cihangir, E., 2017. Avrasya/cılık mı, Turan/cılık mı? *Yörünge Aylık Fikir ve Siyasi Analiz Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Aralık 2017, ss. 52-57.

- Çalış, Ş., Erdem Ö., 2007. Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2007, Sayı 18, (<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/448/430> Erişim 20.12.2017) ss. 225-243.
- Çavuş, T., 2012. Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *KSÜ, İİBF Dergisi*, Yıl 2012, 2(2).
- Çeçen, A., 2017. Avrasya'da Türkiye ve Rusya. *Yörünge Aylık Fikir ve Siyasi Analiz Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Aralık 2017, ss. 44-51.
- Çomak, İ., 2004., Rusya'da Bir Milli İdeoloji Arayışı: Avrasyacılık. *2023 Dergisi*. **42**.
- Çomak, İ., 2006. Rusya'da Bir Milli İdeoloji Arayışı: Avrasyacılık. *Rusya Stratejik Araştırmaları I*, Der. İhsan Çomak, Tasam Yayınları, İstanbul.
- Derman, G. S., Kurban, V., 2016. Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB İle İlişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. XVI/33 (2016-Güz/Autumn), ss. 455-484.
- Dugin, A., 2017. Çözüm: Ankara-Moskova-Tahran Eksenini. *Yörünge Aylık Fikir ve Siyasi Analiz Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Aralık 2017, ss. 22-35.
- Dugin, A., 2004. Putin Üzerine Üç Deneme. *Teori Dergisi*. **196**, Eylül.
- Erdağ, R., 2013. Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, **8**(1).
- Erdem, D. F., 2005. Yeni Dünya Düzeni ve Avrasya Seçeneği. *Siyaset ve Toplum Dergisi*. **2**(1).
- Erdem, D. F., 2011. Rusya'nın İmparatorluk İdeolojisi: Avrasyacılık. *21. Yüzyıl Dergisi*. **25**(1).
- Ergül, E., 2014. Özgürlük ve Güvenlik Dengesi Bağlamında Uluslararası Terörle Mücadele Stratejileri, *EÜHFD*, C. XVIII, ss. 1-12.
- Erol, M. S., 2004. Türk Dış Politikasında Mecra Arayışları ve Orta Asya-Kafkasya Boyutu. *Avrasya Dosyası*. **10**(1), ss. 30-57.
- Erol, M. S., Ozan, E., 2011. Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. *Gazi Akademik Bakış*. **4**(8).
- Erşen, E., 2012. Zihinsel Kurgular ve Dış Politika Avrasyacılık Örneği. (Ed.) Ayman, G., Mekân, Kimlik, Güç ve Dış Politika. İstanbul: Yalın Yayıncılık, ss. 141-143.

- Erşen, E., 2013. Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İş Birliği Örgütü. *Ortadoğu Analiz*. **5**(52), ss. 14-24.
- Gökdağ, B. A., 2013. Avrasyacılık Düşüncesinde Diller ve Dilbilim. *Yeni Türkiye*. **53**, ss. 847-860.
- Günay, B., 2013. Değişen Türk Dış Politikasının Avrasya'ya Yansımaları: 2003-2013. *Yeni Türkiye*. **53-54**, ss. 971-983.
- Güneş, H., 2004-2005. Orta Asya Ülkeleri Siyasal Kültür ve Dış Politikasında Avrasyacılık. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. **23**, ss. 217-234.
- Hilalov, F., 2012. Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II*. e-kitap.-
<http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/fuadhilalov.pdf>. 462 (E.T. 30.12.2012).
- İnat, K., Duran, B. 2005. AKP Dış Politikası Teori ve Uygulama. *Demokrasi Platformu*. **1**(4), ss. 1- 40.
- İşyar, Ö.G., 2004. Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri. *Doğu-Batı*. **7**(25), s. 209.
- Kantar, Ş., 2017. Bir Rus Rüyası Olarak Avrasyacılık. *Yörünge Aylık Fikir ve Siyasi Analiz Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Aralık 2017, ss. 36-43
- Karasar, H. A., 2013. Türk Dış Politikasında Batıya Alternatif Arayışları: Avrasyacılık Örneği. *Demokrasi Platformu*. **4** (13), ss. 117-128.
- Kardaş, Ş., 2011. Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı?. *Akademik Ortadoğu Dergisi*. **5**(2).
- Kaya, E., 2015. Dış Politika Değişimi: AKP Dönemi Türk Dış Politikası. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. **12**(7), ss. 71-91.
- Kaya, S., İşyar, Ö. G., 2009. Rus Yayılmacılığı ve Slavofil Düşüncenin Tarihsel Gelişimi. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*. **8**(4), ss. 25-49.
- Küçük, Y., 2000. Nova Tanzimat. *Teori Dergisi*. **126**, ss. 58-59.
- Meyer, M. S., 2000. Avrasyacılık Tarihinden. *Diyalog Avrasya*. **2**, s. 104.
- Musaoğlu, N., 2008. Avrasyacılığın Rus ve Türk (Kazak) Versiyonları İle Türkiye'de Avrasyacılığın Jeopolitik Ortak Paydası: Türk Dünyası. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. **10**(1), ss.59-86.

- Oğuzlu, T., 2009. Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **1**(9).
- Oran, B., 1966. Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. **51**(1) s. 355.
- Oran, B., 2004. Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası. *Birikim Dergisi*. ss. 184-185 www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx (Erişim 30. 11. 2017).
- Özder, A., 2013. Avrasya Kavramı ve Önemi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, **2**(2), ss. 65-88.
- Özdoğan, G. G., 2002. Dünyada ve Türkiye'de Turancılık. (Ed.) Bora, T., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dergisi*. **4**.
- Özerdem, A., 2015. Realizm, Güvenlik ve Çanakkale. in *Uluslararası İlişkiler Tartışmalarında Çanakkale Savaşı*, 1. Basım, Ekim 2015, ss. 165-178
- Pazarcı, H., 2008. Türk Dış Politikası ve Hukuk. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. **7**(2), ss.119-132.
- Sander, O., 1982. Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, **37**(3).
- Serbest, M. B., 2017. Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. **6**(3), ss. 286-307.
- Sevgi, C., 1988. Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu. *Ege Coğrafya Dergisi*. **4**(1).
- Sönmez, S., 2010a. Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, **6**, ss.73-96.
- Şimşek, E., 2013. Uluslararası Norm ve Kimliklerin İnşası: Rus Algısında Çeçen ve Gürcistan Krizleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*. **2**(2), ss.111-166.
- Tellal, E., 2005. Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği. *Uluslararası İlişkiler*. **2**(5), ss. 49-70.
- Tellal, E., 2010a. Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. *SBF Dergisi*. **65**(3), ss. 209-210.
- Tellal, E., 2013. Avrasyacılık Akımının Türk Dünyasındaki Yeri. *Yeni Türkiye Dergisi*. **9**(53-54), ss. 956-960.

- Tüfekçioğlu, H., 2005. Küreselleşme Önünde Türk Dünyası, içinde *I. Türk Dünyası Sosyologlar Kurultayı* (Edt, Ebulfez Süleymanov), 25-27 Kasım 2005, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yay., Kocaeli 2005, ss.139-141.
- Tüysüzoğlu, G. 2013. Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlıcılık Ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm. *Alternatif Politika Dergisi*. **5**(3), ss.295-323.
- Ülman H., Sander, O., 1972. Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. **27**(1), ss. 1-24.
- Ülman, H., 1968. Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. **23**(3-4), ss. 241-273.
- Yeşiltaş, M., Balcı, A., 2011. Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita., *Bilgi Dergisi*, **23**.
- Yılmaz, S., 2015. Yeni Avrasyacılık ve Rusya, *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*. **34**, ss. 111-120.
- Yılmaz, E. A., Can, Ö., H., Akbulut, A., 2016. Güvenlik Özgürlük Dengesi Bağlamında Türkiye'deki İç Güvenlik Paketi Tartışmaları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık,2016, Sayı 132.

Diğer Yayınlar

- Akıllı, E., 2013. “Kimlik–Dış Politika İlişkisi: Türk Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikası Üzerine Etkisi,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alizade, H., 2011. *Küresel Değişimlerin Eşiğinde Rusya'nın “Avrasyacılığı”*. <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/kuresel-degisimler-esiginde-rusyanin-avrasyaciligi/2795> [erişim tarihi 10. 10. 2017].
- Arslan, H., 2007. Basının Türk Dış Politikası Üzerindeki Yönlendirici Etkisi. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Gazetecilik Anabilim Dalı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayas, Z. 2015. “Putin Dönemi Güney Kafkasya’da Avrasyacılık Uygulamaları Ve Abhazyaya Örneği, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Cengiz, R., 2014. *Avrasyacılık Tartışmaları Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Örneği*. Yayın Tarihi, 25. 12. 2014 http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/Avrasyacilik_Raporu.pdf_90319be4-0d3d-4e37-8441-15847873f329.pdf [erişim tarihi 10. 10. 2017].
- Çavuşoğlu, M., 2017. “2016 Yılı Başında Dış Politikamız,” Dışişleri Bakanlığı’nın 2016 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu’na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2016-yili-basinda-dis-politikamiz.pdf [erişim tarihi: 07. 11. 2017]
- Demir, B., 2016. Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası ‘Stratejik Dönüşüm,’ *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: T.C. Yenyüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duran, B., 2011. “Türk Dış Politikasının İç Siyaset Boyutu: 2010 Değerlendirmesi,” (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/267/2011-BDuran01.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi 20. 10. 2017)
- Erşen, E., 2009. “Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerindeki Etkileri,” *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Evşen G., “2000’li Yıllarda Türkiye Ve Proaktif Dış Politika,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gürsoy, A., 2007. “Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa Mı, Avrasya Mı, Orta Asya Mı?,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacettepe Üniversitesi, 2017. “*XII. Atatürk Sonrası Türkiye Dış Politika (1938-1995)*” (t.y.) <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II12.pdf> [erişim tarihi: 30. 11. 2017]
- İnce, İ., 2011. “Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikası,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi* Bolu: T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsmayilov, M., 2011. “Türkiye ve Rusya Ekseninde Avrasyacılık,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsmayilov, M., 2011c. “*Avrasyacı Düşüncelerin Güney Kafkasya’daki Güvenlik Politikalarına Etkisi*,” Birinci Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı, “Güney Kafkasya’da Güvenliğin Yeniden Değerlendirilmesi ve Türkiye-Azerbaycan İlişkileri” Bursa, 16-17 Mayıs 2011.(<http://ui.uludag.edu.tr/Konferans%20materyali.htm> Erişim 10. 10. 2017)
- İşcan İ. H., Hatipoğlu, Y. Z., 2010. “*Rusya’da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve 2008 Küresel Krizi*”, Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı, Bildiriler, 4-5 Kasım 2010, 177-237, s.195.
- Kanaş, C., 2014. “Ahmet Davutoğlu’nun Stratejik Derinlik Doktrini İle AKP’nin 2002-2009 Yılları Arasındaki Dış Politikasının Karşılaştırılması,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabağ M., 2009. “*Rus Emperyalizmi İçin Yeni Bir İdeoloji: Neo-Avrasyacılık*,” <http://www.bilgesam.org/incele/1071/-rus-emperyalizmi-icin-yeni-bir-ideoloji--neo-avrasyacilik/#.WdxbX2i0PIU> [erişim tarihi 10. 10. 2017]
- Kaya, E., 2015. “Dış Politikada Değişim: AKP Dönemi Türk Dış Politikası,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, F., 2017. “*Türk Dış Politikasında “Avrasyacılık” Güç Kazanıyor*,” <http://politikaakademisi.org/2017/08/14/turk-dis-politikasinda-avrasyacilik-guc-kazaniyor/> [Erişim Tarihi 15. 10. 2017]
- Mor, H., 2002. Türk Dış Politikasında Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal’ın Dış Politika Konsepti. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Kamu Hukuku Anabilim Dalı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- MÜSİAD (2013), “Batı-Sonrası Dünyaya Doğru Türk Dış Politikası, MÜSİAD Araştırma Raporları: 82, İstanbul, 2013.
- Öge, A., 2009. “Türkiye’de Resmi Milliyetçiliğin ‘Türklük’ Kavrayışı: Dış Türklere Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) İncelemesi”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örmeci, O., 2014. *Avrasyacılık*. <http://politikaakademisi.org/2013/03/14/avrasyacilik/> [erişim tarihi 10. 10. 2017]
- Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği (2017), “*Gerçekler ve Rakamlarla Rusya*”, Rusya Federasyonu Türkiye Büyük Elçiliği, http://www.turkey.mid.ru/hakk_t02.html [erişim tarihi 28.10.2017]
- Sandıklı, A., 2016. “Özgürlük İçin Güvenlik,” (http://www.bilgesam.org/incele/2329/-ozgurluk-icin-guvenlik/#.WmTbx6hl_IU) [Erişim Tarihi 20. 10. 2017]
- Saraç, E., 2008. Rus Dış Politikasını Şekillendiren Temel Dinamikler Çerçevesinde Rusya Federasyonunu: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Türkistan) İlişkileri (1991-1999), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sunar, B., 2013. “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasi İlahiyat,” *Basılmamış Doktora Tezi*. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “*Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası*,” (<http://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa>) [erişim tarihi 07. 11. 2017]
- Tarhan, A., 2013. “Türk Dış Politikasını Belirleyen Faktörler ve 21. Yüzyıl Olaylarla Türk Dış Politikası,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncay, M. 2011. “AKP Döneminde Türk Dış Politikası: Süreklilikler ve Değişiklikler,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Muğla: T.C. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turgutoğlu, K. 2006. “Rusya Federasyonu’nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Uyar, C. 2014. “Dış Politika Oluşum Sürecinde Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: Türkiye’nin Dış Politika Uygulamasında İş Adamı Örgütlerinin Yeri,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uysal, H., 2017. “Tarihi Süreç İçerisinde Avrasyacılık,” <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/tartisma/item/308-tarihi-surec-icinde-yeni-avrasyacilik> [erişim tarihi 10. 10. 2017]
- Ünalın, L., 2008. “Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk Dış Politikasında Filistin Yaklaşımı,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: TC. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, A. 2008. “Dugin’in Türk Cumhuriyetleri Konusundaki Önerileri Ne kadar Uygulandı?” II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, (<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-309-2014070739sosbilkongre59.pdf> ss. 705-721 [erişim tarihi 30. 11. 2017]
- Yıkılmaz, A., 2016. “AK Parti’nin Dış Politika İdeolojisi: Yeni Muhafazakârlık,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. N. 2012. “21. Yüzyılda Avrasya’daki Oluşumlar ve Türkiye’nin AB Alternatifleri Bağlamında Türk Birliğinin Olabilirliğinin Analizi,” *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, R., 2017. “Türk Dış Politikasında Avrasyacı Arayışlar,” <http://www.kafkassam.com/turk-dis-politikasinda-avrasyaci-arayislar-turk-ekseni-politikasi.html> [erişim tarihi 15. 10. 2017]
- Yılmaz, R., 2017a. “Türk Avrasyası ve Avrasyacılığı Üzerine...” http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turk_avrasyasi_ve_avrasyaciligi_uzerine_4c8cf535-6db9-4ab8-87ab-6e00f2f1e8ce.pdf [erişim tarihi 15. 10. 2017]